

ISSN 2415-881X

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

POLITOLOGY BULLETIN
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК

Issue 85
Випуск 85

2020

“Politology Bulletin” is a monthly academic peer-reviewed journal, published by the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The Journal publishes original contributions based on studies in the field of political science, social theory, philosophy of politics, geopolitics and global systems of modern development. The Journal also publishes reviews of books in the fields of political science issued over the past two years.

Audience of the Journal includes academics, lecturers, postgraduates, students, professionals, as well as a wide circle of readers interested in modern trends in the development of political sciences.

The Journal’s format corresponds to the international standards. All the articles undergo a peerreview procedure. The International Editorial Board of the Journal includes prominent academics in the corresponding fields of science.

The Journal is approved as a professional academic journal in political and philosophical science by the Ministry of Education and Science of Ukraine № 409 decree of 17.03. 2020. Politology Bulletin ISSN (Print) 2415-881X category «B» is indexed in an international scientific and methodological database Index Copernicus, Google Scholar, Scientific periodicals of Ukraine (V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine).

Certificate of registration: KB # 22690-12590 IIP of 24.04.2017.

Editorial Address: “Politology Bulletin”, Taras Shevchenko National University of Kyiv, auditorium 308-A (Department of Political Science), 60 Volodymyrska str., 01601, Kyiv, Ukraine.

Phone: (+38044) 239 3383

Web: <http://zpv.knu.ua>

E-mail: mykola.khylko@gmail.com

Peer Review Policy

All the articles are reviewed through a double-blind peer-review procedure by the independent experts, appointed by the Editorial Board from a number of the well-known experts in the relevant scientific field. The final decision to publish or to decline the paper is made by the Editor-in-Chief, who is guided in his actions by the conclusions of the experts. When submitting the article, the author can request to exclude two scientists or two institutes from the list of possible experts.

Peer review procedure may take up to 4 weeks, depending on the workload of experts. The Editorial Board informs the author of the reviewers’ comments and of the decision to accept or to decline the paper.

If the decision is positive, the author makes the appropriate corrections and sends to the editorial board the final version of the paper. This amended version is signed by the author and by the experts to print, and no further changes are allowed. While approving the content of the issue, the Editorial Board takes into account the date of receipt of the final version of the paper.

Researchers, who want to take part in the peer review procedure of the Journal, should have a degree in the relevant scientific fields, the appropriate experience and high reputation in the academic world. Please send your resume to the Editorial Board.

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

“Politology Bulletin” Journal is guided by ethical standards, recommended by the Committee on Publication Ethics. We recommend reading the relevant rules at the COPE official website: [http:// publicationethics.org](http://publicationethics.org). We also recommend to get acquainted with the Publishing Ethics Resource Kit, recommended by the Elsevier: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

The Journal does not tolerate plagiarism; the authors submitting articles affirm that their manuscripts are original and have not been published previously. The Journal’s Editorial Board ensures that each manuscript is reviewed impartially, without regard to gender, race, nationality, religion, citizenship, etc. of the author.

Політологічний вісник, Вип. 85 (2020) DOI: 10.17721/2415-881x.2020.85

Веб-сайт журналу: <http://zpv.knu.ua>

«Політологічний вісник» — фахове наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Журнал публікує оригінальні, закінчені роботи за результатами досліджень у галузі політології, соціальної теорії, філософії політики, геополітики та глобальних систем сучасного розвитку. Також журнал друкує рецензії на книги у галузях політичної науки, що вийшли друком впродовж останніх двох років.

Аудиторія журналу включає науковців, викладачів, аспірантів, студентів, професіоналів, а також широке коло читачів, які цікавляться сучасними тенденціями розвитку політичних наук.

Формат журналу відповідає міжнародним стандартам. Усі статті проходять обов'язкову процедуру рецензування. До складу міжнародної редколегії видання входять відомі науковці в галузі політичних наук. Наукове видання затверджено як фахове з політичних та філософських наук наказом Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. Політологічний вісник ISSN (Print) 2415-881X категорія «Б» індексується в міжнародній науково-метричній базі даних Index Copernicus, Google Scholar, Наукова періодика України (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського).

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 22690-12590 ПР від 24.04.2017 р.

Адреса редакції: «Політологічний вісник», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, аудиторія 308-А (Кафедра політології), м. Київ, 01601, Україна

Тел.: (+38044) 239 3383

Web: <http://zpv.knu.ua>

E-mail: mykola.khylko@gmail.com

Рекомендовано до друку вченою радою Філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 5 від 30 листопада 2020 р.).

Усі права застережено. Посилання на матеріали видання під час їх цитування обов'язкові.

Політологічний вісник: збірник наукових праць/ голов. ред. В. Ф. Цвих; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ТОВ «Вадекс», 2020. Вип. 85. 264 с.

Політика рецензування

Усі статті проходять процедуру «сліпого» рецензування незалежними експертами, яких призначає Редколегія з числа фахівців у відповідній науковій галузі. Остаточне рішення щодо публікації чи відхилення статті приймає головний редактор, який керується у своїх діях висновками рецензентів. Подаючи статтю, автори можуть попросити виключити із списку можливих рецензентів не більше двох вчених або двох вищих навчальних закладів. Процедура рецензування може тривати до 4 тижнів, залежно від завантаженості експертів.

Редакція інформує автора про зауваження експертів та рішення про прийняття матеріалу до друку або відмову в публікації. У разі позитивного рішення Редколегії, автор вносить відповідні правки та надсилає до редакції остаточний варіант матеріалу. Виправлений варіант рукопису підписується автором і рецензентами «До друку», і змінам не підлягає. При затвердженні змісту номеру журналу редколегія керується датою надходження останнього варіанту статті.

Науковці, які бажають долучитися до числа рецензентів журналу «Політологічний вісник», повинні мати науковий ступінь у відповідних галузях наук, належний досвід роботи та високу репутацію в академічному світі. Свої резюме можна надсилати на адресу редакції журналу.

Етика публікацій

Журнал «Політологічний вісник» керується етичними нормами, рекомендованими «Комітетом з етики публікацій» / Committee on Publication Ethics (COPE). Ознайомитися із правилами можна на сайті COPE: <http://publicationethics.org>. Окрім того, рекомендуємо ознайомитися із правилами етики публікацій, рекомендованими видавництвом «Elsevier» — Publishing Ethics Resource Kit: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

Автори відповідальні за оригінальність поданих ними рукописів, які не повинні містити плагіату і не повинні бути опубліковані раніше в інших виданнях. Редакція журналу гарантує, що кожен рукопис розглядається неупереджено, незалежно від статі автора, його раси, національності, віросповідання, громадянства тощо.

Editorial:

Volodymyr Tsvykh, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine (Editor in Chief)

Kyryliuk Fedir, D. Sc. in Philosophy, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine (Deputy Editor)

Modrzejewski Arkadiusz, Dr hab., Professor (Dept. of Political Science), University of Gdansk: Gdansk, Pomeranian, Poland (Deputy Editor)

Mykola Khylyko, D. Sc. in Philosophy, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine (Scientific Editor)

Dmytro Tovmash, PhD in Philosophy, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine (Executive Secretary)

Editorial Board:

Oleh Batrymenko, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Carina Viviana Ganuza, D. Sc. in Politology, Professor, National University of Rosario, Argentina

Carwill Bjork-James, PhD in Philosophy, Vanderbilt University, Nashville, USA

Olga Brusylowska, D. Sc. in Politology, Professor, Odessa Mechnikov National University, Ukraine

Fabian Cabaluz, D. Sc. in Sociology, Professor, The Metropolitan University of Educational Sciences, Santiago, Chile

Balkan Devlen, PhD in Political Science, Adjunct Research Professor, Norman Paterson School, Ottawa, Canada

Olha Keller, D. Sc. in History, Professor, Eberhard Karls University of Tübingen, Germany

Milan Luptak, PhD in Philosophy, Associate Professor, University of Economics, Prague, Czech Republic

Tetiana Liashenko, D. Sc. in Politology, Senior Researcher, Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, National Academy of Sciences of Ukraine

Yuriy Matsiyevsky D. Sc. in Politology, Professor, The National University of Ostroh Academy, Ukraine

Dmytro Nelipa, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Jurgen Neyer, D. Sc. in Politology, Professor, European University Viadrina, Frankfurt (Oder), Germany

Svitlana Storozhuk, D. Sc. in Philosophy, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Oleh Tkach, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Anastasiia Tormakhova Ph.D, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Oleh Tupytsia, D. Sc. in Politology, Professor, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Mikle Featherstone, D. Sc. in Sociology, Professor, Culture and Society Center, London, United Kingdom

Serhii Shevchenko, D. Sc. in Philosophy, Institute of Philosophy named after H.S.Scovoroda of National Academy of Science of Ukraine

Jaroslaw Filip Czub, Dr. Sc. in Politology, Professor, University of Warsaw, Poland

Редакція збірника:

Цвих Володимир Федорович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (головний редактор)
Кирилюк Федір Михайлович, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна (заступник головного редактора)
Моджевський Аркадіуш, доктор наук, професор (відділення політичних наук), Гданський університет, Польща (заступник головного редактора)
Хилько Микола Іванович, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна (науковий редактор)
Товмаш Дмитро Анатолійович, кандидат філософських наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна (відповідальний секретар)

Редакційна колегія:

Батрименко Олег Володимирович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Брусиловська Ольга Іллівна, доктор політичних наук, професор, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна
Бйорк-Джеймс Карвіл, доктор філософії, Університет Вандербільта, Нашвілл, США
Девлен Балкан, доктор філософії, старший дослідник, Школа Нормана Патерсона, Оттава, Канада
Кабалуз Фабіан, доктор філософії, професор соціальних наук, Центральний університет наук про освіту, Сантьяго, Чилі
Карина Вівіана Гануза, доктор політичних наук, професор, Національний університет Росаріо, Аргентина
Келлер Ольга Борисівна, доктор історичних наук, професор, Тюбінгенський університет ім. Ебергарда Карла, Тюбінген, ФРН
Луптак Мілан, доктор філософії, доцент Вищої школи економіки, Прага, Чехія
Ляшенко Тетяна Михайлівна, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, Україна
Мацієвський Юрій Володимирович, доктор політичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія», Україна
Неер Юрген, доктор політичних наук, професор, Університет Віадрина, Франфурт-на-Одері, ФРН
Неліпа Дмитро Васильович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Сторожук Світлана Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Тормахова Анастасія Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Тулиця Олег Леонідович, доктор політичних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна
Фезерстон Майкл, доктор філософії, професор соціальних наук, Центр теорії, культури та суспільства, Лондон, Великобританія
Шевченко Сергій Леонідович, доктор філософських наук, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Україна
Ярослав Філіп Чуб, доктор політичних наук, професор, Інститут європейських студій Варшавського університету, Варшава, Польща

CONTENTS

PHILOSOPHICAL DISCOURSE

<i>Vadym Chuiko, Valerii Atamanchuk-Angel. Algebra* of policy</i>	12-22
<i>Fedir Vlasenko, Evheniia Levcheniuk, Dmytro Tovmash. Features of the cultural transformation of Ukrainian society: a synergistic approach</i>	23-36
<i>Vadym Derkach. Ethos, morality, harma: to the question of the object of descriptive ethics</i>	37-54
<i>Zoia Shevchenko. The destiny of subjectivity in the philosophy of postfeminism</i>	55-65
<i>Vitalii Turenko. Philosophical view on importance of love in society: Plato vs Aristotle</i>	66-76
<i>Oleh Krytskyi. The role of spiritual values in the professional activity of a medical worker</i>	77-89
<i>Yevhen Bidenko. Dialectics of forming the axiological platform of the personality in the pedagogical process</i>	90-101
<i>Oksana Yakymchuk. Education reform: Philosophy, methodology, practice</i>	102-110

POLITICAL CHALLENGES OF THE MODERN ERA

<i>Yaroslav Teleshun. Age of midas: new world order</i>	111-131
<i>Volodymyr Grubov, Valerii Svyntarenko. WHO and COVID-19: from the problem of international solidarity to the great game around the vaccine</i>	132-146
<i>Serhii Zubchenko. Strategic role of political and legal values in international relations of the modern hybrid warfare era</i>	147-157

NATIONAL IDENTITY

<i>Mykhailo Boichenko, Yuliia Rudenko. Sources of state sovereignty and the idea of national identity</i>	158-174
<i>Maiia Moser. National identity and the national idea as a factor of state-building</i>	175-189

<i>Valentyn Krysachenko</i> . Russian strategy of «consolidation» of indigenous peoples of the empire: physical and spiritual elimination identity of ethnicity	190-209
---	---------

COMMUNICATION

<i>Olha Vysotska</i> . Communication policy of the state in the historical and philosophical dimension	210-225
--	---------

<i>Tetyana Nagornyak, Anna Osmolovska</i> . Presence of Ukraine in the information space of border states after 2014	226-236
--	---------

<i>Svitlana Matviiienkiv</i> . The press of national minorities of modern Ukraine (on the example of m. Ivano-Frankivska)	237-251
---	---------

REVIEW

<i>Maryna Ostapenko</i> . Politics and law in the transformation period: the theory and practice of interaction. Book review: Kukuruz O.V. Interaction of politics and law in the process of social transformation in Ukraine and the Republic of Poland. Kyiv: FOP-Podolin I.V. Publishing House, 2020. 368 p.	252-253
---	---------

Author Guidelines	254
--------------------------	-----

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

<i>Чуйко В. Л., Атаманчук-Ангел В. І.</i> Алгебра політики	12-22
<i>Власенко Ф. П., Левченко Є. В., Товмаш Д. А.</i> Особливості культурної трансформації українського суспільства: синергетичний підхід	23-36
<i>Деркач В. Л.</i> Етос, мораль, харма: до питання про об'єкт дескриптивної етики	37-54
<i>Шевченко З. В.</i> Доля суб'єктивності у філософії постфемінізму	55-65
<i>Туренко В. Е.</i> Філософський погляд на значення любові у суспільстві: Платон vs Аристотель	66-76
<i>Крицький О. В.</i> Роль духовних цінностей у професійній діяльності медичного працівника	77-89
<i>Біденко Є. В.</i> Діалектика становлення аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі	90-101
<i>Якимчук О. І.</i> Реформа освіти: філософія, методологія, практика	102-110

ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ДОБИ

<i>Телешун Я. С.</i> Доба Мідасу: новий світовий порядок	111-131
<i>Грубов В. М., Свинаренко В. В.</i> ВООЗ і COVID-19: від проблеми міжнародної солідарності до великої гри навколо вакцини	132-146
<i>Зубченко С. О.</i> Стратегічна роль політико-правових цінностей у міжнародних відносинах сучасної доби гібридних війн	147-157

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

<i>Бойченко М. І., Руденко Ю. Ю.</i> Джерела суверенітету держави та ідея національної ідентичності	158-173
<i>Мозер М.Є.</i> Національна ідентичність і національна ідея як чинники державобудування	174-189

Крисаченко В. С. Російська стратегія «консолідації» корінних народів імперії: фізична та духовна елімінація ідентичності етносів	190-209
--	---------

КОМУНІКАВІСТИКА

Висоцька О. Є. Комунікативна політика держав в історико-філософському вимірі	210-225
--	---------

Нагорняк Т. Л., Осмоловська А. О. Присутність України в інформаційному просторі прикордонних держав після 2014 року	226-236
---	---------

Матвієнків С. М. Преса національних меншин сучасної України (на прикладі м. Івано-Франківська)	237-251
--	---------

РЕЦЕНЗУВАННЯ

Остапенко М. А. Політика і право в трансформаційний період: теорія і практика взаємодії. Рецензія на книгу: Кукуруз О. В. Взаємодія політики і права у процесі суспільної трансформації в Україні та Республіці Польща. Київ: Видавництво «ФОР-Подолін І. В.», 2020. 368 с.	252-253
---	---------

Вимоги до публікацій	254-262
-----------------------------	---------

Vadym Chuiko

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-2127-1411>

e-mail: Chuiko1@ukr.net

Valerii Atamanchuk-Angel

Master of Political Science (Kherson, Ukraine)

e-mail: Ataman.angel@gmail.com

ALGEBRA* OF POLICY

Abstract

The purpose of the work is to consider possible directions of development of political thought on the example of application of methods of mathematics and philosophy of politics, to reveal widespread system errors.

Methods. The axiomatic approach, the method of proving the opposite, the method of defining paradoxes are used. Based on a critical analysis of the philosophy of consciousness by means of a communicative approach, possible for political science algebraic constructs are formed, which determine not only elements (sets) and operations, but also relations, the problem of identifying and defining systemic errors in certain political ideas, theories.

Scientific novelty lies in the fact that we now consider politics as algebra and divide political objects into ideal objects and real objects. The algebra of politics is a collection of specific political algebras. The difference between these algebras is in the choice of carrier, operations and relationships. The carriers of these algebras are idealized sets of the geosphere, biosphere, technosphere, sociosphere, their intersections and unions, as well as operations specific to politics, such as violence, trust, interest, greed, etc. We regard a real object, including a real state, as a direct product of the ideal and the material (at the atomic level). In this case, the State (S) is a direct product of the ideal political object (constitution, legislation, regulations, etc. — IPO), and the material object (territory, subsoil, population, etc. — MO)

$$\text{IPO} \times \text{MO} = \text{S}.$$

Key words: ideal political object, political algebras, political systems, direct product of ideal and material.

Чуйко Вадим Леонідович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-2127-1411>

e-mail: Chuiko1@ukr.net

Атаманчук-Ангел Валерій Іванович

Магістр політичних наук (м. Херсон, Україна)

e-mail: Ataman.angel@gmail.com

АЛГЕБРА* ПОЛІТИКИ

Резюме

Практично європейська філософія щодо державного устрою сконцентрувала свою увагу на операції влади/кратії. Існуючі державні форми правління, політичні режими і системи формально представлені як алгебра, $A = \langle \Pi, Ki \rangle$, з сигнатурою замкнутою, на насильстві щодо людей та природи. Але це не єдино можлива алгебра.

Мета роботи — розглянути можливі напрямки розвитку політичної думки на прикладі застосування методів математики і філософії політики, виявити поширені системні помилки. Застосовується аксіоматичний підхід, метод доведення від протилежного, метод означення парадоксів. На основі критичного аналізу філософії свідомості засобами комунікативного підходу, формулюються можливі для політології алгебраїчні конструкти, за допомогою яких визначає не тільки елементи (множини) та операції, а й відношення, вирішується задача виявлення та означення системних помилок у тих чи інших політичних ідеях, ученнях, теоріях.

Наукова новизна полягає в розгляді політики як алгебри, розділяючи політичні об'єкти на ідеальні й реальні. Алгебра політики — это сукупність політичних алгебр конкретних. Різниця між цими алгебрами полягає у виборі носія, операцій та відносин. Носіями цих алгебр є ідеалізовані множини геосфери, біосфери, техносфери, соціосфери, їх перехрестя і поєднання, а також такі специфічні для політики операції як довіра, зацікавленість, жадність, насилля, тощо. Реальний об'єкт, зокрема, державу ми розглядаємо як похідну ідеального й матеріального (на атомарному рівні). Держава (Д) — пряме надбання ідеального політичного об'єкту

(конституція, законодавчі акти, приписи й т. і. — ІПО), і матеріального об'єкту (територія, надра, населення й т. і. — МО).

ІПО×МО=Д.

Ключові слова: ідеальний політичний об'єкт, політичні алгебри, політичні системи, прямий добуток ідеального і матеріального.

Introduction

«The experience of all sciences convinces us that what was considered clear or simple and indivisible yesterday may be subject to revision or refinement today. So it was (and, no doubt, it will still be) with many concepts...» including philosophy. [1 page 24]

For more than two thousand years, long before Aristotle and Plato, European philosophical thought, reflecting on the structure of society, wanders in the labyrinths of cracy. As a result, we have various speculations that boil down to determine who should be given the right to commit violence / power / coercion. Recognizing that such considerations indicate a variety of unreflected mental habits, we should treat them as a basic system error.

A basic systemic error in ideas can have historically significant consequences. «... Philosophers are both consequences and causes—the consequences of social circumstances, politics and institutions of their time, to which they belong, and the causes of beliefs that determine the policies and institutions of future centuries» [2 page 9].

Research methods

Interdisciplinary approach, in particular methods of political science, methodology of science and mathematics.

Based on a critical analysis of the philosophy of consciousness by means of a communicative approach, acceptable for political science and algebraic constructs is the presentation of man as a sovereign, which avoids the paradoxes associated with the problem of opacity of consciousness, the ineffability of the individual.

The axiomatic approach, the method of proving the opposite, the method of defining paradoxes are used. With the help of algebra, which determines not only the elements (sets) and operations, but also relations, the problem of identifying and defining systemic errors in certain political ideas, teachings, theories is solved.

Using methods of overcoming historicism, in particular, fractal description of the combination of sovereigns, defines the concept of the subject as the existence of actualized urgent problems, the solution of which terminates its existence, leaving a person sovereign status as a source of «birth» of a new subject (new agreements, social institutions).

Result

When the Declaration of Independence says, «We claim that these truths are self-evident,» it is following Euclid's example. In particular, the spread of the doctrine of natural human rights in the eighteenth century was a search for axioms like Euclidean in the field of political thought. This is especially evident in Amendment 35: Jefferson's «sacred and inalienable» was replaced by Franklin's «self-evident. » [2 page 47]

Russell, as a mathematician, points out attempts to axiomatize politics, but does not develop these ideas. Although at the time when he lived, the advances in mathematics made it possible to describe politics in terms of algebra, similarly to how it was done, after Boole, in relation to logic.

We will consider politics as some kind of algebra, which, by analogy with the algebra of logic, we will call the «Algebra of politics», although, as it is already seen in Plato and Aristotle, politics is a certain set of algebras. These algebras differ in the choice of the carrier, operations, moreover political systems differ also in relations. Among which the most widespread and most studied are algebras of cracy.

The idea is that we have a certain set of elements, let's call it, after Vernadsky, its ubiquity. In its turn, it is divided into subsets, such as the geosphere, biosphere, where the subset of humanity is divided into races, people, parties and others.

The question is how to describe the infinite set and its infinite set of subsets?

I would like to highlight some, preferably small, set of elements, with the help of operations on which you can express everything else. This idea is present in a wide variety of areas of mathematics. In this case, different words are used, but the two main terms are the generators and the basis.

Any predicate can be considered as a statement about the existence of a relationship.

Autocracy, bureaucracy, gerontocracy, democracy, ideocracy, isocracy, kleptocracy, corporatocracy, meritocracy, noocracy, ochlocracy, etc. Political systems / structures, like many relationships and operations on L, are reduced to coercion / violence / power. The presented forms of government, political regimes and systems can be formally written as the following algebra:

$A = \langle PS, Ci, Vp \rangle$,

PS — a set, where the element is a person who reduced to the state of the subject;

Ci — a set of operations (decisions, established in a particular state system);

Rp — a set of relations (established in a particular state system).

In the above algebra, the state is represented as a set of subjects of S, with a set of cracy operations of power / coercion / violence on S. Therefore, terminologically, such political algebras can be described by the words: cracyauto, cracybureau, cracygeronto, cracydemo, cracyideo, cracyiso, cracyklepto, cracycorporato, cracymerito, cracynoo, cracyochlo etc. Thus, cracy and to whom it belongs, the predicate auto, bureau, geronto, demo, ideo, iso, klepto, corporato, merito, noo, ochlo.

By adding relations, for example, equality, partial or strict order, to algebras, we get various political systems.

In other words, Aristotelian politics is what it is, it is a political system where the bearer is people who know how to fulfill their duty and obey, and people who know how to coerce / rule, the operation of cracy and relations of order, in the sense who has more cracy.

$AP = \langle P, C, R \rangle$,

P — is a set, where the element is a person;

C — operation of power / coercion;

R — strict order relations

And more specifically, for example, Aristotelian tyranny, in fact, is following — we have a main operation, this is an operation of coercion and relations of a strict order, in this case one is more than anyone else, in the sense that violence can be carried out against anyone, private interests and domain of values are good.

Otherwise, a wrong system, this is a private interest I_p , violence V, and there is also, the one and only person who is more than anyone in relation of coercion and, as a result, there is no common good G.

Superposition is the substitution of some functions into others. Any formula in any algebra, for any operations, is a description of the superposition of one function into another. In different algebras, we have different variable names and different operations, but the idea of representing functions by a formula remains the same.

The basic principle of mathematization is that we presented political relations as functions, and the functions are specific. And, for example, by Aristotle the range of values of a function is good and bad.

Applying the axiomatic approach, we must consider the following. «The characteristic of the system is the basic error is constantly reproducing itself. It is like a parasite, it grows through the tissues of life with its roots and turns everything into chaos. « [3 page 334] Therefore, the recognition that the state is inseparable from the cracy implies the recognition of violence as the dominant operational attribute in relation to the set of people P. This is possible when a person is transformed into a subject / subordinate.

An extreme example of what this error leads to is anarchism. Opposing violence, anarchism, meanwhile, remains in the corridor of mental habits,

identifying the state with the operation of violence / power, in this case with the predicate cracy, and denying violence, denies the state along with it.

In the case of anarchism, it becomes apparent that the importance of the division of labor (which has its systemic meaning and has been repeatedly justified in practice) is ignored because it gives people new opportunities and increases their degree of freedom. An elementary error has made the whole philosophy of the social system absurd in the strict sense of the word.

This error, in particular, of Western philosophy has its roots in Greece and has spread throughout Europe for the past 2,500 years. Recall that classical Western philosophy was formed in a slave-owning society. Plato, Aristotle as the part of the owners, and later Christians as the part of the disadvantaged, do not go beyond the flags placed in slave relations in their reasoning. No one sees the need to renounce violence. Even the philosophies of equality and brotherhood offer power and obedience. If not the master and the slave, then God and his children, the Pope and Caesar. If not the Sovereign over the subjects, then the State over the citizen. In addition, all radical philosophies, as a rule, were and remain vindictive in nature. The Church (an advanced detachment of the underprivileged, the hungry, and the slaves) will oppress Caesar / the ruler and the masters / free. The oppressed proletariat also aspires to dictatorship. That is, the dragon is not just trying to defeat the dragon, but seeks to become one.

It is important to note that coercion / violence is presented as a benefit, even for the best of reasons. In particular, the contempt for human leads Heraclitus to believe that only force can make people to act accordingly for their own good. He proclaims: «All living things are sent to feed by a whip»; and again: «Donkeys would prefer straw to gold» [2 page 40]. Such a superior attitude towards a person has the consequence of recognizing violence not as evil but as good. Heraclitus necessarily introduces the operation of cracy / authoritative transformation of people into a multiplier of those who need a driver, the one who will guide / rulers / rulers. But if, by definition, everyone is unworthy / sinful, then to whom should you give the whip?

Therefore, as an external action to divide people into worthy and unworthy, Heraclitus declares war. «War,» he says, «is the father of everything and the king of everything; ones is determined to be gods, the others — people; some it made slaves, others — free» [2 page 40].

In turn, we must note that socio-historical experience shows that war is not the only strategy of enslavement, for this purpose, successfully used and kindness, and compassion, and mercy, and help. In other words, iron, gold, religion, science, and culture became the means of war, as a result of which the more agile began to subjugate others.

However, those who were «robbed» may not be weaker at all, they simply, for various reasons, could not or did not want to participate in the process of robbing their neighbors. Also, in addition to the present ones, there are still the

dead and the unborn, who were also robbed, and therefore the war is always still ahead (for example, the Germans after Versailles), and so on without stopping. Violent / cracy relations create the conditions for permanent war.

Here we run into another mistake: the equality of rights and the inequality of functionality are not the equivalent concepts. Let us consider this thesis in a formalized form:

Functional capabilities of people, $f(a)$ and communities, $f(A) | A = \{a\}$ are not equal to each other and within themselves.

Functionalities differ in quantitative composition (Q), strength (S) and power (P). The composition can vary, and the force and power can be potential or kinetic, can increase or decrease.

A person can be better in some way or worse in some way. Same with the community. One person can be better (worse) than the whole community. Changing the situation can change the meaning to the opposite.

Functional capabilities of a person $f(a) = \min$, $a f(a) = \max$, and everyone else in between

$f(a) \leq f(c) \leq f(b)$, or

$f(a_i) \geq f(A) | A = \{a_1, a_2, a_3, \dots, a_p\}$, or

$f(A) \geq f(B) | B = \{b_1, b_2, b_3, \dots, b_k\}$, etc.

Equality of functionality is relative and variable.

Inequality of functionality cannot justify a restriction on rights.

Equality of rights, absolute and unchangeable.

Note also the following thesis, for not falling into the heresy of continuous equality (another mistake of the philosophy of human sinfulness and justification of violence): inequality of opportunity is natural and itself is neutral, everything depends on how it is used.

Looking ahead, we note that political systems using the slogan «social contract» are contractual claims to algebras, but there only the founding fathers were in the contractual field, and all the rest, including the unborn, are placed in the field of subjects / obligated by the «law».

The obvious merit of Christians to humanity (which has a global general civilizational significance) is that people have finally been recognized as equal. However, Christians could not go beyond their slavish existence, did not reject violence / cracy / power, but simply transferred it to another world. Thus, Christians, being more consistent in the question of the general insignificance of humankind, equate all as sinners from birth and transfer the monopoly right to violence to the Higher Mind, and from him, if necessary to solve life's affairs, to the anointed of God. The answer was the total darkness of the Middle Ages.

Up to Lamarck, in this total gloom, it was believed that the organic (living) world has a hierarchical structure with the Mind above. The chain (ladder) descended through angels, through man, through monkeys to ciliates and protozoa, and even further to plants and stones.

Lamarck (probably the greatest biologist in history) turned the ladder of explanation from head to toe, saying that it begins with the ciliate, and the changes lead up to the person. This change in taxonomy is one of the most impressive heroic deeds ever committed by human. For biology, it was the equivalent of the revolution made by Copernicus in astronomy.

Until Lamarck, the mind was the explanation for the origin and existence of the world. However, now, that explanation has become what needs to be explained [3 page 303].

As for the idea of the rule of law, the ladder was also built from the same source through the Higher Mind to the Sovereign and the subjects. Certain changes began to occur only after Rousseau and the French Revolution.

The logical result of the coup was the idea of social agreement, developed in the XVIII century. But that was the end of the matter. Not seeing the possibility and not going beyond violence / cracy / power, the monopoly right to coercion was withdrawn / requisitioned from God / Sovereign / lords and «on a legitimate basis» transferred to the state / official, declaring it a public agreement. What was taken from God's «elect» was passed on to the «elect» of the majority. The bitterest sarcasm.

Political thought has fallen into a trap, reassuring itself that society has allegedly agreed to transfer power / the right of violence against itself instead of the king to some Leviathan / state. Now power over citizens is the prerogative of the state in the person of the «elected» official / bureaucrat, by definition already equal and still, quite likely, unworthy sinner.

It is also surprising here that the substitution of concepts at the micro level can be quite clearly reflected. For example, passengers giving the captain of a ship or aircraft the right to make decisions, show confidence in his professionalism and decency in fulfilling their obligations, certainly do not transfer the right to violence against themselves. Trust in a doctor, pilot, contractor, bus driver is always an active trust, which certainly requires confirmation in practice. Otherwise, we express distrust and demand compensation for material and moral losses. If someone prevents this, we are naturally outraged, believing that our rights have been violated. We demand an equivalent, unambiguous relationship, and in order not to violate reversibility, the commitments made are fulfilled.

However, at the macro level, with the help of special forces, it is suggested: — «natural» inseparability of the attribute of power / violence / coercion of the «chosen»; — «legitimacy» of possession of the right to power / violence / coercion; — the absence of any criminal, property liability for political decisions.

Social structuring may be necessary, but to claim that humanity has never succeeded without coercion / violence / cracy seems, to say the least, biased.

Today it is empirically clear that philosophy has made a mistake based on the algebra of cracy and its operation of power in its social relations and relations

with nature. In the end, it closed itself to the question of the cracy, which was given fundamental importance in it.

While we reasoned within the meaning. The idea of mathematization is to formalize these meaningful arguments. That is, to turn them into some precise definite objects with which you can operate mathematically, without including every time meaningful reasoning, but simply according to some algorithms. In modern mathematical language, turn polity into some kind of algebra, where the carriers of algebras are sets and some operations on them.

The main thing is that we propose to move from meaningful reasoning and now we consider politics as an algebra. The carriers of this algebra are idealized sets of the geosphere, biosphere, technosphere, sociosphere, their intersections and unions.

In these contexts, the word meaningful is the opposite of the word formal. Formal means according to some rules, without delving into the meaning. Substantial is meaning based.

The first of the ideas is that we start to identify ideal political objects and real political objects.

«Ideal political object» is a set of ideal objects that have a relation to the politics, such as, for example, ideas are presented in political theories, constitutions, laws, decrees, etc.

The origins of ideal political objects can be different:

Idealization of a real object.

Generalization or addition of another political object.

Selection from another political object of the part (subset), which is determined by the specified properties.

The term «real political object» means a direct product of the ideal and material, that is, the ideal political object and matter at the atomic level.

Further, we will speak, as is customary in mathematics: set, operations and relations.

What sets do we have?

First, we have, using the term of Vernadsky, the ubiquity in which we single out a set of people, a set of objects in the biosphere, geosphere, space, ...

Secondly, we have some operations on them. Some set can be closed accordingly to the certain operation. In the algebra of politics, its own operations, for example, accordingly to the operation of power the set of subordinates is closed, accordingly to the operation of the contract, the set of contracting parties is closed.

$A = \langle C, O_i \rangle$,

C — carriers of algebra;

O_i — a set of operations, accepted in the certain algebra.

Adding some relations, for example, strict, non-strict order or equality, we get a political system.

And then, choosing some carriers, operations and relations, we will receive more and more new political algebras. At this level, this is the whole idea of the mathematization of polity.

Conclusions

Mathematical politics (by analogy with mathematical logic) deals with ideal political objects. Matpolitics is a set of algebras. We set the meaning of symbols in mathematics once, and then do calculations in algebra. Algebra — as a description of a set / community defines various operations on it: the algebra of will, the algebra of coercion / cracy, the algebra of trust / credo, etc.. These algebras differ from each other in the choice of operations.

The carrier of algebra can be a set consisting of different algebras.

Model / device — some set / community and relations in it.

The law of government is an ideal political object, a universal algebra whose signature represents both operations and relations.

State S is defined as the direct product of the ideal political object IPO (constitution, legislation, regulations, etc., in general — the state system), and the material object MO (territory, subsoil, population, etc.).).

$$IPO \times MO = S$$

Any of the existing axiomatics is such that, on the one hand, eliminates the known contradictions of nave theory, and on the other hand, provides the freedom of theoretical operation with specific sets.

If the axiomatics are erroneous, contradictory or even in some cases deliberately wrong, it becomes a senseless attempt to build on it a structure that consistently solves problems, in particular, takes into account the interests of citizens.

We are convinced that public relations and personal freedom are in a state of conflict or unstable compromise.

We strongly urge not to trust political decisions made by those interested in power. The choice of violence / power as a method / way is a systemic error.

A social agreement is not a contract with the abstract concept of the state, but an agreement with specific elected people who have gained the trust of those to whom they temporarily provide their services, with the obligatory responsibility of the parties. The contract is urgent, limited in time, with the obligatory full responsibility of the parties.

* Algebra is the name of some mathematical structures. The main purpose of the appeal to set theory was to point out the possibility of applying not only «Euclidean geometries» / «axiomatics» of the social system, as was implemented during the implementation of the US Constitution.

Referenses:

1. Zorich V.A. (2012). Matematicheskij analiz. Chast` I. 6-e izd, dopoln. M.: MCzNMO, XVIII + 702 s. [in Russia].

2. Рассел Б. (2001). Istoriya zapadnoj filosofii i eyo svyazi s politicheskimi i soczial`ny`mi usloviyami ot antichnosti do nashikh dnei. V 3 kn. Nauch. red. V. V. Czelishhev. Novosibirsk: Izd-vo Novosib. un-ta. [in Russia].

3. Bejtson G. (2000). E`kologiya razuma. Izbranny`estat`ipo antropologii, psikhiatrii i e`pistemologii; per. s angl. D.Ya. Fedotova, M.P.Papusha. M.: Smy`sl. 476 s. [in Russia].

4. Wikipedia [https://ru.wikipedia.org/wiki/Algebra \(universal_algebra\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Algebra_(universal_algebra)).

5. Chuiko V., Atamanchuk-Angel V. (2019). Fractal * model of conservative development (an example of the algebra of trust, i. e. state building with the operation of trust). Politology bulletin. Iss. 82. P. 44–53. [in Ukrainian].

Список посилань:

1. Зорич В. А. Математический анализ. Ч I. 6-е изд, доп. М.: МЦНМО, 2012. XVIII + 702 с.

2. Рассел Б. История западной философии и её связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней. В 3 кн.; науч. ред. В. В. Целищев. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 2001.

3. Бейтсон Г. Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии; пер. с англ. Д. Я. Федотова, М. П. Папуша. М.: Смысл. 2000. 476 с.

4. Wikipedia [https://ru.wikipedia.org/wiki / Алгебра \(универсальная алгебра\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Алгебра_(универсальная_алгебра)).

5. Чуйко В. Л., Атаманчук-Ангел В. І. Фрактальна* модель консервативного розвитку (приклад алгебри довіри, тобто державного будівництва з операцією довіри). Politology bulletin. 2019. Iss. 82. С. 44–53.

Стаття надійшла до редакції 27.10.20

© Чуйко В. Л., Атаманчук-Ангел, 2020

Fedir Vlasenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-5272-9018>

e-mail: vlasenkof@ukr.net

Evheniia Levcheniuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-0361-6455>

e-mail: levchenyuk@knu.ua

Dmytro Tovmash

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-4576-0703>

e-mail: tovmash@knu.ua

FEATURES OF THE CULTURAL TRANSFORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY: A SYNERGISTIC APPROACH

Abstract

The article attempts to outline the essence of transformation processes in Ukrainian culture. Analyzed are both positive and negative phenomena in the cultural sphere of modern Ukrainian society. The analysis of culture from the point of view of a synergistic approach, which is based on the provisions of holism, the recognition of the integrity of culture as its immanent property, is supported thanks to and despite differentiation and integration, changes in instability and stability, qualitative changes associated with the emergence of new formations and the preservation of traditional foundations in culture. It is noted that the likelihood of the emergence of new cultural forms and institutions of culture is still not guaranteed to overcome social instability. The level of chaos and risk increases in a situation of changes in the external context for the socio-cultural organism and corresponding changes in culture in society. It is substantiated that the dialectical connection between «chaos and risk», a one-sided interpretation of sociocultural instability arises from an underestimation

of the capabilities of culture, many of its components, such as anthropo-socio-cultural systems that self-organize.

It has been proved that socio-cultural processes of self-organization allow a certain degree of influence on them, because at one of the stages of development, the «measure of chaos» and «measure of order» are violated, due to which the spontaneity, unstructuredness of changes contribute to the formation of «false attractors» that enhance negative processes and tendencies. Comprehension of the unity of all components of the sociocultural sphere in the integral system of sociocultural reality creates the preconditions for the regulation of contradictory cultural and transformational processes. One of these mechanisms of state regulation is cultural policy.

Based on a comparison of the basic principles of cultural policy of Ukraine and the countries of the European Union, it was stated that the latter approve the concepts of «public-private partnership» and «distribution of efforts» between state and non-state sources of funding for culture. One of the main tasks of cultural policy was the desire for democratization, decentralization and development of the cultural life of the population as a whole. In Ukrainian society, the processes of self-organization in culture are activated, there are manifestations of a new social order — civil society and its socio-cultural institutions, a legal state based on democratic principles.

Key words: culture, society, self-organization, transformation processes, cultural transformation.

Власенко Федір Павлович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5272-9018>

e-mail: vlasenkof@ukr.net

Левченко Євгенія Вікторівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-0361-6455>

e-mail: levchenyuk@knu.ua

Товмаш Дмитро Анатолійович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-4576-0703>

e-mail: tovmash@knu.ua

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Резюме

У статті зроблена спроба окреслити сутність трансформаційних процесів в українській культурі. Проаналізовано як позитивні, так і негативні явища в культурній сфері сучасного українського суспільства. Здійснено аналіз культури з точки зору синергетичного підходу, який спирається на положення холізму, визнання цілісності культури як її іманентної властивості, що підтримується завдяки і всупереч диференціації й інтеграції, зміні нестійкості і стабільності, якісним змінам, пов'язаним з виникненням нових утворень та збереженням традиційного підґрунтя в культурі. Наголошується, що велика ймовірність виникнення нових культурних форм й інститутів культури ще не гарантує подолання соціальної нестабільності. Рівень хаотизації і ризику зростає в ситуації змін зовнішнього для соціокультурного організму контексту і відповідних змін культури в суспільстві. Обґрунтовано, що діалектичний зв'язок «хаотизації і ризику», однією з причин трактуючи соціокультурної нестабільності виникає з недооцінки

можливостей культури, безлічі її складових як антропосоціокультурних систем, що самоорганізуються.

Доведено, що соціокультурні процеси самоорганізації допускають певну міру впливу на них, тому що на одному з етапів розвитку «міра хаосу» і «міра порядку» порушуються, завдяки чому спонтанність, неструктурованість змін сприяють формуванню «помилкових аттракторів», підсилюють негативні процеси і тенденції. Осмислення єдності всіх складових соціокультурної сфери в інтегральній системі соціокультурної реальності створює передумови для регулювання суперечливих культурно-трансформаційних процесів. Одним із таких механізмів державного регулювання є культурна політика.

На основі порівняння основних засад культурної політики України і країн Європейського Союзу констатовано, що в останніх утверджуються концепції «державно-приватного партнерства» і «розподілу зусиль» між державними і позадержавними джерелами фінансування культури. Одним із головних завдань культурної політики стало прагнення до демократизації, децентралізації і розвитку культурного життя населення в цілому. В українському суспільстві активізуються процеси самоорганізації в культурі, наявні прояви нового соціального порядку — громадянського суспільства і його соціокультурних інститутів, правової держави, заснованої на демократичних принципах.

Ключові слова: культура, суспільство, самоорганізація, трансформаційні процеси, культурна трансформація.

Вступ

Трансформаційні процеси в українському суспільстві породили у сфері культури як позитивні, так і негативні явища. Ситуація в означеній галузі характеризується новими «індексами» і мірою свободи. Це виявляється в утвердженні нових способів самореалізації у творчості, продукуванні різних сюжетів, що за умов тоталітарно-адміністративного контролю за культурою було практично нездійсненним. Народу і його культурі повернені імена авторів і їх твори, які були викреслені з історії мистецтва і літератури, що уможливило духовне оновлення і культурне розкріпачення. Але цей процес не відбувається безболісно. Виникла дуже суперечлива тенденція, що характеризує нинішню соціокультурну ситуацію: повернення із забуття імен багатьох діячів культури супроводжується одночасним вилученням з культурного ужитку інших, які не «вписуються» в процес демократичних перетворень.

Сучасна соціокультурна ситуація має ще одну важливу рису: набуває розмаху комерціалізація культури, що призводить до фінансової неспроможності більшості населення задовольняти культурні потреби, суттєво обмежує доступ більшості громадян до вітчизняних та світових надбань

культури і мистецтва. Комерціалізація культури призвела до створення атмосфери конкуренції, в якій перемагає сильніший. У результаті діалог культур перетворюється в монолог, що породжує загрозу національного духу культури. Вітчизняні дослідники намагаються осмислити соціокультурні зміни, що відбуваються в Україні. Відсутність часової дистанції (а у деяких випадках безпосередня включеність в події) зумовили необхідність пошуку нових методологічних підходів і обґрунтувань для ухвалення конструктивних рішень. Передовсім тому, що традиційними для соціально-гуманітарного знання методами було складно вирішити найважливіші завдання: усвідомити сенс масштабних і динамічних процесів еволюційних перетворень; зрозуміти дію механізмів самоорганізації в умовах руйнації системи ціннісних орієнтацій; знайти необхідні форми регулювання, що дозволяли б знижувати рівень соціальної нестабільності.

Аналіз соціокультурних змін, пов'язаних з проведенням соціально-економічних реформ, на наш погляд, не може не спиратися на системні принципи, що зумовлюють врахування внутрішніх і зовнішніх чинників (глобалізаційного контексту і пов'язаних з ним процесів). В якості методологічного інструментарію може слугувати теорія самоорганізації дисипативних систем (синергетика), що дозволяє охопити весь спектр соціокультурних змін українського суспільства, яке вступило у період «революційних змін». Культура в періоді фазових взаємопереходів від хаосу до порядку, передбачає простір свободи і детермінізму, мінливості й усталеності. Тому осмислення цілісності культури в добу нестабільності структурно-формотворчих і ціннісно-сміслових структур — це перший крок до визначення вектора розвитку культури, прогнозування майбутніх трендів. З цього випливає, що будь-якого роду дії у сфері культури носять імовірнісний характер, оскільки подолання «перехідності», як правило, вимагає радикальних трансформацій в антропосоціокультурних системах.

У науковій літературі існують різні підходи до пояснення сутності культури. Це, зокрема, дослідження соціальних детермінант культури, представлені працями Д. Белла, Е. Гідденса, Г. Зіммеля, Е. Дюркгейма, К. Мангейма, Т. Парсонса, П. Сорокіна та ін. Соціально-культурологічні дослідження, представлені роботами М. Вебера, Н. Еліаса, К. Леві-Строса, С. Хантінгтона, Й. Хейзінги, Ф. Фукуями, М. Шелера, О. Шпенглера тощо. Критичний підхід до розуміння ролі культури відображений у працях Ж. Бодрійяра, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоза, Ф. Енгельса, К. Маркса, Г. Маркузе, З. Фрейда, Е. Фрома, М. Фуко та ін. На інтегративній ролі культури акцентують свою увагу вітчизняні вчені: Т. Аболіна, В. Андрущенко, Л. Губерський, С. Кримський та інші. Отже, проблема культури, її ролі і значення у функціонуванні суспільства на сьогодні є досить ґрунтовно дослідженою. Однак, залишається низка проблем, що пов'язані з трансформаційними тенден-

ціями сучасної культури, які потребують теоретичного й практичного вирішення.

Метою даної статті є окреслення особливостей та основних тенденцій культурної трансформації в сучасному українському суспільстві. *Методологічну основу* статті складають різні методи пізнання і концептуальні підходи, зокрема: історичний метод — для вивчення особливостей розвитку культури як динамічного соціального явища; діалектичний метод — для виявлення загальних та особливих ознак, закономірностей виникнення, функціонування та трансформації культурної сфери суспільства; компаративний метод — для виявлення особливостей культурної політики України і країн Європейського Союзу. Синергетичний підхід дозволив розглянути культуру як цілісну систему, що складається з множини елементів, які взаємодіють між собою та навколишнім середовищем.

Результати дослідження

Зміни, що відбуваються сьогодні, пов'язані з пошуком нових форм культури, ієрархії цінностей, генеруванням нових сенсів. Всі рівні системи пронизує нелінійність, що розгортається за принципом полілогу — особливого принципу взаємодії, як усередині однієї системи, так і між системами, в умовах «перехідності» [1], характеристикою якого є становлення структурної цілісності, заснованої на складних переплетіннях явищ, подій. Народження нових форм і процесів відбору культурної спадщини протікають в означених системах не одночасно. Значна частина культурної спадщини включається в новий соціальний контекст, знаходячи інше звучання і сенси в сучасній культурі. Нелінійність розвитку культури в часі і просторі сприяє самооновленню і самозбереженню культури, пов'язуючи минуле з майбутнім, відбираючи з сьогодення зразки поведінки, норми і цінності, що виявилися ефективними для підтримки динамічної рівноваги в антропосоціокультурній системі.

Синергетичний аналіз культури спирається на положення холізму, визнання цілісності культури як її іманентної властивості, що підтримується завдяки і всупереч диференціації і інтеграції, зміні нестійкості і стабільності, якісним змінам, пов'язаним з виникненням нових утворень і збереженням традиційного підґрунтя в культурі. У цих ритмах і динаміці, що відображає нескінченність процесу саморозвитку культури, полягає «пульсація» живої культури — цього світу створюваних людиною штучних порядків, об'єктів, середовища для забезпечення форм спільної життєдіяльності людей і одночасно світу, що творить саму людину.

Як зазначав В. Межуєв, якщо виходити з філософського тлумачення культури, то культура — це все, що існує в світі за законами свободи. Водночас він закликає відрізнити культуру від всього, що існує за іншими законами [2]. Хоча у розвитку культурної системи, дійсно, можна помітити

«свою власну долю», відхилення від закономірностей, повторюваності і циклічності, однак з цього не виходить, що розвиток культури — це результат винятково спонтанної, не раціональної, діяльності людей. Нами поділяється точка зору, що культура — це відкрита динамічна система. Такий підхід до культури не виключає впливу зовнішніх обставин і дії випадковостей на її розвиток, проте виходить з того, що «детермінанти» культури все-таки у ній самій. Тому внутрішні потенції культури, пов'язані, звичайно ж, з творчою діяльністю людини, невичерпні. Будь-яка культура, підкреслював П. Сорокін, як внутрішньо інтегрована система є автономною саморегульованою, самокерованою, «збалансованою» єдністю [3]. У суспільстві за таких умов актуалізуються віртуальні соціальні утворення. Люди, що їх створюють, беруть участь у процесах соціальної взаємодії, а потім ці утворення зникають, щоб десь зорганізуватись знову. Їх нестійкість обумовлює появу принципово нових соціальних сенсів і зв'язків. З цього випливає, що основною стратегією життєдіяльності стає «комунікація-пошук», а основною характеристикою способу буття людини і її власних буттєвих можливостей — проблематичне існування.

Однак, велика ймовірність виникнення нових культурних форм й інститутів культури ще не гарантує подолання соціальної нестабільності. «У всі часи суспільству загрожує хаотизація», — стверджує І. Яковенко [4, с. 9]. Але хіба настільки одновимірне співвідношення між стабільністю суспільства і стабільністю культури, як зазначає цей автор далі: «Чим стабільніше суспільство, тим оптимальніша його культура, чим краще вписане воно в природний контекст, тим менший хаос (а значить і рівень ризику) в стабільних умовах. Рівень хаотизації і ризику зростає в ситуації змін зовнішнього для соціокультурного організму контексту і відповідних змін культури в суспільстві» [4, с. 11]. Подібний зв'язок «хаотизації і ризику», однобічне трактування соціокультурної нестабільності витікає, на наш погляд, з недооцінки можливостей культури, безлічі її складових як антропо-соціокультурних систем, що самоорганізуються.

Таким чином, соціокультурні процеси самоорганізації допускають певну міру впливу на них, тому що на одному з етапів розвитку «міра хаосу» і «міра порядку» порушуються, завдяки чому спонтанність, неструктурованість змін сприяють формуванню «помилкових аттракторів», підсилюють негативні процеси і тенденції.

Так і сталося в кінці 90-х рр. XX ст., коли в результаті проведених реформ, утворення ринкових відносин різко припинилася державна підтримка сфери культури. Відповідно, культура не повною мірою виконувала свої функції, пов'язані з інтеграцією суспільства і передачею соціокультурного досвіду. У результаті чітко позначилася загроза духовної кризи, бо людина кризової епохи, знаходячись у «втомленій культурі», втрачає орієнтири свого існування, втрачає здатність активно включатися

у процесі соціальних перетворень; знижується і рівень загальної культури та культурних потреб.

Осмислення єдності всіх складових соціокультурної сфери в інтегральній системі соціокультурної реальності створює передумови для регулювання суперечливих культурно-трансформаційних процесів в Україні.

У сучасному суспільстві, яке «наздоганяє» європейські стандарти, співіснують традиційне, посттрадиційне і модерне з певною відносною незалежністю культури. Складаються умови для нового структурування останньої як результату модернізаційних змін, починають окреслюватись риси нової соціокультурної реальності, яка виявляється у подоланні заідеологізованості культури; переоцінці цінностей і формуванні нової їх ієрархії; зростанні ступенів свободи, багатоманітності напрямів духовного життя; знятті жорсткого централізованого управління сферою культури; формуванні нової інфраструктури сфери культури і нових принципів управління нею; появі недержавного сектора культури та комерціалізації культурної діяльності; складанні нових відносин між учасниками культурного життя (між митцем, публікою, критикою та громадськістю); посиленні впливу західної культури [5].

У наукових дослідженнях визначаються декілька ключових складників культурної трансформації, що відбувається в Україні упродовж останніх 15–20 років [6]. 1) Ідеологічна трансформація або зміни в системі цінностей. Це насамперед перехід від раніше насадженого «згори» колективізму до швидкого поширення індивідуалістичних цінностей; від світогляду, породженого радянською зрівнялівкою та «економікою дефіциту» — до світоглядних настанов західного «суспільства споживання». 2) Зміни на символічному рівні. Полем таких змін стали передусім вітчизняна історія, культура. Зокрема символічні зміни втілювалися в таких культурних практиках, як «реабілітація» та повернення в обіг раніш заборонених чи небажаних митців і творів, зміни в музейних експозиціях, усунення багатьох пам'ятників діячам радянської доби, перейменування вулиць і навіть міст тощо. 3) Інституційні зміни. Тут йдеться не стільки про радикальні реформи органів управління галуззю чи мережі державних закладів культури, а про господарчу трансформацію культурної галузі, запровадження ринкових засад у багатьох її секторах, поступове (а в останні кілька років — уже доволі динамічне) зростання приватного, вільно-ринкового сектора в культурі, уможливлене обмеженням і регламентацією втручання держави в культурні процеси, а передусім — створенням юридичної бази для діяльності недержавних культурних інституцій, для розвитку структур вітчизняного культурного ринку. 4) Трансформація культурно-дозвілєвих практик. Соціологічні дослідження засвідчують: за минулі роки відбулися масштабні зміни в структурі та характері культурної діяльності й дозвіллі наших громадян. Чимало масових культурних практик, пов'язаних із

штучно низькими цінами на товари та послуги, за означений період помітно занепадають, натомість розвиток нових елементів культурної сфери (таких, як шоу-бізнес, музична індустрія, індустрія розваг) часто носив стихійний характер і не приносив очікуваних інвестиційних та креативних стимулів українській культурі.

В останні роки в Україні позначився поворот до культурної політики. Важливим напрямом культурної політики є виконання положень Конституції України стосовно права кожного на участь в культурному житті і користування установами культури, на доступ до культурних цінностей [7]. Доступ до культурних надбань і установ ускладнюється рядом нових обставин, що склалися у соціально-економічному житті: значна частина населення має досить низькі доходи, а це означає, що означена категорія людей не взмозі платити за навчання дітей; не взмозі хоч би раз на місяць відвідати театр, концерт або подивитися кінофільм. Проблема загострюється також і крайньою соціальною диференціацією суспільства, яка глибоко проникла і в молодіжне середовище. Якщо в дитинстві, в юності людину не ввели у світ мистецтва, не навчили зачитуватися хорошими книгами, не знайшли часу допомогти відчутти таїнство музики, світу театру, цього не виправити у дорослому віці. За цих умов необхідно запобігти спробам скорочення системи художньої і музичної освіти. Це може обернутися тільки негативними наслідками.

Все більш актуальним стає ухвалення гарантій держави щодо доступності цінностей культури кожній людині. Якщо держава відмовляється від безкоштовного надання послуг, як було раніше, то, виходячи з реального стану справ принципове збільшення витрат бюджету на культуру стає актуально необхідним. Ми розуміємо, що при крайньому соціальному розшаруванні суспільства середні цифри звучать непереконливо, але є різні механізми, що дозволяють зробити так, щоб ці гроші потрапили саме тим, хто цього потребує. І, перш за все, молоді, дітям, підростаючому поколінню. Залучення його до культури, включення у світ культури — завдання загальнодержавного значення.

Тривогу викликає і те, що останнім часом відбувається скорочення гуманітарної освіти. Те, що предмети інтелектуально-світоглядного змісту різко скорочуються, а то і зовсім зникають із системи освіти, наносить вже сьогодні і завдасть в майбутньому колосального збитку культурі і розвитку суспільства в цілому. Важливим напрямом культурної політики держави є створення умов для творчості, підтримка талантів художника, письменника, композитора, музиканта, що збагачують духовне життя суспільства. Є численні форми підтримки творчих працівників: державні премії, президентські гранти, стипендії для молодих художників і науковців. Однак, питання соціального статусу, захисту прав творчих людей залишаються відкритими.

Нова модель культурної політики орієнтована на закріплення соціальних змін в суспільстві і розрахована на підтримку суспільної структури, що складається, особливо в тій її частині, де відбулася заміна партійної номенклатурної еліти елітою економічною і політичною. Пріоритети найближчого розвитку визначатимуться процесами глобалізації культури на основі розвитку інформаційних технологій і процесами розвитку ринку з його «законом максимізації прибутку». Як стверджує сучасна дослідниця Понаріна Н., ми спостерігаємо взаємодію та взаємопроникнення глобального і локального рівня культур. «У недалекому минулому провідну роль грали національні імперативи культурної політики, то сьогодні все в більшій мірі на арену виходять сили, які висувають на перший план імперативи глобалізаційні, відбувається певне розмивання меж між зовнішньою і внутрішньою культурною політикою, формування їх нового взаємозв'язку. Цей взаємозв'язок проявляється в підвищенні значення зовнішніх умов для культурної політики на локальному рівні — інакше вона буде перекинута всесвітніми глобальними потоками [11, с. 124]. Наслідком цих процесів повинна стати природна орієнтація культури як на «смаки і потреби великих мас», розвиток її комерційного варіанту, так і на «найбільш забезпечені верстви населення», «нові еліти». Очевидно, що подібний плюралізм призведе до штучного вилучення із сфери функціонування культури цілого пласту культурних феноменів, що дисонують з означеними ідеологічними установками.

Отже зміни, що відбуваються у світі і Україні, не можуть не відбиватися і на процесах, що відбуваються в культурі. Одним з чинників, що впливає на сучасний розвиток культури, є інформаційна революція, що принципово змінила «спосіб входження» в культуру, коли не відвідини музеїв, театрів, виставок, а Інтернет, телевізор і смартфон стали головним «вікном в культуру». Ця тема зараз широко обговорюється серед учених, педагогів, батьків і викликає суперечливі оцінки: від повного захоплення можливостями сучасних інформаційно-комунікативних технологій до тривожних попереджень про негативні наслідки такого способу отримання інформації [8]. Життя мистецтва на телевізійному екрані — це інше життя, і які наслідки такого спілкування людини з літературою, живописом, театром, ще належить вивчити і зрозуміти. Не менш складно відповісти і на питання: що відбудеться з самим мистецтвом. Добре, що ця тема так активно обговорюється, але питань залишається більше, ніж відповідей. Є інші принципові зміни в розвитку цивілізацій різних країн і народів, які пов'язані з глобалізацією. Це об'єктивний процес, що зближує народи, це розповсюдження загальних моделей, стилів, стандартів зразків життя на різні держави і континенти. Можна проїхати з півночі на південь і зі сходу на захід і побачити одні і ті ж марки машин, назви фірм, моделі одягу, швидке харчування в «Макдональдс» тощо. Глобалізаційні процеси

є основним джерелом етнонаціональної напруги — вони опосередковані культурними взаємообмінами, вільною торгівлею, інтенсивним розвитком туризму, і головне — формуванням наднаціональних, глобальних економічних і політичних структур, які відповідним чином спрямовують розвиток культури у відповідному напрямку. «Взаємозв'язок політичного і лінгвокультурного аспектів наочно простежується в сфері діяльності міжнародних політичних урядових і неурядових організацій, таких як ООН, ЄС, ОБСЄ, та ін. Міжнародне право і міжнародні угоди типу Хельсинських, документи про права людини є результатом діяльності цих організацій і сприяють розвитку в світі демократичних процесів, забезпечуючи співіснування єдності в різноманітті мов і культур» [10, с. 25]. Отже, з однієї сторони, глобалізація нівелює культурні відмінності, зменшуючи значення національної культури а, з іншої, приводить до інтенсивних процесів розвитку етнічної культури.

Саме у цій ситуації у всьому світі яскраво позначився активний розвиток і, відповідно, посилення уваги до етнічної і національної культури, зокрема і в Україні, де активно працюють національно-культурні об'єднання, створюються етнічні колективи з їх неповторним, унікальним колоритом, відновлюються звичаї, традиції. Сьогодні політики і учені говорять про настання нової хвилі розвитку етнічності. Тут етностимулюючі чинники в сучасному суспільстві (високий рівень соціальної мобільності, інтенсивні процеси в економічній сфері) посилюються завдяки процесам «імпортування» праці й інтенсивністю міграційних процесів.

Масштабність і складність трансформаційних процесів в українській культурі обумовлюють зростання значення розробки моделей культурної політики. Необхідність розробки таких моделей пояснюється різними підходами до визначення її цілей, механізмів реалізації і результатів. Формування тих чи інших моделей культурної політики залежить від політичних і економічних факторів. За принципом фінансування виокремлюють чотири моделі культурної політики (американську, англійську, німецьку, скандинавську) [9].

Аналіз моделей культурної політики різних країн дозволяє стверджувати, що принципи сучасної культурної політики повинні відповідати розвитку сучасного суспільства. У них повинні вміло поєднуватися принципи децентралізації і глобалізації. Проте, важливо зрозуміти, наскільки результати державної дії в даній сфері відповідають основним цілям культурної політики. При цьому необхідно виділити компоненти державного регулювання. Це зокрема, правові, організаційні, фінансові, експертні, маркетингові методи здійснення культурної політики.

Розглядаючи вплив держави на культурну політику, можна виділити низку тенденцій державної політики в галузі культури. По-перше, ступінь втручання держави у культурну політику безпосередньо не залежить

від масштабів її участі у фінансуванні культурної політики. По-друге, у випадку, якщо держава знімає із себе обов'язки повного фінансування сфери культури, вона виконує роль стимулювання залучення коштів у розвиток культурної сфери з різних джерел, створюючи для цього відповідні умови. По-третє, процес децентралізації культурної політики не означає, що держава повністю відмовляється від управління сферою культури і передає зобов'язання місцевій владі. По-четверте, економічно розвинені держави використовують різні моделі фінансування сфери культури в регіоні, але прагнуть дистанціюватися від процедури розподілу коштів, що виділяються, створюючи для цього спеціальні структури. По-п'яте, держава у міру здійснення своєї культурної політики все більше стає зацікавленою у розширенні кількості учасників культурної політики, оскільки це створює додаткові можливості для розвитку культури.

Порівняння основних засад культурної політики України і країн Європейського Союзу дає підстави стверджувати, що в останніх утверджуються концепції «державно-приватного партнерства» і «розподілу зусиль» між державними і позадержавними джерелами фінансування культури. Однією із складових мети культурної політики стало розширення доступу до культури широких верств населення. Під цим розуміється прагнення до демократизації, децентралізації і розвитку культурного життя населення в цілому. Подібне широке трактування однієї з цілей сучасної культурної політики включає в себе модернізацію установ і закладів культури, поліпшення якості засобів масової інформації, популяризацію національної культури за кордоном і підтримку її самобутності всередині країни.

Висновки

Феномен «культурна політика» передбачає три соціально значущих умови. По-перше, планування культури, яке визначає попит, пропозицію і економічні чинники виробництва і споживання продуктів культури. По-друге, мета культури, яка представляє соціальні і економічні результати розвитку суспільства і його інститутів. По-третє, механізми розвитку культури, що включають фінансові компоненти, юридичні засоби, у тому числі, законодавчі акти і заходи регламентації в підтримку національної культури.

В українському суспільстві поступово активізуються процеси самоорганізації в культурі, наявні прояви нового соціального порядку — громадянського суспільства і його соціокультурних інститутів, правової держави, заснованої на демократичних принципах. Виконання культурою в умовах нестабільності своєї інтегративної функції вимагає комплексного підходу до культурної політики з метою формування єдиного (цілісного) культурного простору, вдосконалення функціонування соціокультурної сфери тощо. Однак, сьогодні доводиться говорити про недостатній рівень ви-

вчення й осмислення ролі культури в процесах демократизації суспільства, націєтворення, євроінтеграції України.

Список посилань:

1. Астафьева О. Н. Полилог в условиях транснационализации культурного пространства: новая реальность глобализирующегося мира. Теория и практика культуры. Альманах. М., 2006. Выпуск № 4. С. 6–18.
2. Межуев В. М. Как возможна философия культуры. Постижение культуры: Ежегодник. М., 2000. Вып. № 10. С. 21–28.
3. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика: исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношениях; пер. с англ. В. В. Сапова. СПб., 2000. 1054 с.
4. Яковенко И. Г. Риски социальной трансформации российского общества: культурологический аспект. М., 2006. 176 с.
5. Моль А. Социодинамика культуры; пер. с фр. / Предисл. Б. В. Бирюкова. Изд. 3-е. М.: Издательство ЛКИ, 2008. 416 с.
6. Культурна політика в Україні: аналітичний огляд / О. А. Гриценко, Г. О. Андрес, І. С. Булкіна та ін.; ред.-упоряд.: О. А. Гриценко: Укр. центр. культ. дослідж. К.: УЦКД, 2007. 160 с.
7. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К.: Парлам. вид-во, 1997. 98 с.
8. Петров В. М. Социальная и культурная динамика: быстротекущие процессы (информационный подход). СПб.: Алетейя, 2008. 336 с.
9. Benhamou F. L'économie de la culture. 5e éd. Paris: La Découverte, 2004. 128p.
10. Глобализация языка и культуры: специфика и место в системе глобальных процессов современности О. В. Ожегова, Г. И. Петрова. 2017. ISBN 978–5–94621–601–2.
11. Понарина Н. Глобализация современных общественных процессов. Социальные науки. 2016. № 4 (14). С. 122–130.

References:

1. Astaf'eva O.N. (2006). Polilog v uslovijah transnacionalizacii kul'turnogo prostranstva: novaja real'nost' globalizirujushhegosja mira. *Teorija i praktika kul'tury. Al'manah*. M. Vypusk № 4. S. 6–18. [in Russian].
2. Mezhuev V.M. (2000). Kak vozmozhna filosofija kul'tury. *Postizhenie kul'tury: Ezhegodnik*. M. Vyp. № 10. S. 21–28. [in Russian].
3. Sorokin P.A. (2000). Social'naja i kul'turnaja dinamika: issledovanie izmenenij v bol'shijh sistemah isskustva, istiny, jetiki, prava i

- obshchestvennyh otnoshenijah; per. s angl. V.V. Sapova. SPb. 1054 s. [in Russian].
4. Jakovenko I.G. (2006). Riski social'noj transformacii rossijskogo obshchestva: kul'turologicheskij aspect. M. 176 s. [in Russian].
 5. Mol' A. (2008). Sociodinamika kul'tury. Per. s fr. / Predisl. B.V. Birjukova. Izd. 3-e. M.: Izdatel'stvo LKI, 416 s. [in Russian].
 6. Kulturna polityka v Ukraini: analityčnyj ohljad / O.A. Hrycenko, H.O. Andres, I.S. Bulkina ta in.; red.-uporjad.: O.A. Hrycenko: Ukr. centr. kult. doslidž. K.: UCKD, (2007). 160 s. [in Ukrainian].
 7. Konstytucija Ukrajiny: Pryjnjata na V sesiji Verxovnoji Rady Ukrajiny 28 červ. 1996 r. K.: Parlam. vyd-vo, (1997). 98 s. [in Ukrainian].
 8. Petrov V.M. (2008). Social'naja i kul'turnaja dinamika: bystrotekushhie processy (informacionnyj podhod). SPb.: Aletejja. 336 s. [in Russian].
 9. Benhamou F. (2004). L'économie de la culture. 5e éd. Paris: La Découverte, 128p. [in French].
 10. Globalizacija jazyka i kul'tury: specifika i mesto v sisteme global'nyh processov sovremennosti O.V. Odegova, G.I. Petrova. (2017). ISBN 978-5-94621-601-2 [in Russian].
 11. Ponarina N. (2016). Globalizacija sovremennyh obshchestvennyh processov. *Social'nye nauki*. № 4 (14). S. 122-130. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 18.10.20

© Власенко Ф.П., Левченко Є.В., Товмаш Д.А., 2020

Vadym Derkach

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-0123-3637>

e-mail: vadym_derkach@kneu.edu.ua

ETHOS, MORALITY, HARMA: TO THE QUESTION OF THE OBJECT OF DESCRIPTIVE ETHICS

Abstract

In line with the discussion of the ambiguity and confusion of definitions of the term morality, the concept of morality as a multilayered phenomenon and the object of descriptive ethics is clarified. Morality includes (1) behavioral patterns, regularly reproduced in human communities (part of the ethos), which in turn are associated with (2) specific psycho-emotional and motivational-volitional mechanisms of regulation of individual behavior in the social environment, (3) a special way of recording information in social memory and the cultural-genetic mechanism of imitation, ie belongs to socio-cultural mechanisms and is not limited to what operates at the level of individual mental organization. And the fourth layer here is the actual mental activity, woven into a network of social communications, which affects individual behavior (morality in the narrow sense). Component of the ethos of the community, which is reproduced as a cultivated norm of the “right” person, which includes his ability to subject his will to certain rules of relations, to lead a proper life, which is highly valued in this community, which increases social status and self-esteem. the desire to imitate her and protect her as one’s own, as a personal value, as a significant person, is a *harma*. The harma of ethos is a cultivated model of man as a social measure of “humanity”, its paradigm. He who meets this standard, the charm, is his own and deserves to be like him. Otherwise, the mechanism of xenophobic alienation is triggered. The presented distinction between the terms morality, ethos and haram allows us to more clearly structure the problematic field of descriptive ethics, distinguishing between established patterns of behavior characteristic of a particular community (its ethos), cultivated in it a sample of “his”, which fixed protection and selective mechanism (in the narrow sense) as part of the social impact on the individual and social consciousness in the form of teachings, guidelines, explanations, and so on.

Key words: ethos, morality, harma, descriptive ethics.

Деркач Вадим Леонтійович

ДВНЗ «Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана» (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-0123-3637>

e-mail: vadym_derkach@kneu.edu.ua

ЕТОС, МОРАЛЬ, ХАРМА: ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТ ДЕСКРИПТИВНОЇ ЕТИКИ

Резюме

В руслі обговорень багатозначності й заплутаності визначень терміна мораль уточнено концепт моралі як багатшарового явища і об'єкта дескриптивної етики. Мораль охоплює (1) поведінкові паттерни, регулярно відтворювані в спільнотах людей (частина етосу), з якими в свою чергу пов'язані (2) специфічні психоемоційні і мотиваційно-вольові механізми регуляції поведінки індивіда в соціальному оточенні, (3) особливий спосіб фіксації інформації в соціальній пам'яті та культурно-генетичний механізм наслідування, тобто належить до соціокультурних механізмів і не зводиться тільки до того, що діє на рівні індивідуальної психічної організації. І четвертим шаром тут є власне розумова діяльність, вплетена в мережу соціальних комунікацій, яка впливає на індивідуальну поведінку (мораль у вузькому розумінні). Складова етосу спільноти, яка відтворюється як культивована нею норма «правильної» людини, куди входить її здатність підпорядковувати свою волю певним правилам взаємин, вести належний спосіб життя, який високо цінований в цій спільноті, який підвищує соціальний статус і самооцінку людини, довіру до неї, бажання наслідувати їй і захищати її як свого, як уособлену цінність, як значиму особу, — харма. Харма етосу — це культований зразок людини як соціальне мірило «людяності», її парадигма. Той, хто відповідає цьому мірилу, хармі, — свій і гідний того, щоб йому уподібнюватися. Інакше запускається механізм ксенофобічного відчуження. Однак висока харма особи, в силу специфіки самого механізму, робить того, хто в сприйнятті людей свій і значимий водночас джерелом породження в спільноті нових зразків поведінки. Такі люди — кумири, чи їх ідеалізовані конструкти (герої, боги) стають тими, хто диктує

мораль, започатковує звичай тощо. Представлене розмежування термінів мораль, етос і харма дозволяє чіткіше структурувати проблемне поле дескриптивної етики, розрізняючи усталені паттерни поведінки, характерні для певної спільноти (її етос), культивованій в ньому зразок «свого», щодо якого закріплений охоронний і селективний механізм (харма) і мораль (у вузькому розумінні) як частину соціального впливу на індивіда і суспільної свідомості у вигляді повчань, настанов, пояснень тощо.

Ключові слова: мораль, етос, харма, дескриптивна етика.

Вступ

В цій статті я маю намір прийти до належного осмислення об'єкта дескриптивної етики і виробити валідне поняття моралі, для чого мені знадобиться розмежування понять етосу, власне «моралі» у вузькому сенсі та інше поняття, для позначення якого я уволю неологізм харма. Дескриптивне дослідження має об'єктом дійсні явища і процеси, орієнтоване на опис розмаїття проявів та з'ясовує умови породження цих об'єктів. В ньому дослідник відволікається від власного ставлення до того, з чим він має справу в об'єктах, і займає позицію зацікавленого спостерігача, але відстороненого від участі в цих процесах як агента. Подібна позиція може видаватися несумісною з моральною зацікавленістю, яку зазвичай розуміють саме як прагнення скеровувати й мотивувати дії та окреслити зразки поведінки, якостей людини, її способу життя, норм взаємин між людьми, гідні наслідування. Тому сама постановка предмета дослідження дескриптивної етики багатьом філософам-моралістам видається абсурдом, оскільки судження щодо норм моралі, на їхню думку, не будуть такими за змістом, якщо для того, хто їх мислить, вони не мають сили, що мотивує їх самих. Етика, в такому розумінні, орієнтована на самовизначення суб'єкта, який прагне виробити рішення, що мають загальнозначимий зміст в силу тих аргументів, що його обґрунтовують. В цьому контексті осмислення об'єкта дескриптивної етики я розглядаю і як розбудову дослідницької програми, відмінної від орієнтації на моралізування і моральну проповідь. Вочевидь, що ця програма досліджень лежить в лоні антропології й у цілому має емпіричну, природознавчу, спрямованість. Однак осмислення об'єкта цих досліджень залишається проблематичним.

В роботі використано огляд деяких питань, що стосуються теми дослідження, зокрема, дефініцій «моралі» в [1], рефлексія розуміння об'єкта етики в [2; 3].

Методи дослідження

Я виходжу із того розуміння змісту філософського дослідження, де воно трактується як побудова методу в осмисленні певної проблеми шляхом детального розбору значень вживаних термінів, синтезу понять, формулювання запитань, виявлення суперечностей і вузьких місць

в теоретичних побудовах і в ході мислених експериментів та ведення ланцюжків аргументів прояснюються підстави, на яких обґрунтовується достовірність висновків. Таким чином, філософське дослідження є саме для себе метод-в-собі.

Розгляд питання

Грецький термін етос — звідки й прикметник «етичні» щодо якостей (тобто ті, що стосуються етосу), а вже з нього й вчення про такі якості, тобто етика, — загалом окреслює характерні особливості способу життя певного виду істот, індивіда чи якоїсь спільноти, сім'ї або етносу тощо. «Мораль», власне, є латинською калькою з грецького «етика», однак сьогодні етику зазвичай трактують як теорію моралі (чи філософію моралі) плюс прикладні застосування цієї теорії до обґрунтування певних настановних кодексів та розв'язання колізій в оцінці прийнятності певних дій чи цілей. «Мораль», таким чином, позначає об'єкт науки етики, однак розуміння цього об'єкта залишається плутаним і не існує одноставного визначення поняття, що охоплює цей об'єкт.

Немає різночитань в тому, що мораль — це щось, що стосується чинників впливу на поведінку людей задля приведення можливих вчинків до норми (меж допустимого). Так само цілком ясно, що там, де не існує можливості управляти поведінкою і де в агента немає дійсного вибору в ланцюжку пов'язаних подій — там немає і сенсу говорити про моральну відповідальність і моральні стимули, про раціональних агентів і їх рішення. Тому в найзагальнішому вигляді мораль — це фактор, внаслідок впливу якого перерозподіляються частоти можливих дій людей в тих чи тих ситуаціях в сторону мінімізації одних (заборонених, небажаних, неприпустимих, осуджуваних) і максимізації інших (бажаних, зразкових, похвальних). Критерії цієї «бажаності» й «допустимості» власне і конститує мораль як своєрідний «пристрій», що вносить в життя людей селективний фактор щодо їхніх дій.

Характерні, відмітні риси цієї поведінки вище ми позначили як етос. Отже, в етосі спільноти людей можна виділити частину його, яка формується під впливом моралі. Але мораль як регулятор поведінки сама спирається на якісь культивовані зразки, характерні паттерни взаємин, які вона охороняє. Наприклад, здоровий хлопець в розквіті років, може в гніві підняти руку на свого старого батька, але в буквальному сенсі його рука ціпеніє; він не в змозі вдарити батька. Та сила, яка стримує його руку і є моральною силою. Якщо все ж він завдасть удару, то це викличе гнітюче почуття сорому і провини. Ці почуття також є проявом моралі. У свою чергу, син, що б'є свого батька, може викликати огиду до себе з боку оточуючих. Вони можуть висловлювати йому своє обурення або ж вигнати з поселення, покарати, можливо навіть дуже жорстоко. Його соціальні зв'язки можуть

бути розірвані, статус — знижений. Оце все те, що ми позначаємо як ганебну поведінку, і воно в свою чергу передбачає пов'язані акти — дії тих, хто ганьбить і наслідки для того, зганьбився. Це ще один прояв того, що ми звично пов'язуємо з мораллю. Коли я тут вживаю слово «може», то цим підкреслюється те, що мова йде не про жорстку детермінації того, що відбувається, а швидше про зрушення частот в певному напрямку під впливом деякої сили. Тієї, яка зупиняє руку, спонукає засуджувати і переслідувати порушника, яка мотивує тих, що кається і спокутує. Сама ця сила — це величина змінна і до того ж вона далеко не завжди послідовна в застосуванні. Це щось, що наче спалахує, але спалахи її все ж певною мірою передбачувані, так само як гроза або світанок.

Відволікаючись від властивого прескриптивній (нормативній) етиці питання про розумні підстави прийняття критеріїв оцінювання вчинків з логічною необхідністю всіма раціональними агентами і виносячи це питання за дужки, ми, однак, можемо констатувати об'єкта, який не потребує ніяких спірних світоглядних припущень. Чи існує якась безвідносна до іманентних характеристик агента дії «моральність», — питання, принаймні, відкрите (попри стоси літератури, поки що нікому не вдалося осмислено обґрунтувати «моральний реалізм» в розумінні існування «законів моралі» як чогось, що відрізняється від притаманних спільноті і культивованих нею правил взаємин). Мораль — це щось, що безсумнівно властиве спільнотам людей і люди безсумнівно культивують певні зразки поведінки. Саме спільнота як організована суспільна сила діє як той «селекціонер», як вихователь, як законодавець й інспектор, як суддя і кат, приводячи поведінку своїх членів до певної норми. Спільноти людей створюють і підтримують життєве середовище, і до того ж середовище селективне, для тих особин, які включені в життя суспільства як його члени. У цьому сенсі мораль — це один з антропогенних чинників, що формує середовище і спосіб життя людей, складова частина цього культивованого середовища. Виживання кожного з нас залежить від цього фактора, де більше, де менше. Ми пристосовуємось до моралі, але пристосування до неї робить нас ще й активною силою, завдяки якій мораль «виживає» в спільнотах. Це схоже на своєрідний вірус, який розмножується в соціальному середовищі, заражаючи індивідів, симптомами інфікування яких стає активне поширення вірусу далі. Цей «вірус» породжує певні мотиви і переконання, в результаті чого заражена ним спільнота змінює свій етос так, що певні зразки поведінки ширяться, витісняючи альтернативні варіанти.

Однак що саме належить до «відання» моралі, а що — ні, це питання, на яке немає одностайної відповіді, яку поділи б усі, хто вживає слово «мораль» в описовому сенсі. Очевидне джерело розбіжностей тут — те, що саме це поняття найчастіше запозичується з нормативної теорії моралі і докладається до дійсної поведінки перш за все в оцінно-імперативному сенсі, лише

знехотя звертаючись до осмислення дійсного життя. Це відбиває традиційний погляд на людей як на істот розумних, здатних керуватися усвідомлюваними рішеннями, що визначають їх волю. Через те уявлялося не так уже й важливим, як саме люди поведуться фактично; важливо, що вони можуть вести себе розумно і вони мають керуватися розумом у своєму житті, а вже розумне рішення завжди може бути знайдено і обґрунтовано.

Почасти це і зрозуміло: так само математику зазвичай немає ніякого діла до того, як «в народі» оцінюють, скажімо, кількісні відмінності в площах земельних ділянок. Якщо якась теорема доведена і задача вирішена математично, то історії та думки, якимось пов'язані з цим завданням, не мають ніякого значення; якщо ж вона не вирішена, то, наприклад, етнографія або психологія не можуть дати методу рішення по суті, а лише описують які думки існують, хто схильний приймати, а хто відкидати ту чи іншу думку і в які історії ці думки вплетені.

Проте два важливих моменти тут ніяк не могли бути обійдені теоретиками моралі. Перший, це емоційні переживання людей, такі як сором, гордість, гнів, любов, захоплення, болісне каяття etc. І другий, що ці почуття можуть бути, а можуть і не бути в схожих ситуаціях, але у різних людей, що вони проявляються у представників різних спільнот, але в різних ситуаціях, і коли вони переживаються, то можуть бути пов'язані з різними обставинами. При цьому саме ці почуття і є тією змістовною «матерією», з якою пов'язані «правила поведінки». Ці правила мають моральну силу мотиву лише остільки, оскільки вони «переживаються». І якщо це все не важливо, то який тоді взагалі має стосунок до дійсної поведінки всі ті міркування про «добро і зло»? Можна, звичайно, услід за Кантом, сказати, що повага до «морального закону» є достатньою умовою розумної поведінки, яка досягається чистим розумом, але чому когось має хвилювати та «розумність» і «моральність»? Звідси й протилежна тенденція: трактувати мораль суто утилітарно, як інструмент досягнення чогось. Однак таке розуміння випускає в виду власне суть питання: воно не в тому як здобути щось (це питання технічне), а що спонукає досягати саме таку мету, а не іншу.

Отже, в описовому сенсі «мораль» позначає певний різновид способу регуляції поведінки людей і цей різновид найтіснішим чином пов'язана з переживанням людьми специфічних почуттів і з культивуванням спільнотами людей певних норм поведінки. Але який саме регуляторний механізм пов'язаний з мораллю?

Зрозуміло, що питання резервування значення терміна саме за цим змістом, але не за тим — це лише данина традиції слововживання (яка найчастіше заплутана і допускає багато тлумачень). Але значною мірою це і питання глибини розуміння розмаїття способів дії і функцій, які забезпечує той чи інший «механізм». А разом з тим і питання категоризації досвіду, який сам по собі залежить від установки, яка задає спосіб цієї

категоризації. Іншими словами, людина не переживає сором або любов як щось відразу ж дане і цілком ясно відповідне своїй назві і поняттю. Він підхоплює і відбирає ті емоційні переживання, які підводить під певний зразок, але зразок цей складається в процесі підгонки переживань до чогось упізнаваного і відтворюваного. У міжособистісному спілкуванні люди проєктують свої переживання, вкладаючи їх в уми інших людей і назад їх інтроєктують так, як ніби вони дані у вигляді чогось початково не їхнього, але як би відкриваючи в собі те, що спів-відчувається з іншими. Моральні почуття в цьому сенсі цілком аналогічні естетичним смакам і також мають свій умовний матеріалізований символ-посередник. Однак цим посередником виступає тут нормована спільнотою поведінка і пов'язані з цим комунікативні практики.

І ось тут ми потрапляємо в скрутне становище, оскільки змушені вводити термін, що описує з точки зору зовнішнього спостерігача те, що прямо залежить в своїй дійсності від тлумачень, прийнятих тими, хто цю дійсність культивує. Складно зрозуміти «свячену воду» поза тлумаченнями освячення води тими, хто втягнутий в це дійство. Точно так само складно зрозуміти, що таке мораль поза контекстом поведінки, що породжується розумінням моральності тими, хто тлумачить свою поведінку як морально прийнятну. Але що якщо саме така категоризація, яку ми припускаємо виходячи зі своїх тлумачень, в якійсь спільноті просто відсутня або відбувається інакше?

Звідси є ризик концептуальної контрабанди, коли дослідник вкладає свої тлумачення в уми людей, приписуючи їм те, що цим умам не властиво. Але чи можливо розкрити закономірності поведінки людей на підставі опису їх дій так, наче якби ці дії говорили самі за себе і абсолютно відволікаючись від ментальної «карти» тих, хто ці дії виробляє? Якою мірою ми могли б зрозуміти, що відбувається, зобразивши людей «чорними ящиками» та беручи до уваги лише реєстровані стимули і реакції на них?

Я вважаю, що цей своєрідний погляд на людей «з точки зору інопланетянина», тобто виключаючи будь-які встановлені ментальні карти самого дослідника і припиняючи концептуальну контрабанду, вельми корисний, проте нам довелося б вводити віртуальні змінні, що описують характеристики цього «чорного ящика». Тобто по суті реконструювати ментальні карти, попередньо вважаючи, що вони є і використовуючи гіпотетичні категоризації, взяті в тому числі зі своєї ментальної культури.

Повернемося тепер до власне розуміння моралі як об'єкта описового дослідження. Я не беруся тут представити всі відтінки в значеннях терміна «мораль», вживаного коли-небудь будь-ким в літературі. Достатньо лише кількох ключових моментів, прямо пов'язаних з тим способом отримання даних, які релевантні для емпіричного дослідження моралі. Це важ-

ливий момент, оскільки мене перш за все цікавить операціоналізоване концептуальне визначення, а не гра в тлумачення слів.

Тут, однак, важливо зауважити, — в зв'язку з тільки що сказаним вище, — що віднесення якихось «кодексів поведінки» саме до моральних наражається на утруднення точного розмежування моралі і, скажімо, законів в політико-правовому сенсі, правил пристойності, етикету, характерних маркерів членства в якомусь товаристві, статусних норм, релігійних або якихось «ідеологічних» приписів, просто вимог «здорового глузду» і розсудливості, розважливості, особистих або групових уподобань і звичок. Всі ці розмежування в назвах і розумінні істотних рис часто роблять *ad hoc*, для специфічного контексту. До того ж це ніяк не означає, що це розуміння узгоджене й несуперечливе, і навіть те, що терміни використовуються послідовно. Наша мова настільки насичена штампами, що ми далеко не завжди осмислюємо сказане, а всього лише використовуємо готову фразу просто в силу звичності такого говоріння в таких ситуаціях. Люди зазвичай сильно перебільшують свої відмінності від папуг.

Найчастіше в якості відмітної риси моралі беруть те, що це різновид поведінки, яка опосередкована усвідомленими переконаннями і рішеннями. Тобто поведінка інстинктивна або безпосередня рефлекторна відповідь на якийсь стимул моральним чи аморальним бути не може (незалежно, в тому числі, як це вплине на членів спільноти). І дані, які репрезентують мораль в такому розумінні — це пояснення, тлумачення, повчання, висловлені оцінки самих людей, котрі розкривають мотиви своїх вчинків, так, як вони їх усвідомлюють, включно з критеріями оцінок, на які вони покладаються. Змістовно ці переконання розкривають думки людей про те, що добре, а що погано, і люди, маючи намір щось зробити, рахуються з думками інших людей про те, погано це чи добре. При цьому мораль передбачає певну достатню згоду людей у спільноті в тому, що щось погано або добре. Це достатня згода дає підставу кому-небудь з цієї спільноти апелювати до спільної думки людей, виправдовуючи або засуджуючи якийсь вчинок. Але точно так само, задумуючи щось, людина перебуває на виду у інших людей, чує їхнє схвалення або осуд — поглядом, жестами, словами. «На виду» або в буквальному розумінні, або неначе оцінюючи себе з боку так, якби люди могли когось бачити в той момент, коли насправді його ніхто і не бачить. У вітчизняній літературі мораль тому відносили до суспільної свідомості, а цю особливість — звиряти свої наміри з очікуваними оцінками людей тієї спільноти, з яким людина себе ідентифікує — совістю. Совість і свідомість — слова, що означають буквально одне і те ж, «спільні відомості», знання про те, що ти знаєш, що я знаю, що ти знаєш, що мені це відомо. І в цьому розумінні моралі як прояву суспільної свідомості відповідає совісна поведінка людей як осіб, включених в суспільні відносини в спільнотах людей. Бути «моральним», якщо мова йде про якості — людей

і їхніх вчинків — це рівнозначно бути «совісним», совіститися, діяти сумлінно. І навпаки: «аморальний» і «безсовісний» — суть одне і те ж.

В такому випадку мораль — це одночасно і механізм «совістіння», узгодження своєї поведінки з очікуваними її оцінками інших, і висловлювання таких оцінок щодо інших, впливу на них, шляхом апеляції до цієї оцінки (заклики «до совісті»), але опосередковано через якийсь зразок-норму. Іншими словами, люди, звертаючись до совісті, до моралі, висловлюють не особисте почуття, наприклад, «мені боляче», «це мене засмучує» і подібне, але апелюють до невідповідності того, що відбувається нормативному зразку. Причому бажання відповідати, бути «пристойним», заслужити визнання і похвалу, є мотивом, сила якого прямо залежить від ступеня совісності. Але мораль також і спосіб закріплення цих зразків у спільноті. Важливо, що це два боки однієї і тієї ж медалі, два пов'язаних між собою процеси. Однак тут нам важливо чітко розрізняти (1) норми, якими керується спільнота і які включені в процес совістіння і (2) власне механізм дії моральної регуляції. Причому цей механізм працює як на стороні індивіда, це частина його психічної організації, так і на стороні спільноти як частина його ментальної культури і громадських дій.

Тому мораль іноді пов'язують з характерними для певної спільноти базовими установками, що пояснюють те, які докази і «звернення» будуть дієвими для цих людей, як вони виправдовують і обґрунтовують чинні правила поведінки. Однак таке розуміння все ж занадто широко, оскільки «мораль» співвідноситься далеко не з усіма підтримуваними правилами. Але з якими?

Тут варто прийняти кілька термінологічних умовностей для спрощення подальшого викладу. По-перше, питання моральності стосовно індивідуальної поведінки поза соціальним контекстом я пропоную винести за дужки і забути. Говорити про моральність або аморальність якогось вчинку людини, що живе на самоті на ізольованому острові і ніякими соціальними лінвами не пов'язана з будь-ким — не має сенсу. Хоча, зрозуміло, і для цього випадку не позбавлене значимості питання як вчинити краще в тій чи іншій ситуації. Але коли мова йде про мораль, то краще або гірше, погано або добре — ці оцінки мають сенс лише в контексті взаємозв'язків членів спільноти і вироблених ними норм.

При цьому тут важливо чітко розмежовувати контекст (1) розуміння хорошого або поганого з точки зору прийнятих норм спільнотою (що рівнозначно думці про те, що для цих людей є «морально прийнятним») і (2) оцінки самих цих норм з точки зору зовнішнього критерію, який стосується станів — актуальних чи прогнозованих — цієї спільноти і її членів. Це друге вже до моралі не належить, хоча і є предметом етичної думки. Зрозуміло, члени спільнот оцінку цих станів, тобто зовнішній критерій, можуть призводити до внутрішнього, оцінюючи їх з точки зору прийнятої

ними моральної норми. Наприклад, наслідки для спільноти, які можуть полягати в тому, що традиційний інститут шлюбу і гендерних ролей зруйнується, можуть оцінюватися як щось жахливе і категорично неприйнятна саме тому, що прийнята моральна норма підтримує ці інститути.

Тут не зайвим буде ще раз підкреслити, що пошук багатьма філософами універсального критерію «добра і зла», — застосовного до норм як таких і який підмінює собою «внутрішні критерії», приводячи їх до етично вивіреного спільного знаменника — й пояснює їх слабкий інтерес до дескриптивної етики. Так само, як і до неприйнятності «релятивізму» в розумінні моралі. Однак для цілей цієї роботи далі слово «моральний» в оцінному контексті буде вживатися виключно в сенсі «морально прийнятний для цієї спільноти з точки зору прийнятих в ній норм». При цьому словосполучення «мораль індивіда» буде вважатимемо оксюмороном. Якщо якісь «максими», які будь-хто визначив для себе як правила, якими він неодмінно буде прагнути неухильно керуватися у своєму житті і склав для себе такий собі «кодекс поведінки», то саме в тій частині, в якій він йде в розріз з культивованими моральними нормами спільноти — цей кодекс аморальний. Однак сам по собі, поза контекстом цих норм, він не є морально ані поганим, ані хорошим, оскільки поза цим контекстом поняття моральності позбавлене сенсу. «Релятивізм» в такому випадку — це визначальна риса моральності, оскільки навіть якби фактично всі люди утворили єдину спільноту з уніфікованими нормами, все одно моральна оцінка приводилася б щодо цієї системи норм, «внутрішніх» для цієї єдиної спільноти. Але ніщо не заважало б нам увести інші, зовнішні, критерії оцінювання цих норм.

Далі, друге для домовленості. Домовимося розрізняти «етос» як установлені і характерні для цієї спільноти паттерни поведінки і мораль як частина цього етосу, не ототожнюючи перше і друге. При цьому, як уже ясно з вищесказаного, мораль — це частина етосу, що стосується міжособистісних відносин членів спільноти, щось, що регулює вимоги до індивіда і породжує взаємні очікування людей в певних ситуаціях взаємодії між ними. Мораль в цьому сенсі знімає невизначеність і впорядковує ці взаємодії, робить їх більш передбачуваними, але й одночасно знижує можливу різноманітність, збільшуючи частоти одних варіантів подій і знижуючи — інших. При цьому мораль, як селективний і впорядковуючий фактор, не слід тлумачити як одне лише обмеження свободи і різноманітності. Адже упорядкування завжди суть обмеження, що закриває одні можливості, але і відкриває інші, які без цих обмежень неможливі. Цей загальний принцип однаково застосовуваний до розуміння організації будь-якого живої істоти, так само як і до виробничої кооперації або футбольної команди. Ефективна командна гра породжує нові можливості, недосяжні в тому випадку, якщо воротар дозволить собі бігати в напад щоразу, коли йому це заманеться.

Однак оцінка цього порядку і свободи — завжди відносна, що ніяк не заважає в якості цієї відносної точки відліку взяти саме міру свободи і впорядкованості. У цьому сенсі будь-який критерій об'єктивний в тій частині, в якій він суть якесь правило впорядкування, об'єктивне в своєму змісті, але відносне саме як оцінний критерій, оскільки він в цій частині завжди є прийнята кимось точка відліку значень. Так само і немає сенсу говорити про якесь «царство свободи», протиставляючи його «природі». Мораль як дійство в тій же мірі «природна», як і будь-який інший породжуваний в своїй обумовленій впорядкованості об'єкт дійсного світу.

Тим не менш, ми поки що окреслили лише дуже ескізно розуміння моралі. До цього ескізу варто додати полемічні штрихи, відкинувши кілька поширених тлумачень моралі.

Мораль, як видається, перш за все не слід ототожнювати з усіма нормами, правилами, законами, кодексами як такими і вже тим більше з якимось певним зводом правил або принципів, наприклад з «десятьма заповідями» або чимось подібним. Мораль — це те, що вводить в дію ці правила, мотивуючи поведінку людей так, що вона вкладається в цю норму. Тут слід розмежувати два різних питання: (1) як працює мораль і яке походження цього механізму важливо відокремити від (2) питання чому норми моралі в цій спільноті саме такі, а не інакші; як вони встановлюються, чому і як змінюються? Зрозуміло, те, за якими правилами живе спільнота, важливе для розуміння її перспектив і її життєвого укладу, але важливо розуміти і як ці правила працюють. Тим самим я тут відсікаю і апіористичні побудови в етиці, прихильники яких прагнули знайти такі формулювання правил, з яких випливало б зобов'язання їх прийняття. Це те ж саме, що намагатися з думки про можливе існування вивести з необхідністю існування дійсне.

У певному сенсі мораль може підтримувати чи не будь-які правила, і те, буде це правило «моральним» чи ні — це лише питання, чи буде воно підхоплене і закріплене цим механізмом (для даних умов). Зрозуміло, спільнота, мораль якої підтримує і закріплює правила, які породжують катастрофічні для її життєдіяльності наслідки тим самим стає нежиттєздатною. Наприклад, якби в якомусь суспільстві взяли за правило каструвати всіх чоловіків або вбивати всіх новонароджених дівчаток, то як ізольована спільнота вона дуже швидко припинила б своє існування і разом з її загибеллю загинула б і ця норма. Очевидно, що в самому механізмі моральної регуляції вельми корисний якийсь додатковий механізм селекції самих норм, регулятор їх прийняття спільнотою. Тобто мораль як механізм вибудована з урахуванням змісту прийнятих норм приблизно так само, як шлунок не може перетравлювати все, що завгодно. Однак це обмеження стосується конкретного способу «уречевлення», дизайну моральних установок, з урахуванням функціональної ролі цього механізму.

Тому уявляються невдалими два поширених трактування моралі серед тих, хто робив спроби емпіричного її вивчення. Одне поширена серед соціологів \ соціальних антропологів, інше — серед біологів.

Для збору даних зручно опитувати респондентів в якій мірі вони вважають важливим для себе і для оточуючих їх людей дотримання тих чи інших норм, а також з'ясування того, які почуття викликає в людини якийсь намір або дія. Як буде змінюватися ставлення до людини, якщо ви знаєте, що він чинить так-то? Наприклад, чи готові ви вийти заміж \ одружитися, якщо вам відомо, що партнер — вбивця? Або що він мав секс з власною матір'ю \ батьком? Наскільки це бридко? Скажімо, якщо порівняти з вживанням в їжу м'яса домашньої кішки, до того ж вашої улюблениці, або якщо їсти борщ з унітазу? Наскільки б вам було соромно, якби хтось дізнався, що ви мастурбуєте? Наскільки цей сором посилюється б, якби про це все ваше оточення стало пліткувати? Яке почуття ви відчуваєте до сусіда, знаючи, що він зраджує своїй дружині і чи готові ви виводити його на чисту воду, піддаючи цей факт розголосу і організовуючи йому обструкцію? А якщо він педофіл? Як ви вважаєте, наскільки ганебно з'явитися голим посеред вулиці і наскільки обтяжливо для вас, якщо хтось демонстративно не подав вам руку?

Все це приклади питань, отримуючи відповіді на які ми розкриваємо ті «правила», якими керуються люди.

Ще Т. Гоббс пропонував виокремити принципово важливі правила, дотримання яких має бути неухильним, наприклад, заборона на вбивство собі подібного і лжесвідчення з корисливою метою, і щось на зразок «малої моралі», якісь умовності, пристойності, якими можна знехтувати, але які ми приймаємо, орієнтуючись на звичай, прагнучи не дуже себе протиставляти очікуванням інших. Наприклад, ті ж умовності дресс-коду. І те, і те, вкорінене в нормах спільноти, але перше якимось спеціально виділено як особливо значущі заборони або заохочення і саме цю частину часто пропонують назвати мораллю, відрізняючи її, наприклад, від етикету.

Однак трактування моралі як «особливо значущих правил» містить занадто розмитий критерій «особливої значущості», яке веде до втрати об'єкта дослідження. Висновок про значимість має слідувати з порівняння між собою норм і їх сприйняття респондентами. При цьому слід спиратися на те розуміння «значущості», яке використовують респонденти, якщо нас саме це і цікавить. І якщо воно відрізняється, то саме поняття моралі як об'єкта стає надто вже тривіальним; воно просто не потрібне, зайве, слово в тексті. (Як слово «зайве» в попередньому реченні.)

Більш виразно мораль можна звести об'єктивно до дослідження почуттів, пов'язаних з регулюванням поведінки і кожне з яких виражає свій відтінок значущості. Що породжує сором, а що — гордість? Яка функція сорому і гордості? У цьому сенсі мораль — це все ті норми, з якими пов'язані

певні почуття людей. Але що це за почуття? Чи не звузимо ми об'єкт попередньою установкою, яка визначає перелік цих почуттів? Чи можемо бути впевнені, що ці почуття ідентичні у різних людей, які представляють різні спільноти? Чи може бути деяке почуття, яке є у членів цієї спільноти, а в іншому його просто немає? (Приблизно так, як ми можемо припускати особливе відчуття у кажанів, пов'язане зі сприйняттям сигналів в ультразвуковому діапазоні, але якого немає у нас).

І в першому, і в другому випадку, об'єктивність моралі повністю втрачається, оскільки цей термін буде означати не більше ніж умовність, довільно закріплюється за тим чи іншим аспектом інтерпретації даних, яка цілком зрозуміла і без поняття моралі.

Альтернативний підхід обрали біологи, які виходять з того, що мораль — це такий собі «орган», тип поведінки, що забезпечує певну функцію, подібно до того, як можна говорити про дихання чи травлення. Найчастіше мають на увазі поведінку, спрямовану на надання допомоги іншій особині, дбайливе поводження, поведінку, що блокує нанесення шкоди. Це той сенс, який ми вкладаємо в слова «доброта», «милосердя» і які таким ось чином просто ототожнили з моральністю. В силу цього розуміння, в біологічно орієнтованих книгах з етики найбільша увага приділяється альтруїзму, тобто безкорисливій допомозі з відтінком відмови від власних вигод на користь когось (отримувача сприяння) або безоплатного надання благ комусь заради самого цього дійства, благодійної жертвовності. Протилежність цьому — прагнення завдати шкоди, знищити щось значиме для кого-то заради задоволення споглядати страждання живої істоти або ж конкуренція, при якій не враховується становище переможеного, байдужість до його долі, безжалісність до того, хто програв і орієнтація виключно на власну вигоду (злісний егоїзм). При цьому не так важливим є те, як саме працює цей «орган» — функція може забезпечуватися на різних рівнях, в тому числі й поза свідомого контролю. Мораль в такому сенсі може і не належати до ментальної культури, і взагалі регулюватися на рівні інстинктивних програм. На цій основі навіть пишуть про розвінчання моралі біологією, її десакаралізації, що викликало серію різких заперечень і тривалу полеміку. В такому розумінні, люди можуть діяти під впливом неусвідомлюваних ними мотивів і лише *post factum* в їхній свідомості породжується ілюзія, що ці їхні дії суть продукт свідомих рішень. Це своєрідний механізм «раціоналізації» — придумування пояснень, якими людина нібито керується, резонів, які видають за причини.

Логіка такого підходу зрозуміла, однак мені він здається надто вже надуманим. Справді, людина, що жертвує своїм життям заради порятунку інших людей або готова безоплатно допомогти нужденному в чомусь — приклади яскраві, але наскільки вони є прототипом саме моралі? Як на мене, натовп, що забиває на смерть камінням жінку, яка зрадила

своєму чоловікові з іншим мужчиною — це не менш яскравий приклад дії того, що ми можемо назвати мораллю. Більш того, прояв жертвовної турботи і жалісливості може бути і морально нейтральним, і навіть ганебним. Чи не може? Наприклад, як оцінити дії жінки, яка витрачає свої останні заощадження заради того, щоб спробувати врятувати життя своєї кішечки? Або чоловіка, якому шкода зрубати дерево, яке йому неабияк заважає або не вбиває набридливу муху в кімнаті, а намагається її зловити і викинути на вулицю? Поза всяким сумнівом, це характеризує особистості цих людей. При чому не варто їх підводити необачно під якісь генералізовані якості: цей же чоловік різав свиней і забивав кроликів. Мені видається, що ці якості характеризують етос людини, але самі по собі морально нейтральні в тому суспільстві, в якому я живу (чоловік з рядка вище — це я).

Тут ми стаємо на хиткий ґрунт мовної інтуїції, але з твердим підґрунтям. Справді, якщо ми попросимо носія мови швидко назвати якісь асоціативно близькі слова, які приходять на думку при слові «моральність», то це буде щось із серії «порядність», «пристойність», «совісність», «справедливість», «вірність», «чесність», «відповідальність», «ввічливість», «чемність», можливо «нормальність», «законослухняність» і, звичайно ж, «доброта». Але доброта тут буде означати швидше доброзичливість, готовність до співпраці. А ось альтруїзм, благодійність навряд чи будуть розглядатися як сутність моралі. Швидше, це щось з нею сумісне, і навіть іноді бажане, похвальне, але не самодостатнє. Здається, що зводячи мораль до альтруїзму ми просто підмінимо об'єкт або, по принаймні безпідставно звужуємо реально тісно пов'язані процеси на догоду оцінній упередженості. І важливо, що ці зв'язки — це щось, що визначає об'єкт як такий, це органічний зв'язок, а не штучна категорія.

Здається, що так само не вірно ототожнювати мораль з іншою функцією — з винесенням оцінних суджень «добре \ погано», тобто з оцінюванням як таким. Це надто вже очевидно широке трактування і, як правило, її звужують до «моральної хорошості», але це вже відверте марнослів'я, розбирати яке немає потреби.

Найбільш продуктивним в цьому ряді є трактування моралі одночасно і як чинного механізму, що забезпечує певну функцію, і як соціального інституту. В цьому розумінні мораль як механізм має схожість з іншими механізмами, які виконують в соціумі іншу роботу, але засобами схожими. І ті функції, які виконує мораль, можуть забезпечуватися частково іншими засобами. А як дієвий механізм, він може виконувати і інші, побічні або навіть не типові початково функції.

Однак перш, ніж нарешті я сформулюю тут «діагностичне» визначення моралі як об'єкта, ще одне попереднє зауваження. Думається, не варто звужувати мораль лише до свідомості і суджень, тобто до розумової діяльності. І тим більше мораль не представлена «кодексами». Тут в якості

аналогії можна привести мову: люди, які володіють мовою і активно нею користуються, далеко не завжди можуть сформулювати правила для побудови всіх тих мовних конструкцій, які вони використовують «на льоту». Навіть більше того, люди, особливо якщо мова йде про їхню рідну мову, засвоюють її не через сформульовані лінгвістами правила. І тим паче мова не породжена мовознавцями, нехай навіть якимись архаїчними без докторських ступенів. З іншого боку, було б безглуздо стверджувати, що всі ці лінгвістичні вишукування не мають відношення до реального мови. Літературна норма в значній мірі плід філологів і літераторів, які орієнтуються на цю норму. Невірно лише цілком зводити феномен мови до підручника з граматики.

Мораль — явище багатопланове. Вона охоплює (1) поведінкові патерни, регулярно відтворювані в спільнотах людей (частина етосу), з якими в свою чергу пов'язані (2) специфічні психоемоційні і мотиваційно-вольові механізми регуляції поведінки індивіда в соціальному оточенні і, що важливо, (3) з особливим способом фіксації інформації в соціальній пам'яті та культурно-генетичним механізмом наслідування, тобто до соціокультурних механізмів, що не зводиться тільки до того, що діє на рівні індивідуальної психічної організації. І четвертим шаром тут є власне розумова діяльність, вплетена в мережу соціальних комунікацій, яка впливає на індивідуальну поведінку. Оцей четвертий аспект і є «мораллю» у вузькому розумінні, тобто повчаннями, проповідями, які опираються на певні культивовані традиційні чи спеціально вироблені «філософські» побудови, трактування, народну «теорію», розширенням якої є етика.

При цьому не варто упереджено думати, що свідомі рішення визначають поведінку автономно. Це процес обопільний: наші судження відображають наші поведінкові установки, прикривають їх і компенсують щось, відсутнє в реальності, свідомість тут визначається життєвими несвідомими процесами; ми так думаємо, тому, що ми так влаштовані і так діємо. Але свідомі рішення мають свій шлях і спосіб частково впливати на нашу поведінку, в тому числі і перш за все — на поведінку оточуючих. А її зміна потужно впливає зворотно на наші установки. Таким чином, мораль — це складний мережевий феномен з розвиненою системою зворотних зв'язків. І якщо вже порівнювати мораль з об'єктом, адекватним для цього порівняння, то це — мозок. Мораль, звичайно, не в «голові». Це своєрідний «сервер», пов'язаний з безліччю агентів- «клієнтів», окремих осіб, які тим самим інтегровані в мережу, що діє за певними правилами, подібно до того, як мова реалізована через низку парадигм.

Для розуміння функції моралі потрібно виходити з того, що соціальна організація (система) вимагає налаштування індивідів так, щоб їхні дії узгоджувалися між собою, тобто розподіленої системи ролей і «клею», який тримає всіх разом. І якщо говорити коротко і в загальних рисах,

то мораль — своєрідний механізм селекції індивідів, вмонтований в систему розпізнання «свій-чужий» і забезпечує соціальну ізоляцію спільноти з одночасним підтриманням вигоди членства для лояльних до своєї групи індивідів. Цей механізм працює через фіксацію і відтворення певних нормативних паттернів поведінки, дотримання яких забезпечує підвищення соціального статусу, а нездатність пройти цей фільтр — соціальне ксенофобне відуження.

Ключовим аспектом цього механізму є соціальна відповідальність. У свою чергу це поняття тісно пов'язаний з тим, що ми позначаємо як справедливість і як зобов'язання. Тому мораль можна трактувати і як форму відповідальної поведінки, в якій підтримується, культивується, прийнята норма справедливості, в світлі якої обґрунтовується допустимість тих чи інших дій для членів спільноти в їх соціальних статусах і ролях.

Відповідальність, зрозуміло, характеризує зв'язок між тим, хто відповідає перед кимось, відповідає за що і чому. Індивід звітує перед спільнотою, в якій він зацікавлений зберегти свій статус і діяти у своїй соціальній ролі, демонструючи дотримання норми поведінки і ставлячи на кін свій статус і членство в групі. Вигнання зі спільноти і відчуження в первісному світі означало практично неминучу передчасну загибель або принаймні різке зниження сексуальної привабливості, що виключало ізгоя з числа тих, хто залишає своє потомство і чиє потомство отримує додаткову соціальну турботу і захист. Таким чином первинний сенс соціальної відповідальності рівнозначний селекції індивідів на здатність підтримувати соціальні зв'язки, культивуючи при цьому певну норму ставлення до іншого, до членів своєї спільноти, тобто якості командного гравця, відданого своїй групі і чутливість до інших, з ким він бере участь в кооперативних діях. При цьому кажучи про дотримання норм передбачається, що це двоєке дійство: (1) це готовність підкоряти себе певному зразку, успадковувати його, відтворювати культивованій поведінковий паттерн і (2) активно вимагати підпорядкування цьому зразку від інших. Такий механізм запускає своєрідне підкріплення: той, хто успадковує зразкову поведінку, де сам зразок передбачає активну вимогливість до інших (спонукує спонукати інших до його відтворення), і тим самим створює додатковий груповий тиск, підсилює стадне відтворення, що ще більше закріплює тиражування зразка і так далі. При цьому відбувається розшарування групи в тому випадку, якщо самоорганізувалося таке її ядро, яким і є самовідтворювана мораль: ті, хто не слідує нормі, демонструє девіантну поведінку, з групи виганяється, стає чужинцем і тим самим ядро зміцнюється ще сильніше, селективний тиск збільшується і далі ядро стає все стійкішим, закріплюючи поведінкову норму. Очевидно, що така норма завжди соціум-специфічна.

На індивідуальному рівні мораль вбудована як частина вольової регуляції поведінки, тобто це пристрій управління мотивацією, надбудова,

що розв'язує конфлікти спонукань посиленням просоціальної мотивації. Однією стороною цього конфлікту завжди є певна норма, закріплена в спільноті, що підкріплюється соціальним схваленням. Тобто людина, що демонструє таку поведінку, підвищує і закріплює свій соціальний статус, а разом з ним напрацьовує ті соціальні зв'язки, що підвищують те, що можна назвати особистим соціальним капіталом — тими вигодами, які людина отримує в силу своєї репутації через більшу довіру до неї і зустрічній готовності до співпраці прийняттям зобов'язань перед нею членами спільноти. Мораль, однак, не синонім соціального капіталу, а лише фактор його нарощування.

Таким чином, чим вища готовність слідувати певній нормі, тим вищий потенційний соціальний успіх і, тепер уже опосередковано, тим більше це конвертується в життєстійкість, плодючість і гарантії виживання потомства.

Коренем моралі є чутливість людини до соціального схвалення або відторгнення. З цим пов'язані і корінні моральні почуття — сорому, тобто неприємного тривожного переживання соціального несхвалення, бажання приховати непорядний вчинок і, протилежного, — гордості, тобто бажання демонструвати те (хвалитися), що викликає соціальне схвалення, захоплення оточуючих, похвалу, впевненість в своєму соціальному статусі, визнання його. Перше принижує, друге — підносить. Акт соціального презирства, тобто ганьба, те, чого людина соромиться, але не змогла уникнути, її викрили і тим самим принизили породжує соціальне відторгнення, відчуження — зовнішнє (зниження соціального статусу) і внутрішнє (зниження самооцінки, яка відбиває ставлення групи значущих осіб).

Цей аспект поняття моралі (в широкому розумінні) варто виокремити аби розрізнити об'єктивну характеристику етосу і її проекцію в суспільній свідомості (мораль у вузькому розумінні, або просто мораль). Для цього пропоную увести в обіг неологізм харма (щоб позначити розлогу думку коротким словом): ту складову етосу спільноти, яка відтворюється як культивована нею норма «правильної» людини, куди входить і передусім її здатність підпорядковувати свою волю певним правим взаємин і вести належний спосіб життя, який високо цінований в цій спільноті, престижний спосіб, який підвищує соціальний статус і самооцінку людини, довіру до неї, бажання наслідувати їй і захищати її як свого, як уособлену цінність, як значиму особу. Цю норму варто відрізнити від власне правил приблизно так, як ми розрізняємо якість законослухняності від змісту приписів, встановлених законом. Харма в етосу — це культивований «еталонний» зразок людини як соціальне мірило «людяності», її парадигма. Той, хто відповідає цьому мірилу, хармі, — свій і гідний тому, щоб йому уподібнюватися. Інакше запускається механізм ксенофоїчного відчуження. Однак висока харма особи, в силу специфіки самого механізму, робить того, хто в сприйнятті

людей свій і значимий водночас джерелом породження в спільноті нових зразків поведінки. Такі люди — кумири, чи їх ідеалізовані конструкти (герої, боги) стають тими, хто диктує мораль, започатковує звичаї тощо.

Слово «харма» цілковито вигадане і не є похідним від якогось з коренів в існуючих мовах. Воно лише співзвучне індійському «дхарма», грецькому «харизма», в ньому чується якась «арма», щось рукотворне, і «карма», щось дієве. Якщо зібрате це в поетичний асоціат, можна отримати той змістовий фон, на якому й утворено цей термін. До слова, коли цей термін я вигадав, для позначення об'єкта дескриптивної етики, я знайшов в інтернеті, що є фінський співак з таким прізвищем. Можливо у фінській мові це щось і означає. Сподіваюсь, що такий збіг не ображає нікого.

Висновок

Отже, мораль — це те, що підкріплює певну харму, так само як нормативна етика має на меті побудову певної моральної доктрини. Однак мораль (у вузькому розумінні) та етика — це складові суспільної свідомості, це вчення. Харма ж — це об'єкт дійсності, представлений типом регуляції поведінки, механізм якої максимізує певну цільову функцію і закріплений в суспільному устрої та у відповідних індивідуальних рисах, сформованих в процесі коеволюції. Саме цей об'єкт в найпевніше розкриває зміст досліджень в дескриптивній етиці як частині антропології.

Список посилань

1. Gert, Bernard and Joshua Gert, "The Definition of Morality", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/morality-definition/>>.
2. De Waal, Frans, 1996, Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals, Cambridge, MA: Harvard University Press
3. Hauser, Marc, 2006, Moral Minds: How Nature Designed our Universal Sense of Right and Wrong, New York: Harper Collins.

References

1. Gert, Bernard and Joshua Gert, "The Definition of Morality", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/morality-definition/>>.
2. De Waal, Frans, 1996, Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals, Cambridge, MA: Harvard University Press
3. Hauser, Marc, 2006, Moral Minds: How Nature Designed our Universal Sense of Right and Wrong, New York: Harper Collins.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2020.

© Деркач В. Л., 2020

Zoia Shevchenko

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Cherkasy, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-9980-4372>

e-mail: shevchenko.zoe@gmail.com

THE DESTINY OF SUBJECTIVITY IN THE PHILOSOPHY OF POSTFEMINISM

Abstract

The article examines the relationship between the development of feminist ideas in the positioning of the subject in feminist theory (Simone de Beauvoir) and postfeminism (Judith Butler) in a dynamic relationship with social practices of modern society, their impact on public attitudes and on observance of equality between its representatives according to the different identities they could take: not only gender, but also racial, age, economic, political, etc.

Philosophy of postmodernism is the theoretical basis of this research. This means the non-logocentric, non-fallogocentric and non-textocentric research intentions. Fallogocentric world is the world designed from a men perspective. Feminist theorists – such as Simone de Beauvoir – try to argue that fallogocentric world is just a world-view construction, but not the world as it is in real. So feminist theorists construct their own feminist world – designed from feminine perspective. However postmodern methodology denies any absolute centre and centrism. So, postfeminism rejects feminist project of just female history, just female culture, just female world. The world is the one, and it has both dimensions – male and female. Therefore feminism matters to the men too, not only the women. Logocentric methods should be supplemented with methods focused on emotional dimension of human life. Textocentric methods should be supplemented with methods focused on images and their presentations. Non-centric methodology is proper and adequate approach to the rhizome structure of the postfeminist field of inquiry.

There are practical and theoretical planes that characterize the current situation of feminism: from declarative denial of classic feminism principles in real life to the further development of emancipatory ideas in academic studies. It is emphasized that existing discrimination on the basis of gender or other grounds is often supported not only by members of dominant groups, but also by people who are the object of oppression or violence. The defining role of the media in the formation of a policy of tolerance / intolerance to gender identities is noted. The characteristics of the representation of male and female visual images inherent in both patriarchal culture and the world of modern media are highlighted.

Key words: subjectivity, gender, identity, feminism, postfeminism, media.

Шевченко Зоя Володимирівна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

(м. Черкаси, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-9980-4372>

e-mail: shevchenko.zoe@gmail.com

ДОЛЯ СУБ'ЄКТИВНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ПОСТФЕМІНІЗМУ

Резюме

У статті розглядається взаємозв'язок між розвитком феміністичних ідей у позиціонуванні суб'єкта у феміністичній теорії (Сімона де Бовуар) та постфемінізмі (Джудіт Батлер) у динамічних взаємовідносинах із соціальними практиками сучасного суспільства, їхнім впливом на суспільне ставлення та дотримання рівності прав між представниками різних ідентичностей: не лише ґендерних, але й расових, вікових, економічних, політичних тощо.

Теоретичною основою цього дослідження є філософія постмодернізму. Це означає не-логоцентричні, не-фалоцентричні та не-текстоцентричні наміри дослідження. Фалоцентричний світ — це світ, розроблений з точки зору чоловіків. Теоретики-феміністки, такі як Симона де Бовуар, намагаються стверджувати, що фалоцентричний світ — це просто світоглядна конструкція, але не той світ, яким він є насправді. Тож феміністичні теоретики будують власний феміністичний світ — розроблений з жіночої точки зору. Однак, постмодерна методологія заперечує будь-який абсолютний центр та центризм. Отже, постфемінізм відкидає феміністичний проект лише жіночої історії, просто жіночої культури, просто жіночого світу. Світ єдиний, і він має обидва виміри — чоловічий і жіночий. Тому фемінізм має значення і для чоловіків, а не тільки для жінок. Логоцентричні методи слід доповнювати методами, орієнтованими на емоційний вимір людського життя. Текстоцентричні методи слід доповнювати методами, орієнтованими на зображення та їх презентації. Нецентрична методологія є правильним та адекватним підходом до ризомної структури постфеміністської сфери дослідження.

Існують практичні та теоретичні площини, що характеризують сучасну ситуацію фемінізму: від декларативного заперечення класичних принципів фемінізму в реальному житті до подальшого розвитку емансипаційних ідей в академічних дослідженнях. Підкреслюється, що існуюча дискримінація за ознакою статі чи за іншими ознаками часто підтримується не лише членами домінуючих груп, але й людьми, які є об'єктом пригноблення чи насильства. Відзначено визначальну роль засобів масової інформації у формуванні політики толерантності / нетерпимості до гендерних ідентичностей. Висвітлено характеристики представлення візуальних образів чоловіків та жінок, властивих як патріархальній культурі, так і світові сучасних медіа.

Ключові слова: суб'єктивність, гендер, ідентичність, фемінізм, постфемінізм, медіа.

Introduction

The evolution of the philosophy of feminism and the introduction of the term «gender», which denotes not so much a biological complex of specific sexual characteristics of man, rather a set of psychological behavioral models, but, above all, a set of social and cultural practices of one sex or another. This evolution is due to the changes in philosophical thought, which focuses on the problems of human being and his/her world / worlds. Types of social relationships, dominant cultural practices, features of the functioning of communities and small social groups, including the family, play a key role in the formation and existence of gender identities.

The phrase «gender identity» became terminological and widespread after the publication by American psychiatrist Robert Stoller which was a result of decades of his observations on the development and manifestations of male and female patterns of behavior and types of sexuality in the book «Sex and Gender: The Development of Manhood and Femininity». This book has already been reprinted three times by leading publishers and is rightly considered key in promoting ideas about gender as a social construct, in contrast to the concept of gender, which is due to the biological structure of the body. R. Stoller himself, according to him, did not claim copyright for this term, nor for its scientific conceptualization: «It is a working term. We know that though it deals with another realm of feelings, thoughts and behavior, than that encompassed by, say, *sexual activity*, the two terms are contiguous and at times inextricably intermingled. With gender difficult to define and identity still a challenge to theoreticians, we need hardly insist on the holiness of the term «gender identity»» [12, p. 6]. R. Stoller only sought greater conceptual accuracy in the use of the terms «sex» and «sexuality»: «Trying to be more precise, we split off «gender» as a distinguishable part of sexuality» [12, p. 6]. He tried to correct the situation when discussions of sexual relations, either male or female, are mostly

connoted as biological components of a living organism, or are too vague, and «tremendous areas of behavior, feelings, thoughts and fantasies that are related to the sexes and yet do not have primarily biological connotations» [12, p. 7] remain as if aside. R. Stoller insisted on «the fact that the two realms (sex and gender) are not at all inevitably bound in anything like a one-to-one relationship, but it may go in its independent way» [12, p. 7]. It is to denote such a complex of non-biological phenomena in the 60s of the twentieth century, R. Stoller used the concept of gender, and since then it is this division between gender and gender has become entrenched in the theoretical field, primarily philosophical, although in everyday life, especially in English-speaking environment, these two concepts remained interchangeable.

Methods

Philosophy of postmodernism is the theoretical basis of this research. This means the non-logocentric, non-fallogocentric and non-textocentric research intentions. Fallogocentric world is the world designed from a men perspective. Feminist theorists—like Simone de Beauvoir—try to argue that fallogocentric world is just a worldview construction, but not the world as it is in real. So feminist theorists construct their own feminist world—designed from female perspective. However postmodern methodology denies any absolute centre and centrism. So, postfeminism rejects feminist project of just female history, just female culture, just female world. The world is the one, and it has both dimensions—male and female. Therefore feminism matters to the men too, not only the women. Logocentric methods should be supplemented with methods focused on emotional dimension of human life. Textocentric methods should be supplemented with methods focused on images and their presentations. Non-centric methodology is proper and adequate approach to the rhizome structure of the postfeminist field of inquiry.

Scientific result

From a philosophical point of view, the meaningful representation of the concepts of sex / gender, as somewhat different from the biologically determined nature, was most clearly outlined by Simone de Beauvoir in her two-volume work «The Second Sex», although the philosopher used the terms «male and female». The famous phrase of the French thinker «One is *not* born, but rather *becomes*, a *woman* (On ne naît pas femme, on le devient)» [2, Vol. 1, p. 216] eloquently characterizes the socio-cultural conditionality of the subordinate position of women in patriarchal society, as well as in modern society: in both to some extent a view of women is forming as a social construct, non- biological phenomenon. Beauvoir took theorizing about the female subject beyond the practical plane of the feminist struggle for women's rights in society and counteracting the complete dependence of women on their husbands. Relying on the philosophy of existentialism and inspired by the main ideas of Marxism, Beauvoir endowed

the female sex with subjectivity (any existent is characterized by the desire for transcendence), gave her the status of the Other in relation to the male being, and regarded woman as an active figure. Woman «fights for her transcendence» and realizes her own freedom [3, Vol. 2, p. 337]. Of course, economic emancipation is not the only thing a truly independent woman have to achieve in order to get the status of an autonomous subject in a patriarchal world where the male person is in unison with his nature to strive for social success and independence, and the woman has to overcome social attitudes and existential contradictions between her own social position and her desire for transcendence, autonomy, and freedom. According to Simone de Beauvoir, true freedom can only be collective, for all women, but not all women are ready to fight for it and therefore build individual freedom as if «within their own immanence», reminiscent of trying «to turn the prison into a sky of glory, their obedience — into the highest freedom, which we find in daffodils, mistresses, witches» [3, Vol. 279].

Thus, the options for constructing women as a gender subject, according to Simone de Beauvoir, due to a set of socio-civilizational factors that dominate a society, should in the future lead to the common emancipation of women and their true freedom of the transcendent subject. On the other hand, if a woman does not go beyond the immanences formed by social relations, she is also not deprived of the opportunity for self-realization in the roles of narcissist, mistress and witch.

Simone de Beauvoir's high degree of philosophizing and theorizing about female identity does not call into question the masculinity / femininity dichotomy itself. Criticism of the position of women in her works is designed to change social circumstances in order to free women from the oppressed, humiliating and inferior position in the world of men. This intention is inherent in many theoretical works of feminist orientation. It is no coincidence that the most important works of feminist theorists, including Judith Butler, are increasingly drawn to socio-political issues. One of the leading researchers of the theory of feminism, Irina Zhrebkina, directly shifted the emphasis from Judith Butler as a philosopher of queer identity to Butler as a philosopher of politics. This approach seems convincing in the context that in the field of social theory, which Butler criticizes from different positions, and Irina Zhrebkina and Sergei Zhrebkin talented demonstrate the archeology of this critique [4], any feminist theorist in seeking to find the limits of social injustice will face women understanding of social injustice in general and in particular for other identities: postcolonial, class, racial.

If Simone de Beauvoir spoke of the assertion of woman as a transcendental subject in the existential sense, Judith Butler thought of the feminist subject in the social and political vein to problematize the conditions of existence of a stable / consistent subject of political action, including object of feminist political action, based on Paul-Michel Foucault's idea of the death of the subject, which

was designed to symbolize the interaction of deep (archaeological) interactions on this subject's formation. According to Judith Butler, despite the theoretical postmodernist positions presented in the rather diverse concepts of a number of mostly French authors, in addition to Foucault, regarding the fate of the subject, it is still worth «asking questions about the process of its construction and its political significance and logical analysis of the subject as a requirement or a necessary prerequisite for the theory» [1, p. 236]. A portion of feminist criticism has been given to impersonal power, like the Foucault's power discourse, which predetermines by a «set of exceptions and selection procedures» who will act as the subject and to whom the subject will turn. Thus, Butler argues that for feminist theory the determinant is not just the subject itself, but its constitutive formation, and philosophical doubts and critical analysis should relate primarily to the subject as «a construction of a predetermined or fundamentalist premise» [2, with. 242–243].

Emphasizing the broad social and practical significance of feminist theory, the methodology of general application of feminism as a set of political practices to a wide range of contemporary social issues is demonstrated in the main work of feminist theorist and culturologist bell hooks (Gloria Gene Watkins) «Feminism is for Everybody: Passionate Politics» [7]. In this book, the author uses her own experience of political life, professional teaching to analyze the essence of feminist theory, which is not directed against men, but is rooted in the practical problems of everyday sexism and sexual exploitation, which are institutionalized in the cultural patriarchal system and formed in processes of socialization of men and women as well. We can see at all times and, by the way, according to bell hooks, that women can also be sexists [7, p. viii], although it seems illogical, many women consider their oppressed position to be a social norm that should be followed and, most importantly, reproduced it in future generations.

Bell hooks exposes the negative role of most media, which reproduce patriarchal practices and contribute to the misunderstanding of the true role of feminism, instead of again and again educating sexism in men, women and children. This statement is illustrated by intolerant statements that we can sometimes hear from Ukrainian and Russian viewers who consume a Hollywood media product such as «why are so many black actors in movies?» or «why is this fictional female heroism?» and so on. Perhaps for residents of areas where racist problems have not been experienced as acutely as in North America, the situation when the cast of various films such as the Middle Ages or modern fantasy includes black actors seems strange, however, such assessments indicate the readiness of some women and men to tolerate discriminatory policies no matter what — racism or sexism.

The American Film Academy has recently changed the requirements for films that can be nominated for the world-famous Oscar — to increase gender and racial representation by at least 30% of women or members of the LGBTQ

community, ethnic minorities, Asian and African actors among the film crew [13]. These innovations have received controversial reviews. Our compatriots are mostly misunderstood this decision, and in some places there are even accusations of the latest discrimination. Such a reaction only demonstrates the extent to which our society tolerates discriminatory sexist social orders. Although without such an insufficiently tolerant reaction to Hollywood innovations, the deeply patriarchal status of our society very eloquently characterizes the gender composition of the Verkhovna Rada and the presence, or rather the absence, of a sufficient number of women among Ukraine's top politicians. Ukrainian scholars T. Martsenyuk and S. Oksamytna devoted their research on the fluctuations of public opinion on women in politics quotas, so even among the female population there is a «gradual and irreversible statistically significant decrease in the idea of gender quotas for political parties» [6, p. 9]. And if in economically developed countries, where the human rights system operates, society demands equal rights not only within a privileged social group, but for people of all racial, ethnic or gender groups, Ukraine will still have to work hard in this field to achieve equality for all.

Why is it important to portray people of different races in the visual media and to demonstrate gender diversity? As we can see, the media, and most of all television, play almost the biggest role in the modern world in reproducing discriminatory rules. As bell hooks wrote about racist attitudes — the privileged social status of white women, girls are shown on television, glossy magazines in such a way that images of black women are critically small compared to images of white ladies, as if black women do not exist for public life [7, p. 55]. It was the active position and work of black feminists, including the bell hooks herself, that helped rethink racist issues not only in a feminist vein, but also caused positive change in society as a whole. The new rules of the Hollywood Oscar committee are proof of that. According to the activist theorist bell hooks, such efforts «can become the sound foundation for the building of a mass-based anti-racist feminist movement» [7, p. 60] And, much more broadly, it could be the sound foundation for the mass understanding of non-discrimination and effective adherence to the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms.

So we find that the modern struggle of women against sexism can take many forms — it is still the acute social struggle of white women for equal pay, the struggle for equal rights of blacks, ethnic minorities, people with disabilities or members of the LGBTQ community. On the other hand, a lot of criticisms to feminism can be seen as leveling its practical achievements in improving the position of women in society, because some young women are so free to make their own decisions and are so post-feminist that they can consciously choose a housewife lifestyle: not to work, and to devote the time to education of children and housekeeping. Angela McRobby wrote about the generation of such young women who know how to earn a living, «avoid any aggressive or overtly

traditional men, and they brazenly enjoy their sexuality without fear of sexual double standards» [9, p. 37–38]. However, on a practical level, this situation of the modern generation should be due to the feminist struggle, which has influenced the modern general social norms. Undermining the achievements of feminism, according to A. McRobby, is due to popular culture.

However, in academic terms, there are many current trends that position themselves as postfeminism, exploring the interactions of feminism and youth subcultures, such as the Goths, or critically analyzing the cult of youth that leads to age discrimination, examining the position of women in postcolonial societies and so on. Because theoretical research has shown that discrimination, oppression, and exploitation /sexism are supported not only by dominant groups, such as men, capitalists or youth, but also by other social groups, «the focus [of the feminist struggle] has shifted to comprehensive efforts to achieve gender justice» [7, p. 3]. Due to such concepts as social classes, sex, age, race, financial status, some social groups dominate over others. Indeed, it may be an illusion that feminism seems to have dissipated and lost clear definitions. Researcher Chris Holmlund wrote about these difficulties in defining that postfeminism simultaneously indicates a certain «an attitude... an optic... or object» and «all of the above» [8, p. 116]. Or as the bell hooks herself said, «feminist politics is losing momentum» [7, p. 6], therefore called for the return of strength and energy to feminism, and, on the other hand, to use the full potential of modern media to achieve this goal.

The logic of the dominance of the visual, which was discussed by Lucy Irigare in the essay «Sex that is not single» [5, p. 129], which is directly related to modern media, in her opinion, is fundamentally different from female characteristics and female eroticism, but is inherent in male desire. How the specific forms of visual media, such as cinema and television, reflect and even sometimes directly reproduce the social norms of sexual difference that pour water on the mill of male sexism, through images and ways of view, was analyzed by Laura Mulvey in her famous work «Visual pleasure and Narrative cinema» [10]. First, the screens reproduce the masculine subjectivity due to the fact that the male characters predominate in their expansive actions, dialogues, while the female actresses are forced to be just beautiful pictures that serve to please the male audience. Secondly, the camera reproduces the male gaze, so there are so many close-ups of the female body (it is well known her expression «male gaze»). That is, both the inner narrative of the film and the methods of filming correspond to the existing model of patriarchal society. It should be noted that the situation with active female characters is constantly improving, especially in world cinema. We have a number of films where the main characters are active women with real subjectivity. It's not just about Marvel studios, such as «Black Widow», «Wonder Woman», the character of Captain Marvel, etc., but about feature thrillers — «Miss Sloan», «Atomic Blonde» and the like. The

policy of gender equality has touched on such classic patriarchal narratives as the Cinderella story (Kenneth Branagh's Cinderella in 2015) or the story of enchanted princesses (Kevin Lima's Enchanted in 2007) who are not just passively waiting for their liberating princes, but also take an active part in their destiny, demonstrating courage, the ability to defend their own rights and resist evil. Thanks to such theoretical works that expose implicit ways of reproducing social discrimination, natural aspirations for equal rights and freedoms have gained practical tools to achieve them — public pressure has forced Hollywood to change its own rules, as mentioned above.

The further development of feminist emancipatory ideas, which in productive interaction with postmodern philosophy and the expansion of ideas about culture as a set of anthropological practices led, firstly, to the focus of cultural characteristics of society instead of purely socio-political issues and, secondly, exacerbated differences between types of identities. Interestingly, there have been specific male studies that have studied male identity or masculinity, including Sean Nixon and his visual codes of male sexuality [11], which differ from traditional patriarchal culture stamps. Well, if we already study social gender oppression, according to feminism, then without restrictions. Due to the development of feminist ideas and the establishment of the now obvious fact that the problem is not in men, but in sexism, in socio-cultural norms that support and cultivate, including women themselves, the target of criticism became the system of oppression itself, which has many forms, therefore, the male sex also received its share of attention. Not all men easily dominate, for some it is a socio-cultural and psychological burden.

Conclusion

Thus, the question of the choice of transcendence / immanence of the existence of the female subject, posed by Simone de Beauvoir as the best or worse fate of women in society in the postfeminist movement, is even more rhetorical in such a way that the question concerns the already patriarchal system as a social institution of oppression. The question of choosing a female identity as one of the gender models of identification arises, as the male / female dichotomy loses its leading role, and the problems of race, postcolonial identities, age social groups, and features of cultural practices become relevant. Now it is not fate — it is destiny for women to choose their own subjectivity. The issue of visual media means of forming gender identities is actualized and their role in maintaining the oppressed position of the bearers of some class, national, racial identities in societies is highlighted. A number of postmodern intellectuals, most notably M. Foucault, provided a philosophical basis for critical thinking about the construction of the gender subject, and the works of cultural studies theorists have identified this field of construction in cultural practices, where visual media currently play a leading role.

References:

1. Butler, J. (2001) Random Foundations: Feminism and the Question of «Postmodernism». *Introduction to gender studies. Part II. Reader* / S. Zherebkina (ed.). Kharkiv: KhCGI; SPb.: Aleteyya, 235–257.
2. Beauvoir, S. (1994) The Second Sex / trans. from fr. by N. Vorobyova, P. Vorobyova, J. Sobko: in 2 volumes: V. 1. Kyiv: Osnovy.
3. Beauvoir, S. (1994) The Second Sex / trans. from fr. by N. Vorobyova, P. Vorobyova, J. Sobko: in 2 volumes: V. 2. Kyiv: Osnovy.
4. Zherebkina, I., Zherebkin S. (2019) War and Peace of Judith Butler. Liters. Pdf.
5. Irigaray, L. (2001) The Sex which is not One. *Introduction to gender studies. Part II. Reader* / S. Zherebkina (ed.). Kharkiv: KhCGI; SPb.: Aleteyya, 127–135.
6. Martsenyuk, T. O., & Oksamytna, S. M. (2019) Public opinion on gender quotas and women in politics in Ukraine. *Scientific notes of NaUKMA. Sociological Issue*. V. 2. Pp. 3–15.
7. Bell hooks (2000) *Feminism is for everybody: passionate politics*. Cambridge: South end Press.
8. Holmlund, Ch. (2005) Postfeminism from A to G. *Cinema Journal*. Vol. 44, 2, 116–121.
9. McRobbie, A. (2007) Postfeminism and Popular Culture. *Interrogating Postfeminism: Gender and the Politics of Popular Culture (Console-ing Passions)* / ed. by Y. Tasker, D. Negra. Durham; London: Duke University Press Books, 27–39.
10. Mulvey, L. (1997) Visual Pleasure and Narrative cinema. *Feminisms: an anthropology of literary theory and criticism* / ed. by Robyn R. Warhol, Diane Price Herndl. New Brunswick, 438–448.
11. Nixon, S. (2003) Exhibiting masculinity. *Representation: cultural representation and signifying practices* / ed. By Stuart Hall. London, Thousand Oaks, 291–336.
12. Stoller, R. J. (2020) Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity. London; New York: Routledge. pdf.
13. The Oscars' new rules for Best Picture nominees, explained (2020) The Academy's new standards are aimed at long-term change. URL: <https://www.vox.com/culture/2020/9/9/21429083/oscars-best-picture-rules-diversity-inclusion>

Список посилань:

1. Батлер Дж. Случайно сложившиеся основания: феминизм и вопрос о «постмодернизме». *Введение в гендерные исследования*. Ч. II. Хрестоматия / под ред. С. Жеребкина. Харьков: ХЦГИ; СПб.: Алетейя, 2001. С. 235–257.

2. Бовуар С. Друга стаття; пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: у 2-х т. Т. 1. Київ: Основи, 1994. 390 с.
3. Бовуар С. Друга стаття; пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: у 2-х т. Т. 2. Київ: Основи, 1995. 392 с.
4. Жеребкіна І., Жеребкін С. Война и мир Джудит Батлер. Litres, 2019. 320 с.
5. Иригарэ Л. Пол, который не единичен. *Введение в гендерные исследования*. Ч. II. Хрестоматия / под ред. С. Жеребкіна. Харьков: ХЦГИ; СПб.: Алетейя. 2001. С. 127–135.
6. Марценюк Т. О., Оксамитна С. М. Громадська думка щодо гендерних квот та жінок у політиці в Україні. *Наукові записки НАУКМА. Соціологія*. Т. 2. 2019. С. 3–15.
7. Bell hooks. *Feminism is for everybody: passionate politics*. Cambridge: South end Press. 2000.
8. Holmlund, Ch. Postfeminism from A to G. *Cinema Journal*. Vol. 44, 2, 2005. P. 116–121.
9. McRobbie, A. Postfeminism and Popular Culture. *Interrogating Postfeminism: Gender and the Politics of Popular Culture (Console-ing Passions)* / ed. by Y. Tasker, D. Negra. Durham; London: Duke University Press Books, 2007. P. 27–39.
10. Mulvey, L. Visual Pleasure and Narrative cinema. *Feminisms: an anthropology of literary theory and criticism* / ed. by Robyn R. Warhol, Diane Price Herndl. New Brunswick, 1997. P. 438–448.
11. Nixon, S. Exhibiting masculinity. *Representation: cultural representation and signifying practices* / ed. By Stuart Hall. London, Thousand Oaks, 2003. P. 291–336.
12. Stoller, R. J. Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity. London; New York: Routledge. pdf. 2020.
13. The Oscars' new rules for Best Picture nominees, explained (2020) The Academy's new standards are aimed at long-term change. URL: <https://www.vox.com/culture/2020/9/9/21429083/oscars-best-picture-rules-diversity-inclusion>

Стаття надійшла до редакції 23.09.20

© Шевченко З. В., 2020

Vitalii Turenko*Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)**<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>**e-mail: vitali_turenko@ukr.net*

PHILOSOPHICAL VIEW ON IMPORTANCE OF LOVE IN SOCIETY: PLATO VS ARISTOTLE

Abstract

The paper shows specifics and features of understanding of importance of love in society in the legacy of Plato and Aristotle. Explication of the role of love in society in Plato is revealed on the basis of the texts of his two dialogues «Symposium» and «Laws». In the «Symposium», through the speech of Eryximachus, it is emphasized that thanks to love, a complete unity is possible in society as a whole and between people. Love occupies a key place in society and its presence or deficiency leads to certain social phenomena (war, revolution, revival). Love cannot separate people both on a personal and social level. Destructive, destruction brings only hatred. Accordingly, every member of society who wants the society in which he lives to be prosperous and stable, should feel friendly to others, be sensitive and caring to those who need it.

Also, in the «Laws» the ancient Greek thinker talks about how important it is to teach children—future citizens of the policy—who and how to love or hate. This is due to the fact that if the wrong way of understanding love among people develops, then this can lead to the destruction of society. After all, if love is inherent in justice, then it is not able to create disorder, to make destructive, to one degree or another to be a carrier of deviant behavior. Love is always where there is truth, where there is justice. And where there is a lie, a deception, the place of love no longer remains. She calmly and without resentment walks away from those people who have felt a sense of love, and does not knock again until the lie stops.

It is proved that Aristotle is ambivalent about the importance of love for society. To some extent, he continues his predecessors Socrates and Plato, and emphasizes that the state is based on love and friendly relations. Love is not limited only to individual relationships and circumstances, it affects the entire social and cultural life of mankind. At the same time, he opposes them, because he notes the negative consequences for society and the state system of various manifestations of love deviations.

Aristotle also emphasizes that social status is not important for close relationships. Intimacy, closeness to each other is higher than those or other social divisions, beliefs and disagreements. Thus, love overcomes social disunity, thereby creating a special community for which the main thing is the good of Other.

Keywords: love, society, Plato, Aristotle, ancient philosophy, justice, philosophy of love.

Туренко Віталій Едуардович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>

e-mail: vitali_turenko@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ЗНАЧЕННЯ ЛЮБОВІ У СУСПІЛЬСТВІ: ПЛАТОН VS АРІСТОТЕЛЬ

Резюме

У роботі показано специфіку та особливості розуміння важливості любові в суспільстві у спадщині Платона та Арістотеля.

Розкрито роль любові в суспільстві у Платона на основі текстів його двох діалогів «Бенкет» і «Законо». У «Бенкеті», через промову Еріксімаха, наголошується, що завдяки любові можливе повне єднання в суспільстві в цілому та між людьми. Любов займає ключове місце в суспільстві і її наявність або дефіцит призводить до певних соціальних явищ (війни, революції, відродження). Любов не може розділити людей як на особистому, так і на соціальному рівні. Деструктив, руйнування приносить лише ненависть. Відповідно, кожен громадянин, який хоче, щоб суспільство, в якому він живе, було процвітаючим та стабільним, повинно відчувати себе прихильним до інших, бути чуйним та дбайливим до тих, хто цього потребує.

Крім того, у «Законах» давньогрецький мислитель розповідає про те, як важливо навчити дітей — майбутніх громадян — кого і як любити чи ненавидіти. Це пов'язано з тим, що якщо неправильний спосіб розуміння любові розвивається серед людей, то це може призвести до руйнування суспільства. Адже, якщо кохання притаманна справедливості, то вона не здатна створити розлад, зробити щось руйнівне, в тій чи іншій мірі бути носієм девіантної поведінки. Любов завжди там, де є правда, де є справедливості. І там, де є брехня, обман, місця кохання вже не залишається. Вона спокійно і без обурення відходить від тих людей, які не відчули почуття любові, і не стукає знову, поки брехня не припиниться.

Доведено, що Арістотель неоднозначно ставиться щодо важливості любові для суспільства. Певною мірою він продовжує своїх попередників

Сократа і Платона і наголошує, що держава заснована на любові та дружніх стосунках, тим самим підкреслюючи, що любов не обмежується лише індивідуальними стосунками та обставинами і впливає на все суспільне та культурне життя людства. У той же час він опонує їм, бо відзначає негативні наслідки для суспільства та державної систем, коли проявляються час від часу різні роду любовні девіації.

Арістотель також підкреслює, що соціальний статус не важливий для близьких стосунків. Близькість, інтимність один до одного вища, ніж ті чи інші соціальні поділи, переконання та розбіжності. Таким чином, любов долає соціальну роз'єднаність, тим самим створюючи особливу спільноту, для якої головне — благо Іншого.

Ключові слова: любов, суспільство, Платон, Арістотель, антична філософія, справедливість, філософія любові.

Introduction

The relevance of the topic of this study is due to the fact that we are currently observing trends in society, which are referred to by Western researchers as «chaos of love» (W. Beck), «confluent love» (A. Giddens) or «liquid love» (Z. Bauman). These processes challenge the understanding of both fundamental ethical categories such as love, freedom, responsibility, justice, and human nature in general. This situation prompts us to turn to philosophical thought as a source of deep wisdom, the universal phenomena of being a person, including and love. Plato and Aristotle are undoubtedly one of the iconic figures in the historical and philosophical discourse in the context of understanding the idea of love.

The scientific work of Ivan Boichenko [1], Anselm Grun [2], Vladimir Solovyov [7], Pitirim Sorokin [8] and others became the theoretical and methodological basis of this study. Also, one can mention the scientific works of David Konstan [3], Constance Meinwald [4], David Naugle [5] & Bruce Russell [6], in which certain aspects of the philosophical understanding of love in the works of Aristotle and Plato are investigated. However, they do not find a comparative analysis of the understanding of the role of love in society in the works of two titans of ancient philosophical thought.

Therefore, the aim of our article is an attempt to reveal the specifics and peculiarities of Plato and Aristotle's explication of the importance of love in society.

Research methods

The key methods for us were dialectic, which allowed us to identify unity and contradiction in understanding of love between Plato and Aristotle, as well as comparative, with the help of which it was possible to compare certain aspects of the concepts of two ancient Greek philosophers. Also, rational reconstruction

became important for us, because it made it possible to identify hidden meanings in the texts of the studied ancient thinkers.

Results and discussion

Platos understanding of importance of love in society

The main aspects in which Plato considers the role of love in society are the dialogue «Symposium» and «Laws». Let's consider it in more detail.

So, analyzing the role and importance of love in human life, related to its physiology and passion for music, Eryximachus goes on to find out the relationship between Erot and society and being. He describes in detail how Erot covers all life, and notes that even the properties of the seasons depend on which love is now. If the moderate love conquer the cold and warmth then they combine in a rational and harmonious way, the year is fertile, brings to all living creatures health, without causing any of them harm. On the contrary, it happens to nature and all beings, if they are conquered by ugly Erot. Ancient Greek physician emphasizes: «Furthermore all sacrifices and the whole province of divination, which is the art of communion between gods and men-these, I say, are concerned only with the preservation of the good and the cure of the evil love. For all manner of impiety is likely to ensue if, instead of accepting and honouring and reverencing the harmonious love in all his actions, a man honours the other love...» [Symp. 188c—d].

Indeed, «The energy of love not only increases the longevity of individuals, but also the period of life of society and organizations. Social organizations, built mainly on hatred, conquest, coercion, like the empires of Alexander the Great, Caesar, Genghis Khan, Tamerlane, Napoleon, Hitler, usually had a very short life—several years, decades, rarely several centuries. This is the case with various organizations where non-selfish love plays a minor role. The average life expectancy of small businesses such as pharmacies, iron or grocery stores... is only about four years. Large trading firms (which have participated in USA and European commodity exchange) survive on average about 29 years. Even the life span of most states rarely goes beyond one or two centuries. Long live the largest ethical-religious organizations, such as Taoism, Confucianism, Judaism, Buddhism, Jainism, Christianity and Mohammedanism. All these organizations existing for more than one millennium—some more than two millennia—and there is no sign of their disintegration in the near future...Plato and Aristotle were absolutely right in their claim that true friendship or love is the most vital material in all genuine social relations» [1, p. 128–129].

Therefore, it is logical the opinion of the ancient physician that only Erot, who wants the beautiful, leads people including to justice [Symp. 188d]. The same opinion is expressed by another member of the «Symposium», Agafon, who states that justice is an ontological characteristic, an attribute of love [See: Symp. 197a]. Plato's disciple, Aristotle, who agrees with the teacher, emphasizes

in «Rhetoric» the connection of love and justice to the fact that we love people who always find justice in everything [Rhet 2, II 1381a]. Without justice, love would not be able to be called and exist as love. Accordingly, anything in the world can be unjust, but only love, as the gift of heaven, is always where justice is, and where truth is.

If love, in Eryximachus's opinion, leads to justice, it means that in itself it is always just, because it never does what contradicts its nature. Love never becomes hatred, envy, ruthless, impatient, passionate jealousy. She exists and always acts according to what it is. Another thing is that people are used to her as a passion, to see only joy, pleasure and happiness. Thus, by analyzing the main aspects of Eryximachus's speech in Plato's «Symposium» that his understanding of the meaning and meaning of love in the world, we can conclude that love occupies a key place in society and its presence or deficiency leads to certain social phenomena (wars, revolutions).

However, it is worth noting that the analysis of the investigated issues is not only in the «Symposium», but also in the «Laws». In this dialogue, Plato seems to continue Eryximachus's thoughts on the importance of love in society, emphasizing that various kinds of love practices help or hinder unity and stability in society.

Describing «cultures of love» in the various policies of Ancient Greece, Plato writes in the aforementioned work: «Now the gymnasia and common meals do a great deal of good, and yet they are a source of evil in civil troubles; as is shown in the case of the Milesian, and Boeotian, and Thurian youth, among whom these institutions seem always to have had a tendency to degrade the ancient and natural custom of love below the level, not only of man, but of the beasts. The charge may be fairly brought against your cities above all others, and is true also of most other states which especially cultivate gymnastics. Whether such matters are to be regarded jestingly or seriously, I think that the pleasure is to be deemed natural which arises out of the intercourse between men and women; but that the intercourse of men with men, or of women with women, is contrary to nature, and that the bold attempt was originally due to unbridled lust. The Cretans are always accused of having invented the story of Ganymede and Zeus because they wanted to justify themselves in the enjoyment of unnatural pleasures by the practice of the god whom they believe to have been their lawgiver. Leaving the story, we may observe that any speculation about laws turns almost entirely on pleasure and pain, both in states and in individuals: these are two fountains which nature lets flow, and he who draws from them where and when, and as much as he ought, is happy; and this holds of men and animals—of individuals as well as states; and he who indulges in them ignorantly and at the wrong time, is the reverse of happy». [Leg. 636c-e]. He says that the only type of family to be supported by the state is the biological unit, the marriage between «one man and one woman [See: Leg. 836c].

Therefore, in the third book of «Laws», he states that the task of the state is to educate citizens in what is to be loved and to be hated [See: Leg. 653c]. In this context, the ancient Greek thinker emphasizes the social significance of human feelings, their influence on certain social processes and events. In order to instruct properly, one must combine mind and love [See: Leg. 688b]. Plato, both in his youth and on the slope of years, holds the view that reason and love are not antithetical, but their synthesis is capable of helping people through life.

It is necessary to learn to love and hate because of the need to understand the false love of self. Plato warns the disciples and condemns to this manifestation of love. In the fifth book of Laws, he writes: «Of all evils the greatest is one which in the souls of most men is innate, and which a man is always excusing in himself and never correcting; I mean, what is expressed in the saying that 'Every man by nature is and ought to be his own friend. ' Whereas the excessive love of self is in reality the source to each man of all offences; for the lover is blinded about the beloved, so that he judges wrongly of the just, the good, and the honourable, and thinks that he ought always to prefer himself to the truth. But he who would be a great man ought to regard, not himself or his interests, but what is just, whether the just act be his own or that of another. Through a similar error men are induced to fancy that their own ignorance is wisdom, and thus we who may be truly said to know nothing, think that we know all things; and because we will not let others act for us in what we do not know, we are compelled to act amiss ourselves. Wherefore let every man avoid excess of self-love, and condescend to follow a better man than himself, not allowing any false shame to stand in the way» [Leg. 731e-732a].

Therefore, we can emphasize that Plato was engaged in understanding the role of love in society throughout his life. In the texts of the «Symposium» and «Laws» dialogues, we see some transformations in him and complementing the topic under study, but the key is that love is the basis for the formation of society as such and for existence in peace and stability internally and externally.

Key aspects of Aristotle`s view on role of love for society

First of all, it should be emphasized that it is in the treatise «Politics» that the most fully reflected socio-philosophical, to some extent, even political-philosophical vision of Aristotle phenomenon of love. Undoubtedly, the analysis of love in this work, in particular, and throughout the Stagirite corps, is quite small in volume and one that cannot be called a social (political) philosophical concept or doctrine of love. However, in our opinion, some of the sentences about love in Politics is worthy of detailed illumination for a fuller and more complete understanding of the specifics of the explication of love by Aristotle.

In the author`s view, in the context of this part of this report, it is advisable to highlight the following major issues:

- 1) love and power;
- 2) love and laws (justice);

First of all, the ancient thinker in the work «Politics» says an association of royal power with the love of parents for children. The first book of this work states the following: «The government of children should be kingly; for the power of the father over the child is founded in affection and seniority, which is a species of kingly government; for which reason Homer very properly calls Zeus «the father of gods and men» (*See: Il. I 544—V.T.*), who was king of both these; for nature requires that a king should be of the same species with those whom he governs, though superior in some particulars, as is the case between the elder and the younger, the father and the son» [Polit. 1259a11–17].

Therefore, as we see Aristotle sees a similarity between one of the individual manifestations of love and social. According to the ancient Greek philosopher, the statesman should not neglect people; he should not abuse the power that is in his hands, but he should treat his subjects and the people as such with care. Indeed, «love does not eat itself up in hidden malice. It is marked by calmness and strength, warmth and clarity. Love is never offended, even if it seems insulting at first. It eliminates misunderstandings but does not close before aggression» [2, p. 104–105]. The reason for this attitude of the ruler to his people Stagirit sees is that everyone who is in a particular social, state formation, are people, and therefore equal in nature.

Continuing to reflect on the importance of love in society, it should be noted that the text «Politics» reflects both positive and negative evaluations of the direct impact of love relationships on the development of the state and society. In the second book of this treatise, Stagirit emphasizes the overwhelmingly positive influence: «we think that friendship is the greatest good which can happen to any city, as nothing so much prevents seditions: and amity in a city is what Socrates commends above all things, which appears to be, as indeed he says, the effect of friendship; as we learn from Aristophanes in the *Erotics*, who says, that those who love one another from the excess of that passion, desire to breathe the same soul, and from being two to be blended into one» [Polit. 1262b].

Ancient Greek philosopher stresses that the power of friendship and love is not limited to personal relationships. As P. Sorokin rightly points out, love goes beyond individual relationships and circumstances, it affects the entire social and cultural life of mankind. It acts as a driving force for man's creative progress toward a fuller eternal truth, a more worthy eternal virtue, a purer eternal beauty, a deeper eternal freedom and the most beautiful eternal forms of social life and institutions. Throughout history, every positive step in this direction has been inspired and «fueled» by love, while the regressive step back from these values has been driven by hatred [8, p. 134].

In this context, it will be appropriate to recall the opinion of the well-known Ukrainian philosopher I. Boychenko that the historical (social) process «is not only created but also internalized by each of us, forming the inner, spiritual

world of the individual. Therefore, in a certain sense, not only world history lives in human individuals, but is realized in people (their activities, relationships, communication, consciousness and other manifestations of their existence)...» [1, p. 95]. One of these relationships, of course, is love.

Therefore, Plato, as Aristotle's teacher in the famous dialogue «Symposium», emphasizes the importance of the existence (emergence) of love in human society. He states that it would be very good if the state, society, or army consisted exclusively of those who love and those who love them, because they would not do anything wrong and shameful, as the subjects of the discourse of love. Therefore, summarizing the ancient Greek thinker writes: «For the principle which ought to be the guide of men who would nobly live--that principle, I say, neither kindred, nor honour, nor wealth, nor any other motive is able to implant so well as love» («ὁ γὰρ χρὴ ἀνθρώποις ἡγεῖσθαι παντὸς τοῦ βίου τοῖς μέλλουσι καλῶς βιώσεσθαι, τοῦτο οὔτε συγγένεια οἷα τε ἐμποιεῖν οὕτω καλῶς οὔτε τιμαὶ οὔτε πλοῦτος οὐτ' ἄλλο οὐδὲν ὡς ἔρως») [Symp. 178c—d].

However, at the same time, Aristotle, on the basis of historical events, says on the negative and destructive aspects of the influence of love, and more precisely of its various deviations, namely, mad passion or marital betrayal or same-sex relationships [See: Polit. 1303b20–25, 1306a32–1306b3, 1311a33–1311b23]. It would be logical to ask why this is happening?

The main difference between love and its various simulacra, says P. Sorokin, is that the soothing power of love is the main force that limits long-term and life-threatening catastrophes in the lives of certain peoples. The systematic study of all such disasters in the history of Ancient Egypt, Babylon, China, India, Persia, Israel, Greece, Rome, and the Western countries shows that all such disasters were eventually overcome by the altruistic ennoblement of the people, cultures and social institutions of these peoples [8, p. 132].

Also in this treatise does not miss the problem of the correlation of love and justice, the law. Aristotle, analyzing the laws, said: «This system of polity does indeed recommend itself by its good appearance and specious pretences to humanity; and when first proposed to any one, must give him great pleasure, as he will conclude it to be a wonderful bond of friendship, connecting all to all; particularly when any one censures the evils which are now to be found in society, as arising from properties not being common, I mean the disputes which happen between man and man, upon their different contracts with each other; those judgments which are passed in court in consequence of fraud, and perjury, and flattering the rich, none of which arise from properties being private, but from the vices of mankind» [Polit. 1263b15–22].

Also in this treatise does not miss the problem of the ratio of love and justice, the law. Aristotle, analyzing the laws, said: «Legislation may seem good and based on philanthropy. Knowing him, he will gladly agree with him, thinking that under such legislation, everyone will be amazed by the love of all, especially

when one becomes exposed to their evil that exists in modern states because of the lack of commonality of property in them: I mean processes debt collection, court cases on charges of perjury, flattery before the rich» [Polit. 1263b15–22].

Aristotle denies the close bond of love and justice. Justice is guided by the fact that it draws its conclusions overwhelmingly from the perspective of the merkantile person. Instead, in the discourse of love, the main value, the meaning of life and the «pole of attraction» is always the Other, that is, the person I love. That is why the opinion of the Russian philosopher V. Solovyov in the work «The Meaning of Love» is correct: «the lies and evils of selfishness consist in the exclusive recognition of the unconditional significance for oneself and in the denial of it to others; the mind shows us that this is unjustified and unjust, but love directly in fact abolishes such an unjust attitude, forcing us not in the unconscious consciousness but in the inner feeling and vital will to accept for ourselves the unconditional importance of Other» [8, 507].

Love as the basis of the unity of society: Ukrainian realities

In our realities this problem of philosophy of love may also be relevant in the context of the current difficult situation in the country, which is marked by armed conflict in the east of Ukraine. This problem also becomes important, since different regions of the country have their own specifics of understanding history, well-known historical figures, events, and traditions. Therefore, to consolidate Ukrainian society, it is necessary to look not for what separates, but for what unites, something that can overcome indifference, lethargy, and extensiveness. Such a phenomenon is, of course, love. Such a value of culture as love, from the point of view of its expression, does not require substantiation, it itself is the basis for understanding the world and human relations to it, itself is a mirror reflecting the originality of modern realities of human being.

The importance of love as a unifying factor for Ukrainian society is also due to the fact that it implies tolerance and understanding of the Other, regardless of any political, religious, or social differences. Even Plato wrote, speaking of Eros as a hermeneutus (interpreter), a god who provides an understanding of the mysteries for people [See.: Symp. 203e], thereby emphasizing the importance of love in interpersonal, social relationships. Only love, like nothing else, that can overcome those or other barriers that very often put forward by society.

Enduring significance for any society, incl. and Ukrainian is occupied by love, since it is she who teaches mercy, sacrifice, compassion and mutual assistance. Aristotle in «Rhetoric» emphasizes that we love those who help us. Therefore, what matters in interpersonal relationships is not envy, but support, not indifference, but concern. This becomes especially important when the country is in one or another difficult circumstances. It is mercy and mutual assistance, and not hatred and indifference, that can help consolidate society.

Conclusions

Thus, having analyzed the views of Plato and Aristotle on the role and significance of love in their legacy, we can draw the following conclusions:

Explication of the role of love in society in the legacy of Plato is revealed on the basis of the texts of his two dialogues «Symposium» and «Laws». In the «Symposium», through the speech of Eryximachus, it is emphasized that thanks to love, a complete unity is possible in society as a whole and between people. In the «Laws» the ancient Greek philosopher says that if an incorrect way of understanding love develops among people, then this can lead to the destruction of society.

Aristotle considering this problem in «Politics» analyzes the following two points: love and power, love and laws (justice). Speaking of power, Stagirit says that the ruler should love the people in the same way that the father of children loves, thereby avoiding preferences for any of the people, and also so that there are no disagreements in society. However, Aristotle also says that love and justice do not have a close relationship, since they have different foundations and goals in in public (social) relations.

References:

1. Boychenko, I. (2000). Philosophy of History. Kyiv: Knowledge, 723 [In Ukrainian].
2. Grun, A. (2005). Live in the house of love, trans. with him. O. Konkevich. Lviv: Svichado, 120 [In Ukrainian].
3. Konstan, D. (2008). Aristotle on love and friendship, ΣΧΟΛΗ, Vol. II. 2: 207–212.
4. Meinwald, C. (2016). Four platonic love: mysteries of eros in the Symposium, Plato, Routledge, 213–224.
5. Naugle, D. (2003). The Platonic Concept of Love: The Symposium, Unpublished paper. Dallas Baptist University, Electronic Access: http://www3.dbu.edu/naugle/pdf/platonic_love.pdf.
6. Russell, B. (2014). Aristotle on Philia: Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, Dalhousie University Halifax,
7. Solovyov, V. (1988). The meaning of love, Works in 2 v. V. 2. Moscow: Thought, 493–547. [In Russian].
8. Sorokin, P. (1991). The mysterious energy of love, Sociological studies, No. 8: 121–137. [In Russian].

Список посилань:

1. Бойченко І. В. Філософія історії. Київ: Знання, 2000. 723 с.
2. Грюн А. Жити в домі любові; пер з нім. О. Конкевич. Львів: Свічадо, 2005. 120 с.

3. Konstan, D. (2008). Aristotle on love and friendship, ΣΧΟΛΗ, Vol. II. 2. P. 207–212.
4. Meinwald, C. (2016). Four platonic love: mysteries of eros in the Symposium, Plato, Routledge. P. 213–224.
5. Naugle, D. (2003). The Platonic Concept of Love: The Symposium, Unpublished paper. Dallas Baptist University, Electronic Access: http://www3.dbu.edu/naugle/pdf/platonic_love.pdf.
6. Russell, B. (2014). Aristotle on Philia: Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, Dalhousie University Halifax.
7. Соловйов В.С. Смысл любви. Сочинения в 2 т. Т. 2. Москва: Мысль, 1988. С. 493–547.
8. Сорокин П. Таинственная энергия любви. Социологические исследования. 1991. №. 8. С. 121–137.

Стаття надійшла до редакції 17.10.20

© Туренко В.Е., 2020

Oleh Krytskyi

National Medical University named after O.O. Bohomolets (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-2684-2997>

e-mail: gelovk@gmail.com

THE ROLE OF SPIRITUAL VALUES IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A MEDICAL WORKER

Abstract

The article presents a philosophical analysis of the role of spiritual values in the professional activity of a medical worker. It is noted that in the modern conditions of civilizational development there are new challenges that actualize the problem of the value dimension of human activity. This is primarily due to the coronavirus pandemic (COVID-19), which spread almost worldwide during the year. As a result of the intense spread of coronavirus disease around the globe, medical workers today find themselves in extremely difficult or even extreme working conditions. In addition, in some countries this category of workers does not have adequate financial and social guarantees. As a result, there is a problem of value measurement of professional activity of medical workers. The essence of this problem is the contradictory relationship between the state (government), society and medical workers, where the effectiveness of the latter is considered on the basis of its compliance with moral, legal and other social requirements, without taking into account the needs, interests and desires of health workers.

It is stated that the formation of a professional medical worker should necessarily be aimed at the development of a spiritually rich, value-oriented personality, which is conscientious, strong-willed, responsible, competent, persistent, purposeful; uses trust, duty, self-improvement, rational use of its own essential forces, living space, constantly improves the forms and types of activities, cultivates a careful attitude to all forms of life.

Key words: values, value orientations, activity, medical worker, society.

Крицький Олег Васильович

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-2684-2997>

e-mail: gelouk@gmail.com

РОЛЬ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Резюме

У статті здійснено філософський аналіз ролі духовних цінностей у професійній діяльності медичного працівника. Зазначено, що в сучасних умовах цивілізаційного розвитку існують нові виклики, які актуалізують проблему ціннісного виміру діяльності людини. Це пов'язано, насамперед, з пандемією коронавірусу (COVID-19), яка протягом року поширилася практично на увесь світ. В результаті інтенсивного поширення коронавірусної хвороби земною кулею працівники медичної сфери сьогодні опинилися в надзвичайно складних, чи навіть екстремальних умовах праці. Крім цього, у ряді країн належних фінансових і соціальних гарантій дана категорія працівників не має. Як наслідок, виникає проблема ціннісного виміру професійної діяльності медпрацівників. Суть цієї проблеми полягає у суперечливих взаємовідносинах між державою (владою), суспільством і працівниками медичної сфери, де ефективність діяльності останніх розглядається, виходячи з її відповідності моральним, правовим нормам та іншим соціальним вимогам, не враховуючи належним чином потреби, інтереси і бажання самих медпрацівників.

Обґрунтовано, що в будь-якому суспільстві культура впливає на процес формування системи цінностей, а з іншого боку система цінностей того чи іншого суспільства складає основу культури соціуму. Тому це ще раз вказує на доцільність застосування аксіологічного підходу при дослідженні професійної діяльності медпрацівників. Адже у житті суспільства цінності виступають важливими соціально-значимими орієнтирами діяльності суб'єктів, одним із факторів розгортання суспільно-історичного розвитку. Саме через цінності людина задовольняє свої потреби, інтереси і бажання.

З'ясовано, що для кожного історичного періоду характерною є наявність певного специфічного набору та ієрархії цінностей, система яких виступає як авторитетний регулятор відносин у суспільстві. У цій системі завжди зафіксовані поняття і критерії, визнані конкретним суспільством, у зв'язку з чим вони стають основою для більш конкретних і спеціалізованих систем нормативного контролю, відповідних громадянських інститутів та цілеспрямованих дій людей. Лише засвоєння цієї системи цінностей окремою особою може створити необхідну основу для підтримання певного усталеного порядку у суспільстві. Не дивлячись на те, що сучасне суспільство характеризується поширенням феномену споживання, намагання відновити роль і значення духовних цінностей в процесі діяльності індивіда сьогодні не позбавлені смислу. В контексті сучасності показник успішності має включати духовні якості людини, гуманістичні засади формування ціннісно-орієнтованої особистості. Доведено, що на сьогодні у діяльності медпрацівників визначальними є такі духовні цінності, як: віра, надія, любов, довіра, совість, воля, відповідальність, обов'язок, компетентність, толерантність, цілеспрямованість тощо.

Констатовано, що формування професійного медпрацівника з необхідністю має бути спрямоване розвиток духовно-багатої, ціннісно-орієнтованої особистості, яка є совісною, вольовою, відповідальною, компетентною, наполегливою, цілеспрямованою; послуговується довірою, обов'язком, самовдосконалюється, раціонально використовує власні сутнісні сили, життєвий простір, постійно вдосконалює форми та види діяльності, виховує бережливе ставлення до всіх форм живого.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, діяльність, медпрацівник, суспільство.

Вступ

Сучасний етап цивілізаційного розвитку формує нові вимоги до суспільства в цілому і до суб'єктів різних сфер діяльності зокрема. Не виключенням є медична сфера, працівники якої сьогодні практично у всьому світі опинилися в надзвичайно складних, чи навіть екстремальних умовах праці. Це пов'язано з пандемією коронавірусу (COVID-19), яка протягом року поширилася практично на увесь світ. За офіційними даними наприкінці 2020 року у світі зафіксовано понад 47 мільйонів випадків захворювання у майже у всіх країнах світу, близько 1 мільйона людей померло. До таких масштабів і темпів поширення захворювання системи охорони здоров'я більшості держав виявилися не готові. З цього приводу глава ВООЗ Тедрос Гебрейесус окреслив чотири сценарії поширення коронавірусної хвороби у світі. Перший сценарій реалізувався в країнах, які були попереджені і обізнані про спалах хвороби — в результаті їм вдалося уникнути великих спалахів (деякі країни Південно-Східної Азії, Карибського басейну, Африки

та Тихоокеанського регіону), другий сценарій спостерігався в багатьох країнах Європи (масштабні спалахи захворювання, проте їх вдалося взяти під контроль завдяки сильному керівництву), третій сценарій розвертався в країнах, яким вдалося подолати перший пік спалаху хвороби, проте вони послабили обмеження і тепер змушені боротися з новою хвилею захворювання, четвертий сценарій — фаза інтенсивної передачі інфекції (Америка, Південна Азія і кілька країн Африки).

У кожному із цих сценаріїв надзвичайно велике навантаження припадає саме на медпрацівників, котрі у деяких країнах (наприклад, Україна) у фінансовому плані є однією із незахищених категорій працівників. Вказані виклики по новому актуалізують проблему ціннісного виміру професійної діяльності медпрацівників. Суть цієї проблеми полягає у суперечливих взаємовідносинах між державою (владою), суспільством і працівниками медичної сфери, де ефективність діяльності останніх розглядається, виходячи з її відповідності моральним, правовим нормам та іншим соціальним вимогам, не враховуючи належним чином потреби, інтереси і бажання самих медпрацівників. За основу береться дотримання соціальних інтересів, а основним критерієм оцінки виступає міра виконання медпрацівниками свого професійного і соціального призначення, рівень забезпечення здоров'я громадян. Саме тому метою даної статті є філософський аналіз засадничих індивідуально моральних і соціальних цінностей професійної діяльності медпрацівників.

Як відомо, науковою формою ціннісного дослідження людської діяльності постає аксіологія, під якою розуміється система знань про цінності й ціннісні орієнтації суб'єктів як смислотворчі засади їх життєдіяльності, що скеровують їх думки, вчинки та дії. Дослідженням цінностей займалися ще мислителі давніх часів, але аксіологія як самостійна галузь філософського знання формується лише в кінці XIX ст. — на поч. XX ст. в роботах неокантіанців (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) та набуває розвитку в працях таких мислителів як: К. О. Апель, Ф. Брентано, Ю. Габермас, А. Макінтайєр, М. Фуко, М. Шелер та ін.).

У кінці XX ст. на поч. XXI ст. філософські питання цінностей досліджували такі вчені, як: І. Бичко, В. Василенко, С. Горбунова, П. Гуревич, М. Каган, Д. Керимов, С. Кримський, В. Кузнецов, Д. Леонтьєв, М. Підлісний, М. Попович, О. Ручка, В. Табачковський, В. Шинкарук та інші.

Окремі питання відношення ціннісного змісту діяльності лікарів розглядаються у працях таких сучасних українських вчених, як: М. Ісламова, Л. Качала, Р. Погоріляк, І. Рогач, Т. Скрябіна та інші.

Результати дослідження

Дослідження будь-якого суспільства демонструє, що культура впливає на процес формування системи цінностей, а з іншого боку система

цінностей того чи іншого суспільства складає основу культури соціуму. Тому це ще раз вказує на доцільність застосування аксіологічного підходу при дослідженні професійної діяльності медпрацівників. Адже у житті суспільства цінності виступають важливими, соціально-значимими орієнтирами діяльності суб'єктів, одним із факторів розгортання суспільно-історичного розвитку. Саме через цінності людина задовольняє свої потреби, інтереси і бажання.

Філософія визначає цінності як поняття, що «позначають належне та бажане, на відміну від реального, дійсного» [8, с. 707]. При цьому потрібно зазначити, що філософські узагальнення щодо цінностей і їх ролі в життєдіяльності людини і суспільства формуються ще в межах античної традиції розуміння відношення людини до світу через призму дихотомії знання та моралі. Вагомий доробок у теорії цінностей належить І. Канту, який вважав, що моральні норми (імператив) є формальним законом, який не змушує, що людина повинна хотіти, а тільки визначає як вона повинна хотіти, оскільки сутність добра — це формальна якість волі. Розробляючи регулятивні принципи практичного розуму, філософ створює специфічну галузь філософського знання — теорію цінностей, відповідно до якої вищі цінності буття мають не онтологічні, а регулятивні підстави до існування. Кантівську традицію розуміння цінностей як регулятивів буття людини продовжили В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, які людську історію розуміли як процес усвідомлення та втілення цінностей, серед яких визначальне місце належить саме духовним цінностям, що, на думку мислителів, не існують у вигляді самостійних предметів, а пізнаються суб'єктивно, як принципи, що підлягають обов'язковому дотриманню.

Інші мислителі, наприклад, Н. Смелзер, у зміст поняття цінності вкладає «розділені в суспільстві переконання відносно цілей, до яких люди повинні прагнути та основних засобів їх досягнення (термінальні, інструментальні цінності)» [10, с. 660]. Т. Парсонс визначає цінності як «загальноприйняті уявлення про бажаний тип соціальної системи» [1, с. 368]. На думку цього вченого, абстрактні нормативні системи перетворюються в реально функціонуючі саме завдяки їх ціннісному змісту. Відбувається свого роду легітимація, виправдання правових, моральних та інших норм через наділення їх ціннісним змістом, включенням у ціннісні відносини. Зазначені визначення передбачають те, що цінності — це ідеальні об'єкти, не існуючі поза фактами людської психіки (поглядами, уявленнями, переконаннями тощо).

Слід зазначити, що всі ці вчення так і не вирішили одвічну філософську дилему чи може людина, у своїй життєдіяльності, керуватися лише власним розумом, чи вона має визнати існування вищих від розуму цінностей, які потрібно сприймати як закон. Більше того, до сьогодення дня у науковій літературі не існує єдиного визначення поняття «цінність».

У розмаїтті визначень акцент робиться на цінності як специфічній формі прояву відносин між суб'єктом і об'єктом стосовно задоволення потреб та інтересів суб'єкта. З цього приводу вітчизняний вчений М. Підлісний зазначає: «Цінність — це не річ, і не явище, узятє саме по собі, безвідносно до людини. Цінність — це речі, звернені до людини. У цьому значенні цінність не є сам предмет, цінність — це предмет у його взаємозв'язку з людиною, з точки зору його значимості для людини» [9, с. 17].

Отже, у широкому розумінні цінностями можуть бути предмети людської діяльності, суспільні відносини і включені в їх коло природні процеси можуть бути об'єктами ціннісного відношення, а також суб'єктивні оцінки, установки й норми, котрі закріплені в суспільній свідомості й існують як способи та критерії, за якими змінюється дійсність і діяльність людини. Відтак, цінності можна визначити як те, на що орієнтується суб'єкт у своїй діяльності, а також те, що є результатом цієї діяльності людини. Для кожного історичного періоду характерною є наявність певного специфічного набору та ієрархії цінностей, система яких виступає як авторитетний регулятор відносин у суспільстві. У цій системі завжди зафіксовані поняття і критерії, визнані конкретним суспільством, у зв'язку з чим вони стають основою для більш конкретних і спеціалізованих систем нормативного контролю, відповідних громадянських інститутів та цілеспрямованих дій людей. Наприклад, для сучасного суспільства, яке науковці позначають концептом «інформаційне суспільство», визначальними є такі цінності, як інформація, знання, незалежність, свобода, креативність тощо. Суспільні відносини, які упорядковані такими регулятивами «зумовлюють необхідність розвитку таких рис та якостей особистості як: професіоналізм (у напрямку використання сучасних технологій); духовність як переважання в людини духовно-моральних, інтелектуальних якостей (цінностей) над матеріальними; соціальна відповідальність як міра відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам, діючим правовим та іншим соціальним нормам і загальним інтересам; здатність до творчої побудови та реалізації власного життєвого проекту на основі культури і загальносоціальних норм тощо» [10, с. 62 — 63].

У цьому контексті слід зазначити, що ціннісне ставлення, розглянуте з боку суб'єкта, реалізується двояко: як відношення до цінності оцінюваного об'єкта і як його осмислення. Ця двоїстість пояснюється тим, що, по-перше, у сприйнятті кожного об'єкта суб'єкт виходить з уже сформованих у нього уявлень, цінностей і оцінок даного об'єкта, виражається у відношенні до цінності, і по-друге, ціннісне ставлення припускає можливість осмислення оцінюваного, тобто розуміння суб'єктом того сенсу, який має для нього даний об'єкт. Кожна особа створює свою ієрархію цінностей, відповідно до якої і будує свою життєдіяльність. Важливим завданням, яке намагається виконати філософія, є вироблення таких орієнтирів відношення

та способів взаємодії людини і світу, які б уможливили їх гармонійне подальше співіснування. З цього приводу Г. Кісельов зазначає: «Не дивлячись на вражаючі досягнення людського роду в різних галузях, навряд чи доводиться говорити про його помітне моральнісне сходження» [5, с. 3–4].

Подібну точку зору висловлює вітчизняний науковець В. Ільїн, який зауважує, що «у міру розвитку господарської системи, наповнення життя товарами, торгово-економічними послугами, демократизацією суспільного буття, пом'якшенням соціальної напруги, переходом від особистої залежності до залежності лише речової, економічної відбувалися зміни в опозиції матеріального і духовного. Антиматеріальні цінності втратили здатність вносити смисл і смислотворчий порядок у життя людини і суспільства» [4, с. 476–477]. У цьому контексті справедливо зазначають українські дослідники Є. Левченко, Ф. Власенко та Д. Товмаш, «сьогодні у суспільстві пропагуються соматичні та утилітарні категорії, зокрема корисливість, влада, гламур, консюмеризм, нетерпимість, егоїзм, симуляція, зухвалість тощо» [7, с. 167].

Разом з тим, говорити про відсутність цінностей, «бездуховність» не коректно. «Постлюдина духовна такою ж мірою, як і людина епохи Просвітництва. Тільки духовність у неї інша — раціональна, технічна, прагматична, «огрошівлена» [4, с. 498]. Дійсно, аксіологічні горизонти нового гуманізму репрезентовано цінностями конструктивного і продуктивного розвитку індивідів. Тим не менше, намагання відновити роль і значення духовних цінностей в житті індивіда сьогодні не позбавлені смислу. У контексті сучасності показник успішності з необхідністю включає духовні якості людини і засади формування ціннісно-орієнтованої особистості.

Основними духовними цінностями, які є необхідною умовою становлення та розвитку особистості в контексті динаміки сучасних суспільних процесів є: віра, надія, любов, довіра, совість, воля, відповідальність, обов'язок, компетентність, толерантність, цілеспрямованість тощо.

Фундамент духовності складає єдність таких духовно-практичних вимірів людини, як віра, надія, любов. Так, формування життєвої позиції особистості стає можливим за умови пошуку та переживання різних можливостей, створення на їх основі образу майбутнього. І тут саме віра постає тим особливим екзистенційним духовним началом життєдіяльності людини, на основі якої формується ідеал, що, у свою чергу, постає не тільки взірцем, а й метою діяльності людини. Отже, віру можна назвати впевненістю людини в існуванні будь-якого явища, визнання його реальності. Це почуття і усвідомлення людиною певного ідеалу як вищої сутності, до якої вона прагне.

Поняття «філософська віра» у філософський дискурс було введено німецьким мислителем екзистенціалістом К. Ясперсом. На його думку воно означає впевненість людини в існуванні буття, з яким ми щоденно

взаємодіємо, до якого належимо, але, яке за своєю сутністю, є відмінним від нашого уявлення про нього. На відміну від релігійної, догматичної філософська віра ґрунтується на переконанні й обґрунтуванні можливості перетворювати невідоме на пізнане.

Не дивлячись на існуючу суперечність розуму, досвіду, віра визначається як духовна цінність, оскільки надихає людину на певне волевиявлення, на дію, що перетворює випадкові обставини на умови самореалізації. Саме тому віра є важливою детермінантою у професійній діяльності медпрацівника, оскільки завдяки їй працівник долає власну обмеженість, робить крок у невідоме майбутнє, стає на шлях саморозвитку. Без неї стомлена життєвими проблемами людина, яка зазнала краху своїх життєвих планів, може зневіритися в собі, в інших, в житті. У зв'язку з цим, важливим завданням для медичного працівника є вміння повернути людині (хворому) віру в одужання, в себе, в ближніх, відчувати себе невід'ємною складовою соціального організму.

Поряд з вірою в повсякденній життєдіяльності людини її впевненість в існуванні іншого, на кого можна розраховувати, хто зможе допомогти спирається на особливий стан чуттєвих переживань і свідомості — надію. Під останньою розуміють почуття і усвідомлення людиною сподівання на позитивні наслідки змін, що відбуваються у світі. Відтак, надія породжує в особистості ентузіазм, впевненість в своїх можливостях змінити світ на краще. Таким чином, надія також відіграє важливу роль у діяльності медпрацівника, оскільки організовує людину на шляху до реалізації визначених мети та цілей через сподівання бажаного й очікуваного на підставі особистісного досвіду, віри і знань.

Як наслідок, в людини формується здатність до почуттєвого виявлення окремих предметів, явищ, суб'єктів як невід'ємної умови свого існування. Усвідомлення людиною когось або чогось як невід'ємної умови свого життя позначається поняттям любові. У філософії любов визначається як «екзистенціал людського буття, який окреслює найглибше відчуття повноти особистісного буття і переживання цілісності у з'єднанні з іншою особистістю та світом» [6, с. 348].

У сучасній філософії ґрунтовний аналіз проблеми любові, як духовної детермінанти життєдіяльності людини, здійснив Е. Фромм. У своїй праці «Мистецтво любити» мислитель виокремив різні прояви любові, зокрема: братерська любов, материнська любов, еротична любов, любов до себе, любов до Бога. Для нашого дослідження особливо цікавим є розуміння філософом сутності братерської любові, яку він визначає як любов рівних, але зазначає, що в житті, навіть маючи рівні права, ми не завжди «рівні» [11, с. 119]. Далі автор наводить цікаві роздуми, які, на наш погляд, є важливими для розуміння сутності соціальної роботи, місця й ролі в ній любові.

Будучи людьми, всі ми потребуємо допомоги — сьогодні я, завтра ти. Безпорадність — тимчасовий стан; природним і постійним є вміння стояти і ходити на власних ногах. Лише любов до безпорадних, бідних, незнайомих — це початок братерської любові. Адже безпорадний любить свого господаря, тому що від нього залежить його життя; дитина любить своїх батьків, оскільки вони їй потрібні. Співчуваючи, людина виховує в собі братерську любов, навіть люблячи самого себе, вона любить безпорадну, невпевнену в собі людину, яка потребує допомоги інших. Співчуття передбачає наявність розуміння й ідентифікації з іншим [11, с. 224]. На нашу думку, саме такий прояв любові складає духовну основу діяльності медпрацівника.

У реальності вищезазначені екзистенціали (віра, надія, любов) не існують відокремлено один від одної, вони становлять діалектичну єдність і тому їх потрібно розглядати системно. Названа тріада — це винятково важливі категорії духовного життя людини і суспільства, а отже і духовно-моральної культури медпрацівника.

Духовна цінність «совість» — це одна з провідних категорій етики, найбільш складне структурно-функціональне утворення моральнісної самосвідомості особистості та інструмент суспільної оцінки. Совість характеризує здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральнісні зобов'язання, вимагати від себе їх виконання та здійснювати самооцінку власної діяльності. Совість виявляється як у формі раціонального усвідомлення моральнісного значення здійснюваних дій, так і у формі емоційних переживань (розкаяння, сором тощо). Брак совісті людини в будь-якій галузі діяльності, а особливо у медичній сфері небезпечно появою вседозволеності, нехтуванням правами, свободами й інтересами інших суб'єктів, зокрема пацієнтів.

Важливою духовною цінністю, що є здатністю особистості досягати поставлених цілей в умовах подолання перешкод постає воля. Воля — це феномен регуляції власної діяльності та поведінки, що забезпечує формулювання цілей та концентрацію внутрішніх зусиль на їх досягнення. Людина, яка здійснює вольові дії, протистоїть імпульсивним, миттєвим бажанням; реалізує дисципліну, наполегливість, самоконтроль. За рахунок цього набувається можливість діяти всупереч певним перешкодам чи ігнорувати сильні емоційні переживання. Вольові якості сприяють успішній та ефективній життєдіяльності особистості, тим паче якщо вони підкріплені ентузіазмом. Наприклад, у нашій державі, в умовах сьогодення, потрібно віддати належне працівникам медичної сфери, які при відносно низькій оплаті праці саме завдяки ентузіазму здійснюють належним чином свою професійну діяльність.

У відносинах між лікарем і пацієнтом важливою духовною цінністю є довіра. Ф. Фукуяма у роботі «Довіра» зазначає, що будь-яке суспільне утворення та ступінь його розвитку значною мірою залежить від такої

духовної цінності як взаємна довіра, яка, в свою чергу, обумовлена існуючою культурою. Довіра — це очікування, яке виникає у членів спільноти, що інші учасники поводитимуться більш чи менш передбачувано, чесно і з увагою до оточуючих, у відповідності з деякими загальними нормами [12, с. 52]. Спільнота, де панує довіра, здатна організувати життєдіяльність людей ефективніше та в більш гнучкому режимі, що набуває, окрім інших, економічних переваг. Довіра між членами спільноти сприяє можливості реалізовувати прогресивні форми суспільного розвитку, з'являтися різним типам соціальних контактів. Відтак, чим більший масштаб довіри, тим ефективнішою є співпраця лікарем і хворим на шляху до спільної мети — здоров'я.

У контексті професійної діяльності медпрацівника однією з визначальних духовних цінностей постає відповідальність. Відповідальність — це специфічна для зрілої особистості форма саморегуляції та самодетермінації, що виражається в усвідомленні себе як причини здійснюваних вчинків та їх наслідків, в розумінні та контролі своєї здатності виступати причиною змін (чи протидією змін) в оточуючому світі та у власному житті. Відповідальність як така актуалізується в межах проблеми уможливлення подальшого існування людства, подолання загрози катастроф планетарного масштабу. Відповідальна діяльність має виходити не з суб'єктивних позицій та переваг, а з формулювання та реалізації спільної фундаментальної вимоги моральнісної відповідальності за всю попередню, сучасну та майбутню людську діяльність. Г. Йонас зазначає, що «імператив, який відповідав би новому типу людської діяльності і був би спрямований на новий тип суб'єкта дії, мав би звучати так: «Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися з продовженням автентичного людського життя на землі», чи, якщо це висловити в негативній формі: «Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності не були руйнівними для майбутньої можливості такого життя»...» [3, с. 27–28].

Наступна важлива духовна цінність у професійній діяльності медпрацівника є обов'язок, який тлумачиться як суспільна необхідність, що виражена в моральнісних вимогах; де особистість виступає активним носієм моральних зобов'язань та реалізує їх у діяльності. Обов'язок — це сукупність моральних зобов'язань людини перед суспільством. Він виступає як нормативна категорія, що регламентує соціальні обов'язки, які повинен виконувати індивід в силу суспільної необхідності. А. Швейцер справедливо зазначав, що «чим ширша сфера діяльності людини, тим частіше їй доводиться приносити свої почуття в жертву суспільному обов'язку» [13, с. 226]. Проблема обов'язку є надзвичайно актуальною у діяльності, тому відповідні професійні обов'язки працівників медичної сфери відображені у низці міжнародних і вітчизняних нормативних документах. Зокрема, це Міжнародна клятва лікаря, затверджена Генеральною асамблеєю

Всесвітньої медичної асоціації у 1948 році, Клятва лікаря України у відповідності до Указу Президента України від 15.06.1992 № 349, Етичний кодекс лікаря України, Декларації Всесвітньої медичної асоціації тощо.

Надзвичайно важливою духовною цінністю для медпрацівника є компетентність. Адже медпрацівник має справу з безцінними здоров'ям і життям людини, його непрофесіоналізм, помилка може дуже «дорогою». На жаль, в українському суспільстві проблема некомпетентності, непрофесійності у конкретній галузі характерна для деяких працівників. Компетентність — це володіння та вміння оперувати достатньою кількістю знань та інформації для вирішення визначеної задачі. Звичайно, не можна бути компетентним в усьому. Знання, коли йде мова про його практичне застосування, може бути ефективним лише у випадку, коли воно спеціалізоване. Тому відмінний спеціаліст вузького сегменту людської діяльності завжди більш поцінований, ніж людина, яка знає про все, але поверхово. Саме цей принцип закладений у підготовці майбутнього лікаря. Значну роль у здобутті компетентності мають духовні цінності, наполегливість та цілеспрямованість як здатності та вміння системно спрямувати власні зусилля на реалізацію визначеної цілі.

Висновки

Таким чином, можемо констатувати, що віднайдення людиною власної професійної спрямованості пов'язане із визначенням шляху її розвитку, подальших «вітальних» орієнтирів, адже професійна діяльність займає суттєву частину людського життя. Формування професійного медпрацівника з необхідністю має бути спрямоване на розвиток духовно-багатой, ціннісно-орієнтованої особистості, яка є совісною, вольовою, відповідальною, компетентною, наполегливою, цілеспрямованою; послуговується довірою, обов'язком, самовдосконалюється, раціонально використовує власні сутнісні сили, життєвий простір, постійно вдосконалює форми та види своєї діяльності; виховує бережливе ставлення до фізичного, спадково-родового, соціально-психічного та морально-культурного здоров'я, гуманне відношення до людини, повагу до її особистості, співчуття, доброзичливість, благодійність та милосердя, терплячість, порядність і справедливість.

Список посилань

1. Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы. [пер. з англійського: Воронин В.В., Зиньковский Е.В.; ред.: Осипов Г.В. (вступ. ст.)]. Москва: Прогресс, 1972. 392 с.
2. Власенко Ф. (2013). Цінності інформаційного суспільства й розвиток сучасної особистості. Гуманітарний часопис. №4. С. 56 — 63.
3. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. [пер. з нім]. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
4. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація. Київ: Книга, 2007. 528 с.

5. Киселев Г. С. «Тайна прогресса» и возможность истории. Вопросы философии. Москва: Наука, 2009. № 2. С. 3 — 19.
6. Крилова С. Любов. Філософський енциклопедичний словник. [голова редколегії В. І. Шинкарук]. Київ: Абрис, 2002. С. 348.
7. Левченко Є. В., Власенко Ф. П. & Товмаш Д. А. Посткультура в контексті трансгуманізму. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 2019. № 2. С. 166 — 170. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2019.177399>
8. Лісовий В. Цінність. Філософський енциклопедичний словник [голова редколегії В. І. Шинкарук]. Київ: Абрис, 2002. С. 707.
9. Підлісний М. М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення: Монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.
10. Смелзер Н. Д. Социология [под ред. В. А. Ядова]. Москва: Феникс, 1994. 688 с.
11. Фромм Э. Искусство любить. Исследование природы любви. [перевод Л. Трубицына, А. Ярхо, А. Соловейчик]. СПб.: ИД «Азбука-классика», 2007. 248 с.
12. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. [пер. с англ.]. Москва: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 730 с.
13. Швейцер А. Благоговение перед жизнью. [пер. с нем., сост. и посл. Гусейнова А. А. и Селезнева М. Г.]. Москва: Прогресс, 1992. 576 с.

References

1. Amerikanskaja sociologija. Perspektivy. Problemy. Metody. (1972). [per. z anglijskogo: Voronin V.V., Zin'kovskij E.V.; red.: Osipov G.V. (vstup. st.)]. Moscow: Progress. 392 p.
2. Vlasenko F. (2013). Cinnosti informacijnogo suspil'stva j rozvytok suchasnoi' osobystosti. Gumanitarnyj chasopys. №4. P. 56 — 63.
3. Jonas G. (2001). Pryncyp vidpovidal'nosti. U poshukah etyky dlja tehnologichnoi' cyvilizacii'. [per. z nim]. K.: Libra. 400 p.
4. Il'in V. V. (2007). Finansova cyvilizacija. Kyiv: Knyga. 528 p.
5. Kiselev G. S. (2009) «Tajna progressa» i vozmozhnost' istorii. Voprosy filosofii. Moscov: Nauka. № 2. P. 3 — 19.
6. Krilova S. (2002). Ljubov. Filosofov'kij enciklopedichnij slovník. [golova redkolegii V.I. Shinkaruk]. Kyiv: Abris. P. 348.
7. Levcheniuk E. V., Vlasenko F.P. & Tovmash D.A. (2019). Postkul'tura v konteksti transgumanizmu. Visnik Nacional'noi akademii kerivnih kadriv kul'turi i mistectv. № 2. P. 166 — 170. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2019.177399>

8. Lisovij V. (2002). Cinnist'. Filososfs'kij enciklopedichnij slovník [golova redkolegii V.I. Shinkaruk]. Kyiv: Abris. P. 707.
9. Pidlisnij M.M. (2020). Problemi aksiologii ta shljahi ih virishennja: Monografija. Dnipro: Vidavec' Bila K. O. 164 p.
10. Smelzer N.D. Sociologija. (1994). [pod red. V.A. Jadova]. Moscow: Feniks. 688 s.
11. Fromm E. (2007). Iskusstvo ljubiti'. Issledovanie prirody ljubvi. [perevod L.Trubicyna, A.Jarho, A.Solovejchik]. SPb.: ID «Azbuka-klassika». 248 p.
12. Fukujama F. (2004). Doverie: social'nye dobrodeteli i put' k procvetaniju. [per. s angl.]. Moscow: OOO «Izdatel'stvo AST»: ZAO NPP «Ermak». 730 p.
13. Shvejcer A. (1992). Blagogovenie pered zhizn'ju. [per. s nem., sost. i posl. Gusejnova A. A. i Selezneva M. G.]. Moscow: Progress. 576 p.

Стаття надійшла до редакції 03.09.20

© Крицький О.В., 2020

Yevhen Bidenko

National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

<http://orcid.org/0000-0001-6826-8597>

e-mail: bidenko11@ukr.net

DIALECTICS OF FORMING THE AXIOLOGICAL PLATFORM OF THE PERSONALITY IN THE PEDAGOGICAL PROCESS

Abstract

The process of forming values in the education system takes place in the field of freedom of choice by the subject of the value system which they perceive as being their own and corresponding to their worldview and life priorities. Forming personal values is directly or indirectly influenced by the understanding (and awareness) of a person (a child, pupil or student) of the meaning and role of the values in the process of comparing them with historic realities, the present and vision of the perspectives for development. The latter is formed by culture, education and upbringing. The school plays the primary role in forming the value palette in a personality. Without underestimating the physical and mathematical or natural and geographical cycles of subjects, we note that the current values are formed primarily through the cycle of socio-humanities, the leading among which are literature, philosophy and history. This is where examples of the realization of values of various nature are directly considered, and students draw certain conclusions about the moral or immoral behavior of the character in a piece, patriotic or unpatriotic actions of a historical figure, etc. At the same time, forming the values in the education system cannot occur apart from general social processes and trends, which in turn form a demand for a particular education system and probable influences of hereditary structures, collective unconscious and intellectual, moral, emotional and social development.

The purpose of the article is to determine the principles of the axiological platform of the personality in the pedagogical process. The results of the research. Self-development of values in the pedagogical process is one of the ways of forming the personality and an important basis for self-realization and self-actualization of the personality in the social environment. Teaching and self-developing the values in the pedagogical process promotes the development of all subjects and objects of educational activity, increases the degree of their spirituality, and it enriches the means of self-expression.

Keywords: personality, culture, values, education, upbringing.

Біденко Євген Вікторович

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

<http://orcid.org/0000-0001-6826-8597>

e-mail: bidenko11@ukr.net

ДІАЛЕКТИКА СТАНОВЛЕННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ ПЛАТФОРМИ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Резюме

Процес становлення цінностей у системі освіти здійснюється в царині свободи вибору суб'єктом тієї системи цінностей, яку він усвідомлює як свою, відповідаючи власному світогляду, життєвим пріоритетам. На становлення цінностей особистості безпосередньо або опосередковано впливає осмислення (й усвідомлення) людиною (дитиною, учнем, студентом) значення та ролі цінностей у процесі їх співставлення з історичними реаліями, сьогоденням та баченням перспективи розвитку. Останнє формується культурою, освітою та вихованням. Провідну роль у становлення ціннісної палітри людини відіграє школа. Не принижуючи фізико-математичного чи природо-географічного циклу навчальних предметів, зазначимо, що актуальні цінності формуються, насамперед, через цикл соціо-гуманітарних дисциплін, провідними серед яких є література, філософія, історія. Саме тут безпосередньо розглядаються приклади реалізації різноманітних за своєю сутністю цінностей, робляться учнями (студентами) певні висновки щодо моральної або аморальної поведінки персонажа твору, патріотичного або непатріотичного вчинку історичного діяча тощо. В той же час, становлення цінностей у системі освіти не може відбуватися у відриві від загально-соціальних процесів та тенденцій, які у свою чергу формують запит на ту або іншу систему освіти її можливі певні впливи спадкових структур, колективного несвідомого і результатів інтелектуального, морального, емоційного та соціального розвитку.

Метою статті є визначення принципів аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі. Результати наукового дослідження. Самовиховання цінностей у педагогічному процесі є одним з шляхів

становлення особистості, важливим підґрунтям для самореалізації та самоактуалізації людини у соціальному середовищі. Виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі сприяє розвитку всіх суб'єктів та об'єктів навчально-виховної діяльності, підвищує ступінь їх духовності та збагачує засоби самовираження.

Ключові слова: людина, культура, цінності, освіта, виховання.

Вступ

Безсумнівно, цінності формуються історично в ході розвитку суспільства, фіксуються в культурі як форма суспільної свідомості у вигляді специфічних умов, зразків та норм поведінки. Вони не залишаються незмінними, раз і назавжди впорядкованими. У процесі свого розвитку цінності трансформуються в залежності від історичної епохи: багато з них зникають, втрачаючи свою актуальність. Натомість виникають нові цінності, змінюється їх ієрархія. За правило, носіями нових цінностей є молодь, яка вступає у своєрідний конфлікт з старшими поколіннями й рано чи пізно заявляє про своє право подальшого розвитку історії. На сьогодні зміна цінностей обумовлена демократичними та ринковими перетвореннями, глобалізацією та інформатизацією суспільного життя, новим соціокультурним замовленням, гуманізацією суспільних відносин. У процесі професійного становлення, цінності перевіряються, доповнюються, набувають дедалі особистісного значення, а сама особистість ідентифікує себе як представника тієї чи іншої спільноти. Всі ці зміни, безсумнівно, переломлюються в системі освіти, філософія якої відлунує їх дух і суспільну спрямованість.

У процесі вивчення проблематики аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі корисними виявилися наукові, педагогічні та філософсько-освітологічні напрацювання таких дослідників, як А. Бойко, Р. Винничук, А. Нікора, О. Невмержицька, Л. Нечипоренко, В. Скотний, Ю. Сурмяк, І. Шумілова та багато інших. В той же час, необхідно, з нашої точки зору, актуалізувати проблему становлення аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі з огляду на незворотні зміни, що відбуваються в українському соціумі, в тому числі й в освітній галузі.

Методологія вивчення аксіологічної платформи особистості ґрунтується на використанні системного, логічного, історичного, діалектичного підходів та методів. Метод дискурсивного підходу, який плідно використовується у сучасній філософії, дав змогу здійснити предметно-регулятивний аналіз змісту освітньо-педагогічних концепцій і вчень; парадигма екзистенціального розуміння дає змогу значно поглибити знання процесів становлення аксіологічної платформи особистості.

Результати дослідження

Для становлення цінностей в системі освіти вкрай важливе значення набуває аксіологічне наповнення відповідних навчально-виховних програм, планів, стратегій. З цього приводу В. Скотний зауважує, що від змісту та спрямованості навчальних дисциплін, виховного процесу залежить не тільки інтелектуальна, але й духовно-моральна культура студентів, спрямованість їх експектацій. Враховуючи далеко неоднозначний вплив сучасних соціокультурних реалій, спрямованість освітянського процесу має бути націленим на духовне національні, загальнолюдські цінності, державність і людяність, збагачення та творчу діяльність особистості, що розкриває свої здібності в процесі самореалізації та створення умов для саморозкриття інших людей [1, с. 484].

Загалом, утвердження загальнолюдських та національних цінностей у культурно-освітньому просторі України є першою й головною складовою гуманізації та гуманітаризації сучасної вітчизняної освіти.

Фахівці констатують, що на тлі формування гуманістичної освітньої парадигми ціннісний (аксіологічний) підхід можна вважати одним з основних методологічних принципів професійної підготовки майбутніх фахівців, адже він полягає в орієнтації професійної освіти на формування в сучасних студентів системи загальнолюдських і професійних цінностей, що окреслюють їхнє ставлення до себе як людини і професіонала, до загальнолюдський цінностей та світу. Аксіологічний підхід до професійної підготовки передбачає формування в студентів системи ціннісних орієнтацій, які задають загальну спрямованість інтересам і прагненням особистості, ієрархію індивідуальних переваг, мотиваційну програму діяльності і, в кінцевому підсумку, визначають рівень готовності майбутнього спеціаліста до реалізації життєвих і професійних планів [2, с. 158–159].

З проголошенням незалежності, Україна відразу ж заявила про свою генеральну орієнтацію на національні та загальнолюдські цінності, розпочала розбудовувати освіту, покликану забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом, який би допомагав педагогам виховувати душі, чесні й сильні характери, формувати сумління та громадські чесноти: працьовитість, самопожертву, пошану до старших, — і спонукав би школярів і студентів стати корисними для свого народу. Тому в наш час великий інтерес педагогів, учених і керівників-організаторів навчального процесу до знань аксіологічного змісту та низки причин, пов'язаних зі змінами в житті українського суспільства. До таких причин віднесемо необхідність надання старшокласникам допомоги в соціальній і психологічній адаптації в складних обставинах сучасного соціуму, протидії поширенню інформації, що руйнує психіку людини та провокує соціальні, сімейні, міжнаціональні й міжконфесійні конфлікти. Ключовим завданням при цьому визначається підвищення рівня гуманітарної освіти дітей, що не можливо зробити без поглиблення, розширення та інтеграції знань з історії,

літератури, культури, краєзнавства, без освоєння витоків вищих загальнолюдських цінностей та алгоритмів їх реалізації в життєтворчості кожної людини [3, с. 103–104].

Можна констатувати, що процес становлення цінностей в системі освіти має свою специфічну етапність та логіку, які обумовлені історичними, духовно-ментальними, соціально-політичними та іншими чинниками. Цінності, що утверджуються в освіті як правило в тій або іншій мірі відповідають суспільним запитам на виховання особистості з певними особистісними характеристиками та професійними компетентностями.

Необхідність посиленої уваги до проблеми виховання та самовиховання цінностей у навчально-виховному процесі обумовлена низкою причин, однією найсуттєвіших з яких є криза духовності або криза ціннісного наповнення людського буття.

В цьому сенсі О. Невмержицька стверджує, що криза цінностей, яку переживає сучасний світ, негативно впливає на процес виховання. Дезорієнтована людина, шукаючи себе у житті, не може цього зробити, якщо не матиме міцного ґрунту під ногами. Такою основою виховання мають стати релігійні, духовні моральні (базові) цінності, транслятором яких насамперед повинна виступити освіта. До базових цінностей належать добро, краса, справедливість, благородство, істина, мудрість, сенс життя тощо. Засвоєння особистістю базових цінностей є важливим не лише для суспільства, але й для самої особистості, оскільки вони надають сенс життя, полегшують вибір правильних рішень, є стримувальним механізмом від аморальних вчинків, створюють гармонію у житті людини на рівні внутрішнього світу та міжособистісної комунікації. Без цього неможливий моральний розвиток особистості [4, с. 28].

Вивчення найбільш ефективних шляхів формування (виховання) ціннісних орієнтацій учнівської та студентської молоді дозволило А. Бойко виділити основні напрями організації навчально-виховного процесу: забезпечення під час навчально-виховного процесу принципів наступності, неперервності, змінюваності, розвитку, неповторності, плинності; створення психолого-педагогічних умов для пізнання культурної спадщини різних народів, у якій відображені ціннісні орієнтації персоналій; виділення змісту навчального матеріалу, на основі якого формуються погляди, переконання, ціннісні орієнтації; забезпечення умов для саморозвитку, самопізнання учнів, студентів і вчителів. Особлива увага має зосереджуватися на взаємозв'язку загальнолюдських цінностей із конкретними духовними й соціальними потребами, морально-естетичними ідеалами [5, с. 64].

Разом з тим, як доводять науковці, процес виховання та самовиховання цінностей в педагогічному процесі має відбуватися на всіх етапах становлення особистості включаючи дошкільний вік. Відповідно вибір педагогом форм та методів виховання цінностей має враховувати вік об'єкта

впливу, але вже змалечку дитина повинна вчитися оцінювати вчинки інших людей у аксіологічній системі координат. Саме через процедуру оцінювання соціальних явищ, подій, людських вчинків відбувається формування ціннісного ставлення до дійсності, зароджуються та стверджуються уявлення про сутність та значення певних цінностей.

Продовжуючи вищезначену логіку, Л. Черніченко зазначає, що ціннісне ставлення відображає внутрішню позицію особистості, взаємозв'язок особистісних і суспільних значень. У дошкільника воно виражається в емоційно-експресивних проявах, а також у судженнях і вчинках. Ціннісні знання — форма відображення об'єктивної дійсності, яка дозволяє дитині співвідносити об'єкти і явища навколишнього світу з усталеними уявленнями про цінності добра, захищеності, любові та бачити в навколишньому світі відображення соціально значущих цінностей. У ціннісній поведінці відображається можливість внутрішньої і зовнішньої регуляції вчинків і дій на основі наявних ціннісних орієнтацій особистості. Початок присвоєння дошкільниками суспільних цінностей закладається у взаємостосунках з батьками, тому сім'ю можна розглядати в якості основи формування системи ціннісних орієнтацій дитини. Надалі функцію носіїв і трансляторів цінностей беруть на себе педагоги, вихователі, вчителі. Передача певних знань про об'єкти або явища навколишнього світу в ході спільної взаємодії педагогів і дітей формує у них соціальну спрямованість, ціннісно-вибіркове ставлення до світу [6, с. 188].

У подальшому виховання та самовиховання системи ціннісних орієнтацій відбувається комплексно й поетапно в ході набуття особистістю відповідних предметних компетентностей як результат громадянської, правової, філософської, українознавчої та економічної освіти.

Так, до ціннісних орієнтацій, які можуть і повинні бути сформовані засобами громадянської освіти, входять: повага до Батьківщини, народу, держави, її символіки, традицій, мови; почуття власної гідності; громадянська самосвідомість; прагнення до рівності та солідарності; прагнення до справедливості; визнання й дотримання законів; готовність діяти спільно з іншими (співпраця); сприйняття багатоманітності (толерантність); патріотизм; чесність і відповідальність перед собою, оточуючими, державою; здатність до емпатії; орієнтація в проблемах сучасного суспільно-політичного, економічного, культурного життя України. Шкільна правова освіта покликана сформувати такі ціннісні орієнтації: повагу до прав і свобод людини та громадянина; правомірну поведінку; національну гідність; емоційну саморегуляцію; чесність та порядність; твердість (уміння не піддаватися тискові); принциповість; усвідомлення суспільного обов'язку; дотримання суспільно значущих норм поведінки. Засобами філософської освіти формуються такі ціннісні орієнтації, як самокритичність, вимогливість до себе; ініціативність та упевненість у собі; чесність (у тому числі із

самим собою); доброзичливість; самостійність у прийнятті рішень; взаєморозуміння в родині; любов до людей; працелюбність на благо свого та інших; вірність; допомога тим, хто її потребує; гармонія з природою; милосердя; людяність; альтруїзм; здатність до співчуття. Українознавча освіта також сприятиме формуванню низки ціннісних орієнтацій, зокрема національній самосвідомості; патріотизму; людяності; поваги до національних звичаїв, традицій, вірувань; шанобливого ставлення до рідної мови, культури, історії; гостинності; працьовитості; доброти; скромності; миру та злагоди в родині, державі, суспільстві; культури зовнішнього вигляду, спілкування й поведінки; бережливого ставлення до природи, рідної землі. Засобами економічної освіти формуються: економічна грамотність; економічна культура; свобода діяльності та вибору; дотримання прав приватної власності, дотримання законності; раціональна економічна поведінка (споживача, найманого працівника, підприємця, власника доходів і платника податків, користувача суспільними благами тощо) [7, с. 211–213].

Процес виховання цінностей у педагогічному процесі повинен мати комплексний та системний характер й базуватися на принципах науковості, спадкоємності, людиноцентризму, патріотизму, толерантності, прав людини тощо.

У здійсненні виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі особливу роль відіграють вчителі гуманітарного циклу, які виходячи з специфіки навчальних дисциплін, що ними викладаються, мають більше можливостей приділити увагу різноманітним аксіологемам соціального та особистісного буття людини.

Саме тому зростає роль предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця на основі аксіологічного підходу, що розглядається фахівцями як елемент професійно-педагогічної підготовки вчителя, який поєднує теоретичний (методику викладання суспільствознавчих курсів, спецкурсів, спецсемінарів з методики, самостійну роботу студентів) та практичний (проходження різних видів педагогічних практик) компоненти. Важливо, що у процесі такої підготовки майбутній учитель проходить кілька етапів (зміни позицій): «отримувач» знань про зміст, особливості, механізми і етапи становлення ціннісного ставлення дитини до світу; «пошукач» (дослідник) провідних форм, методів і засобів формування цінностей та ціннісних орієнтирів діяльності дитини; «реалізатор» методики формування ціннісного світогляду учнів у процесі навчання суспільствознавчих предметів. Діяльність викладача також змінюється від «транслятора» знань і педагогічних технологій через роботу «майстра», що організує спільну діяльність із метою формування у студентів психологічних та педагогічних здібностей до роботи на основі аксіологічного підходу, — до позиції «консультанта», котрий спільно зі студентом проектує його майбутню професійну діяльність [8, с. 223–224].

Безсумнівно підготовка майбутнього педагога до здійснення виховання (самовиховання) цінностей у учнів (студентів) передбачає освоєння ним самим аксіологічного підходу до навчально-виховного процесу, усвідомлення важливості низки загальнолюдських та національних духовних пріоритетів й цінностей. Отже, викладач має стати зразком вихованості для школярів й студентів, демонструвати на практиці реалізацію моральних та професійних цінностей.

Приділяючи належну увагу вихованню цінностей у педагогічному процесі, варто зауважити, що не меншу значущість для подальшого розвитку особистості набуває самовиховання.

На думку Л. Нечипоренко, самовиховання визначається як свідомо і цілеспрямована робота над собою для вдосконалення своїх індивідуальних якостей, підвищення рівня культури і світогляду, позбавлення від негативних рис характеру. Самовиховна робота сприяє формуванню особистості, яка б відповідала вищим ідеалам суспільства [9, с. 63–64].

При цьому, програма самовиховання вчителя повинна містити три розділи: загальні якості (ідейність, моральність, педагогічна спрямованість), особливі якості (теоретична і методична спрямованість до професійної діяльності, психолого-педагогічна підготовленість до професійної діяльності, розвиток педагогічних вмінь і навичок), індивідуальні особливості (емоційно-моральна чутливість, волеві якості, культура темпераменту). Процес оволодіння мистецтвом самовдосконалення складається з трьох етапів. Перший етап у процесі самовиховання — це розуміння тих специфічних вимог, які потребує від педагога педагогічна діяльність і оцінка власних знань, умінь, здібностей і співвіднесення їх з вимогами професії. Другий етап — усвідомлення змін, які необхідно провести у самому собі і розробити програму дій для цього. Третім етапом виступає реальна самовиховна діяльність, усвідомлені дії вчителя для самозміни [10, с. 76].

Відповідно на всіх етапах самовиховання суб'єкти і об'єкти педагогічного процесу більш глибоко засвоюють різноманітні цінності, намагаються реалізувати їх у повсякденному житті та професійній діяльності. Фактично самовиховання цінностей означає не тільки корекцію світоглядних настанов, але трансформацію поведінки індивіда.

Як підкреслюють Ю. Сурмяк та Л. Кудрик, на початку своєї роботи з організації самовиховання учнів учитель, здебільшого, займається пропагандою та інтерпретацією ідеї самовиховання, роз'ясненням його прийомів, надає конкретну допомогу своїм вихованцям. Коли ж ідея самовиховання захопить школярів, коли вони достатньою мірою опанують прийоми і засоби самовдосконалення, то вчителеві залишається уміло керувати їх роботою над собою. Система педагогічного керівництва самовихованням включає:

– по-перше, пробудження в учнів інтересу та прагнення до самовдосконалення, створення у класі атмосфери серйозного ставлення до самовиховання, широке роз'яснення на конкретних літературних і живих прикладах ідеї самовиховання та його можливостей;

– по-друге, складання учнями (частиною класу, а у високорозвинених класних колективах — всіма учнями) особистої програми самовиховання, підкріплення зусиль учнів, спрямованих на здійснення індивідуальних самозобов'язань, фронтальними виховними заходами, поступове залучення нових учнів до самовиховання;

– по-третє, активне керування самостійним процесом вдосконалення особистості кожного учня, залучення учнівського активу до контролю за роботою учнів над собою і наслідками самовиховання [11, с. 74].

В ідеалі потреба у самовихованні цінностей повинна стати органічною складовою як професійної діяльності, так і особистісного самовдосконалення викладачів. У свою чергу духовно збагачений педагог здатен на власному прикладі показати учню (студенту) результати самовиховання, надати йому палітру ціннісних орієнтацій для подальшого інтелектуального, культурного, морального зростання.

З точки зору дослідників, важливими в організації самовиховання є ознайомлення студентів із змістом, формами, методами самовиховання. В основу самовиховання покладено принцип випереджального відображення в свідомості людини тих дій і вчинків, які він збирається здійснити, визначення тих рис і якостей, які він припускає виробити в собі. Подібна програма самовиховання формується, вона спонукає особистість до практичних дій з її реалізації, створює стимули для прояву вольових зусиль. З появою в людини потреби в подоланні тих або інших недоліків у своєму характері або поведінці важливим є постановка чіткої мети й обґрунтування необхідності її досягнення, іноді корисним стає визначення термінів досягнення. Організація самовиховання здійснюється за трьома основними напрямками, а саме: формування думки студентського колективу про необхідність і користь самовиховання; надання допомоги студентам у з'ясуванні сутності самовиховання, його методів і шляхів здійснення; практична допомога студентам в розробці програм самовиховання та їх реалізація [12, с. 320–321].

Висновки

У цілому, самовиховання цінностей у педагогічному процесі є одним з шляхів становлення особистості, важливим підґрунтям для самореалізації та самоактуалізації людини у соціальному середовищі.

Науковці доводять, що самовиховання та процеси самоактуалізації і самореалізації виступають як взаємообумовлені складові саморозвиваючого навчання. Самовиховання є важливим механізмом поєднання

спрямованості освітнього процесу як на пізнавальні потреби, так і на потреби саморозвитку особистості. До останніх фахівці у цій царині якраз і відносять потреби у самоствердженні, самовираженні, самоактуалізації. Метою й засобом в освітньому процесі є домінанта самовдосконалення особистості, що включає установку на самовиховання і самовизначення. Акцент у самовиховних моделях самоактуалізації ставиться на самокеруючі механізми особистості, виховання домінанти саморозвитку особистості, формування індивідуального стилю навчальної діяльності [13, с. 49].

Таким чином, виховання та самовиховання цінностей у педагогічному процесі сприяє розвитку всіх суб'єктів та об'єктів навчально-виховної діяльності, підвищує ступінь їх духовності та збагачує засоби самовираження.

Список посилань

1. Скотний В. Г. Філософія: історичний і систематичний курс. Київ: Знання України, 2005. 576 с.
2. Тарарак Н. Г. Еволюція аксіологічних концепцій формування «ціннісних орієнтацій» в науковій думці. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. 2013. Вип. 41 (1). С. 151–160.
3. Винничук Р. В. Актуалізація ідей та досвіду виховання загальнолюдських цінностей у сучасній системі освіти України. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 8. С. 100–106.
4. Невмержицька О. В. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: педагогіка і психологія. 2015. № 1. С. 25–30.
5. Бойко А. М. Сутність, закономірності та принципи виховання і самовиховання як особистісно-соціального явища. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії: навч.-метод. посіб. для закл. вищої пед. освіти 3–4 рівнів акредитації / за ред. А. М. Бойко; Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ; Полтава, 2004. С. 63–86.
6. Черніченко Л. Д. Педагогічна аксіологія у навчально-виховному процесі інклюзивного закладу дошкільної освіти. Наука. Освіта. Молодь. 2015. С. 187–188. — Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2015_2/65.pdf
7. Нікора А. О. Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін: навчальний посібник: у 2-х кн.: Кн. 2: Основи методики навчання суспільно-політичних дисциплін. Миколаїв: Ліон, 2013. 238 с.

8. Нікора А. О. Теорія аксіологічного підходу в освіті та практика його реалізації в процесі предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 221–226.
9. Нечипоренко Л. С. Педагогічна культура. Харків: ХДУ, 1993. 145 с.
10. Елканов С. Б. Профессиональное самовоспитание учителя. Москва: Просвещение, 1986. 143 с.
11. Сурмяк Ю. Стан і перспективи самовиховання в сучасній школі. Молодь і ринок. 2012. № 1. С. 70–74.
12. Шумілова І. Ф. Самоосвіта студентів з питань формування загальнокультурної компетентності. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. 2016. Вип. 1. С. 318–328.

References

1. Skotnyi, V. H. (2005). *Filosofia: istorychnyi i systematychnyi kurs* [Philosophy: historical and systematic course]. Kyiv: Znannia Ukrainy. 576 p.
2. Tararak, N. H. (2013). *Evoliutsiia aksiolohichnykh kontseptsii formuvannia «tsinnisnykh oriientsatsii» v naukovi dumtsi* [Evolution of axiological concepts of formation of value orientations in scientific thought]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Filosofia. Ukrainian scientific journal*, vol. 41 (1), pp. 151–160.
3. Vynnychuk, R. V. (2014). *Aktualizatsiia idei ta dosvidu vykhovannia zahalnoliudskykh tsinnosti u suchasni systemi osvity Ukrainy* [Actualization of ideas and experience of education of universal values in the modern system of education of Ukraine]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. Ukrainian scientific journal*, no 8, pp. 100–106.
4. Nevmerzhytska, O. V. (2015). *Vykhovannia tsinnosti osobystosti v epokhu kulturnykh zmin* [Education of personal values in the era of cultural change]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: pedahohika i psykholohiia. Ukrainian scientific journal*, no 1, pp. 25–30.
5. Boiko, A. M. (2004). *Sutnist, zakonomirnosti ta pryntsypy vykhovannia i samovykhovannia yak osobystisno-sotsialnoho yavyscha* [The essence, patterns and principles of education and self-education as a personal and social phenomenon]. *Pedahohika. Intehrovanyi kurs teorii ta istorii: navch.-metod. posib. dlia zakl. vyshchoi ped. osvity*

- 3–4 rivniv akredytatsii. [Training manual]. Polt. derzh. ped. un-t imeni V. H. Korolenka. K.; Poltava, pp. 63–86.
6. Chernichenko, L. D. (2015). Pedahohichna aksiolohiia u navchalno-vykhovnomu protsesi inkliuzyvnoho zakladu doshkilnoi osvity [Pedagogical axiology in the educational process of inclusive preschool education]. Nauka. Osvita. Molod. P. 187–188. — Access mode: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2015_2/65.pdf.
 7. Nikora, A. O. (2013). Teoriia ta metodyka navchannia suspilno-politychnykh dystsyplin: navchalnyi posibnyk: u 2-kh kn. [Theory and methods of teaching socio-political disciplines]: Tutorial: in 2 books. Kn. 2: Osnovy metodyky navchannia suspilno-politychnykh dystsyplin [Book. 2: Fundamentals of teaching methods of socio-political disciplines]. Mykolaiv: Ilion, 238 p.
 8. Nikora, A. O. (2015). Teoriia aksiolohichnoho pidkходу v osviti ta praktyka yoho realizatsii v protsesi predmetno-metodychnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia-suspilstvoznavtsia [Theory of the axiological approach in education and practice of its implementation in the process of subject-methodical training of the future teacher-social scientist]. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Serii: Pedahohichni nauky. Ukrainian scientific journal, no 1, pp. 221–226.
 9. Nechyporenko, L. S. (1993). Pedahohichna kultura [Pedagogical culture]. Kh.: KhDU, 145 p.
 10. Elkanov, S. B. (1986). Professyonalnoe samovospytanye uchytelia [Professional self-education of a teacher]. M.: Prosveshchenye, 143 p.
 11. Surmiak, Yu., Kudryk L. (2012). Stan i perspektyvy samovykhovannia v suchasni shkoli [The state and prospects of self-education in the modern school]. Molod i rynok. Ukrainian periodical scientific journal no 1, pp. 70–74.
 12. Shumilova, I. F. (2016). Samoosvita studentiv z pytan formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti [Self-education of students on the formation of general cultural competence]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Ser.: Pedahohichni nauky. Ukrainian scientific journal vol. 1, pp. 318–328.

*Стаття надійшла до редакції 14.10.20
© Біденко Є. В., 2020*

Oksana Yakymchuk

National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-2358-5622>

e-mail: yakymchuk-o@ukr.net

EDUCATION REFORM: PHILOSOPHY, METHODOLOGY, PRACTICE

Abstract

The first steps in reforming education after the declaration of independence, provided by the State National Program «Education» («Ukraine of the XXI century»), revealed the first contradictions, the overcoming of which required a new philosophy and methodology reform activities. Their contours for a ten-year period of state-building processes, defined by the Decree of the President of Ukraine «On urgent measures to ensure functioning and development of education in Ukraine » (2005) turned out to be quite contradictory. On the one hand, the ideas of integration of our state into the European one were actively implemented educational space. On the other hand, the reform processes that began to slow down began in the first half of the first decade of the new century. How could such contradictory tendencies be combined and what did it eventually lead to in the context of the qualitative growth of Ukrainian education? The research is devoted to this problem, set out in this article.

Education researchers emphasize the timeliness and the need to modernize education, brought to life by the Bologna Process, which opens the possibility of building an innovative model of higher education that would be able not only to adequately respond to the challenges of the time, but also to work for the future, while expressing the need for a harmonious mix of European innovation traditions. After joining the Bologna Declaration, Ukrainian educators not only became acquainted with the concepts developed within the framework of the Bologna Process, which are aimed at improving the quality of education, but also witnessed and participated in real reforms. Although there are some difficulties and contradictions, among which the uncertainty of the prospects and principles of relations between Ukraine and the EU plays an important role. Prospects for further research are in the field of building fruitful cooperation between educators of Ukraine and the EU in the so-called post-Bologna process.

Key words: education reform, European integration in the field of education, Lisbon Declaration, Bologna Process

Якимчук Оксана Іванівна

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0003-2358-5622>

e-mail: yakymchuk-o@ukr.net

РЕФОРМА ОСВІТИ: ФІЛОСОФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

Резюме

Перші кроки реформування освіти після проголошення незалежності, передбачені Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття»), виявили перші суперечності, подолання яких потребували нової філософії та методології реформаторської діяльності. Їх контури на десятирічний період державотворчих процесів, визначені Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (2005 р.) виявилися доволі суперечливими. З одного боку, активно впроваджувалися ідеї інтеграції нашої держави в європейський освітній простір, з іншого — почали гальмуватися ті реформаторські процеси, що розпочалися в першій половині першого десятиліття нового століття. Як могли поєднуватися такі суперечливі тенденції і до чого це зрештою призвело в контексті якісного зростання української освіти? Саме цій проблемі присвячене дослідження, викладене в даній статті.

Мета статті — проаналізувати основні параметри реформування освіти з 2007 по 2015 рр., дослідити суперечливі тенденції реформаторських процесів освіти зазначених років.

Результати. Дослідники освіти наголошують на своєчасності і необхідності модернізації освіти, викликаного до життя Болонським процесом, що відкриває можливості розбудови інноваційної моделі вищої освіти, яка була б здатна не тільки адекватно реагувати на виклики часу, а й працювати на перспективу, висловлюючи при цьому думку про потребу гармонійного поєднання європейських нововведень і кращих вітчизняних традицій. Після приєднання до Болонської Декларації українські освітяни не лише

ознайомились з розробленими в рамках Болонського процесу концепціями, що націлені на підвищення якості освіти, але стали свідками й учасниками реальних реформ. Хоча є певні труднощі і суперечності, серед яких вагому роль відіграє невизначеність перспектив та принципів взаємовідносин України та ЄС. Перспективи подальших наукових досліджень полягають саме в сфері розбудови плідної співпраці між освітянами України та ЄС в рамках так званого постболонського процесу.

Ключові слова: реформа освіти, європейська інтеграція в сфері освіти, Лісабонська декларація, болонський процес.

Вступ

Період української освітянської історії від 2007 до 2015 року навряд чи можна назвати провальним. Деякі позитивні результати були досягнуті. Однак, загалом національна система освіти, створена попередніми поколіннями реформаторів, скоріш руйнувалась, ніж розбудовувалась. Більш-менш помітними позитиви розвитку освіти стали в період керівництва галуззю міністром І. Вакарчуком. Його наступники увійшли в історію, здебільшого, як її руйнівники.

Ключову роль в цей період відігравав Указ Президента України Віктора Ющенка «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (липень, 2005 р.) [1], на виконання якого була спрямована вітчизняна освітня політика до 2010 року (протягом періоду президентства В. Ющенка). Оцінюючи значення згаданого вище документу, підкреслимо, що саме у ньому були окреслені ключові напрями освітньої реформи наступних років.

Враховуючи перспективи інтеграції України до Європейського Союзу, підкреслюється в Указі, в державі має бути здійснена низка освітніх інновацій, головними серед яких є: розробка та затвердження програми роботи з обдарованою молоддю, що спрямована на створення в Україні сприятливих умов для пошуку, підтримки і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві; забезпечення реалізації процесу інформатизації освіти, що передбачало завершення комп'ютеризації загальноосвітніх шкіл, забезпечення їх телекомунікаційними засобами виходу до міжнародної інформаційної мережі Інтернет; зміцнення демократичних засад в освіті, у тому числі шляхом розвитку учнівського і студентського самоврядування, залучення в установленому порядку дітей та молоді до участі у вирішенні питань місцевого значення; проведення вступних випробувань до вищих навчальних закладів шляхом зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти; удосконалити процес прогнозування потреби суспільства в педагогічних кадрах; створення національної системи моніторингу якості

освіти на основі критеріїв держав — членів Європейського Союзу та забезпечення участі загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародних обстеженнях якості освіти; викорінення хабарництва; здійснення заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської декларації; радикальне поліпшення фінансування галузі [там же] тощо.

Методи дослідження

Методологічну основу філософсько-освітнього дослідження реформування освіти (2007–2015 рр.) складають загальнонаукові принципи пізнання освітніх явищ, які підпорядковані історико-філософському, системно-структурному, конститутивному, синергетичному методам пізнання.

Методологічні рефлексії дискурсу філософії освіти висувають на перший план категорію реформування освіти, що обумовлює застосування постмодерністських принципів аналізу, які вносять низку позитивних елементів у розуміння освітньої діяльності та відповідальності за її здійснення. Складність, непередбачуваність, відкритість сучасних світових тенденцій розвитку освіти обумовлює необхідність включення в осмислення освітнього процесу синергетичного підходу, адекватного сучасній методологічній культурі мислення.

Результати дослідження

Серед означених вище напрямків були реалізовані передусім заходи із впровадження зовнішнього незалежного оцінювання випускників (далі ЗНО), які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів. Хоча ідея ЗНО навчальних досягнень випускників народилась ще на початку 1990-х й здобула розвиток на початку 2000-х, втім саме з прийняттям означеного вище указу пов'язують розгортання всеохоплюючого запровадження ЗНО в Україні.

Постанова КМУ № 1312 «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти» від 31.12.2005 р. [13], що слідувала за Указом, унормувала цей процес. З цього періоду послідовно запроваджувались наступні кроки, спрямовані на забезпечення функціонування ЗНО: 1) створення відповідної інфраструктури: Український центр оцінювання якості освіти (УЦОЯО), регіональні центри оцінювання якості освіти, пункти тестування, лабораторії при Інститутах післядипломної педагогічної освіти тощо; 2) напрацювання технологій складання завдань для проведення зовнішнього оцінювання, удосконалення їхнього змісту, навчання педагогічних працівників щодо проведення тестування, безпосередньої організації процесу, а також перевірки результатів; 3) проведення інформаційних кампаній, спрямованих на роз'яснення населенню переваг і особливостей організації зовнішнього тестування [2, с.8]. Власне у 2005 році відбулось тестування 10030 учнів

з 1567 шкіл України, а у 2008 році вступ до всіх українських ВНЗ, незалежно від їх підпорядкування та форми власності, здійснювався за результатами тестування, відображеними у сертифікатах. Як наслідок у 2009 році у ЗНО, що виконувало роль державної підсумкової атестації і сертифікації, взяв участь 433501 абітурієнт [там же, с. 12].

Не дивлячись на певні недоліки в організації ЗНО, які протягом багатьох років не вдається подолати, його важливість як для отримання об'єктивних даних про якість національної системи освіти, так і для сертифікації реального рівня розвитку кожного учня не викликає сумнівів. Аналіз досвіду вступної кампанії до українських ВНЗ засвідчує, що з введенням ЗНО відбулися позитивні зрушення в забезпеченні рівного доступу громадян до вищої освіти на засадах об'єктивності і справедливості. Багато фахівців розцінюють цю соціально важливу акцію як одну з плідних системних реформ української освіти [там же, с. 21]. Окрім впровадження ЗНО, активно розроблялись та впроваджувались заходи щодо реалізації в Україні положень Болонської декларації, значення якої у розвитку національній системи освіти розглянемо нижче.

Проте у сферах виховної роботи, підготовки педагогічних кадрів та фінансування галузі суттєвих змін не відбулось, що підтверджує Указ Президента № 244 «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» [3] від 20.03.2008. У цьому документі наголошується на необхідності удосконалення системи підготовки педагогічних працівників, поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською і студентською молоддю, зменшення негативних впливів на них соціального середовища, поліпшення умов навчання для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей з обмеженими фізичними можливостями, вживання заходів щодо підвищення соціального статусу педагогічних працівників, удосконалення порядку фінансування дошкільних і позашкільних навчальних закладів тощо.

Банально, але факт: теоретичні розвідки мають передувати практиці. На жаль, здавалося б такі зрозумілі для побутового мислення питання, як скажімо, фінансування галузі, виховна робота у вузі, боротьба з хабарництвом тощо, досі залишаються «відкритою книгою» для сучасної педагогічної теорії. Мало дослідженим з точки зору соціокультурної динаміки ціннісних орієнтацій, залишається студентство, особливо випускники вищих навчальних закладів. Їх світоглядна позиція в контексті отримання так званого «першого робочого місця» та «відпрацювання» за призначенням у наукових розвідках сучасних юнологів ледь проглядається.

У досліджувані нами роки зростає розрив між вищою освітою та ринком праці, освітянами та працедавцями. Так, щороку скорочувалась кількість випускників ВНЗ, які одержують направлення на роботу: якщо в 2004 р. цей показник становив 35,0% від загальної кількості випускників

ВНЗ III–IV рівнів акредитації, то в 2009 р. — 30,4%. Основні причини такої негативної тенденції полягали у невідповідності знань, умінь і навичок випускників вимогам працедавців; незакріпленості теоретичних знань студентів на практиці; невідповідності освітньо-професійної структури випускників запитам галузей економіки. Відсутність взаємодії роботодавців із закладами вищої освіти обмежує можливості працевлаштування випускників ВНЗ. Українські роботодавці не бажають інвестувати в освіту: доказом цього є низький рівень оплати юридичними особами навчання студентів [4, с. 101–102].

Вирішення цих проблем пов'язувалось, передусім, з модернізацією та європеїзацією вітчизняної освіти. Тому зусилля теоретиків та практиків освіти передусім спрямовувались на реалізацію Україною європейського вибору через засоби освіти. Першим вагомим шляхом у цьому напрямку була ратифікація Україною Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій, які існують у системі вищої освіти Європи. Ця знаменна подія відбулась ще наприкінці 1999 року, коли Верховна Рада України ратифікувала «Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні» [5]. Розроблена і прийнята під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО дана конвенція була підписана від імені України 11 квітня 1997 року в м. Лісабоні (Португалія). Окрім України цю конвенцію підписали ще 42 країни, більшість з яких згодом сформулювали і принципи Болонської декларації.

Оцінку значення Болонської декларації у розвитку національної системи освіти знаходимо у працях В. П. Андрущенка, М. З. Згуровського, В. С. Журавського, В. Г. Кременя, та ін. Підкреслюючи своєчасність і необхідність неминучої освітньої реформи, викликаною до життя Болонським процесом, усі вони та чи інакше висловлювали думку про потребу гармонійного поєднання європейських нововведень і кращих вітчизняних традицій.

Так, В. П. Андрущенко зазначав, що Болонський процес був лейтмотивом поточного десятиріччя (мається на увазі перше десятиріччя 2000-х) у розвитку освіти, закликаючи до глибоко дослідження таких питань як: запровадження кредитно-модульної системи, академічна мобільність викладачів та студентів, забезпечення рівного доступу громадян до якісної освіти, освіта протягом життя, взаємозв'язок системи «освіта-наука-практика-виробництво» [6, с. 6]. При цьому В. П. Андрущенко зауважував, що універсалізація освітніх систем, стимульована Болонськими домовленостями, має свої межі. Адаптуючи освіту до рівня європейських стандартів, ми маємо розвивати власну освітянську національну традицію, зберігати й обстоювати «педагогічну матрицю» української освіти, вводити її надбання у європейський і світовий освітній простір [7, с. 17].

М. З. Згуровський оцінював Болонський процес як інструмент гармонізації нашої системи освіти з європейською, що вимагало вирішення

глибоких, хоча й традиційних проблем [8]. Вони пов'язані з оновленням змісту освіти й з вдосконаленням її методології відповідно до суспільних і технологічних перетворень, які відбуваються як у нашій країні, так і в світі. «Якщо майбутнє України пов'язане з Європою, то не можна надалі стверджувати, що Болонський процес має для нас лише просвітнє та пізнавальне значення. Надання високої оцінки національній системі освіти не має заспокоювати нас і стримувати глибинне її реформування» [там же].

Оцінюючи значення для України Болонської декларації та інших документів, що супроводжують Болонський процес, автори колективної монографії «Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи» під редакцією В. Г. Ващука зазначають, що «входження України в цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на збереження мобільності, сприяння працевлаштуванню випускників на внутрішньому та зовнішньому ринках праці в умовах високої конкуренції. Метою модернізації вищої освіти в Україні є створення такої моделі освітнього процесу, в якій би оптимально поєдналися кращі вітчизняні й зарубіжні традиції. Поєднання гуманістичних традицій української педагогіки та зарубіжного досвіду виховання особистості, здатної до активних самостійних дій, дозволить створити динамічну, мобільну, конкурентоспроможну модель освітньої системи [4, с. 7–8].

Окрім необхідності сполучення вітчизняних традицій з впровадженням прогресивного європейського досвіду, майже усі дослідники вказують на головну перевагу так званої «болонізації» системи національної вищої освіти. Цією однозначною перевагою є сама необхідність реформ або навіть модернізації системи вищої освіти. Так, міністр освіти і науки України 2007–2010 рр. І. О. Вакарчук у своїй доповіді під час Парламентських слухань з приводу підготовки нової редакції Закону України «Про вищу освіту», приєднання України до Болонського процесу оцінив в контексті необхідності «вибудувати структуру вищої освіти на європейських принципах, що дасть можливість вищій освіті стати зрозумілою для Європи, бути рівноправним членом Європейського простору вищої освіти — і в обов'язках, і в правах» [9].

Висновки

Отже, оцінюючи значення Болонської декларації у розвитку національної системи освіти, провідні дослідники освіти наголошували на своєчасності і необхідності модернізації освіти, викликаного до життя Болонським процесом, що відкриває можливості розбудови інноваційної моделі вищої освіти, яка була б здатна не тільки адекватно реагувати на виклики часу, а й працювати на перспективу, висловлюючи при цьому думку про потребу гармонійного поєднання європейських нововведень і кращих вітчизняних

традицій. Дійсно, після приєднання до Болонської Декларації українські освітяни не лише ознайомились з розробленими в рамках Болонського процесу концепціями, що націлені на підвищення якості освіти, але стали свідками й учасниками реальних реформ. Хоча є певні труднощі і суперечності, серед яких вагому роль відіграє невизначеність перспектив та принципів взаємовідносин України та ЄС. Перспективи подальших наукових досліджень полягають саме в сфері розбудови плідної співпраці між освітянами України та ЄС в рамках так званого постболонського процесу.

Список посилань

1. Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти / Постанова Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2005 р. N 1312 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1312-2005-%D0%BF>
2. Зовнішнє незалежне оцінювання в освіті України. Курс лекцій: навч. посіб. / Г. С. Кашина, В. П. Сергієнко. Луцьк, 2010. 115 с.
3. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні / Указ Президента України від 20.03.2008 № 244/2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/244/2008>
4. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія / За заг. ред. Ф. Г. Ващука. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 560 с.
5. Закон України Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні від 03.12.1999 № 1273-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 51. Ст. 459.
6. Андрущенко В. П. Філософія освіти в постболонському просторі. Вища освіта України. 2006. № 1. С. 5–6.
7. Андрущенко В. П. Вища освіта в пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу. Філософія освіти. Київ: Майстер-клас. 2005. №2. С. 6–19.
8. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України. Київ: Вид-во НТУУ «КПІ», 2006. 544 с.
9. Вища освіта: європейський вимір та українські перспективи: Матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти 18 червня 2008 року. Київ: Парламентське видавництво, 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=6066A0400FAB1E84E9959C9F73C24540?art_id=48987&cat_id=45821

References

1. On urgent measures to implement external independent evaluation and monitoring of the quality of education / Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 31, 2005 N 1312 [Electronic resource]. — Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1312-2005-%Do%BF>
2. External independent evaluation in education of Ukraine. Course of lectures: textbook. way (2010). / G.S. Kashina, VP Sergienko. Luts'k, 115 p.
3. On additional measures to improve the quality of education in Ukraine / Decree of the President of Ukraine of 20.03.2008 № 244/2008 [Electronic resource]. — Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/244/2008>
4. Integration into the European education space: achievements, problems, prospects: Monograph / Edited by F.G.Vashchuk. Uzhhorod. 560 s.
5. Law of Ukraine On Ratification of the Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region of December 3, 1999 № 1273-XIV (1999). Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). № 51. P.459.
6. Andrushchenko V.P. (2006). Philosophy of education in the post-Bologna space. Higher education of Ukraine. № 1. P. 5–6.
7. Andrushchenko V.P. Higher education in the post-Bologna space: an attempt at prognostic analysis. Philosophy of Education. Kyiv: Master class. 2005. №2. P. 6–19.
8. Zhurovskyy M. Z. (2006). Bolonskyi protses: holovni pryntsypy ta shlyakhy strukturnoho reformuvannya vyshchoyi osvity Ukrayiny. Kyiv: Vyd-vo NTUU «KPI». 544 s.
9. Vyshcha osvita: yevropeyskyy vymir ta ukrayinski perspektyvy: Materialy slukhanu Komiteti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z pytann nauky i osvity 18 chervnya 2008 roku. Kyiv: Parlament'ske vydavnytstvo, 2009 [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article.jsessionid=6066A0400FAB1E84E9959C9F73C24540?art_id=48987&cat_id=45821

Стаття надійшла до редакції 12.10.20

© Якимчук О.І., 2020

Yaroslav Teleshun

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-8059-8791>

e-mail: teleshun.iarosлав@gmail.com

AGE OF MIDAS: NEW WORLD ORDER

Abstract

Corruption is an unchanging and «faithful» companion of the humanity accompanying it since ancient times. And like any product of mankind, it isn't a static phenomenon and develops in parallel with the complication of human relations. With the globalization the corruption has transformed and acquired new features that make it possible to classify it likes «global corruption». We assume that in today's world, global corruption is a stabilizing mechanism of the modern model of world order and a safeguard against the destruction of non-viable forms of human coexistence.

There are three main reasons for the inequality of income distribution in the world: 1) the existence of so-called «tax havens» — offshore zones that allow large-cap owners to avoid paying taxes; 2) inefficiency or unwillingness of national governments and the world community in regulating this issue; 3) the systematic business and politics interpenetration and the emergence of the newest phenomenon — the so-called «global corruption».

We argue that in such case post-Soviet States (including Ukraine and Russia) become a source and a «transit hub» for global corruption. Under the condition of systemic institutional instability existence, financial-industrial groups are losing exclusively economic features and getting new features, which allow them to be classified as financial-political groups. For such kind of corporate groups is typical the combination of economic, political, social and administrative components for the realization their private interests.

We propose two development scenarios of corruption interconnection between financial-industrial groups and public authorities in States with unstable institutional environment: 1) complete subordination of political and economic activities of financial-industrial groups to the will of the State — «occupation of business» (for example in the Russian Federation); 2) «seizure of power» by financial-industrial groups and their further transformation into financial-political groups (for example in Ukraine). We are convinced that in such circumstances corruption can be used by some Sates as an effective tool for the political process' influence of other countries.

Key words: corruption, oligarchs, financial-political groups, financial-industrial groups, unstable institutional environment, post-soviet space, Ukraine, Russian Federation.

Телешун Ярослав Сергійович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-8059-8791>

e-mail: teleshun.iaroslav@gmail.com

ДОБА МІДАСУ: НОВИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК

Резюме

Корупція — незмінний і «вірний» супутник людства з давніх часів і по сьогоднішній день. Як і будь-яке явище, породжене людською діяльністю, корупція не є статичною та еволюціонує паралельно з ускладненням людських відносин. Під натиском глобалізації «традиційна» корупція набуває нових ознак, що дозволяють класифікувати її як «глобальну корупцію». Ми припускаємо, що в сучасному світі глобальна корупція є стабілізуючим механізмом сучасної моделі світового порядку та запобіжником руйнації нежиттєздатних форм людського співіснування.

Визначено три головні причини нерівності розподілу доходів у світі: 1) існування так званих «податкових раїв» — офшорних зон, що дають змогу власникам великого капіталу уникати сплати податків; 2) неефективність або небажання національних урядів і світового співтовариства у регуляції цього питання; 3) системне взаємопроникнення бізнесу й політики та виникнення явища так званої «глобальної корупції».

Стверджується, що держави з нестабільним інституційним середовищем, зокрема Україна й Російська Федерація, стали «транзитним хабом» глобальної корупції за посередництва фінансово-політичних груп. За умов існування системної інституційної нестабільності фінансово-промислові групи втрачають виключно економічні риси і набувають нових ознак, що дають підстави класифікувати їх як фінансово-політичні. Зазначено, що для таких корпоративних груп характерним є поєднання економічних, політичних і адміністративно-управлінських складових для реалізації приватних та галузевих інтересів.

Запропоновано два характерних сценарії розвитку взаємозв'язку фінансово-промислових груп і органів державної влади в умовах нестабільного інституційного середовища: 1) повне підпорядкування політичної,

економічної діяльності фінансово-промислових груп волі держави — «захоплення бізнесу» (наприклад, у Російській Федерації); 2) «захоплення влади» фінансово-промисловими групами та їхня подальша трансформація у фінансово-політичні групи (наприклад в Україні). Припущено, що за таких обставин деякі держави можуть використовувати корупцію як ефективний інструмент впливу політичного процесу на інші країни.

Ключові слова: корупція, олігархи, фінансово-політичні групи, фінансово-промислові групи, нестабільне інституційне середовище, пострадянський простір, Україна, Російська Федерація.

Introduction

«Money is freedom made of gold»

Erich Maria Remarque

Today, at the beginning of the third millennium, it seems that legends, and even more so myths, are only a legacy of the mythological consciousness of the ancient times. However, myth, as a system of ideas about the world and the place of man in it, is an integral part of our lives today. Ancient mythologies, which seem to have long since sunk into oblivion, are being transformed and are receiving new sounds and meanings. After all, as the classic used to say, «Everything new is actually well-forgotten old». One such «new-old» myth is the legend of King Midas and his «golden touch». However, the bearer of this touch is no longer a half-legendary king, but his modern version, which is embodied in the so-called «collective Midas» — financial-political groups and the phenomenon of «global corruption».

At the turn of the XX-XXI centuries «global corruption», paradoxically, became a stabilizing mechanism of the modern world order model and a deterrent to the destruction of non-viable forms of human coexistence. The digital dictatorships, comprehensive and tireless propaganda, the «pandemic» of a damaging worldview (in response to globalization) have cast doubt on the apologists' assertions of the myth of an «ideal future». Which have either returned to nothingness or become a part of «global corruption», upholding the idea of competitiveness of the existing governance model and a viable social contract. Nevertheless, the crisis of human values, socio-political frustration and the request for search of the new forms of coexistence are asserting the opposite. In our estimation, to date, the phenomenon of «global corruption» accumulates between six to nine trillion dollars (based on the share of speculative transactions in the world). In particular, it is the «gray money» of Western countries, which is legalized in the transitional States through various funds, which promote the so-called «fake» models of governance. This necessitates the search for a new effective model of public administration that can take into account the interests of the State, key corporate actors, civil society and the individual.

The manifestations of the current political governance crisis are reflected in mass protests of socio-economic and political nature in Lebanon, Chile, Iraq, Ecuador, France («Yellow Vest Movement»), Catalonia and Hong Kong; the results of the presidential elections in the United States, Ukraine, Tunisia, Brazil and permanent «electoral seismicity» in Spain and Israel; waves of «exits» led by the United Kingdom; further ideological polarization: the strengthening of right-wing populism in the European Union and the renaissance of left-wing politics ideas in the United States of America; numerous climate demonstrations in London, Paris, Brussels, Montreal; the paralysis of the public administration in the fight against the pandemic COVID-19, which ultimately puts on the agenda in front of the international community, national governments and the scientific community on the need to find new, competitive forms of human coexistence, qualitative governance models and a viable social contract.

Research methods

The wide range of quantitative, qualitative and mixed methods was used to solve the research problem. Historical method made it possible to analyze the historical preconditions and the process of formation of financial-industrial groups and their further transformation in financial-political groups both in Ukraine and Russian Federation. The casual-comparative method was used to analyze the domestic and foreign experience of the influence of financial-industrial / financial-political groups on the process of making public administration decisions. The structural-functional approach helped to identify the bilateral dependence of corporate entities and the establishment in unstable institutional systems (the formation of patron-client relations). Also these methods were used to study the corruption and its role like a stabilizing mechanism of the modern model of world order and a safeguard against the destruction of non-viable forms of human coexistence.

Results and discussion

The evidence of the inefficiency of the current model of social contract between authority, business and civil society may be a progressive inequality of income distributions in society and increasing big business impact on policymaking process. According to Oxford Committee for Famine Relief (Oxfam) study over the last decade, the number of billionaires has doubled and by the end of 2018th their numbers have crossed the mark of two thousand (2028 billionaires) [21]. During 2017–2018 a new billionaire is announced every two days in the world with an average wealth increase of \$ 2.5 billion every day. Instead, the financial situation of the 3.8 billion (with a total human population of 7.7 billion) the poorest people have not improved in any way.

The threat of inequality of resources and income distributions in the world are recognized by experts and representatives of influential international institutions: the International Monetary Fund (IMF) and the Organization for

Economic Co-operation and Development (OECD). According to the Managing Director of the International Monetary Fund Kristalina Georgieva: «Over the past decade, inequality has become one of the most complex and vexing challenges in the global economy. Inequality of opportunity. Inequality across generations. Inequality between women and men. And of course, inequality of income and wealth. They are all present in our societies and – unfortunately – in many countries they are growing. The good news is we have tools to address these issues, provided we have the will to do so. Despite the political difficulty of implementing reforms the payoffs for growth and productivity are worth the effort» [11]. Experts from both international institutions concluded that there is an inverse proportion between the inequality of income distributions and the level of economic growth: deepening inequality leads to a slowdown of economic growth. According to OECD analysts, the GDP of OECD member countries could be up 8.5% if it weren't the widening gap between the poor and the rich over the last 25 years [14]. As reported by the German Institute for Economic Research in Berlin (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung) for Germany, this means a loss of a potential € 40 billion a year [3].

According to some experts there are two main reasons for this situation: firstly, the existence of so-called «tax havens» – offshore zones that allow large-cap owners to avoid paying taxes, and, secondly, the inefficiency or unwillingness of national governments and the world community in regulating this issue. As stated in Oxfam report, from 2000th to 2014th, the number of offshore investments increased fourfold, with nine of the world's ten largest corporations represented in at least one offshore [2]. Pursuant to various estimates, twenty-one to thirty-two trillion dollars are hidden in offshore, and 98% of all financial transactions in the world are now speculative [36]. And this is provided that today the representatives of large cap pay the lowest taxes for the last decade. A 0.5% increase in taxation for one percent of the world's richest people will provide 262 million children with free education or 3.3 million people with quality health services [21].

In turn, representatives of the expert community have repeatedly pointed to the reluctance or inability of national governments and international institutions to solve this issue. The members of the Club of Rome Ernst von Weizsaecker and Anders Wijkman in their report «Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet» in 2017th stated that corporations, which avoid taxes payment constantly say they don't violate any laws. It often is – **then it is necessary to change the laws** [36]. However, **real-world experience** shows, that even after resonant scandals, «quiet harbors» for businesses remain intact. After all, the world broke into an era of «egocentrism», which is «characterized by the authoritarian behavior of political leaders and States, the radicalization of public sentiment, neo-isolationism, political decentralization, etc. » [25]. The consequence of such an «egocentric» policy is the asymmetric

distribution of resources in society: the excess of capital in the fictitious, but super-profitable spheres, and its scarcity in the strategic directions of the long-term development of the States. In keeping with the World Inequality Report, since the 1980s, «over the past decades, countries have become richer but governments have become poor» as a result of the State property privatization [1, p. 10–11].

It is worth noting that in addition to mention above problems, in our opinion, there is a third cause of total economic inequality — **the systematic business and politics interpenetration and the emergence of the newest phenomenon — the so-called «global corruption».** The financial-political groups' formation is a result of the merger of political and business interests and it is inherent not only for unstable institutional environments but also for States with stable democratic traditions and developed economic and political systems. But, with less destructive consequences for society, which is conditioned by the existing «historical immunity» and permanent «preventive vaccination» in the relations system «State — corporations — civil society».

In the United States and Western Europe processes of aggressive business political expansion took place at the turn of the XIX–XX centuries. In particular, the American researcher James Bradford DeLong draws some parallels between modern oligarchs in the post-Soviet space and American «robber barons» of those days. In his view, the «barons» of those days, like their contemporary «colleagues,» earned their wealth in coal, steel, and railroads during the great commodity boom before World War I [6, p. 179]. And they were also characterized by an unbridled desire to influence State management decisions process, thereby guaranteeing the viability and prosperity of their own businesses. However, the period of big business representatives' domination in the Political Power sphere in the USA was short enough and lasted from 1865 to 1896. In the future, especially during the presidency of Franklin D. Roosevelt, the large-cap owners were sidelined by the newly formed political elites. After World War II, military and corporate elites reinforced their influence on the on the public administration process [17, p. 272].

It is worth noting that in spite of some similarities between «American barons» of those days and the modern oligarchs, in our view, there are also significant differences due to their origin and functioning conditions: 1) the globalization processes and global market formation; 2) increased competition level in a «full world» conditions [5]. Relating to history, we can see that the «robber barons», despite their «predatory» business behavior and attempts (sometimes effective) to influence on public policy, all their acquired wealth (which, mainly, was lost in the following generations: their estates in Newport, Rhode Island (1960–70) sold for 2% of the original price) was invested in the development of their own country, which gave impetus to the development of the State's economy in general. On the other hand, in globalized world the modern oligarchs

are characterized by a different feature — outputting money from the country through various offshore and it's further investing in «friendly» to themselves economies and States linked with them by «global corruption». In the «full world» the main source of key-corporations' extra profiteering become not as much innovative activity, that produces new quality management models and revolutionary technologies, as a tough fight with competitors for redistribution of existing spheres and cash flows through formalized/unformalized instruments of influence. Experience has shown that corporate claims from business-competitors are often satisfied by third side — citizens of States, which ultimately leads to the widening gap between rich and poor. And not only economic but social too. After all, as the saying goes, «the level of freedom is determined by the standard of living».

The problem of formation and financial-political groups' functioning in stable and unstable institutional environment (in particular in Ukraine and the Russian Federation) had been paid much attention in a number of the Ia. Teleshun's scientific works [27, 28, 29, 31]. Where is noted that under certain conditions, financial-industrial groups lose their exclusively economic traits and acquire new features that give reason to classify them as financial-political groups. Such corporate groups are characterized by a combination of economic, political and administrative components to satisfy private and business interests. However, not less interesting issue is the relationship between the political-economic groups' functioning in the framework of systemic instability and the phenomenon of «global corruption». It is noteworthy that corruption as a phenomenon characterized by the systematic «use of public instruments for private interests» [18] is the cementing foundation of current financial-political groups' functioning.

Before turning to the «global corruption» phenomenon, it should be mentioned that in States with unstable institutional environment, in our opinion, there are two development scenarios of interconnection between financial-industrial groups and public authorities: 1) full subordination of the financial-industrial groups' political and economic activity to the will of the State — «occupation of business» (for example in the Russian Federation); 2) «seizure of power» by financial-industrial groups and their further transformation into financial-political groups (for example in Ukraine).

In the first scenario, the executive branch becomes the center of decision-making and controls the national party system through a well-organized presidential party. Power center with the help of a wide range of tools dictates its will to the representatives of financial-industrial groups, various associations, trade unions, federations, etc. Eliminate the existence of corporations and other powerful organization **outside this system. In essence, the State is «occupying»** space between itself, society and financial-and industrial groups. Instead, according to the second algorithm, patron-client relationships penetrate the

triangle «State — financial-industrial groups — society», that is leading to the gradual merger of big business representatives and political classes with the dominance of financial-industrial groups and their subsequent transformation into financial-political ones. Primary financial-political groups' incessant wrestle for state power becomes the main instrument of reproduction of this system [30, p. 118–119].

The rooting of informal structures in the State institutions system: government, parliament, and the judiciary lead to a significant spread of corruption in the State, what transform State institutions in the profit tools for a small group of people. Under such system a qualitative indicator of the of public policy effectiveness **becomes not the social result for the citizen, but the politician\official's ability to maximum «capitalize» their position and functions in the system «State — financial-political groups — society — citizen».**

In both scenarios, the participation of political-economic groups in the foreign policy of the State plays an important aspect of their activity in the system «State — financial-political groups». But these relationships are diametrically opposite. With the dominance of business groups («seizure of power»), the State becomes an instrument of foreign economic interests' realization of financial-political groups. In this case the first persons of the State assume the lobbyists' function of domestic political-economic groups in the national markets of other countries. For example the President of Ukraine Viktor Yushchenko had supported «Industrial Union of Donbass» corporation in the purchase «Huta Stali Częstochowa» (now «ISD-Huta Częstochowa») in Poland and «Group DF» — «Nitrofert» in Estonia. Undoubtedly, the support of big national business, by establishment, in the markets of other countries is not a criminal activity, vice versa — a logical and obligate step of any democratic and industrially powerful State. However, unlike the practice widespread in countries with long-standing democratic traditions, the benefits of domestic big business promoting to foreign markets is received not by the State in general, but by specific individuals integrated into political-economic relations.

It is worth noting that in the framework of systemic instability and «selective justice» not only domestic businesses are inclined to use personal ties with the authorities. In particular, there are specific issues regarding the activities of the gas company «Geo Alliance Group», owned by Ukrainian billionaire Viktor Pinchuk (owner of the international investment advisory group «EastOne Group») and the Swiss-Dutch company «Vitol Group». Currently, the «Geo Alliance» group has eleven companies and sixteen hydrocarbon deposits located in Ukraine [10]. However, in this case it is not so much interesting the fact of the current functioning of the company as the history of its formation. Ten deposits were provided to V. Pinchuk outside the tender in September-November 2004th (several months before the end of the Leonid Kuchma's (V. Pinchuk's father-in-law) presidential term of office), and seven in July 2007. In 2012th 25%

of «Geo Alliance» shares were acquired by Vitol Group and in 2017th its share increased to 50%. According to analysts, the change in the ownership structure of «Geo Alliance» was due to the following factors: 1) **long-lasting friendly relations** V. Pinchuk with Ian R. Taylor — Chairman and former Global CEO of «Vitol Group»; 2) the necessity to increase investment into the development of deposits; 3) the desire to create an additional protective layer around the owner of «EastOne Group» and his businesses [23], due to the loss of a strong administrative resource in the shape of L. Kuchma and later attempts to return the deposits to State ownership in 2007th [33] and 2017th [34].

It is interesting that to the Interpipe Research, Industries & Investment Group (in the list of the TOP-10 largest manufacturers of seamless tubes and ranked 3rd in the volume of production of all-rolled railway wheels in the world), which is part of the «EastOne Group», wasn't imposed sanctions by Russia, unlike Pinchuk's other companies and himself. After all, according to some testimonies, the Interpipe's products are actively used by the Russians to increase oil and gas production and rail transportation [32]. Moreover, according to Andrii Derkach (a People's Deputy of Ukraine 1998 — till now), V. Pinchuk cooperated with the KGB (State Security Committee of the USSR) [19]. Herewith the «Victor Pinchuk Foundation» and «EastOne» are powerful donors to the «Clinton Foundation» (\$ 8.1 million in 2014) [13].

In 2016 «EastOne Group» were interested in acquiring the assets of the gas-producing company «KUB-GAZ», but gave way to «Burisma Group» and its owner Mykola Zlochevsky (Minister of Ecology and Natural Resources from July 2, 2010th to December 9, 2010th). This gas company is linked to a scandal over the name of Hunter Biden, son of 47th U.S. Vice President Joe Biden. In addition to H. Biden, the Board of Directors of «Burisma Holdings» also included another famous personality — Aleksander Kwaśniewski (President of Poland 1995–2005) [35].

Another step towards establishing «friendly» relations between the establishment of Western States and representatives of financial-political groups is the acquisition of high-value real estate in these countries. On the one hand, it is a significant investment in the economies of Europe and North America, on the other — a proven way to legalize the «dirty» funds of financial-political groups. Thus, Rinat Akhmetov, the richest man in Ukraine and the owner of «SCM Holdings Limited», acquired one of the most expensive villas in the world at the end of 2019th at the Italian company «Campari Group» — Villa Les Cedres (France) for 200 million euros. The «SCM» group evaluates this asset as a long-term investment alongside other real estate in Europe and North America [24]. Representatives of the financial-political group «Privat» Ihor Kolomoisky and Gennadiy Bogolyubov also own significant assets, including in the USA: 55 Public Square Building (Cleveland, Ohio) for \$ 46.5 millions; One Cleveland Center (Cleveland, Ohio) — \$ 86.3 millions; AECOM Building (Cleveland, Ohio) — \$

46.5 millions; partly Crowne Plaza Hotel (Cleveland, Ohio); Stemmons Towers (Dallas, TX); CompuCom System Headquarters (Dallas, Texas); PNC Plaza (Louisville, Kentucky) — \$ 77 million; Huntington Building (Cleveland, Ohio) — \$ 18.5 million; CC Metals and Alloys LLC (Calvert, Kentucky) ferro-silicon plant — \$ 188.1 million; Corey Steel (Cicero, Illinois) metallurgical plant — \$ 43.5 million, etc. [16]. The money for the acquisition of these assets was withdrawn from Privatbank (through 19 anonymous companies in the US and PrivatBank Cyprus) for ten years (2006 to 2016) and the total amount of money laundered was \$ 470 billion. It is worth mentioning Dmytro Firtash and his close relationship with the United Kingdom establishment, in particular the Conservative and Unionist Part (in favor of which D. Firtash donated) and Boris Johnson personally. And a lawsuit regarding the sale and purchase of the historic Brompton Road tube station [15].

Instead, with the domination of the State («occupation of business»), financial-political groups become an additional tool for influencing the geopolitical map of the world. Where in addition to the traditional methods of the States' struggle for spheres of influence, the latest tools of «hybrid war» and «hybrid friendship» are used. In such circumstances, financial-political groups become the modern equivalent of the Trojan horse. In particular, it is a corruption scandal related to «caviar diplomacy» in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe and found some PACE deputies implicated in corruption actions for the benefit of Azerbaijan and other States [22]. Another example of financial-political groups' indirect influence of one State on the political process of another is the results of the International Consortium of Investigative Journalists investigation. According to published information, Russian billionaire Yuri Milner (co-owner and former chairman of the board of directors of the Russian Internet company «Mail. Ru Group») acquired about 10% of Facebook shares and 5% of Twitter shares, which allowed him to be included in the list of the most influential people of the IT industry in the world. Y. Milner's funds for this financial transaction were provided by the State-owned VTB Bank (with a minimum interest rate and unequal collateral) and «Gazprom Investholding» through Bermuda-based law firm «Appleby». This percentage of ownership of the global IT giants directly allows Y. Miller and representatives of the financial-political group to which he belongs: 1) to influence the policy of these IT corporations (including during elections); 2) to contact the political and economic elites of the United States of America. Direct access to the «body» of the American establishment allowed Y. Milner to become an investor in Jared Kushner's (son-in-law of U.S. President Donald Trump and his senior advisor since January 2017) fintech company — «Cadre» [20]. In such circumstances, the question of one State's influence and interference in the political processes of another through the establishment of these countries remains open.

It is worth noting that in the second scenario («occupation of business»), the State can exert its influence not only through the intermediary of financial-political groups' representatives, but also with the help of their «colleagues» on capital with «low social responsibility»: criminal gangs. According to a report by international security expert Mark Galeotti for the European Council on Foreign Relations, criminal gangs created by migrants from the Russian Federation in the early 1990s became an additional tool for Russia's pressure on both its «opponents» and «allies» in the international arena [9]. Russian Organized Crime (RBOC) is used by intelligence agencies and law enforcement agencies in Europe and North America to communicate with the «useful» people (through buying/blackmailing/intimidating), legalizing «dirty» money, strengthening and expanding the cyber-spy network, promoting own agents of influence in the public authorities, eliminating «inconvenient» people etc.

Interventions in internal affairs of sovereign States through the mediation of financial-political groups and/or representatives of criminal circles (as well as any agents of influence) that are integrated into the system of «transit corruption» are, oddly enough, similar. After all, big business in modern Russia (and not only in Russia, but also in other States of the post-Soviet space) was formed by four main groups: 1) the members of the nomenclature — **representatives** of the Communist Party of the USSR, the komsomol (including the leaders of the Center for Scientific and Technical Creativity of the Youth) or non-industrial State structures; 2) the «red directors» — heads of Soviet enterprises; 3) the shadow economy rustlers — were engaged in the informal purchase and sale of goods, not necessarily on a large volume; 4) the «new Russians» — created capital without relying on the resources of the previous groups, mostly by dubious or illegal (criminal) means [8, p. 53]. So, one of the main sources of primitive accumulation of capital in the post-Soviet space was shadow/half-shadow and illegal activity. However, this isn't solely the «know-how» of the post-Soviet space. As noted above, the vast majority of States underwent this historic process at the turn of the eighteenth–nineteenth centuries, but absolutely in other circumstances.

Of course, the opinion of the expert community may be that this is exclusively a problem for individual countries and regions of the world at some stage of their historical development. Of course, there can be the opinion in the expert community that this is exclusively a problem for individual countries and regions of the world at definite stage of their historical development. However, in our opinion, this phenomenon is more global. The penetration of «business-predatory» behavior with «illegal taste» in the system of government and borrowing it by the political class (including the ruling one) gradually makes it a commendation in the eyes of citizens. In such circumstances, corrupt and illegal activity becomes not only not condemned, but also **desirable and socially recognized** as effective. As noted by a well-known Ukrainian scientist, adviser to

several Presidents of Ukraine Sergii Teleshun: «today the word steal — becomes a compliment to the effectiveness of governance», both for representatives of the ruling class and for all society [26]. And zero corruption tolerance among the representatives of the political class exists, provided that their «fate» is absent in a particular corruption scheme. And this type of behavior is not limited to the territorial borders of States. After all, any entrepreneurial activity is characterized by a desire to amalgamation and capture new markets, especially if there are strong rears represented in the form of «controlled» or at least «friendly» power in the «State- Metropole» of their own business. The conquest of new markets for goods and services is accomplished through the usage of well-recommended tools, which in a tactical perspective are often more effective (in less than 30 years 111 official billionaires have appeared in the post-Soviet space [4]) than their democratic and legal analogues in countries with advanced economic and political systems.

However, it should be understood that this behavior of modern «barons» and «magnates» is absolutely to liking of the major part of economic establishment representatives of highly developed countries. Because in a «full world» close cooperation with representatives of corrupt financial-political groups are: 1) one of the fastest and conditionally legal ways to get an extra-profit; 2) the possibility to change the existing status quo in the world market for its own benefit. There is no exception for representatives of the political class who, through contacts with foreign financial-political groups receive either a financial gain or political dividends both for themselves and for their own political project. And the issues of morality and the conformity of their actions with democratic principles and procedures are becoming secondary. As a result, there are numerous scandals related to the financing and support of individual politicians and political parties by Russian financial-political groups in other States: the scandal connected with Marine Le Pen and the «National Rally» (until June 1, 2018, the National Front) in France over the lending of the «National Front» in 2014th to the amount of 11 million euros by Russian banks affiliated with the Kremlin; the scandal linked to «Freedom Party of Austria» and its leader Heinz-Christian Strache and his negotiations toward Russian financial and media support in the elections in 2017th; the support for Russia's financial-political groups by right-wing populist parties in Germany and Poland; the attempts to influence the results of the 2016 US presidential election and more. In this context, it is worth remembering the famous expression of the 1st US Secretary of the Treasury Alexander Hamilton: «There is no virtue in America. That commerce which presided over the birth and education of this states has fitted their inhabitants for the chain... the only condition they sincerely desire is that it may be a golden one». With just one clarification, the vast majority of the world is ready to be on this «gold chain». After all, «God is Dead» and was replaced by a new

god — Midas, who is both a value and a measure of success and the titular myth of the modern world.

With the spread of the «Gold Rush Virus» an increasing number of people are faced with a difficult choice: either to adopt new principles and rules of behavior while remaining in the competitive environment, or to find themselves outside the board of contemporary world socio-economic and political mainstream. According to the Global Social Mobility Index (2020), none of the G7 countries ranked in the Top-10 with the highest «positive bandwidth» from one to another socio-economic layer [12]). The top five include Scandinavian countries: Denmark, Norway, Finland, Sweden and Iceland. Of the Group of Seven, Germany is the most socially mobile (11th position), slightly behind France (12th). Canada (14th) and Japan (15th) also included in the TOP-20. Other countries: the United Kingdom (21th), the United States (27th) and Italy (34th) didn't reach the top twenty at all. And these are the G7 States, which are in many aspects the world benchmark and legislator of existing rules and forms of human coexistence. However, it should be understood that even those countries that in the top ranking in social mobility index don't exist outside the world market and formed system of international relations. They are also hostage to the «global corruption» and regional financial-political groups' will. Suffice it to recall the conflict over the «Nord Stream 2» gas pipeline. The prolonged Denmark resistance against gas pipeline to be laid in its exclusive maritime economic zone has had a fiasco under systematic pressure from Russia and Germany and with the quiet indulgence of France and other EU member countries. Democratic principles and procedures have given way to economic interests and political expediency.

Admittedly, this situation is of concern not only in the scientific and partly establishment environment, but also in some representatives of big business, mainly in the so-called «old money» of Western countries. Because excessive public attention to this issue, even in the «old» democracies, can lead to a radical revision of the place and role of the large-cap owners in the new model of social contract. And this is a direct threat to the representatives of big business and the existing order of things. In particular, outstripping the autumn protests in New York and other cities in the United States (Occupy Wall Street, in the summer of 2011) was created the movement of millionaires for high taxes. One of the initiators of this movement was U.S. billionaire W. Buffett, who called on the United States Congress to raise taxes for the richest individuals and companies to support reducing their own budget deficits. The most powerful support for the Warren Buffett's initiative was received in the European Union countries: one of the richest French women Liliane Bettencourt (owner of «L'Oreal») together with the owners of the largest French companies («Accor», «Air France-KLM», «Arevz», «Citroen», «Danon», «Fimalac», «Orang», «Peugeot»), «Societe Generale», «Total», etc.) requested the Government to introduce an additional levy for the rich to improve the economy; a similar step was taken by the Italian

multimillionaire Luca Cordero di Montezemolo (who heads the car holding company «Ferrari SpA»), proposing to additionally tax compatriots with annual income of 5–10 million of euros or more. This initiative was joined by wealthy Germans who founded the organization «Rich for Capital Tax» («Vermögende für eine Vermögensabgabe») and appealed to the Federal Chancellor of the Federal Republic of Germany Angela Merkel to reduce the gap between the poor and the rich [7]. And thus «adjust» the existing social contract between the authorities, business and civil society.

Conclusions

King Midas's ability to turn everything into gold was both his gift and a curse. The curse that condemned him to starvation and loneliness. In turn, the «gold rush» virus, the «flexibility» of democratic principles and the «collective Midas» are the gift-curses of the 21st century. In this case the State becomes not a service institution which help the citizens, but a club for the interests of shareholders of corporate corruption. Exemption from the «golden gift» can be found not in the Pactolus River, but in the implementation of a new effective model of public administration that would take into account the interests of the State, key corporate actors, civil society and the individual. Only the creation of an effective legal framework, transparent access of civil society to the State's institutions and mechanisms for controlling the resources distribution, not only at the level of national States, but also at the level of the world community, will ensure the sustainable socio-economic, political and democratic development of humanity.

References:

1. Alvaredo F., Chancel L., Piketty Th., Saez E., Zucman G. (2018). World Inequality Report. World Inequality Lab. Available at: <https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-english.pdf> (accessed April 30, 2020)
2. An economy for the 1%, 2016. Oxfam Briefing Paper. Available at: https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/file_attachments/bp210-economy-one-percent-tax-havens-180116-en_o.pdf (accessed May 27, 2020)
3. Bach S. (2018). Die Erbschaftsteuer ist die beste «Reichensteuer». DIW Berlin. Available at: www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.608705.de/18-49-4.pdf (accessed July 27, 2020)
4. Billionaires — The Richest People in the World, 2019. Forbes. Available at: www.forbes.com/billionaires/#2f994ofd251c (accessed April 30, 2020).
5. Daly E.H. (2005). Economics in a Full World. Scientific American, US: «Springer Nature», pp. 100–107.

6. DeLong B. (2002). Robber Barons. Essays on the World Economy: Outstanding World Economists at the Carnegie Moscow Center. Moscow: Gendalf: 179–208.
7. Denkov D. (2011). **Akhmetov and Co didn't support Western millionaires.** Ekonomichna Pravda. Available at: www.epravda.com.ua/publications/2011/09/7/297317/ [in Ukrainian], (accessed June 27, 2020)
8. Fortescue S. (2008). **Russian oil barons and metal magnates. The oligarchs and the State in transition.** Moscow: Stolitsa-print, P. 379 (in Russian).
9. Galeotti M. (2017). **Crimintern: How the Kremlin uses Russia's criminal networks in Europe,** European Council on Foreign Relations. Available at: www.ecfr.eu/page/-/ECFR208_-_CRIMINTERM_HOW_RUSSIAN_ORGANISED_CRIME_OPERATES_IN_EUROPE02.pdf (accessed May 30, 2020)
10. Geo Alliance Group—Companies. 2020. Available at: <https://geo-alliance.com.ua/en/> (accessed April 15, 2020)
11. Georgieva K. 2020. Reduce Inequality to Create Opportunity, IMF Blog. Available at: <https://blogs.imf.org/2020/01/07/reduce-inequality-to-create-opportunity/> (accessed June 17, 2020)
12. Global Social Mobility Index 2020: why economies benefit from fixing inequality. (2020). World Economic Forum. Available at: www.weforum.org/reports/global-social-mobility-index-2020-why-economies-benefit-from-fixing-inequality (accessed April 27, 2020)
13. Grimaldi, J.V., Ballhaus R. (2015). Clinton Charity Tapped Foreign Friends. The Wall Street Journal. Available at: www.wsj.com/articles/clinton-charity-tapped-foreign-friends-1426818602 (accessed April 27, 2020)
14. Karapata, M. (2018). Is it a dangerous gulf between rich and poor in the global economy, Deutsche Welle. Available at: <https://p.dw.com/p/2w7kr> [in Ukrainian], (accessed April 27, 2020)
15. Kovach, O. (2020). Lawsuit in London sheds light on Firtash's ties with British leadership. Radio Svoboda. Available at: www.radiosvoboda.org/a/30469908.html [in Ukrainian], (accessed April 27, 2020)
16. Martinenko, D. (2019). «Property of Kolomoisky and Bogolyubov in the USA. Privatbank discloses US assets to oligarchs». Radio Svoboda. Available at: www.radiosvoboda.org/a/schemes/29984753.html?fbclid=IwARoBX4Kta3waZjJnRPphr4lJz_-NA-pYEcJsxgNaF4yUUHlElze2oqbZ98yA [in Ukrainian], (accessed April 27, 2020)
17. Mills C.W. (1956). The Power Elite. New York: Oxford University Press, P. 423.

18. Minakov M. (2020). «Oligarchic clans don't understand how to live under Zelensky». Vesti. ua. Available at: <https://vesti.ua/politika/oligarhicheskie-klany-ne-ponimayut-kak-zhit-pri-zelenskom-filosof-minakov> [in Russian], (accessed April 27, 2020)
19. MP Derkach stated that Pinchuk was a KGB agent, businessman's representatives deny this. (2019). Gordon. Available at: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-nardep-derkach-zajaviv-shcho-pinchuk-buv-agentom-kdb-predstavniki-biznesmena-zaperechujut-tse-1479599.html> [in Ukrainian], (accessed April 27, 2020)
20. Offshore Trove Exposes Trump-Russia Links And Piggy Banks Of The Wealthiest 1 Percent. (2017). International Consortium of Investigative Journalists. Available at: www.icij.org/investigations/paradise-papers/paradise-papers-exposes-donald-trump-russia-links-and-piggy-banks-of-the-wealthiest-1-percent/ (accessed April 27, 2020)
21. Public Good or Private Wealth. (2019). Oxfam Inequality Report. Available at: <https://oxfam.app.box.com/s/f9meuzijr-d9e1xrkrq59e37tpoppqupo/file/385579400762> (accessed April 27, 2020)
22. Report of the Independent Investigation Body on the allegations of corruption within the Parliamentary Assembly. (2018). Council of Europe. Available at: <http://assembly.coe.int/Communication/IBAC/IBAC-GIAC-Report-EN.pdf> (accessed April 27, 2020)
23. Rjasnij, D. (2020). Pinchuk sells gas business: what happened and why it's not so good for the industry. Ekonomichna pravda. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/3/656532/> [in Ukrainian], (accessed April 27, 2020)
24. SCM Holdings Limited announces acquisition of real estate asset. 2020. SCM Holdings Limited. Available at: www.scmholdings.com.cy/scm-holdings-limited-announces-acquisition-of-real-estate-asset/?fbclid=IwAR1FGt9sCr4HcDOImc_tyoPWWcIigvhnQJOjtg8XqL1pImbnFLPTrQxBs_Q (accessed April 27, 2020)
25. Teleshun, S. O. (2017). **The social outcome of reforms can be a litmus test for the prospect of a «Ukrainian project» and the maturity of a nation**, Ukrinform. Available at: www.ukrinform.ua/rubric-politics/2194400-sergij-telesun-doktor-politichnih-nauk.html [in Ukrainian], (accessed April 27, 2020)
26. Teleshun, S. O. (2019). Puls. 112.ua. Available at: <https://video-ua.112.ua/puls-pisliamova-efir-vid-15012019-287486.html> [in Ukrainian], (accessed April 27, 2020)
27. Teleshun, Ia. (2016). **Features of the financial-political groups' functioning in the system of public policy: realities of Ukraine**. Kyiv.

- Bulletin of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. Political Science. Sociology. Law. 1/2 (29/30): 137–142 [in Ukrainian]
28. Teleshun, Ia. (2017). Mass media as a tool for the financial-political groups' struggle: the realities of Ukraine. Kyiv. Scientific journal of National Pedagogical Drahomanov University. Political Science, Series 22, 22: 57–64 [in Ukrainian]
 29. Teleshun, Ia. (2017). Clientelism as a component of the of financial-political groups' functioning. Vinnytsia, «Political Life». 3: 79–83 [in Ukrainian]
 30. Teleshun, Ia. (2018). **Financial-political groups in an unstable institutional environment.** Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv. Dis...kand. polit. nauk: 23.00.02. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/2b6/dis_Teleshun%20Ya._S..pdf [in Ukrainian], (accessed September 27, 2020)
 31. Teleshun, Ya. (2016). **Some aspects of financial-political groups' activity during political crisis 2014–16,** Evropský politický a právní diskurz (European political and law discourse), Družstvo «JižníPalmíra», Brno: JižníPalmíra, družstvo, Vol. 3, Issue 5: 69–74.
 32. Blood trade according to Pinchuk's plan: why Kuchma was returned to Minsk talks. (2019). **OBOZREVATEL.** Available at: www.obozrevatel.com/ukr/society/plan-pinchuka-navischo-kuchmu-povernuli-v-minski-peregovori.htm [in Ukrainian]
 33. Resolution in the case № K-31103/06 of the Supreme Administrative Court of Ukraine, May 28, 2008. State register of court decisions. Available at: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2970177> [in Ukrainian]
 34. Resolution in the case № 66655555 of the Pechersk District Court of Kyiv, May 11, 2017. State register of court decisions. Available at: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/66655555/> [in Ukrainian]
 35. Vogel P. Kenneth, Mendel Iu. 2019. Biden Faces Conflict of Interest Questions That Are Being Promoted by Trump and Allies», The New York Times. Available at: www.nytimes.com/2019/05/01/us/politics/biden-son-ukraine.html
 36. Weizsäcker von E.U., Wijkman A. (2018). Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. New York: Springer, P. 220.

Список посилань

1. Alvaredo F., Chancel L., Piketty Th., Saez E., Zucman G. (2018). World Inequality Report. World Inequality Lab. URL: <https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-english.pdf> (дата звернення: 30.04.2020).

2. An economy for the 1%, 2016. Oxfam Briefing Paper. URL: https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/file_attachments/bp210-economy-one-percent-tax-havens-180116-en_o.pdf (дата звернення: 20.04.2020).
3. Bach S. (2018). Die Erbschaftsteuer ist die beste «Reichensteuer». DIW Berlin. URL: www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.608705.de/18-49-4.pdf (дата звернення: 30.05.2020).
4. Billionaires—The Richest People in the World, 2019. Forbes. URL: www.forbes.com/billionaires/#2f994ofd251c (дата звернення: 30.05.2020).
5. Daly E.H. (2005). Economics in a Full World. Scientific American, US: «Springer Nature» P. 100–107.
6. DeLong B. (2002). Robber Barons. Essays on the World Economy: Outstanding World Economists at the Carnegie Moscow Center. Moscow: Gendalf: 179–208.
7. Денков Д. Ахметов і Ко не підтримали західних мільйонерів // Економічна правда. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/09/7/297317/> (дата звернення: 30.05.2020).
8. Фортескью С. Русские нефтяные бароны и магнаты металла. Олигархи и государство в переходный период; пер. с англ. Т. Новикова. М.: Столица-принт, 2008. — 379 с.
9. Galeotti M. (2017). **Crimintern: How the Kremlin uses Russia's criminal networks in Europe**, European Council on Foreign Relations. URL: www.ecfr.eu/page/-/ECFR208_-_CRIMINTERM_HOW_RUSSIAN_ORGANISED_CRIME_OPERATES_IN_EUROPE02.pdf (дата звернення: 30.05.2020).
10. Geo Alliance Group—Companies. 2020. URL: <https://geo-alliance.com.ua/en/> (дата звернення: 15.04.2020)
11. Georgieva K. 2020. Reduce Inequality to Create Opportunity, IMF Blog. Available at: <https://blogs.imf.org/2020/01/07/reduce-inequality-to-create-opportunity/> (дата звернення: 17.08.2020).
12. Global Social Mobility Index 2020: why economies benefit from fixing inequality. (2020). World Economic Forum. Available at: www.weforum.org/reports/global-social-mobility-index-2020-why-economies-benefit-from-fixing-inequality (дата звернення: 17.08.2020).
13. Grimaldi, J.V., Ballhaus R. (2015). Clinton Charity Tapped Foreign Friends. The Wall Street Journal. URL: www.wsj.com/articles/clinton-charity-tapped-foreign-friends-1426818602 (дата звернення: 20.08.2020).
14. Карапата М. Чи небезпечна прірва між багатими й бідними для світової економіки. *Deutsche Welle*. URL: <https://p.dw.com/p/2w7kr> (дата звернення: 20.09.2020).

15. Ковач О. Судовий позов у Лондоні проливає світло на зв'язки Фірташа з британським керівництвом. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30469908.html> (дата звернення: 17.08.2020).
16. Мартиненко Д. Майно Коломойського та Боголюбова у США. «Приватбанк» розкрив американські активи олігархів. *Радіо Свобода*. — URL: https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/29984753.html?fbclid=IwARoBX4Kta3waZjJnRPphr4IJz_-NA-pYEcJsxgNaF4yUUhElze2oqbZ98yA (дата звернення: 17.08.2020).
17. Mills C.W. (1956). *The Power Elite*. New York: Oxford University Press, P. 423.
18. Минаков М. «Олигархические кланы не понимают, как жить при Зеленском» // VESTI.ua. URL: <https://vesti.ua/politika/oligarhicheskie-klany-ne-ponimayut-kak-zhit-pri-zelenskom-filosof-minakov> (дата звернення: 17.08.2020).
19. Нардеп Деркач заявив, що Пінчук був агентом КДБ, представники бізнесмена заперечують це. *ГОРДОН*. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-nardep-derkach-zajaviv-shcho-pinchuk-buv-agentom-kdb-predstavniki-biznesmena-zaperechujut-tse-1479599.html> (дата звернення: 30.05.2020).
20. Offshore Trove Exposes Trump-Russia Links And Piggy Banks Of The Wealthiest 1 Percent. (2017). International Consortium of Investigative Journalists. URL: www.icij.org/investigations/paradise-papers/paradise-papers-exposes-donald-trump-russia-links-and-piggy-banks-of-the-wealthiest-1-percent/ (дата звернення: 20.09.2020).
21. Public Good or Private Wealth. (2019). Oxfam Inequality Report. URL: <https://oxfam.app.box.com/s/f9meuzi1jrd9e1xrkrq59e37tpo9pqrqo/file/385579400762> (дата звернення: 20.09.2020).
22. Report of the Independent Investigation Body on the allegations of corruption within the Parliamentary Assembly. (2018). Council of Europe. URL: <http://assembly.coe.int/Communication/IBAC/IBAC-GIAC-Report-EN.pdf> (дата звернення: 20.09.2020).
23. Рясний Д. Пінчук продає газовий бізнес: що сталося і чому це не добре для галузі *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/3/656532/> (дата звернення: 17.08.2020).
24. SCM Holdings Limited announces acquisition of real estate asset. 2020. SCM Holdings Limited. URL: www.scmholdings.com.cy/scm-holdings-limited-announces-acquisition-of-real-estate-asset/?fbclid=IwAR1FGt9sCr4HcDOImc_tyoPWWcligvhnQJOjtg8XqL1pImbnFLPTrQxBs_Q (дата звернення: 20.09.2020).

25. Телешун С. О. «Соціальний результат реформ може стати лакмусовим папірцем перспективності «українського проекту» та зрілості нації». *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2194400-sergij-telesun-doktor-politichnih-nauk>. html (дата звернення: 25.09.2020).
26. Телешун С. О. Пульс. Післямова. Ефір від 15.01.2019 // 112.ua. URL: <https://video-ua.112.ua/puls-pisliamova-efir-vid-15012019-287486.html> (дата звернення: 25.09.2020).
27. Телешун Я. С. Особливості функціонування фінансово-політичних груп у системі публічної політики: реалії України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. — К.: «Політехніка», 2016. № 1/2 (29/30). С. 137–142.
28. Телешун Я. С. Засоби масової інформації як інструмент боротьби фінансово-політичних груп: реалії України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Київ, 2017. № 22. С. 57–64.
29. Телешун Я. С. Клієнтелізм як складова функціонування фінансово-політичних груп. *Політичне життя* (Political Life). Вінниця, 2017. №3. С. 79–83.
30. Телешун Я. С. Фінансово-політичні групи в нестабільному інституційному середовищі: дис. ... канд.. політ. наук: 23.00.02. Ктїв, 2018. 248 с.
31. Teleshun, Ya. (2016). Some aspects of financial-political groups' activity during political crisis 2014–16, *Evropský politický a právní diskurz* (European political and law discourse), Družstvo «Jižní Palmíra», Brno: Jižní Palmíra, družstvo, Vol. 3, Issue 5: 69–74.
32. Торгівля на крові за планом Пінчука: навіщо Кучму повернули у Мінські переговори. *OBOZREVATEL*. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/plan-pinchuka-navischo-kuchmu-povernuli-v-minski-peregovori.htm> (дата звернення: 25.09.2020).
33. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 28 травня 2008 р., судова справа № К-31103/06. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2970177> (дата звернення: 25.09.2020).
34. Ухвала Печерського районного суду міста Києва від 11 травня 2017 р., судова справа № 66655555. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/66655555/> (дата звернення: 25.09.2020).

35. Vogel P. Kenneth, Mendel Iu. (2019). Biden Faces Conflict of Interest Questions That Are Being Promoted by Trump and Allies», The New York Times. Available at: www.nytimes.com/2019/05/01/us/politics/biden-son-ukraine.html (дата звернення: 10.09.2020).
36. Weizsäcker von E.U., Wijkman A. (2018). Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. New York: Springer, P. 220.

Стаття надійшла до редакції 14.10.20

© Телешун Я. С., 2020

Volodymyr Grubov

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-3048-3280>

e-mail: grubovvm@gmail.com

Valery Svynarenko

*National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi
(Kyiv, Ukraine)*

<https://orcid.org/0000-0001-7514-1535>

e-mail: vvs57@i.ua

WHO AND COVID-19: FROM THE PROBLEM OF INTERNATIONAL SOLIDARITY TO THE GREAT GAME AROUND THE VACCINE

Abstract

The article considers the activities of the World Health Organization (WHO) in a pandemic caused by the spread of coronavirus infection (Covid-19). Attempts by WHO and existing international formats to establish cooperation and coordination in confronting the new global threat can be traced. It states that in the face of many uncertainties of the consequences of coronavirus infection and the peculiarities of its proliferation, national governments have returned to the tools of barrier policy and border closures, making it difficult to coordinate actions within the global community. The factors influencing the state of global solidarity and the policy of the world's leading players in WHO are analyzed. The focus is on the factor of U.S. – China relations, within which the dominant political novel is the Chinese footprint in Covid history and on factor of European strife observed between EU countries during the critical period of functioning of national healthcare systems.

The actions of the governments of individual EU countries, Russia and the United States in stimulating national pharmacological corporations to create a vaccine for Covid infection and the problem of the information company regarding large-scale vaccination of the population are revealed.

Key words: WHO, Covid-19, vaccination, cooperation, struggle of interests.

Грубов Володимир Михайлович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-3048-3280>

e-mail: grubovvm@gmail.com

Свинаренко Валерій Васильович

Національний університет оборони України ім. Івана Черняхівського

(м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-7514-1535>

e-mail: vvs57@1.ua

ВООЗ І COVID-19: ВІД ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ СОЛІДАРНОСТІ ДО ВЕЛИКОЇ ГРИ НАВКОЛО ВАКЦИНИ

Резюме

У статті розглянуто питання діяльності Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) в умовах пандемії викликаній поширенням коронавірусної інфекції (Covid-19). Простежується спроби ВООЗ й існуючих міжнародних форматів налагодити співпрацю і координацію дій у протистоянні новій глобальній загрозі. Констатується, що в умовах багатьох невизначеностей наслідків коронавірусної інфекції і особливостей її розповсюдження національні уряди повернулися до інструментів політики бар'єрів та закриття кордонів, що ускладнює координацію дій в межах світової спільноти. Аналізуються чинники, які вплинули на стан глобальної солідарності та політику провідних світових гравців в ВООЗ. Виокремлюються проблемні питання в діяльності ВООЗ, які вона не може вирішити в межах своєї компетенції і потребує допомоги світової спільноти.

Розкриваються дії урядів окремих країн ЄС, Росії і США у стимулюванні національних фармакологічних корпорацій щодо створення вакцини від Covid інфекції й проблеми інформаційної компанії щодо масштабної вакцинації населення.

Ключові слова: ВООЗ, Covid-19, вакцинація, співпраця, боротьба інтересів.

Вступ

У січні 2001року виконується рік як світова спільнота почала жити в умовах світу небезпечного патогенна, який з ініціативи ВООЗ отримав назву **COVID-19. Невидимий ворог охопив цілі країни і континенти, позбавив людство знайомого й прийняттого стилю життя, зупинив економіку, а головне посіяв страх та відчуження серед пересічних громадян і показав слабкість національних урядів діяти в екстремальних умовах.** Світ втратив рівновагу і почав балансувати між егоїзмом одних і закликами до консолідації з боку інших. І в першому і в другому випадку і «перших» і «других» уособлюють країни-лідери світової політики, міжнародні організації і союзи, національні уряди, транснаціональні корпорації і національний капітал. Картину світового і національного колапсу посилювали політично ангажовані ЗМІ, оцінки представників експертного середовища, дебати політиків тощо, що скоріш нагадувало нагнітання страху і пошуку винних, ніж мобілізацію ресурсів світової спільноти і окремих держав на боротьбу з новою загрозою. Як наслідок, опірність національних спільнот до незвичних умов життя почала розмиватися у багатьох заборонах, невизначеностях безпеки нового вірусу та відсутності стратегій боротьби. Невідомий патоген став викликом і водночас показником ефективності політики національних урядів і багатьох міжнародних структур. Одну з цих структур уособлює ВООЗ.

Внутрішні і міжнародні аспекти проблематики **Covid-19** знайшли відображення у низці аналітичних матеріалів й експертних оцінках. Проте, слід зазначити, що у контексті заявленої теми відчувається брак системного матеріалу, який був би націлений на розкриття існуючих проблем загальної картини зусиль міжнародної спільноти щодо боротьби з коронавірусом.

Метою статті є аналіз діяльності ВООЗ і розкриття суперечностей в межах міжнародної спільноти у протистоянні пандемії викликаній Covid-19.

У ході підготовки статі були використані наступні *наукові методи*: компаративний — для уточнення національно-особливих підходів у напруженні анти Covid-них — стратегій та інтенцій політичного дискурсу у межах ВООЗ; діалектичний — для виявлення політичних суперечностей між країнами-учасниками ВООЗ у налагодженні діалогу; системний — для уточнення впливу бізнес інтересів провідних фармкорпарацій, які виробляють вакцину від Covid-19 на лінію поведінки лідерів країн в системі міждержавних відносин.

Результати дослідження

Свій шлях по Європі Covid-загроза почала з Італії. Новорічні свята 2000 року, скупчення людей на великих розпродажах у торгових мережах, потік туристів та національно-особливий спосіб життя італійців стали соціальним тригером, який запустив коронавірусну інфекцію по всій Європі.

Вже на кінець квітня лідерами по розповсюдженню коронавірусу стали Іспанія — 200 тис., Італія — 180 тис. та Франція — 170 тис. Зворотною стороною невідомої до цього часу хвороби стала велика кількість летальних випадків. За добу їх кількість в цих країнах складала до 500 людей, що викликало панічні настрої серед населення і керівництва країн. Подібна картина спостерігалася і в Німеччині, і в Бельгії та в інших країнах ЄС, хоча статистика по летальності була дещо нижчою — 250–150 людей [1].

Щодо США як світового лідера у захворюванні на Covid, а це на кінець квітня майже 800 тис. випадків і летальність вдвічі вище ніж в Європі [1], то тут був присутній як внутрішній так і зовнішній чинник. Зовнішній чинник американські експерти пов'язали з великими туристичними потоками у новорічні свята з країн Європи і Китаю, що дійсно мало місце. Внутрішній — з несвоєчасним реагуванням системи охорони здоров'я на велику кількість випадків атипічної пневмонії в осінньо-зимовий період 2019 року. За обережними визнаннями американських медиків під цими поверховими заключеннями міг приховуватися небезпечний патоген коронавірусу. В позиції США присутній й політичний чинник. На ньому напояла адміністрація президента Д. Трампа і він пов'язується з несвоєчасним попередженням ВООЗ про стан захворювань на коронавірус в Китаї. У подальшому це призвело до конфлікту з ВООЗ і оприлюдненню особливої позиції США щодо китайського сліду у Covid історії.

Отже, у заяві на пресс-конференції у Twitter голови ВООЗ Тедроса Адена Гебрейесуса (11.03.2020 року), що «ВООЗ прийняла рішення, що Covid-19 можна охарактеризувати як пандемію» і що у такій постановці питання ВООЗ «вдарила у тривожний дзвін» фактично відображена світова динаміка розповсюдження нового патогену й його небезпека з точки зору діагностики, лікування й ускладнень [2]. Стурбованості додає і той факт, що за даними ВООЗ у світі перші 100 тис. випадків захворювань на Covid заняли 67 днів, Другі 100 тис. — 11 днів. На треті 100 тис. пішло всього 4 дні. На четверті — 2 дні. Сумна статистика була підкріплена констатацією і того факту, що ефективного лікування і профілактики цього захворювання не існує.

«Тривожний дзвін» ВООЗ, має й інший вимір. Йдеться про покладену на організацію специфічну гуманітарну місію в межах ООН у підтриманні контрольованої епідеміологічної обстановки у межах світової спільноти і забезпечення доступу населення планети до життєво необхідних ліків. Зрозуміло, що у першу чергу йдеться про групу так званих «бідних країн», якими безспідставно опікується ВООЗ. Прикладом такого піклування може слугувати допомога з боку ВООЗ у 2015–2017 роках країнам Африки у локалізації спалахів надто небезпечної хвороби «ЕБОЛА». У цей час на прохання ВООЗ до розробки вакцини від хвороби були залучені кращі фармакологічні компанії з країн ЄС, Росії і США. Ситуація

з Covid-19 виглядала і досі виглядає значно складніше. У боротьбі з коронавірусом неготовність до нового виклику стали демонструвати фактично всі національні системи охорони здоров'я, починаючи від США, країн ЄС, Росії, Китаю, Японії та інших країн. Починаючи з січня 2000-го року на національному рівні мова й досі йде про такі речі як нестача витратних матеріалів (засобів індивідуального захисту лікарів і населення), ліків, медичного обладнання (апаратів ШВЛ, койко-міст з киснем), нестача медперсоналу, карет швидкої допомоги, спеціалізованих центрів по лікуванню Covid-захворювань тощо. Поєднання цих обставин з хвилю подібною навалюю Covid-19 (перша хвиля — січень-червень 2020 р., друга жовтень 2020 р. з переходом на 2021 р.) сприяло частковому закриттю національних систем охорона здоров'я з метою мобілізації ресурсів і зосередження зусиль на внутрішньому контурі. З початком пандемії таку картину поведінки ми спостерігали навіть за світовими лідерами у сфері надання медичних послуг і якісної медицини. Тобто світова спільнота все більше стала поглинатися в філософію «сам на сам» з всіма негативами такого підходу. Ситуація дещо пом'якшилася у другій половині 2000-го, коли з'явилися перші повідомлення про успіхи вчених біологів у розробці вакцини від коронавірусу.

Національний егоїзм відобразив не тільки зростання соціального невдоволення широких верств населення погіршенням умов життя, падіння національних економік і політичного напруження в середині країн, але й брак глобальної солідарності. На думку очільника ВООЗ у межах світової спільноти — «це є найбільшою загрозою ніж сам вірус» [3]. На гостроту цієї проблеми вплинули декілька чинників. Вони й досі привносять у міжнародні відносини певний негатив, насторогу і конфліктність.

Події останніх 10 років впевнено довели, що у майбутніх біологічних історіях, які ще можуть відбутися у світі боротьби інтересів завжди може сплинути чийсь національний слід. На сьогодні китайський слід у Covid-19 є домінуючою новелою в міжнародній політиці. Починаючи з березня 2020 року її послідовно розпочали відстоювати США і особисто президент Д. Трамп, який претендував на другий президентський термін. Проте, незважаючи на політичну риторику адміністрації Білого Дому, США активно співпрацювали з Китаєм у закупівлі різноманітних засобів індивідуального захисту лікарів і населення та деякого медичного обладнання.

Анти китайська позиція США базувалася на даних західної розвідки, в яких стверджується, що група вчених під керівництвом Ші Чженлі, яка працювала в Уханській вірусній лабораторії, ще 2013 році знайшла зразки вірусу, які співпадали на 96, 2% с SARS-Cov-2 (вірусом, який викликає Covid-19) під час дослідження фекалій летучих мишей в печері в провінції Юнань. В 2015 році спільно з університетом Північної Кароліни (США) група Ші Чженлі заключила, що SARS-подібні віруси можуть передаватися від

летучих мишей людині і від цього нема лікування. При цьому вчені визнали небезпеку «майбутніх спалахів нового захворювання з ризиком створення більш небезпечних патогенів» [4].

Слід зазначити й інше. В позиції США простежується солідарна думка союзу «П'яти очей» куди входять спецслужби США, Канади, Великобританії, Австралії та Нової Зеландії. В доповіді, яку підготував союз йдеться, що в «загрозу іншим країнам» влада Китаю приховала новини про коронавірус, лабораторні дані та відмовила надати результати досліджень міжнародним вченим, які працюють над вакциною. У доповіді також констатується, що випадки коронавірусу в Китаї стали фіксуватися ще восени 2019 року. Висновок зроблено на підставі заяв урядів Тайваня (грудень 2019 р.) і Гонконгу (січень 2020 р.). У негативному світі у доповіді виглядає і ВООЗ. Згідно документу організація знала про все, що відбувається в Китаї, але приховувала дійсну картину від світової спільноти [4].

На початку травня 2020 року держсекретар США М. Помпео в інтерв'ю ABC News заявив, що існує значна кількість доказів того, що це вийшло з лабораторії в Ухані. ...Кращі експерти до сих пір думають, що все це було зроблено людиною. Я бачив, що каже розвід спільнота. В мене немає підстав вважати, що вони помилились» — заявив він [5]. Під тиском США [6; 7] 27 країн-членів ВООЗ підготували Резолюцію для Асамблеї ВООЗ щодо належного розслідування реального походження коронавірусу. Асамблея відбулася 19 травня 2020 року і проведена з країнами-учасниками (194 країни) в режимі онлайн [8].

Керівництво Китаю всі закиди Білого Дому щодо китайського сліду відкинуло і навело декілька контр доводів не на користь США. По-перше, йдеться по військові ігри, які відбулися в Китаї у жовтні 2019 року де була присутня команда з США. Місцем проведення був Ухань. Присутність хворих на коронавірус в американській команді, зрозуміло, ніхто не перевіряв. По-друге, зв'язок між науковою спільнотою США і Китаю в історії з Covid теж кидає тінь на США. За твердженням китайської сторони в процесі біологічних експериментів американських вчених з вірусами SARS-Cov-2 могли бути нестандартні ситуації, про що свідчать спалахи атипічної пневмонії на території США протягом 2019 року. На додаток на початку грудня 2020 року Китай зробив заяву і про австралійський слід Covid. Йдеться про м'ясо австралійських буйволів, яке Китай тривалий час імпортував у великій кількості, і в якому китайські біологи знайшли коронавірус. Раніш китайські біологи знайшли коронавірус у заморожених морепродуктах з Норвегії. Таким чином, проблема коронавірусу стала набувати характеру множини варіантів розповсюдження й інтернаціоналізації походження.

Другий чинник браку солідарності у боротьбі з Covid-19 пов'язаний з суто політичною складовою міжнародних відносин, де у межах проголошених коаліційних стратегій змагаються союзники і партнери. Проте,

як показав 2000 — й у критичні часи чвар не оминуті і між союзниками. Прикладом такої історії може слугувати Італія. Так сталося, що у Європі наступ коронавірусу відбувся у період, коли політичне протистояння і війна санкцій між ЄС і Росією досягла свого епогея, а коаліційна стратегія санкцій не дозволяла окремим країнам ЄС співпрацювати з країною-противником з сходу. Водночас, на фоні повної бездіяльності керівних структур ЄС і брак будь-яких зрозумілих ініціатив у боротьбі з Covid-19 Італія за рівнем летальних випадків стрімко посіла 2 місце в Європі і 4 — у світі. В цих умовах всі прохання Італії до керівництва ЄС надати фінансову допомогу країні залишилися порожнім звуком.

Завісу тривалого «мовчання» з боку союзників Італія стала долати двома шляхами. Шлях перший був пов'язаний з проханням допомоги зовні кордонів ЄС, а шлях другий з блокуванням підсумкового документу щодо заходів по боротьбі з пандемією Covid у березні 2020 року під час саміту ЄС. Такі кроки прем'єр-міністра Італії Дж. Конте продемонстрували як рішучість керівництва країни нагати про особливий характер відносини між Італією і Росією, які склалися з часів прем'єрства С. Берлусконі, так і наявність політичної волі Риму відстоювати національні інтереси. Водночас цим кроком Італія як один з найбільших платників податків у бюджет ЄС продемонструвала і свою позицію незгоди щодо політики стабілізації країн єврозони (ESM), плодами якої постійно користуються країни-новачки ЄС з Східної Європи [9].

Прибуття в Італію мобільного санітарно-біологічного шпиталю з Росії можна розцінити як порушення правил клубу, які стали суперечити інтересам країни. За підсумками домовленостей між прем'єр-міністром Італії і президентом Росії у кінці березня 2020 року Росія направила в Італію 14 транспортних літаків для боротьби з коронавірусом. Вони доставили військових медиків і медичне обладнання. До Італії прибуло 100 вірусологів і епідеміологів, 8 санітарних бригад і мобільний загін санітарно-біологічної обробки будівель і місцевості [10].

Як не парадоксально, але навіть в ситуації крайньої потреби Італії в допомозі оцінки результатів домовленостей між урядами двох країн в європейському інформаційному просторі набули діаметральних відгуків. Італійські медіа привітали гуманітарну акцію Росії і висловлювали подяку італійців, неіталійські — піддавали все сумніву і скепсису. З цього приводу французька газета Аговаго публікації окремих західних ЗМІ, які надавали негативні оцінки російської допомоги назвала «нападками «дезінформаційної машини», яка розкручена під час санкційної політики НАТО і ЄС [11]. Подібний контекст присутній й у заяві МЗС Італії і Міноборони [12], яку вони зробили у травні під час закінчення місії мобільного загону з Росії.

У першій половині 2000-го ситуацію Covid-напруження, що охопила Європу і світ в цілому політичні лідери провідних країн і ВООЗ намагалися пом'якшити на рівні обміну думками, заяв і досягнення хоча б будь-яких домовленостей. Найбільш гучними заходами цього періоду став віртуальний саміт лідерів G-20 по проблемі розповсюдження коронавірусу та боротьбі з ним (27.03.2020 р.) і 73 сесія ВООЗ (18–19 травня 2020 р.). Незважаючи на те, що у заході G-20 приймав участь Генсек ООН А.Гуттеріш його заклики щодо виділення 1 трлн. дол. США для допомоги бідним країнам, заборону на митні збори, квоти та інші інструменти, які обмежують вільну торгівлю та відміну санкцій по відношенню до окремих країн у боротьбі з Covid-19 (Іран, Сирія) підсумковий документ прийняти не вдалося. Чотири напрямки співпраці, які були узгоджені напередодні на зустріч глав зовнішніх відомств як-то медичний, економічний, торговельний та глобальної взаємодії через позицію США залишилися лише гарними бажаннями на папері. Причиною стала нав'язана США дискусія про китайський слід у Covid історії [13]. 73 сесія ВООЗ пройшла більш продуктивно. Організації вдалося прийняти резолюцію ВООЗ «Відповідь Covid-19», в основу якої було покладено обов'язок держав-членів виконувати положення Статуту (Конституції) ВООЗ 1946 року та Міжнародних медико-санітарних правил 2005 року. Серед закликів «Відповіді» звертають увагу такі інтенції як єдність і солідарність у співробітництві; доступ всіх до якісних, безпечних, ефективних технологій та товарів ВООЗ; співпраця в НДР у сфері боротьби проти Covid-19; обмін знаннями про Covid-19 тощо [14]. Проте, національне бачення стратегій боротьби з коронавірусом і проблемах її ресурсного забезпечення дають надто обережні очікування щодо темпів і термінів матеріалізації «Відповіді». По самим оптимістичним прогнозам це може статися років через 2–3. Щодо «бідних країн» то цей термін може бути ще більш віддаленим — 4–5 років.

Є ще один фронт боротьби з Covid-19 де брак міжнародної співпраці давно потопає у відкритій інформаційній війні. Йдеться про перевірений інструмент боротьби з вірусами й інфекціями пандемічного характеру, яким є вакцини і вакцинація населення. Ми вже згадували про вірус «Еболи», який вдалося зупинити (а не побороти) в країнах Африки. Отже, йдеться про розробку ефективної вакцини від Covid, яка вже стала фактом нашого сьогодення. На початку грудня 2020 року про початок масштабної (не масової) вакцинації від Covid заявили уряди Росії, США та Великобританії. В межах ЄС цю процедуру планується розпочати у кінці місяця. Зробити подібні заяви урядам інших країн заважає не стільки нестача фінансових можливостей, в окремих країнах вони є, скільки брак володіння вакциною. Звісно, що це пов'язується з розвитком фарміндустрії, рівнем знань та компетенцій наукової спільноти, яка займається проблемами вірусології та спроможністю держави мобілізувати необхідні ресурси у потрібному

напрямку. Водночас у вакцинній гонці на першість присутні й феномени величчю результату, й світового визнання, й престижу цінностей, й політичного іміджу країни. За законами жанру політичного протистояння, що притаманно історії відносин колективного Заходу і Росії ці інтенції присутні як в картині інформаційного протистояння, так і в риториці політиків другого ешелону влади. Досягнення країн-лідерів вакцинного фронту сьогодні потопають і нівелюються у різноманітних салоганах від «першості винаходу і реєстрації вакцини», «ефективності препарату», «стадіях випробувань і об'єктивності результатів», «побічних ефектах і можливих ускладненнях», «термінах дії вакцини в організмі людини» до «готовності до масштабування (промислового виробництва)», «безпеки транспортування» тощо. Не забувають ЗМІ у Covid-риториці і перших осіб окремих країн. Проте, у контрольованому галасі є надто важлива річ — кожна сторона прагне завоювати глобальний ринок вакцин проти коронавірусу і якомога далі відтіснити конкурента. Адже, чистої політики не існує. Згадаймо вислів Г. Форда, «що вигідно ФОРДУ, те вигідно США». Отже, йдеться про велику політику «м'якої сили», за якою стоять геополітика, вплив і великі гроші.

У виснажливу гонку щодо винаходу ефективної вакцини проти Covid включилася досить велика кількість відомих фармкомпаній компаній з США, Росії, Франції, Китаю, Індії, Австралії, Німеччини, Великобританії, Швеції та інших країн. На вересень 2020 року ВООЗ оперувало списком більш 20 респондентів і вакцин-проектів, які вони вели. Проте, до фінішу, а це офіційна заява уряду, реєстрація і підтвердження ВООЗ дійшло лише три країни. Це — два виробника вакцин з США, два виробника з Росії і один з Німеччини. Успіхи цих країн намагалися поділити Великобританія і Швеція, проте на сьогодні їхній спільний проект з об'єктивних причин дещо відсунутий у часі. Слід визнати, що й до переможців гонки є певні запитання через відсутність інформації про 3-й етап досліджень — підтвердження на ефективність (перші два — підтвердження на безпеку). Окремі фахівці дотримуються думки, що 3-й етап носить більш формальний характер і зачіпає ширші вікові групи населення, що потребує ще певного часу. В умовах часових обмежень і вже оголошених рекомендацій (вік від 18–60 років) щодо першої хвилі вакцинації можна скористатися статистикою перших двох. До того ж ВООЗ зробила заяву, що буде вважати будь-яку вакцину успішним проектом, якщо її ефективність перевищить 70%. Вакцини з США, Росії і Німеччини на перших двох етапах показали 95%. Отже, на сьогодні головними визнані перші два етапи, які гарантують безпеку здоров'я людині і підтверджують ефективність вакцини в заявлених умовах її збереження і транспортування.

Щодо інформаційної картини отриманих вакцин, якими у грудні 2020 року вже розпочалася вакцинація то вона виглядає наступним чином.

Росія. Вакцину «Спутник-V» російське керівництво позиціонувало як першу серед світових розробників подібного препарату. Рекламу компанії-виробнику вакцини зробили і два факти — це заявка апарату ООН щодо вакцинації всього персоналу Організації вакциною «Спутник-V» і визнання ВООЗ російської вакцини проти «ЕБОЛА» кращим проектом серед вакцин інших світових компаній. «Спутник-V» створено в НДЦЕМ ім. М. Ф. Гамалеї (м. Москва) і в розробці цієї вакцини активну участь прийняли військові біологи. Заявку на закупівлю вакцини зробило вже більш ніж 50 країн, що за обсягом складає 1,2 млрд. доз [15]. Росія планує організувати спільне виробництво вакцини в Китаї, Індії, Південній Кореї та інших країнах. За повідомленнями ЗМІ станом на 15 грудня 2020 року в Росії вакциновано більш 150 тис. людей, що робить її лідером в вакцинації проти корона вірусу. Друга вакцина «ЕпіВакКорона» виробник центр «Вектор» (м. Новосибірськ) теж зареєстрована, пройшла другий етап випробувань й у другій половині грудня введена на ринок препаратів для вакцинації населення. В експертних колах вона вважається більш легкою у застосуванні ніж «Спутник-V».

США. В інформаційному плані фармацевтичні компанії «Phizer» і «Moderna» заявили про свої успіхи у розробці вакцини на початку листопада 2020 року [15]. На відміну від «Moderna», яка на ринку лише 10 років «Phizer» відомий фармацевтичний гігант, який має 150 літню історію. Рекламна компанія вакцини «Phizer» гарантує однаковий захист і ефективність всім віковим групам населення і позиціонується як безпечний препарат. На початок 2021 року компанія «Phizer» гарантує наростити випуск вакцини до 50 млн. доз і сприяти масштабній вакцинації населення в США. Суттєвим недоліком вакцини «Phizer» вважаються побочні ефекти для людей, які мають алергічні захворювання та умови її зберігання і транспортування. Вакцина потребує низьких температур зберігання (мінус 70 градусів) і оперативної реалізації після розморожування.

В експертних колах вакцина «Moderna» теж сприймається неоднозначно. На відмінну від «Спутник-V» і «Phizer», які зроблені на основі ДНК, вона зроблена на основі РНК. Цей факт вважається прецедентом, так як для вакцинації людей не був затверджений жодний препарат, який створено за такою технологією [15]. Проте вакцина теж вже введена на ринок і застосовується у вакцинації.

Щодо процесу вакцинації то в США існує одна суттєва пересторога. Це невіра населення в якість вакцин від «Phizer» і «Moderna». До 43% американців вважають операцію «Операцію неймовірна швидкість — Operation Warp Speed» (доставка вакцини «Phizer» у всі штати США) великим бізнес проектом, а не турботою уряду про здоров'я громадян. Песимізму американців сприяє низка досить неприємних фактів. Йдеться про зняття юридичної відповідальності з фармкомпаній за можливі негативні наслідки

для здоров'я людини у наслідок застосування вакцини; звільнення з роботи тих, хто ігнорує вакцинацію; і оприлюднення через ЗМІ фактів нанесення шкоди здоров'ю окремими людям, які вже пройшли вакцинацію. Подолати такий соціальний негатив фармкомпанії намагаються за рахунок агресивної реклами і притягнення на екрани TV лікарів, політиків і навіть экс-президентів США Б. Абама і Дж. Буша молодшого. Проте, незважаючи на такі перші суспільні реакції уряд США об'явив 14 грудня початком масової вакцинації населення країни [16].

У Великобританії початок вакцинації населення вакциною «Phizer» британські ЗМІ ознаменували гучною інформаційною компанією і прямою трансляцією процесу вакцинації повного тезки У. Шекспіра — літнього У. Шекспіра. Сюжет TV картинки може сприйматися як спроба привнесення в дух британців життєстверджуючої сили першої частини знаменитого Шекспірівського твердження «To be....» і відкидання загрозливої таємничості його другої частини, яку схоже британські урядовці пов'язують з коронавірусом.

Німеччина. У колі країн виробників вакцини проти коронавірусу Німеччина позиціонує спільний проект «BioNTech»/«Phizer» [16]. Вакцина зареєстрована в США і Канаді та поставляється в Великобританію, Мексику, Саудівську Аравію та країни ЄС.

Великобританія. Британо-Шведський проект «AstraZeneca» зазнав фіаско вже на першому етапі випробувань. Велика кількість сторонніх ефектів змусили авторів припинити дослідження на контрольних групах і повернутися до теоретичної часті роботи. Надію на життя проекту «AstraZeneca» надала пропозиція російських біологів з НДЦЕМ ім. М. Ф. Гамалєї про можливість поєднання компонентів вакцини «AstraZeneca» і «Супутник — V». **Співпраця несе вигоду двом сторонам: британцям і шведам** вона гарантує спасіння проекту, а для Росії — це вихід на ринок ЄС.

У виробників вакцини від коронавірусу існує ще один проект — це виробництво, так званої, **Light (легкої) вакцини**. Вона розрахована не на тривалий — 2–2,5 роки, а на короткий термін від 3 до 6 місяців. З цією пропозицією виступив керівник НДЦЕМ ім. М. Ф. Гамалєї О. Гінцбург. Швидкість масштабування такої вакцини у промислових обсягах дозволить охопити вакцинацією більш широке коло людей, а головне оперативно вирішити питання вакцинації і стримування небезпечного вірусу.

Така неоднозначна картина світової вакцинної історії проти коронавірусу вимагає від керівництва ВООЗ виважених рішень, особливо в тій частині, що стосується закупівлі препаратів для «третьох країн». Адже, це надто великий ринок і територія різноманітних впливів. Тут ВООЗ може понести іміджеві втрати і отримати досить ризьку критику з боку світових корпорацій виробників вакцини та урядів країн, які активно просувають їхні бізнес інтереси.

Висновки

Затягування у часі Covid пандемії, а на сьогодні це вже 80 млн. інфікованих людей і 1,3 млн. [16] летальних випадків підштовхує національні уряди активізувати свою діяльність у напрямку обрання ефективних стратегій протидії новій загрозі. В той же час продовження «політики обмежень» дестабілізує ситуацію в країнах і провокує до проведення політики «егоїзму». Адже, надати порятунку всім й одразу неможливо.

В цих умовах діяльність ВООЗ носить скоріш дорадчий характер. Незважаючи на поширення пандемії (на початок грудня 2020 року інфекцією охоплено 188 країн) ВООЗ вимушена враховувати впливи різноманітних теорій «Covid-заколоту» і стан політичних відносин між основним світовими акторами, які в силу об'єктивних обставин стали лідерами в виробництві вакцини від коронавірусу.

Список посилань

1. *Коронавірус у світі: ВООЗ заявила, що найскладніше — попереду* [https://www. 5.ua/svit/koronavirus-u-sviti-vooz-zaiavylashcho-naiskladnishe-poperedu-a-merkel-zaklykala-ne-skasovuvatykarantyn-213129.html](https://www.5.ua/svit/koronavirus-u-sviti-vooz-zaiavylashcho-naiskladnishe-poperedu-a-merkel-zaklykala-ne-skasovuvatykarantyn-213129.html)
2. Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно назвала коронавірус Covid-19 пандемією загальносвітового масштабу [https://www. ukraineinform. ua/rubric-world/2894208-vooz-ogolosilapandemiu-novogo-koronavirusu. html](https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2894208-vooz-ogolosilapandemiu-novogo-koronavirusu.html)
3. ВООЗ попереджає про прискорення темпів пандемії Covid-19 [https://www. dw. com/uk/%D0%B2%D0%BE%D0%BE%D0%B7-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D1%94-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%BE-D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-D1%82%D0%B5D0%BC%D0%BF%D1%96%D0%B2-%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%97-covid-19/a-53901421](https://www.dw.com/uk/%D0%B2%D0%BE%D0%BE%D0%B7-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D1%94-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%BE-D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-D1%82%D0%B5D0%BC%D0%BF%D1%96%D0%B2-%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%97-covid-19/a-53901421)
4. СМІ узнали о докладе спецслужб о вине Китая в пандемии коронавируса [https://www. vedomosti. ru/society/articles/2020/05/03/829541-smi-uznali-o-doklade-zapadnih-spetssluzhb-o-vine-kitaya](https://www.vedomosti.ru/society/articles/2020/05/03/829541-smi-uznali-o-doklade-zapadnih-spetssluzhb-o-vine-kitaya)
5. Помпео заявил про докази походження коронавірусу з лабораторії в Ухані [https://www. pravda. com. ua/news/2020/05/3/7250308/](https://www.pravda.com.ua/news/2020/05/3/7250308/)
6. В США назвали причину «сокрытия» Китаем данных о коронавирусе [https://iz. ru/1007390/2020-05-04/v-ssha-nazvali-prichinu-sokrytiia-kitaem-dannyykh-o-koronaviruse](https://iz.ru/1007390/2020-05-04/v-ssha-nazvali-prichinu-sokrytiia-kitaem-dannyykh-o-koronaviruse)

7. Американские спецслужбы начали отслеживать вспышку Covid-19 в Китае еще в ноябре <https://interfax.com.ua/news/general/653437.html>
8. 122 країни вимагають розслідувати, звідки насправді походить новий корона вірус <https://www.5.ua/svit/122-krainy-vymahaiut-rozsliduvaty-zvidky-naspravdi-pokhodyt-novy-koronavirus-onovleno-215147.html>
9. Италия отказалась подписывать итоговый документ самита ЕС <https://vz.ru/news/2020/3/26/1031141.html>
10. Еще три региона Италия попросили у России помощи в борьбе с ковид-19 <https://www.rbc.ru/society/24/04/2020/5ea2f13d9a7947bd9d365f2f>
11. Макрон попросил «не п'януть» от российской помощи Италии https://www.gazeta.ru/politics/2020/03/29_a_13027501.shtml
12. Россия выведет из Италии военспецов, помогавших в борьбе с коронавирусом <https://www.dw.com/ru/%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F-%D0%B2%D1%8B%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%82-%D0%B8%D0%B7-%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B8-%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%BE%D0%B2-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%B2%D1%88%D0%B8%D1%85-%D0%B2-%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%B1%D0%B5-%D1%81-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BE%D0%BC/a-53351809>
13. Лидеры G20 намерены обеспечить справедливое распределение вакцин от COVID-19 <https://www.dw.com/ru/lidery-g20-obeshhajut-obespechit-spravedlivo-raspreделение-vakcin-ot-covid-19/a-55689991>
14. Чи впоралася ВООЗ у боротьбі з поширенням Covid-19? https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/chy-vporalas-vsesvitnya-organizatsiya-okhrony-zdorov-ya-u-borotbi-z-poshyrennyam-covid-19/
15. Гонка вакцин от коронавируса <https://www.bbc.com/russian/features-54963792>
16. В США с 14 декабря стартует массовая вакцинация от коронавируса <http://www.dw.com>

References

1. Koronavirus u sviti: VOOZ zaiavyla, shcho naiskladnishe — poperedu <https://www.5.ua/svit/koronavirus-u-sviti-vooz-zaiavyla-shcho->

- naiskladnishe-poperedu-a-merkel-zaklykala-ne-skasovuvaty-karantyn-213129.html
2. Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorov'ia ofitsiino nazvala koronavirus Covid-19 pandemiieiu zahalnosvitovoho masshtabu [https://www. ukraine. ua/rubric-world/2894208-vooz-ogolosila-pandemiu-novogo-koronavirusu. html](https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2894208-vooz-ogolosila-pandemiu-novogo-koronavirusu.html)
 3. VOOZ poperedzhaie pro pryskorennia tempiv pandemii Covid-19 [https://www. dw. com/uk/%D0%B2%D0%BE%D0%BE%D0%B7-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D1%94-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%BF%D1%96%D0%B2-%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%97-covid-19/a-53901421](https://www.dw.com/uk/%D0%B2%D0%BE%D0%BE%D0%B7-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D1%94-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%BF%D1%96%D0%B2-%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%97-covid-19/a-53901421)
 4. SMI uznali o doklade spetssluzhby vine Kitaya v pandemii koronavirusa <https://www.vedomosti.ru/society/articles/2020/05/03/829541-smi-uznali-o-doklade-zapadnih-spetssluzhby-o-vine-kitaya>
 5. Pompeo zayaviv pro dokazi pohodzhennya koronavirusu z laboratorii v Uhan [https://www. pravda. com. ua/news/2020/05/3/7250308/](https://www.pravda.com.ua/news/2020/05/3/7250308/)
 6. V SSHA nazvali prichinu «sokrytiya» Kitayem danikh o koronavirusi [https://iz. ru/1007390/2020-05-04/v-ssha-nazvali-prichinu-sokrytiya-kitaem-dannyykh-o-koronavirusi](https://iz.ru/1007390/2020-05-04/v-ssha-nazvali-prichinu-sokrytiya-kitaem-dannyykh-o-koronavirusi)
 7. Amerikanskiye spetssluzhby nachali otslezhivat vspysku Covid-19 v Kitaye eshche v noyabre [https://interfax. com. ua/news/general/653437.html](https://interfax.com.ua/news/general/653437.html)
 8. 122 krainy vymahaiut rozsliduvaty, zvidky naspravdi pokhodyt novyi korona virus [https://www. 5.ua/svit/122-krainy-vymahaiut-rozsliduvaty-zvidky-naspravdi-pokhodyt-novyi-koronavirus-onovleno-215147.html](https://www.5.ua/svit/122-krainy-vymahaiut-rozsliduvaty-zvidky-naspravdi-pokhodyt-novyi-koronavirus-onovleno-215147.html)
 9. Italiya otkazalas podpisyvat itogovyy dokument samita ES [https://vz. ru/news/2020/3/26/1031141.html](https://vz.ru/news/2020/3/26/1031141.html)
 10. Eshche tri regiona Italiya poprosili u Rossii pomoshchi v borbe s kovid-19 [https://www. rbc. ru/society/24/04/2020/5ea2f13d9a7947bd9d365f2f](https://www.rbc.ru/society/24/04/2020/5ea2f13d9a7947bd9d365f2f)
 11. Makron poprosil «ne p'yanet» ot rosiyskoy pomoshchi Italii [https://www. gazeta. ru/politics/2020/03/29_a_13027501.shtml](https://www.gazeta.ru/politics/2020/03/29_a_13027501.shtml)
 12. Rossiya vyvedet iz Italii voyenspetsov. pomogavshikh v borbe s koronavirusom [https://www. dw. com/ru/%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F-%D0%B2%D1%8B%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%82-%D0%B8%D0%B7-%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B8-%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%](https://www.dw.com/ru/%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F-%D0%B2%D1%8B%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%82-%D0%B8%D0%B7-%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B8-%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%)

- B5%D1%86%D0%BE%D0%B2-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%B2%D1%88%D0%B8%D1%85-%D0%B2-%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%B1%D0%B5-%D1%81-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BE%D0%BC/a-53351809
13. Lidery G20 namereny obespechit spravedlivoye raspredeleniye vaktsin ot COVID-19 <https://www.dw.com/ru/lidery-g20-obeshhajut-obespechit-spravedlivoe-raspredelenie-vaksin-ot-covid-19/a-55689991>
 14. Chy vporalas VOOZ u borotbi z poshyrennyam Covid-19? https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/chy-vporalas-vsesvitnya-organizatsiya-okhorony-zdorov-ya-u-borotbi-z-poshyrennyam-covid-19/
 15. Gonka vaktsin ot koronavirusa <https://www.bbc.com/russian/features-54963792>
 16. V SShA s 14 dekabrya startuyet massovaya vaktsinatsiya ot koronavirusa <https://www.dw.com/ru/v-ssha-s-14-dekabrja-nachinaetsja-massovaja-vakcinacija-ot-koronavirusa/a-55919625>

Стаття надійшла до редакції 15.10.20

© Грубов В.М., Свиначенко В.В., 2020

Serhii Zubchenko

National Institute for Strategic Studies (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-6909-7881>

e-mail: zubchenko@niss.gov.ua

STRATEGIC ROLE OF POLITICAL AND LEGAL VALUES IN INTERNATIONAL RELATIONS OF THE MODERN HYBRID WARFARE ERA

Abstract

The relevance of the article determines by urgent problems of the global diplomatic agenda, in particular, concerning the international legal response to the Russian military aggression against Ukraine and acts of state terrorism all around the world carried out by Russia within its doctrine of hybrid war. After the end of Yugoslav wars and up until 2014, the threat of full-scale military conflict in European continent was mistakenly evaluated as low, while the other threats (in particular, associated with globalization) considered to be more dangerous. However, the permission to use armed force in Ukraine, unanimously given to V. Putin by the Federation council of Russia on March 1, 2014 and the following events in Ukrainian Crimea and Donbas regions crushed the global order established after the fall of USSR and opened a horrifying terroristic «Pandora's box» in the very heart of Europe.

As a result of the study, political and legal proposals and recommendations were determined. Considerations regarding the role of trust as a vital element of interstate relations, the lack of which provokes conflicts, leads to the encapsulation of states, making it impossible for them to achieve sustain and progressive development and to solve important common problems, are substantiated.

As a conclusion in this context, the necessity to ensure strict adherence of the principles of international law as the «rules of the game» of the geopolitical club and the «red lines», violating of which activates uncontrolled global scale processes, is highlighted. It is also necessary to ensure prompt response to apparent violations of international law that threaten international peace and global security. In addition, the urgent need to preserve international sanctions against the aggressor country — Russian Federation — and entities, individuals and groups, affiliated with the Putin's regime, is insisted.

Key words: Russian aggression against Ukraine, international law, political and legal values, principles of international law, foreign policy, hybrid war

Зубченко Сергій Олександрович

Національний Інститут стратегічних досліджень (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-6909-7881>

e-mail: zubchenko@niss.gov.ua

СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ СУЧАСНОЇ ДОБИ ГІБРИДНИХ ВІЙН

Резюме

Актуальність статті визначається нагальними проблемами світового дипломатичного порядку денного, зокрема щодо міжнародно-правового реагування на російську військову агресію проти України та актів державного тероризму в усьому світі, здійснюваних Росією в рамках її доктрини гібридної війни. Після закінчення югославських воєн і до 2014 року загроза повномасштабного військового конфлікту на європейському континенті помилково оцінювалася як низька, тоді як інші загрози (зокрема, пов'язані з глобалізацією) вважалися більш небезпечними. Однак дозвіл на застосування збройної сили в Україні, односторонньо наданий В. Путіну Радою федерації Росії 1 березня 2014 р., та наступні події в українському Криму та на Донбасі, зруйнували глобальний порядок, встановлений після падіння СРСР, і відкрили жахливу терористичну «скриньку Пандори» в самому серці Європи.

Завдання дослідження — дати бачення суттєвого місця політичних та правових цінностей (зокрема, принципів міжнародного права) у сучасній системі міжнародних відносин, що переживає важкі часи з огляду на сучасні безпекові, політичні та пандемічні загрози.

Методи та методологічний апарат дослідження базуються на принципах органічного поєднання філософських, політичних, загальнонаукових та спеціальних методів, єдності політико-правової науки та гносеологічного аналізу. Окрім традиційних та іманентних для кожного наукового дослідження методів (аналіз, синтез, дедукція, індукція, узагальнення, екстраполяція тощо), для досягнення мети дослідження викорис-

товувались структурно-функціональний, порівняльно-ретроспективний, герменевтичний методи та методи математичного моделювання.

В результаті дослідження були визначені політико-правові пропозиції та рекомендації. Обґрунтовано міркування щодо ролі довіри як життєво важливого елемента міждержавних відносин, відсутність яких провокує конфлікти, веде до інкапсуляції держав, унеможливаючи досягнення ними стійкого та поступального розвитку та вирішення важливих спільних проблем. Як висновок у цьому контексті підкреслюється необхідність забезпечити неухильне дотримання принципів міжнародного права як «правил гри» геополітичного клубу та «червоних ліній», порушення яких активізує неконтрольовані глобальні процеси. Необхідно також забезпечити оперативне реагування на очевидні порушення міжнародного права, що загрожують міжнародному миру та глобальній безпеці. Крім того, наполягається на винятковій необхідності збереження міжнародних санкцій проти країни-агресора — Російської федерації — та афілійованих із режимом Путіна юридичних/фізичних осіб і груп.

Ключові слова: російська військова агресія проти України, міжнародне право, політико-правові цінності, принципи міжнародного права, зовнішня політика, гібридна війна.

Introduction

Until recently, issues of political and legal values, principles and senses have been rather the subject of specialized theoretical and methodological discussions of legal professionals than a topical practical issue of the international agenda. However, now — quite unexpectedly for many — legal and axiological issues, have acquired a new sound. Moreover, this is not about the moral and ethical aspect (although it is also important), but about quite pragmatic, practical things — for example, about their significant impact on the security situation. It has suddenly become clear that even in the XXI century, in the era of *realpolitik*, dominant geopolitical cynicism and hybrid wars, the principles of international law are still a major factor in ensuring global stability and peace.

But how some legal abstractions and symbolic conventions, which were the result of compromises from the very beginning (as they were enshrined at a high international legal level of the UN Charter, the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations of 1970, the Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe in 1975), can significantly affect something in the modern world? It seemed quite logical that, with the collapse of the USSR and the end of irreconcilable global ideological confrontation, economic values as more specific, pragmatic and understandable for everyone will become a «universal protocol» of interstate communication, the best guarantor of predictability and stability in international relations.

However, everything happened exactly the opposite. The best illustration of this is the ongoing — since 2014 — armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, with an attempt to illegally annex the Ukrainian Crimea and the occupation of the certain areas of Donetsk and Luhansk oblasts (ORDLO), and a hybrid war against the entire civilized world. By the end of 2020 the death toll of the Russian-Ukrainian war (which already lasts longer than the WW2) is about 14,000 killed, up to 31,000 wounded and more than 1,500,000 internally displaced persons [1]. In addition, Russia illegally holds more than 200 Ukrainian citizens (both military and civilian) — and the number is constantly growing due to arbitrary detentions on the occupied territories of both the ORDLO and the Crimea, while some of the hostages are being held in inhumane conditions and systematically subjected to torture and ill-treatment. Also due to the activities of the Russian occupation forces, Ukraine now is among the countries with the highest number of victims and injured of mines [2] and the area of mined areas in Ukraine is estimated at more than 7,000 km² — that is the area of five Londons, seven Berlins or fourteen Budapests.

In our view, it is the unjustified sacrifice of political and legal values and principles to economic expediency and particular political interests that has largely led to the current crisis in the international security system — perhaps the largest one since Hitler's late 1930s «gathering of lands» in Europe.

Methods

Given that the research topic is interdisciplinary (philosophy, political science and international law), methods and methodical tools of the study are based on the principles of organic combination of philosophical, political, general scientific and special methods, unity of political and legal science and epistemological analysis. In addition to traditional and immanent for each scientific research methods (such as analysis, synthesis, deduction, induction, generalization, extrapolation, etc.), to achieve the objective of the study structural-functional, comparative-retrospective, hermeneutic methods were used. The results of the use of mathematical modeling methods within the framework of game theory are also presented (to highlight the important role of trust in games with non-zero winnings, a variety of which can be considered international relations).

Results

The famous British researcher E. Lucas back in 2008 wrote that «if you believe that capitalism is a system in which money weighs more than freedom, you are doomed when people who do not believe in freedom attack using money. Russia has noticed that the weakest link in the Western approach to life is the neglect of the moral and ethical basis of capitalism: if only money weighs, then why is the Kremlin's money worse than anyone else's?» [3, p. 186]. However, at that time his warnings just were not properly perceived by the

international political establishment. Even after the more than eloquent Munich-2007, Georgia-2008, and outright reversal to the Soviet foreign policy rhetoric and methodology all Russian antics were looked upon indulgently, until the elderly Russian Fuhrer from «Petersburg's backyard» started a war in the very geographical center of Europe. Looks like winning the Sochi-2014 Olympics (as we know, exclusively by the large-scale state-supported sports doping system) finally ripped off his roof.

Nevertheless, even after six years since the beginning of the Russian-Ukrainian war not everyone had the courage to call a spade a spade, as, for example, the US Special Representative for Ukraine K. Walker did («There is almost no difference between Crimea and Donbas... This is a Russian invasion, a Russian occupation of the territory ... which is illegal» [4]; «The so-called «LPR» and «DPR» are entities that were created by Russia to generate political reality in order to help disguise the role of Russia and strengthen the ongoing conflict» [5]). Some actors in diplomatic circles still suggest forgetting the bitter historical lessons of the policy of «appeasement of the aggressor» of the last century, calling for «understanding and forgiveness» of mugger-state — Russia — and its obsessive leader, no matter how convincing the evidences of its direct armed aggression and war crimes on the territory of Ukraine are (from cross-border artillery shelling and direct entry of regular military troops into Ukraine — to the downing of a civilian Boeing-777 flight MH-17 of Malaysian Airlines and atrocities against the local population of Donbas).

It should be acknowledged that the temptation to push the issue of illegal annexation attempt of Crimea and the ongoing Russian-Ukrainian war in Donbas to the background on the international political agenda is quite significant. Russian and pro-Russian lobbyists mainly appeal to pragmatic-economic (that sanctions against Russia indirectly cause some damage to the economy of the states that imposed them) and security (that there are more fundamental threats to international peace and security now, which allegedly can not be effectively neutralized without Russia's participation) factors. However, such arguments cannot be considered convincing for the following reasons.

Firstly, a country for which its imperial whims weigh more than its signed international legal obligations will never be a reliable and predictable economic partner (especially since this «partner» perceives the economy only as another tool to realize its revanchist ambitions). Therefore, those who try to look at relations with Russia solely through the prism of profits or rationalism are making a huge methodological mistake. This is either the highest level of naivety or deliberate sabotage in the interests of the aggressor country. Trade deals with a subject whose leadership considers the collapse of the USSR «the greatest geopolitical catastrophe of the XX century», has a pronounced criminal mindset and openly despises legal values, publicly declaring aggressive chauvinistic and revanchist intentions towards the territories of neighboring sovereign states (just

recall Putin's Address to the Federal Assembly of March 1, 2018, when he directly called the territories of the former Soviet republics «the territory of Russia»), are *a priori* very questionable. In the short-term run this may have some economic benefits, but in the medium- and long-term run it may result in huge losses for the contingent beneficiary. The case of Ukraine, which had strategic partnership with Russia before the war, is the perfect example. However, if then the «Kremlin patient» only proclaimed pathetic declarations or boorish semi-fascist jokes, now he implements them, including by force of arms.

But the point here is not only some moral and ethical estimations or categorical mismatch of axiological coordinate systems. **Secondly**, it is now well known that Russia is artificially creating centers of instability and terrorism around the world to put pressure on certain states and the international community, and then «kindly» offer its help, forcing the victims to dialogue to resolve these problems. There are many examples, even excluding the Russian war against Ukraine: planning terrorist attacks in Norway, France and Montenegro, deliberately inciting the war in Syria, supplying weapons to Libya, cooperation with the North Korea (bypassing the UN sanctions). Compared to these «peacekeeping activities», Russian hackers and bots' interference in some foreign elections and referendums seems to be just child's play (as well as violent measures against its own people—the opposition, the media, civil society institutions, etc.). However, from a legal point of view, all these actions of Russia fall quite clearly under the definition of state terrorism, given in the Geneva Declaration on Terrorism in 1987 [6]. Thus, the one who calls to solve security problems of international terrorism together with Russia, in fact calls for negotiations and cooperation with terrorists themselves, which is absolutely unacceptable and will only encourage Russia to continue its criminal activities.

Thirdly, and this is the most important, Russia's illegal actions have set a colossal international precedent, which could not simply be put under the cloth even if desired, as its consequences goes far beyond regional or continental security issues. And it is not a matter of some political assessments or historical parallels. The key points here are: 1) *which state became the victim of aggression* — a state that previously voluntarily, under international security guarantees, renounced its nuclear arsenal (the third largest in the world!) and joined the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons; 2) *who was the aggressor* — the Russian Federation, a country that was a strategic partner and one of the international guarantors of Ukraine's security under the Budapest Memorandum; 3) *what were the actions of other states, in particular, the signatories of the Budapest Memorandum* — they were completely sluggish, formal and unconvincing, and thus could not prevent the attempt of illegal annexation of Crimea and further Russian military invasion in Donbas. More than a telling signal even for the most ardent international «sloops»: abandonment of weapons of mass destruction is outright stupidity, no one can be trusted (even strategic partners

and «guarantors»), and all agreements and treaties (even the highest level) are just «paper tigers» that will not save you from military aggression if you do not take care of your own armed forces. What does this mean in practice? A new round of the global arms race (not only conventional but also weapons of mass destruction) and the escalation of international tensions and mutual mistrust (not to mention the growing considerable skepticism about the existing system of international organizations and international law). And these trends are already embodied in very specific figures (for example, the growth of arms trade).

All mentioned above has a direct bearing on the role of political and legal values (in particular, the principles of international law) in ensuring global stability and peace. And the explanation for this is very simple.

Mathematical modeling performed within the framework of game theory proves that in games with non-zero winnings the end result of the game largely depends on such an intangible and seemingly ephemeral factor as trust. Moreover, if in the short term the advantage in the game is gained by players who are prone to fraud and insidiousness, in the long run those who build their strategy on trust and play honestly will win [7]. This is confirmed in the works of R. Axelrod. However, stable trust cannot be formed in conditions when the game does not have clear and inviolable rules, and the player cannot be sure of the results of the interaction. This is even more relevant in today's information world, in which it is almost impossible to hide something so that it does not become apparent, sooner or later.

In modern international relations such «rules of the game» are the fundamental political and legal values embodied in the principles of international law. That is why these ephemeral and «impractical», at first glance, idealistic categories and meanings are in fact more than serious global security factors. Crossing these «red lines» could lead to unpredictable «chain reaction», heavy international consequences, or even global geopolitical turbulence, which we are witnessing today. That is why the protection of the «rules of the geopolitical club», ensuring strict adherence to the principles of international law is in the common interests of all actors, the cause of the entire world community.

Of course, experts can rightly point out that trust between states (including Western) was a rather scarce resource even before 2014. Similarly, the observance of the principles of international law by countries has not always been impeccable. However, prior to Russian aggression against Ukraine and Russia's occupation of the «21st-century Sudetenland» (Crimea) and parts of Donbas (ORDLO), there were no events in postwar Europe that posed such a clear and present threat to the existing international legal system and legal order.

That is why the attempt of illegal annexation of Crimea and further Russia's armed aggression against Ukraine cannot be removed from the international agenda—until full restoration of Ukraine's territorial integrity and the legal

punishment of the aggressor (as it was with Hitler's Reich). It is not a question of someone's subjective attitude to Ukraine or Russia — it is a question of objective preservation of the international legal order (despite all its relativity) and prevention of similar international war crimes; a question of global collective self-preservation instinct. There is no — and cannot be — any alternative to this, just as there is no and cannot be any alternative to the principle of unavoidability of punishment as a universal safeguard in criminal law. After all, the virus of international legal impunity is extremely highly contagious and its spread from regional to larger continental and global scale can be stopped only by strict and decisive joint actions.

Conclusions

The global geopolitical turbulence of the last six years has raised with new urgency the question of the place and role of political and legal values in modern international relations. It can be argued that the widespread indulgent attitude to the principles of international law (in fact, sacrificing them to economic benefits and political considerations), unwillingness to respond harshly and consistently to their outright violations created the basis for Russia's illegal annexation and the ongoing since 2014 armed aggression of the Russian Federation in Donbas (with the actual occupation of ORDLO and the establishment of puppet «proxy republics» there to disguise Kremlin's actions). But the worst thing is that the criminalized thinking of the Russian leadership has gone beyond the traditional symbolic sphere or just «demonstration acts» (in military terminology) and now poses a clear and present threat not only to Ukraine, but to the entire existing international legal system. They cynically exploit the institutional and functional weakness of the current system of international organizations (including the UN system) as a consensus and preventive mechanism, deliberately driving the West into a «rule trap», sowing entropy and undermining the already imperfect trust — a crucial common denominator of interstate relations — between international actors.

That is exactly why this case is not a matter of morality or ethics alone. It is also incorrect to see it as only a problem of bilateral Russian-Ukrainian relations or a threat only to regional security. Without exaggeration, the ability of the international community to defend the principles of international law, grossly violated by Russia, is a matter of survival of the entire modern international legal system.

To prevent the escalation of existing negative geopolitical trends to the level of uncontrolled, destructive processes, it is necessary to ensure general compliance with the key points listed below:

1. Inviolability of the fundamental principles of international law. Political and legal values are the critical elements of modern international political life, the reference points of the international coordinate system, its «universal protocol» and axiological basis. That is why they are «red lines» that

cannot be ignored even for achieving a significant situational gain. Geopolitical Machiavellianism, despite all its advantageous appeal, has an extremely limited shelf life in a globalized information society. It can provide certain benefits only in the short term, but in the long term it is a catalyst for colossal negative trends that can greatly harm not only the object against which it is directed and the entity that used it, but also the «third parties» (regardless of whose side — the assumed «claimant» or the assumed «defendant» — they take) and the environment in which they all exist. In short, it is very easy for one to release the genie of international legal nihilism from a bottle, but it is very hard even for the whole world to drive it back. Otherwise, the geopolitical «club of gentlemen» will turn into a «fight club» without rules, an endless «war of all against all», which mean a huge reversal in international relations, rolling back to the Middle Ages (in the worst sense of the term).

2. Prompt response to apparent violations of international law that threaten international peace and global security. The Kremlin's adventurists have clearly demonstrated the serious consequences of a lack of international consensus and procrastination on issues that need to have quick and drastic reaction. Therefore, a critical issue is the development of new international response formats that would provide an opportunity to counteract in consolidate way the clearly illegal and inadequate actions of the offending state. An integral element of this is stripping away rose-tinted glasses and illusions about the allegedly rationalist motives and actions of the Russian leadership, as well as developing a psychological readiness for a real armed repulse of military aggression. The indisputable right of each state to have its own political culture and national interests should in no way be an excuse for starting a war against its neighbors or other sovereign states.

3. Inevitability of legal liability for violation of international law. Just eliminating the consequences of international legal impunity and irresponsibility is not enough, it is necessary to remove their causes by creating an effective anti-motive for such actions. The leadership of the aggressor state, like any criminals, must realize absolutely clearly that they will not be able to avoid responsibility in any way (although the punishment may not be immediate). After all, crimes against humanity, given their nature and scale and in contrast to ordinary crimes, have no statute of limitations.

Insofar as the violator is a small (in terms of share in global GDP) and technologically dependent, but still a large country with significant nuclear potential and a permanent member of the UN Security Council, the economic levers are the top priority — exactly those that once led to the collapse of the Soviet Union, which was incomparably stronger than today's Russia. In this context, the most important issue is the rapid neutralization of Russia's «hydrocarbon weapons», which have been used as an effective means of political pressure on energy-vulnerable European countries (including Ukraine). It should also be

consider that Russia's economy and corrupt elites are objectively much more vulnerable to Western sanctions than the corresponding Soviet ones. Therefore, these practices have every chance to achieve the goal in a particular situation and become an effective demotivator for all other potential offenders.

The question of lifting economic sanctions on the aggressor state can be raised only after the full restoration of Ukraine's territorial integrity: the withdrawal of Russian troops from Donbas, the liquidation of Russian puppet pseudo-republics in ORDLO and the return of illegally annexed Crimea. Without this, its pedagogical penal effect will be nullified.

References

1. Report on the Human Rights Situation in Ukraine (16 November 2019 to 15 February 2020). (2020). *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_EN.pdf.
2. Saakov, Valerii (2020). Ukraine is Among World Leaders in Landmines Casualties. *Deutsche Welle*. URL: <https://p.dw.com/p/3TTPe> [in Ukrainian].
3. Lucas, Edward (2009). The New Cold War. Putin's Russia and the Threat to the West. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
4. Volker: Russia's Created «DPR» and «LPR» Must be Liquidated — They do not Comply With the Constitution of Ukraine (video). (2018). *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/politics/10029467-volker-stvoreni-rf-dnr-i-lnr-mayut-buti-likvidovani-voni-ne-vidpovidayut-konstituciji-ukrajini-video.html> [in Ukrainian].
5. Kurt Volker: The Full Transcript. (2017). *Politico Magazine*. URL: <https://www.politico.com/magazine/story/2017/11/27/kurt-volker-the-full-transcript-215868>
6. The Geneva Declaration on Terrorism / UN General Assembly Doc. A/42/307, 29 May 1987, Annex. *International Progress Organization*. URL: <http://www.i-p-o.org/GDT.HTM>
7. The Evolution of Trust. (2017). *Nicky Case*. URL: <http://ncase.me/trust/>

Список посилань

1. Report on the Human Rights Situation in Ukraine (16 November 2019 to 15 February 2020). *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_UA.pdf
2. Сааков Валерій. Україна — серед лідерів у світі за кількістю жертв мін. *Deutsche Welle*. URL: <https://p.dw.com/p/3TTPe>
3. Лукас Е. Нова холодна війна. Як Кремль загрожує і Росії, і Заходу. Київ: Темпора, 2009. 488 с.

4. Волкер: створені РФ «ДНР» і «ЛНР» мають бути ліквідовані — вони не відповідають Конституції України (відео). УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/politics/10029467-volker-stvoreni-rf-dnr-i-lnr-mayut-buti-likvidovani-voni-ne-vidpovidayut-konstituciji-ukrajini-video.html>
5. Kurt Volker: The Full Transcript. *Politico Magazine*. URL: <https://www.politico.com/magazine/story/2017/11/27/kurt-volker-the-full-transcript-215868>
6. The Geneva Declaration on Terrorism / UN General Assembly Doc. A/42/307, 29 May 1987, Annex. *International Progress Organization*. URL: <http://www.i-p-o.org/GDT.HTM>
7. The Evolution of Trust. *Nicky Case*. URL: <http://ncase.me/trust/>

Стаття надійшла до редакції 20.10.20

© Зубченко С. О., 2020

Mykhailo Boichenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>

e-mail: boychenkomy@gmail.com

Yuliia Rudenko

National Academy of Security Service of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-5292-5334>

e-mail: uliarudenko507@gmail.com

SOURCES OF STATE SOVEREIGNTY AND THE IDEA OF NATIONAL IDENTITY

Abstract

The article is devoted to the analysis of the ratio of external and internal sources of state sovereignty. It is found that sovereignty cannot be established without external sources, and the sovereignty of the state is to establish external relations with other states as political monads, i. e. coexisting political substances. At the same time, the sovereignty of the state is closely interconnected with the idea of national identity: the justification of sovereignty is the integration of all cultural groups of the country around the idea of national identity, which is the subject of protection of state sovereignty. The national idea acts as the main source of legitimation of the state's sovereignty, and the national identity acts as a mechanism for combining the national idea and the state's sovereignty.

In today's globalized society, national identity appears not as an opponent of internationalism, but as a prerequisite for building international relations in recognition of the sovereignty of states that have their own national idea. The global state appears not as a replacement for the nation-state, but only as a principle of interdependence and expression of the need for cooperation between modern nation-states. Global civil society creates a need for the principle of multilateralism in the interaction between modern states, i. e. the need for their constructive interaction based on mutual respect for the idea of national identity and its derivatives — national interests, national values and so on. The strategic provision of internal sources of state sovereignty, especially a clear link between national identity and the integrated national idea, makes possible and appropriate to turn to external sources of state sovereignty.

Key words: state sovereignty, national idea, national identity, global state, national interests.

Бойченко Михайло Іванович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>

e-mail: boychenkomu@gmail.com

Руденко Юлія Юріївна

Національна академія Служби безпеки України (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5292-5334>

e-mail: uliarudenko507@gmail.com

ДЖЕРЕЛА СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ ТА ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Резюме

Статтю присвячено аналізу співвідношення зовнішніх і внутрішніх джерел суверенітету держави.

Виявлено, що суверенітет неможливо встановити без зовнішніх джерел, а суверенітет держави полягає у встановленні зовнішніх стосунків з іншими державами як політичними монадами, тобто співіснуючими політичними субстанціями. Водночас, суверенітет держави є тісно взаємопов'язаним з ідеєю національної ідентичності: виправданням суверенітету є інтеграція усіх культурних груп країни довкола ідеї національної ідентичності, яка і є предметом захисту суверенітету держави. Національна ідея виступає як основне джерело легітимації суверенітету держави, а національна ідентичність виступає як механізм поєднання національної ідеї та суверенітету держави.

У сучасному глобалізованому суспільстві національна ідентичність постає не як опонент інтернаціоналізму, але як передумова побудови міжнародних відносин на визнанні суверенітету держав, які мають власну національну ідею. Глобальна держава постає не як заміщення національної держави, а лише як принцип взаємозалежності і вираження необхідності співробітництва між сучасними національними державами. Глобальне громадянське суспільство породжує потребу у принципі мультилатералізму у взаємодії між сучасними державами, тобто потребу у їхній

конструктивній взаємодії на основі взаємної поваги до ідеї національної ідентичності та її похідних — національних інтересів, національних цінностей тощо. Стратегічне забезпечення внутрішніх джерел суверенітету держави, передусім чіткий зв'язок національної ідентичності з інтегральною національною ідеєю, не лише уможлиблює, але й робить доцільним звернення до зовнішніх джерел суверенітету держави.

Ключові слова: суверенітет держави, національна ідея, національна ідентичність, глобальна держава, національні інтереси.

Вступ

Ідея національної ідентичності має нетакудовгу власну історію — попри те, що вона викликає на сьогодні численні дискусії серед науковців і політиків, а також провокує запеклі політичні баталії, які загострюються щоразу у передвиборчий період у демократичних країнах і спричиняють нерідко збройні зіткнення у країнах недемократичних. Хоча бої за національну незалежність і пов'язана з цим повсякденна робота щодо згуртування нації тривають вже не перше століття, однак сам концепт «національна ідентичність» є доволі недавнім. Тривалий час проблематика національної ідентичності визрівала в лоні дискусій щодо національного суверенітету і національної ідеї. Обидві з часом відійшли на другий план і локалізувалися: ідея суверенітету — переважно у сфері права, ідея нації — у культурно-мистецькій сфері. Це не дивно, адже джерелом розмислів про національний суверенітет був правовий пошук державного суверена, а ідея нації народилася передовсім з естетики і філософії романтизму. Концепт національної ідентичності мав певні теоретичні переваги та відкривав нові прагматичні перспективи, що і зумовило його появу та вже відносно тривале домінування у політичному дискурсі сучасної теорії держави і споріднених з ним. Чим саме була зумовлена така еволюція — спробуємо з'ясувати у цій розвідці.

Докладно суверенітет як принцип досліджували, зокрема, французький політичний філософ, професор кафедри політичних наук в Університеті Парижу-VIII (l'Université de Paris VIII) Жерар Мере [14] і американський політичний філософ, професор університету Нотр-Дам Даніель Філпот [20] та інші вчені. Серед вітчизняних науковців, які зверталися до аналізу проблеми суверенітету можна згадати зокрема Ігоря Вдовичина [4] та Світлану Семчишин [18]. Будь-які соціальні норми здобувають або втрачають свою легітимність завдяки оперттю на соціальні цінності або відповідно — через втрату своєї ціннісної основи [3]. Розуміння ціннісних засад міжнародних легітимаційних процесів, які стосуються питань державного суверенітету також представлене у працях і виступах видатних політиків сучасності, таких як Кевін Радд [15] і Хайко Маас [21]. Однак, роль державного суверенітету у його взаємозв'язку з ідеєю нації як мобілізаційний чинник становлення

концепту національної ідентичності і практик її втілення не були спеціально проаналізовані вітчизняними дослідниками.

Методи дослідження

Методологією дослідження теми державного суверенітету було обрано філософське вчення про субстанцію, докладно обґрунтоване нідерландським філософом Бенедиктом Спінозою [19]. У даній статті було обране за метод дослідження монадологію як модифікацію вчення про субстанцію, розроблену німецькими філософами Готфрідом Ляйбніцем [12] та Едмундом Гуссерлем [7]. Суверенітет держави постає як принцип, коли державу розглядають як своєрідну політичну субстанцію, монаду. Авторами було переосмислено як основу взаємодії між суверенними державами у добу глобалізації соціальну комунікацію у масштабах всього людства, яку забезпечують соціальні системи, як це витлумачував німецький філософ і соціолог Ніклас Луман [11].

Результат (виклад основного матеріалу)

Зовнішні і внутрішні джерела суверенітету держави

Стенфордський онлайн-словник з філософії дає таке визначення суверенітету: «Суверенітет, хоча його значення змінювались протягом історії, також має основне значення, — верховна влада на певній території. Це сучасне поняття політичної влади. Історичні варіанти можна розуміти за трьома вимірами — утримувач суверенітету, абсолютність суверенітету та внутрішні та зовнішні виміри суверенітету» [20]. Ці три виміри варто простежити у стосунку до суверенітету держави.

Передусім, варто взяти до уваги поняття зовнішніх і внутрішніх джерел суверенітету держави — це прояснить і два інші виміри суверенітету. З одного боку, сама ідея суверенітету має нібито схилити до позиції, що суверенітет — це автономія, а відповідно зовнішні його джерела мають нібито заперечувати саму можливість суверенітету. Так, наприклад, філософ Бенедикт Спіноза визначав субстанцію як щось абсолютно самодостатнє: лише як причина самої себе субстанція не потребує нічого іншого для свого існування [19]. Більше того, навіть саме існування будь-чого за межами субстанції постає як причина, яка унеможливорює субстанцію: адже потенційно може виявитися зовнішньою причиною того, що ми вважали субстанцією. Тому Спіноза вважає, що може існувати лише одна-єдина субстанція на увесь світ. Таку логіку неможливо застосовувати щодо держави, адже якраз у стосунках з іншими державами вона і претендує на суверенітет, тобто захищає верховенство свого права на своїй території і не допускає втручання права інших держав на своїй території. Тобто держави співіснують як суверени, кожна з них претендує на правову самодостатність — а також на політичну, економічну та інші види самодостатності: чим більше таких видів і чим глибша така самодостатність, тим, здавалося би, краще.

Однак, політична і правова практика показують, що для такого взаємного визнання самодостатності потрібне все ж дещо спільне — те, в чому держави погоджуються і на підставі чого як спільної основи вони можуть порівнювати свою ситуацію і визнавати її тотожність у певному сенсі. Таким чином, суверенітет держави на практиці неможливий без наявності зовнішніх його джерел.

Наприклад, ще у Середні віки у Західній Європі національний суверенітет потребував певних міжнародних гарантій — від Папи Римського або ж імператора Священної Римської імперії. Про це писав зокрема Марсилій Падуанський у своїй праці «Захисник миру» [16]. Папа або імператор виступали арбітрами у суперечках між королями та іншими суверенами, якими тоді вважали очільників держав особисто. Вся світська влада мала своєю основою Божу благодать, без якої ця влада втрачала свою легітимність і гарантії. Гарант-державець міг гарантувати щось всередині держави, якщо його підтримували ззовні, а це було можливим, якщо він мав підтримку згори — від Бога чи його уповноважених осіб на землі. Суверенітет державця був запозиченим, тимчасовим, адже повну владу над усіма створіннями має лише їхній Творець, а всі земні володарі лише позичають часточку цієї влади. Саме на цьому будувалася ієрархія владної вертикалі у Середні віки у Західній Європі — ну і звісно, також на інших джерелах влади, але вже як підлеглих цьому, головному зовнішньому, а точніше — вищому джерелу. Як би це не парадоксально звучало, однак, середньовічне розуміння того, що суверенітет держави чи будь-якої іншої соціальної інституції не може бути абсолютним, повернулося знову у часи панування сучасної демократії. Змінилася лише підстава заперечення абсолютності власного суверенітету певної інституції і, відповідно, іншими стали уявлення про зовнішні джерела авторитету як такі, що є визначальними. Дійсно, у Середні віки суверенітет держави і державця мав своїм джерелом Божий промисел, а от за нових демократій таким джерелом стала воля виборців, а міжнародний порядок, базований на церкві і волі Божій змінив міжнародний порядок, базований на наддержавних міжнародних інституціях типу ООН, МВФ, ВООЗ тощо, а також — на волі глобального громадянського суспільства.

Внутрішні джерела державного суверенітету теж не можна зрозуміти як просту тавтологію типу «причина самого себе»: держава не може бути причиною самої себе — вона має відповідати на дуже різні внутрішньо суспільні запити. Відповідно може йти мова про дуже різні внутрішні цілі державного суверенітету і дуже різні засоби їхнього досягнення. Адже мова може йти про дуже різні речі: опертя на власну армію, опертя на підтримку власного народу, наявність власної національної еліти (політичної, бізнесової тощо), опертя на власну церкву, опертя на власну розвинену національну економічну систему, опертя на власні наукові розробки тощо. Таких внутрішніх джерел державного суверенітету може бути безліч, потрібні всі

вони і кожне з них зокрема. Однак, на практиці виявляється достатньою наявність хоча би частини з них у більш-менш розвиненому стані. Якраз тут, щодо кожного з таких джерел зокрема і доречно говорити як про «причину самого себе» — громадянське суспільство, еліти, економіка, церква тощо мають спиратися самі на себе, тобто щонайменше бути здатними відтворювати самі себе, не бути дотаційними, а в ідеалі — робити це ефективно, давати прибуток, робити внесок у розвиток держави і вести за собою суспільство. Але і тут спрацьовує виведене вище правило: кожна така мала «субстанція» зміцнює не лише сама себе, але й інші всередині держави: національна мова (або й національна культура в цілому), національна церква або національна наука — національну економіку, національну політику, національне право тощо, але і вони кожне зокрема і всі разом зміцнюють як самодостатні підсистеми держави інші державні підсистеми.

Якщо звертатися до філософської методології, то ця ситуація множинності субстанцій була розв'язана за допомогою концепції монад, запропонованої Готфрідом Ляйбніцем [12] і розвинутої згодом Едмундом Гуссерлем у концепцію світу інтерсуб'єктивності, у якій кожен суб'єкт як монада є відносно самодостатнім, але всі суб'єкти разом можуть успішно взаємодіяти у взагалі існувати завдяки тому, що знаходяться у спільному світі — світі смислів, які вони поділяють і які їх уможливають як суб'єктів [7]. Таким чином, виявляється, що структурно суб'єкти є самодостатніми, існують ніби кожен сам по собі, але функціонально вони потребують одне одного, а точніше потребують своєї спільної смислової основи. Ця основа має не лише смисловий характер, вона набуває у феноменології ціннісного навантаження і утворює так званий «життєвий світ», у якому і функціонують ці суб'єкти як його витвори.

Політичні експлікації з новочасних класичних теорій суверенітету зробив Жерар Мере [14, с. 23–85], тому варто зосередитися на сучасних версіях осмислення цих класичних проблем. Мере зауважує, що новітня історія суверенітету у Європі пов'язана з поваленням імперій: вже не королівський суверенітет, а суверенітет народів, власне «демократичний суверенітет», який постає у новітніх національних демократіях, а відповідь на питання суверенітету «знайдеться не у філософських трактатах, а в самій історії» [14, с. 85]. Головне питання суверенітету тоді трансформується наступним чином: «Якщо народ — це суверен, а його воля — закон, інакше кажучи, воля його виступає як така, що запроваджує стан справедливості, то проблема у тім, щоб дізнатись, як саме виражається воля народу» [14, с. 88].

Виклики суверенітету національної держави за доби глобалізації

Дослідники віддавна звернули увагу на те, що глобалізація підважує суверенітет національної держави — в усякому разі, у класичному його

вितлумаченні. Однак, чи означає це втрату національною державою свого суверенітету, чи означає це кінець самої національної держави? Чи, можливо, мова йде швидше про зміну чи коригування засад суверенітету, уточнення балансу між внутрішніми і зовнішніми його джерелами? Якщо мова йде саме про останнє, то суверенітет держави у його вже доволі тривалій історії вже неодноразово зазнавав відсутні зміни своїх засад і джерел — зі збереженням самого суверенітету і збереженням держави, хоча і з уточненням того, що мають на увазі під її національними засадами.

Одним із викликів суверенітету держави постає ідея «світової держави» і відповідно «світового уряду». Зокрема, український дослідник Ігор Вдовичин зауважує, що глобалізація спричинила критику концепту суверенної держави і появу альтернативного концепту «світової держави»: «Останнім часом знову надзвичайно впливовими (і навіть домінуючими) стали різноманітні варіанти соціальної інженерії, серед яких найбільше виокремлюється проект «світової держави». Прихильники такого варіанта вдосконалення управління розраховують, що влада, здійснювана з єдиного центру, забезпечить оперативне вирішення проблем людства. Прихильники такого підходу наполягають, що традиційні підходи виглядають нестійкими і вже не відповідають часу, і отож вони популяризують ідею руйнування суверенітету держави» [4, с. 19]. Ці ідеї, втім, аж ніяк не можна назвати новими: доцільність централізованого раціонального управління обґрунтовував Еміль Дюркгайм, що правда для розвинених суспільств, а не для усього людства [8]. Але ще раніше Карл Маркс і Фрідріх Енгельс засвідчували становлення глобального капіталізму, якому він прагнув протиставити інтернаціонал комуністів [13]. Однак, за останнє століття, а особливо — у останні десятиліття, а саме після розпаду СРСР, падіння «залізної завіси» і встановлення єдиного світового ринку, який майже не має винятків, ці ідеї набули своє організаційне втілення, причому доволі розгалужене.

При цьому, на думку Вдовичина, «центр монополізує за собою керівництво, відповідальність перекладається на суверенні держави (фактично — несуверенні), обмежені в ресурсах, які вони будуть спроможні самостійно мобілізувати для вирішення проблем територій» [4, с. 19]. «Претендентом номер один» на роль світового уряду, на перший погляд, виступає Організація об'єднаних націй (ООН), яка має для цього більш, ніж достатні моральні підстави: навіть сам факт утворення ООН був результатом завершення Другої світової війни і прагнення забезпечити мир у світі. Для цього необхідно було усунути об'єктивні причини виникнення воєн — світову економічну, політичну і культурну несправедливість, суттєві асиметрії і перекося, які залишила практично зруйнована на той час система світового колоніалізму.

У 2016 році один з лідерів ООН — екс-прем'єр Австралії Кевін Радд (Kevin Rudd), так сформулював її основні цілі: «Якби можна було

стиснути ці цінності і базується на них місію в одне речення, воно могло б звучати так: Організація Об'єднаних Націй закликає нас захищати гідність, властиве всім людям, шляхом запобігання війни, налагодження стійкого миру, надання всім фундаментальної соціальної та економічної справедливості, збереження нашої спільної планети і, в разі природних або гуманітарних катастроф, спільних дій для порятунку інших членів людської сім'ї, які перебувають в нужді» [15]. Принцип мультилатералізму, на який посилається Радд, відомий доволі давно, однак останні роки йому надають нової організаційної форми і все більш активно просувають країни, які не претендують на роль одноосібного світового гегемона — Франція, Канада, Японія, Німеччина. Нині готовність до участі у новій організаційній структурі — «Альянсу за мультилатералізм» декларувало понад 50 країн світу. Про це, зокрема, говорив міністр закордонних справ Німеччини Хайко Маас (Heiko Maas) у 2018 році на полях Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку на установчій конференції цього альянсу. Цю подію висвітлювала інформаційна агенція Deutsche Welle: «Мультилатералізм — це принцип побудови відносин між державами, що ґрунтується на механізмі багатосторонніх угод, що дозволяють кожній державі користуватися привілеями в стосунках з усіма партнерами. В рамках даної моделі не передбачається чітко обмежене членство, як у випадку з «сімкою» або «двадцяткою», проте передбачено реформування міжнародних інститутів і зміцнення інтернаціональних домовленостей» [21]. Втім, такий Альянс не можна розглядати як наддержавну організацію — це міждержавне об'єднання.

Тому, багато дослідників все ще скептично дивляться на можливість створення ефективного і впливового єдиного світового центру прийняття глобальних політичних рішень. Так, згаданий вище Вдовичин критично ставиться до такого проекту світової, чи то глобальної держави: «Глобальна держава власне є закритою системою, і її занепад є більш очевидним і руйнівним, ніж сукупності суверенних держав, які творять відкриту систему» [4, с. 24]. Це судження, на нашу думку, не варто сприймати як вирок глобалізації, але лише як критику спроб охопити розмаїття соціальних процесів планетарного масштабу якоюсь однією моделлю, однією схемою. Натомість, сукупність суверенних держав, які протистоять спробам глобальної уніфікації, не є першопричиною неможливості «глобальної держави» як однієї інституції. Швидше варто говорити про те, що множинність міжнародних соціальних інституцій і соціальних організацій, які кожна по-своєму виконують частину функцій «глобальної держави», має причиною свого існування глобальне громадянське суспільство. Дійсно, суверенні держави поступаються частиною свого суверенітету міжнародним і наддержавним утворенням, у тому числі глобальним, тому, що наявні соціальні процеси, які давно вийшли за національні рамки і мають сутнісно міжнародний характер, тобто можливі саме як міжнародні. Свого

часу Ніклас Луман описував ці процеси як появу світових соціальних систем [11]. Таким чином, і поява глобального громадянського суспільства, і поява глобальних соціальних інституцій є результатом реалізації потреб обслуговування світових соціальних систем — економіки, політики, науки, права тощо. Відповідно, вже не державний суверенітет і національна поставали як рамкові умови розвитку національної політики, науки, господарства, права тощо, а навпаки — світові соціальні системи висунули свої умови, виконання

Дійсно, наявність глобального громадянського суспільства швидше перешкоджає, аніж сприяє створенню наддержавних структур, які виконували би функції «світового уряду». Концепт глобального громадянського суспільства об'єднав у собі ті тенденції, які ще раніше виникли і поступово посилювалися і зближувалися, поки не стало зрозуміло, що вони складають єдину картину цілісного суспільно-політичного феномену. Український політолог Валерій Бебик, зокрема, називає такі «ознаки глобального громадянського суспільства: відокремлена від новостворюваної глобальної держави (наддержавних, міждержавних і державно-національних утворень) сукупність структур, яка складається з громадян, їх добровільних асоціацій і об'єднань, соціальних груп, націй тощо; вільні відносини між суб'єктами глобального громадянського суспільства; поцінування громадянських прав і прав націй та народів вище за 142 глобальні (наддержавні і міждержавні) угоди та державно-національні закони; забезпечення прав і свобод особистості, можливостей реалізації її інтересів і прагнень, політичного, ідеологічного, релігійного, етнічного та інших видів плюралізму; наявність приватної власності, вільної конкуренції, вільних відносин обміну діяльністю та її продуктами між незалежними власниками, тобто ринку; саморегуляція відносин між людьми, їх асоціаціями і добровільними об'єднаннями на основі соціальних і психічних норм — регуляторів суспільного життя; розмаїття соціальних, інтелектуальних, наукових, культурних та інших ініціатив; збереження національних, соціальних та інших традицій, культури тощо» [2, с. 141–142]. Як бачимо, багато в чому глобальне громадянське суспільство має спільні ознаки з феноменом мультилатералізму. Це не дивно, адже держава є вивершенням громадянського суспільства, його інструментом і виразником його інтегрального розумного задуму, як вважав Георг Гегель (Гегель 2000). В усякому разі варто стверджувати, що якщо формування глобального громадянського суспільства сприяло становленню «глобальної держави» чи тих наддержавних політичних структур, які виконують почасти її функції, то відтоді, як такі структури виникли, вони самі почали активно сприяти становленню і розвитку глобального громадянського суспільства. З певного часу розвиток глобального громадянського суспільства вже не є переважно стихійним процесом, але навпаки,

все більшою мірою перетворюється на інституційно керований соціальний процес, точніше множину взаємопов'язаних процесів.

Світлана Семчишин зазначає: «...в умовах глобалізації суверенітет як визначальна характеристика держави також змінює своє сутнісне значення і потребує нового концептуального оформлення. З огляду на це, неабиякої уваги заслуговує постановка проблеми ролі держави та суверенітету як її визначального атрибуту в феміністських підходах, оскільки вони намагаються розглядати міжнародні відносини із зорієнтованих на статеві аспекти перспектив, причому центральним елементом виступає ієрархічність відносин між статями (gender). Такий погляд виходить із того, що gender визначає не лише статеву ідентичність, але й як структурний концепт проникає у всі сфери суспільної, політичної, а тому й міжнародної діяльності» [18, с. 260]. Авторка наголошує на «фемінному» характері самих міждержавних взаємин, а не просто на приході жінок у політику взагалі чи жінок-політичних лідерів на керівні посади у великій політиці. На місце войовничих «чоловічих» міждержавних змагань прийшли партнерські і колеганські «жіночі» інтернаціональні відносини.

На наш погляд, не можна пояснювати усі зміни, а тим більше лише зміни на краще, саме гендерними характеристиками міждержавних взаємин, але той факт, що так чи інакше, але суверенітет національної держави зберіг свою пріоритетну значущість для існування держави також і за доби глобалізації — не викликає сумнівів. Різноманітні міждержавні і навіть наддержавні організації здебільшого використовують у своїх інтересах окремі держави (звісно, що більшою мірою — провідні держави світу) — вони й досі більшою мірою є інструментом міжнародних взаємин, аніж їхнім суб'єктом, тим більше — визначальним. Однак, ті можливості, які надає глобалізація для несилового утвердження зовнішніх джерел суверенітету держави, змінюють до певної міри і його функції, і саму його сутність. Суверенітет все більшою мірою набуває функціональне, організаційне значення, і все меншою мірою є диктатом авторитету виняткового характеру, як це було у традиції «Левіафана» Томаса Гоббса [6].

Глобальна держава постає не як заміщення національної держави, а лише як принцип взаємозалежності і вираження необхідності співробітництва між сучасними національними державами. Глобальне громадянське суспільство породжує потребу у принципі мультилатералізму між сучасними державами, тобто потребу у їхній конструктивній взаємодії на основі взаємної поваги до ідеї національної ідентичності та її похідних — національних інтересів, національних цінностей тощо.

Суверенітет національної держави як стрижень її гуманітарної політики

Попри те, що дехто вважає, що підтримання різних культур — етнічних, гендерних, локальних і діаспорних — є обов'язком держави як щось

само по собі цінне. Однак, держава має певні зобов'язання лише там, де вона має певний інтерес: лише те, що працює на зміцнення держави, на її захист від зовнішньої агресії і внутрішнього розбрату, може бути предметом її системного захисту, підтримки і всілякого піклування. І навпаки — те, що становить загрозу інтересам держави, вона не лише не зобов'язана підтримувати, але навпаки — має інтерес і завдання обмежувати і мінімізувати у впливі та розвитку. Гуманітарна політика держави має бути спрямована на зміцнення її суверенітету, а відповідно, може більшою або меншою мірою збігатися з гуманітарними політиками окремих культурних груп, які утворюють громадяни цієї держави. Це означає, що такі культурні групи мають взяти на себе певні зобов'язання щодо підтримки держави і послідовно виконувати ці зобов'язання, якщо вони розраховують на державне сприяння їхнім партикулярним інтересам. Втіленням і квінтесенцією такої згуртованості окремих культурних груп довкола завдання забезпечення суверенітету держави є визнання ними спільної національної ідеї — не на етнічних, а на спільних політичних засадах. Спільна національна ідея легітимує суверенітет держави у їхніх очах. Саме як втілення спільної національної ідеї, а не як сторонній спонсор, держава надає сприяння різним культурним групам. З іншого боку, держава не може апріорі приймати або апріорі відкидати таке сприяння — воно має залежати від наявності або відсутності виконуваних зобов'язань культурної групи щодо держави.

Якби українська держава до 2013 року займала більш чітку позицію у обмеженні тривалої проросійської пропаганди на території Криму і Донбасу, тоді значно складніше було би Російській Федерації здійснювати окупацію і анексію цих територій. Доводиться визнати, що ця пропаганда охоплювала територію всієї України і тривала від самого початку відновлення незалежності України у 1991 році. Триває вона і зараз, хоча вже дещо обмежено, порівняно з довоєнним періодом — сам факт війни з Україною на Донбасі за участі російських військових є найкращою контрпропагандою проти РФ. Але до 2013 року саме в Криму і на Донбасі така пропаганда здійснювалася особливо інтенсивно і цілеспрямовано. Лише після початку війни українська держава почала жорстко обмежувати інформаційний вплив РФ на Україну: «Вплив російських каналів на український інформаційний простір протягом 2014–2017 років суттєво знизився завдяки обмеження трансляції 77 з 82 каналів у кабельних мережах України» [9, с. 31]. Крім того, було обмежено доступ з України до значної кількості російських Інтернет-ресурсів і соціальних мереж. Втім, ефірне телебачення в українському прикордонні з окупованими територіями всуціль зайняте російським контентом, тоді як українські канали навіть технічно не завжди мають належний доступ до українських громадян не лише на цих територіях, але і в українському прикордонні. На жаль, багато у чому зараз склалася схожа ситуація у прикордонних з Румунією районах Чернівецької області

у зв'язку з інформаційним впливом на громадян України з боку Румунії: «У таких районах (особливо в місцях компактних поселень етнічних меншин) має місце значний іноземний інформаційно-культурний вплив на населення прикордонних територій» [17, с. 18]. Аналогічні надмірно активні інформаційні впливи в українському прикордонні у Закарпатській області здійснює Угорщина: «Однією з важливих складових частин гуманітарної політики Угорщини є підтримка угорської діаспори, зокрема й в Україні... Захист угорських меншин, зокрема й на Закарпатті, залишається важливим політичним інструментом і використовується Будапештом у геополітичній грі на тлі російської гібридної війни» [10]. Звісно, далеко не кожна етнічна діаспора на території України проводить гуманітарну політику, яка не враховує, або у другу чергу враховує інтереси української держави. Однак, наведені приклади доводять неможливість проведення політики безумовної державної підтримки усіх ініціатив усіх культурних меншин.

Підтримувати культурне розмаїття заради самого культурного розмаїття — справа хороша і важлива, однак вона не є прерогативою держави: цим можуть займатися різні недержавні організації, передусім створені самими культурними групами задля цієї мети. Держава може лише створювати сприятливі умови для діяльності цих організацій, якщо їхні цілі хоча би не суперечать національним інтересам країни, але у будь-якому разі держава зобов'язана у розумних межах контролювати їхню діяльність і обмежувати її у випадках, коли ця діяльність починає загрожувати цим інтересам. Тому першочерговим завданням захисту державного суверенітету є стримування відцентрових тенденцій і навпаки — мобілізація інтеграції різних культурних груп довкола національних інтересів України як держави. Зрозуміло, що національна ідентичність за цих умов не може базуватися на концепції моноетнічності української державності, але на концепції свідомої національної само ідентифікації, за зразком, запропонованим свого часу британським політичним теоретиком Бенедиктом Андерсоном [1]. Національна ідея має стати не ідеєю однієї етнічної групи, а ідеєю об'єднання різних етнічних груп, і взагалі усіх культурних груп країни довкола ідеї державності. Національна ідея має визріти у національну ідею своєї держави. Задля утвердження цієї держави титульна нація, зокрема, має створити належні умови для розвитку усіх етнічних спільнот країни — за умови їх долучення до спільної справи державного будівництва.

Висновки

Національна ідея, яка виконує функцію інтеграції усіх культурних груп країни, є предметом захисту суверенітету держави: не держава сама по собі заслуговує на суверенітет, а лише держава як втілення національної ідеї. Таким чином, лише за умови стратегічного забезпечення внутрішніх джерел суверенітету держави не лише можливим, але й доцільним є звернення до його зовнішніх джерел. Лише якщо у державі — як у її керівників,

у державному апараті, так і у громадянському суспільстві, серед громадян та різних культурних груп — є чітке бачення національних інтересів держави, а також наявні дієві механізми мобілізації громадян довкола національної ідеї цієї держави, лише за цієї умови зовнішні джерела суверенітету держави можуть спрацювати і додатково зміцнити те, що вже має свій внутрішній стрижень.

Список посилань:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму; пер. з англ. В. Морозова. 2 вид., перероб. К.: Критика, 2001. 272 с.
2. Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент. Політичний менеджмент, 2006. № 2. С. 140–147.
3. Бойченко М. Легітимація та делегітимація: ціннісні засади соціальних норм. *Філософія в сучасному світі: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 16–17 листопада 2018 р.* / Ред. кол. Я. В. Тарароєв, А. В. Кіпенський, Л. В. Перевалова [та ін.]. Х.: Точка 2018. С. 118–120.
4. Вдовичин І. (2015) Криза суверенної держави і проект владного інституту глобальної спільноти. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2015. Вип. 37/3. С. 17–27.
5. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або природне право і державознавство; пер. з нім. Р. Осадчук, М. Кушнір. К.: Юніверс, 2000. 329 с.
6. Гобс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної; пер. з англ. Р. Димерець, В. Єрмоленко, Н. Іванова, Є. Мірошніченко, Т. Олійник. Київ: Дух і Літера, 2000. 600 с.
7. Гуссерль Э. Картезианские размышления; пер. с нем. Д. В. Складнева. СПб: Наука, 2006. 320 с.
8. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда; пер. с фр. В: Дюркгейм Э. *О разделении общественного труда. Метод социологии*. М.: Наука, 1991. С. 5–380.
9. Кулаков А. (ред..) *Слова та війни: Україна в боротьбі з російською пропагандою*. К.: КІС, 2017. 132 с.
10. Лозовий В. С. Сучасна гуманітарна політика Угорщини: виклики для України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suchasna-gumanitarna-politika-ugorschini-vikliki-dlya-ukraini> (2019)

11. Луман Н. Тавтология и парадокс в самоописаниях современных обществ / пер. с нем. А. Ф. Филиппова. *СОЦИО-ЛОГОС. Вып. 1*. М.: Прогресс, 1991. С. 194–218.
12. Ляйбніц Г. В. Монадологія; пер. з фр. Павла Бартусяка під редакцією Олега Хоми. *Sententiae*, XXVIII. 2013. № 1. С. 151–177.
13. Маркс К., Енгельс Ф. *Маніфест комуністичної партії*; пер. з нім. К.: Вперед, 2010. 56 с.
14. Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади; пер. з фр. Л. Кононовича. Львів: Кальварія, 2003, 216 с.
15. ООН 2030: Восстановление порядка в раздробленном мире Отчет Председателя Независимая комиссия по мультилатерализму (ICM) URL: <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2016/08/IPI-ICM-Chairs-Report-Russian.pdf> (2016).
16. Падуанский М. *Защитник мира* / Пер. с франц. Б. У. Есенова. М.: Дашков и К, 2014. 656 с.
17. Тищенко Ю. А. Румунська та молдовська національні меншини в Україні: стан, тенденції та можливості співпраці: зб. наук.-експерт. матеріалів / [Ю. А. Тищенко, А. М. Круглашов, В. О. Бакальчук, С. В. Дубова, Н. В. Нечаєва-Юрійчук]. К.: НІСД, 2019. 112 с.
18. Семчишин С. І. Феміністський аналіз ролі держави та суверенітету в міжнародних відносинах. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. Випуск 8. Політологія, 2014. С. 260–263.
19. Спіноза, Б. (2015) *Етика*; пер. з лат. Мультимедійне видавництво Стрельбицького. Електронне видання.
20. Philpott, Daniel (2020) Sovereignty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/sovereignty/>
21. 50 государств учредили «Альянс за мультилатерализм» (2018). URL: <https://www.dw.com/ru/50-%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2-%D1%83%D1%87%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D1%81-%D0%B7%D0%B0-%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BC/a-50599763>

References:

1. Anderson B. (2001) *Imagined communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* / trans. from English by V. Morozov. 2nd ed. Kyiv: Krytyka, 272 с. [In Ukrainian].
2. Bebyk V. (2006) Global Civil Society: Theory, Methodology, Management. *Political management*. 2, 140–147.

3. Boychenko M. (2018) Legitimation and Delegitimization: The Value Basis of Social Norms. *Philosophy in the modern world: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference*, November 16–17, 2018 // Ed. Y. V. Tararoev, A. V. Kipensky, L. V. Perevalova [etc.]. Kharkiv: Tochka, 118–120. [In Ukrainian].
4. Vdovychyn I. (2015) The Crisis of the Sovereign Sstate and the Project of the Power Institution of the Global Community. *Bulletin of Lviv University. International relations series*. 37: 3, 17–27. [In Ukrainian].
5. Hegel G. W. F. (2000) *The Scientific Ways of Treating Natural Law, Its Place in Moral Philosophy, and Its Relation to the Positive Sciences of Law* / trans. from German by R. Osadchuk, M. Kushnir. K.: Universe, 329 p. [In Ukrainian].
6. Hobbes T. (2000) *Leviathan, or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil* / trans. from English by R. Dimerets, V. Yermolenko, N. Ivanova, E. Miroshnychenko, T. Oliynyk. Kyiv: Duh I Litera, 600 p. [In Ukrainian].
7. Husserl E. (2006) *Cartesian Reflections* / trans. from German by D.V. Sklyudneva. Saint Petersburg: Nauka, 320p. [In Russian].
8. Durkheim E. (1991) Division of Labor in Society / trans. from French. Durkheim E. *Division of Labor in Society. Method of Sociology*. Moscow: Nauka, 5–380. [In Russian].
9. Kulakov A. (ed.) (2017) *Words and Wars: Ukraine Fighting Kremlin Propaganda*. K.: KIS, 132 p. [In Ukrainian].
10. Lozovy V. S. (2019) *Modern humanitarian policy of Hungary: challenges for Ukraine*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suchasna-gumanitarna-politika-ugorschini-vikliki-dlya-ukraini> [In Ukrainian].
11. Luhmann N. (1991) Tautology and Paradox in the Self-descriptions of Modern Societies / trans. with him. A.F. Филиппова. *SOCIO-LOGOS*. 1. M.: Progress, p. 194–218.
12. Leibniz G. W. (2013) Monadology / trans. from French by Pavlo Bartusiak edited by Oleg Khoma. *Sententiae, XXVIII. 1*, 151–177. [In Ukrainian].
13. Marx K., Engels F. (2010) *Manifesto of the Communist Party* / trans. from German. Kyiv: Vpered, 56 p. [In Ukrainian].
14. Mairat J. (2003) *The Principle of Sovereignty. History and Foundations of Modern Power* / trans. from French by L. Kononovich. Lviv: Kalvariia, 2003, 216 p. [In Ukrainian].
15. *UN 2030* (2016): Restoring order in a fragmented world Report of the Chair Independent Commission on Multilateralism (ICM) URL:

- <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2016/08/IPI-ICM-Chairs-Report-Russian.pdf>
16. Marsilius of Padua (2014) *The Defender of Peace* / trans. from French by B. U. Esenova. M.: Dashkov i K, 656 s. [In Russian].
 17. Tishchenko Yu. A. (ed.) (2019) *Romanian and Moldovan National Minorities in Ukraine: Status, Trends and Opportunities for Cooperation: Coll. scientific expert materials* / [Yu. A. Tishchenko, A. M. Kruglashov, V. O. Bakalchuk, S. V. Dubova, N. V. Nechaeva-Yuriychuk]. K.: NISS, 112 p. [In Ukrainian].
 18. Semchyshyn S. I. (2014) Feminist analysis of the role of the state and sovereignty in international relations. *Philosophy and political science in the context of modern culture. Issue 8. Political Science*, 260–263. [In Ukrainian].
 19. Spinoza, B. (2015) *Ethics* / trans. from Latin. Strelbytsky Multimedia Publishing House. Electronic edition. [In Ukrainian].
 20. Philpott, Daniel (2020) Sovereignty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/sovereignty/>
 21. 50 States have established the Alliance for Multilateralism (2018). Share URL % 82% Do% B2-% D1% 83% D1% 87% D1% 80% Do% B5% Do% B4% Do% B8% Do% BB% Do% B8-% Do% Bo% Do% BB% D1 % 8C% D1% 8F% Do% BD% D1% 81-% Do% B7% Do% Bo-% Do% BC% D1% 83% Do% BB% D1% 8C% D1% 82% Do% B8% Do % BB% Do% Bo% D1% 82% Do% B5% D1% 80% Do% Bo% Do% BB% Do% B8% Do% B7% Do% BC / a-50599763

Стаття надійшла до редакції 26.10.20

© Бойченко М. І., Руденко Ю. Ю., 2020

Maiia Moser

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-3876-0430>

e-mail: maiia.moser.ua@gmail.com

NATIONAL IDENTITY AND THE NATIONAL IDEA AS A FACTOR OF STATE-BUILDING

Abstract

Although it is obvious that an adequate account of the notion of national identity requires a certain understanding of national consciousness, there is still no generally accepted theory regarding the latter. The article considers the connection of state-building and nation-building. The most important tool of nation-building is the dissemination of national consciousness and national identity. The article analyzes the creation of a national idea and considers the major reasons for the incompleteness of Ukrainian nation-building, which results from a lack of political consensus and a comparatively low level of the cultural development of Ukrainian society. For this purpose, we have researched various political materials from web resources using the tools of a structural-functional approach, discourse analysis and content analysis. The study opens deeper insights into the genuine values, interests, motives, stereotypes, attitudes, strategies and tactics of some politicians.

No aspect of national idea is more more puzzling than nation consciousness and national identity. Despite the lack of any agreed upon theory of national consciousness, there is a widespread, if less than universal, understanding that an adequate account of national identity requires a clear understanding of it. We need to understand both what nation consciousness, national identity, national idea, nation and state-building.

Therefore the problem of Ukrainian nation and state building results from contradictory ideas of Ukrainian politicians, the lack of a common national idea as such, and the dissemination of false information among the electorate.

Key words: nation, national idea, national identity, patriotism, state-building.

Мозер Майя Євгеніївна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-3876-0430>

e-mail: maiia.moser.ua@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ЧИННИКИ ДЕРЖАВОБУДУВАННЯ

Резюме

Розглянуто проблему державобудування зумовлену відсутністю у суспільства відчуття національної ідентичності та національної свідомості, адже відчуття своєї національної ідентичності є одним із найважливіших мотиваційних чинників суспільної поведінки. Проаналізовано процес творення національної ідеї та розглянуто основні причини недовершеності процесу формування української нації, що зумовлено браком політичної згуртованості та низьким культурним рівнем розвитку суспільства України. Для цього здійснено науковий пошук із залученням методів структурно-функціонального підходу, а також дискурс- та контент-аналізу політичних текстів із пропагованими в них ідеях.

У дослідженні розглядається зв'язок державобудування та націєтворення. Найважливішим інструментом націєтворення є формування національної свідомості та національної ідентичності. Дослідження відкриває глибші уявлення про справжні цінності, інтереси, мотиви, стереотипи, установки, стратегії та тактику деяких політиків.

Поступ держави залежать найперше від ступеню консолідації народу, який прагне збудувати міцну державу з неконфліктним суспільством і з єдиною національною ідеєю. Жоден аспект національної ідеї не є більш загадковим, ніж свідомість нації та національна ідентичність. У такому контексті нинішній стан українського суспільства потребує стратегічної переорієнтації у пошуках внутрішніх механізмів самоорганізації та розвитку. Нам потрібно зрозуміти, що таке свідомість нації, національна ідентичність, національна ідея, нація та державотворення.

Ключові слова: нація, національна ідея, національна ідентичність, патріотизм, державобудування.

Вступ

У сьогоднішні ми переживаємо велику державну ваду, яка проступає і відчувається в конфліктному політичному просторі національної спільноти. Оскільки політичний простір — це сфера здійснення політичної діяльності, тобто певний вид соціальної діяльності, що взаємопов'язує і суспільне життя, і вид активностей соціальних суб'єктів, і тип соціальних відносин. Що зумовлено низкою серйозних проблем, які потребують вирішення в умовах російської агресії та у поглиблених процесах європейської інтеграції України.

Наша держава зіштовхнулася з питанням виникнення регіонального розбрату, що відображається у передбачуваних політичних контурах розколу України.

Найважливішим чинником усвідомлення своєї національної ідентичності для суспільства є історична пам'ять про становлення життєсвіту видатних особистостей. Хоча за словами І. Гирича «Історична пам'ять не є об'єктивною, істинно правдивою історією — це своєрідна система цінностей, що через минуле дивиться на теперішній час» [1, с. 94]. Але менше з тим, ми зобов'язані доносити до сучасників здобутки таких визначних людей як Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Микола Міхновський та багато інших визначних будівничих української державності, носіїв «ідеї нації», форматорів національної ідентичності.

Національна ідея виступає консолідаційним чинником сучасного українського суспільства в соціально-політичному аспекті.

Серед зарубіжних досліджень на цю тематику заслуговують уваги праці таких науковців: Б. Андерсон [2], П. Бергер [3], Дж. Бруйлі [4], Е. Гелнер [5], Е. Гобсбавм [6], Е. Сміт [7], Ф. Фукуяма [8] та ряду інших вчених. Слід відзначити дослідження і таких українських дослідників: А. Єрмоленко [9], М. Кармазіна [10], В. Кулик [11], В. Майборода [12], Ю. Римаренко [13], М. Рябчук [14], М. Степико [15] та інші. Хоча й досі сформовану національною ідеєю національну ідентичність науково не досліджено й не визнано дієвим чинником будівництва української державності.

Метою нашого дослідження є окреслення й аналіз суперечливих тенденцій розвитку і трансформації суспільних мас під впливом основного інструменту формування громадської думки — поширення політичних текстів із пропагованими ідеями.

Методи дослідження

Науковий пошук здійснювався із залученням методів структурно-функціонального підходу, а також дискурс-аналізу та контент-аналізу політичних текстів.

Структурно-функціональний підхід зорієнтовує нас насамперед на аналіз функціонування суспільних явищ та усвідомлення механізмів

(суспільних комунікацій) їх відтворення і повторюваності. За Р. Мертонем [16] суспільні комунікації розглядають як певну цілісну систему зі складною структурою створеною елементами та зв'язки між ними. Таку структуру слід проаналізувати, описавши її суттєві складові — елементи, підсистеми, компоненти, зв'язки, властивості, функції та ін. Опис структури об'єкта полягає в його поділі на складові системи та встановленні характеру взаємозв'язків між ними. В якості системи може розглядатися будь-який соціальний інститут або організація. Соціальні інститути пояснюються через призму функцій, які вони виконують у соціокультурній системі. Основною функцією будь-якого соціального інституту є задоволення тих соціальних потреб, задля яких він був створений.

Дискурс-аналіз тексту — це аналіз дискурсу, сконструйованого мовою (в широкому розумінні — усно чи письмово), організація якого є соціальними конструктами, які засновані на експліцитно-конструктивістській епістемології, що розглядає мову як явище, конститутивне і конструктивне, а не рефлексивне і репрезентативне [17].

Контент-аналіз — це якісно-кількісний метод вивчення текстових документів, який характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів [18].

Лінгвістичні методики контент-аналізу політичних матеріалів веб-ресурсів дали змогу здійснити дослідження на прикладі проведеного контент-аналізу політичних матеріалів передвиборної кампанії місцевих виборів 2020 року. За кілька тижнів передвиборної кампанії українські інтренет-портали політичних організацій наповнилися інформацією політичної реклами кандидатів у мери та потенційних депутатів місцевих рад.

Безпосереднє вивчення інформаційних джерел уможливило виявлення основних цінностей, інтересів, мотивів, стереотипів, установок, стратегій поведінки індивідів, соціальних груп (організацій) та прогнозування їхньої поведінки в майбутньому.

Результати

Термін «національна ідентичність» (від лат. *identicus* — однаковий, тотожний) — усвідомлення особистістю себе як такої, що належить до людського колективу, об'єднаного за ознакою спільної національної (етнічної і/або державної) належності, яке поділяється й іншими членами цього колективу. Таке усвідомлення спирається передусім на мову, історію, культурну пам'ять, спільну територію, економіку тощо, тобто на фактори інтеграції спільноти [19, с. 490].

Найефективнішим індикатором національної ідентичності виступає мова, яка водночас є фактором її створення або відновлення (враховуючи факт імперських заборон української мови — Валуєвський та Емський

циркуляри 1863-го та 1876-го років). На сьогодні мова виступає головним чинником консолідації нації, оскільки забезпечує єдність, культурний розвиток національної спільноти, а також виступає могутнім засобом зміцнення національної свідомості, будучи основним способом спілкування та інструментом поширення інформації. Тож позиція мови в державі має бути захищена спеціальними державними органами й установами з метою формування та здійснення державної мовної політики. В нашій незалежній Україні створені такі урядові організації: Національна комісія зі стандартів державної мови; Уповноважений із захисту державної мови [20].

Саме з допомогою рідної української мови Іван Франко доносив до селян те, що галицькі соціал-демократи, народовці узгодивши необхідні питання з австрійськими та польськими властями, отримали для українців право відкривати власні школи, магазини та займати державні посади, а також створювати власні політичні партії, реформувати виборчі системи. Він був автором одного з двох варіантів тексту «Поклику» («*Pokłyk do robotnykiw Rusyniów*», 17 вересня 1896 р.) і своїми виступами намагався вплинути на національну свідомість українських робітників, доносячи до них провідні ідеї тогочася. Одними з найяскравіших Франкових праць, є статті про розвиток та еволюцію українського суспільства — «Що таке поступ?» [21, с. 300–349] та «Одвертий лист до галицької молодезі» [21, с. 401–410].

Нація від латинського «*natio*» — це народ, плем'я зі спільними характерними ознаками: мова, віра, культура. Для того, щоб постала нація, необхідне поширення єдиної мови, єдиної освітньої системи зі спільною версією історичного минулого, уніфікованих ціннісних принципів, і переважно спільної релігії. Згідно з теорією конструктивізму, нація виступає як певний соціальний конструкт, і зазвичай його члени розглядають себе як спільність з єдиною долею, з однаковими умовами розвитку, і на цій основі вибудовують своє майбутнє, свою державу. Насамперед такій нації має бути притаманне відчуття патріотизму. За результатами опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» [22] у серпні 2019 року, патріотами своєї країни вважають себе 83% громадян України. Поступу немає — такі ж дані отримувал «Рейтинг» і 2018 року. Тільки 11% непатріотично налаштовані, а 6% взагалі не змогли відповісти. В макрорегіонах України загальна кількість патріотично налаштованих громадян перевищує 75%: на Заході — 86%, у Центрі — 85%, на Сході — 79%, на Півдні — 78%. Найбільшу кількість тих, хто підтримав би проголошення Незалежності України, якби сьогодні перед ними постав такий вибір, зафіксовано — 82%. Протилежні міркування висловили лише 12%, ще 6% невизначеність думки. Найбільше тих, хто підтримав би проголошення Незалежності України, на Заході — 92%, у Центрі — 85%, на Півдні — 75%, на Сході — 69%. У південно-східних областях від 20 до 23% тих, хто має протилежну думку.

Серед тих, хто не готовий підтримати сьогодні Незалежність нашої, це особи старшого покоління й бідніших верств населення. Що ми хочемо цим показати? Те, що підтримка Незалежності чітко корелюється із почуттям патріотизму суспільства. Тобто, чим вищий рівень патріотичних почуттів, тим більше нація підтримує проголошення Незалежності України та готова докладати зусиль для державотворення.

Отже, у такої нації повинна бути спільна національна ідея, що зумовлює оновлення суспільства, зберігаючи перш за все свою етнічність. Національна ідея виступає соціально-політичним, морально-етичним та психологічним феноменом народного буття, менталітетом народу, що згуртовує його в єдине ціле [23, с. 98].

Та, на жаль, такий феномен як «національна ідея» не є актом свідомості суспільства, бо у суспільства як такого нема і спільної свідомості. Як це показав Ю. Габермас, свідомість мають конкретні індивіди, а поняття «суспільна свідомість» певною мірою застаріло [24, с. 49–70]. На думку А. Єрмоленка про суспільну свідомість можна говорити тільки тоді, коли є чітка процедура, яка її творить. І таке поняття є не цілком коректним, і не є науковим, а радше метафорою [9, с. 108].

З допомогою структурно-функціонального підходу нами було проаналізовано стан суспільних подій у процесі передвиборної кампанії місцевих виборів. Наразі, за даними Соціологічної групи «Рейтинг» [22] в Україні частина опитаних не проти брати участь у політичному і громадському житті свого регіону (45%), але не в якості депутатів місцевих рад, а через вибори, делегуючи повноваження іншим. Депутатами місцевої ради опитаних хотіли б бути 13%, депутатами парламенту — 9%, головою міста/села — 7%, президентом країни — 5%. Громадяни хочуть обирати не тільки депутатів чи міських голів, а й голову області (за обрання 83%), місцевих суддів (71%) та прокурорів (68%). Ідею створення муніципальної поліції підтримують 57%, підпорядкованій місцевій владі (30% — проти).

У той же час опитані вважають, що контроль за діяльністю новообраної місцевої влади повинен здійснюватися самими громадянами (50%), іншим інститутам (громадським організаціям, центральній та місцевій владі, правоохоронним органам) опитані довіряють в питанні контролю менше — від 5% до 14%. Мають намір обов'язково взяти участь у місцевих виборах 55% респондентів, вагаються (50/50) — 21% респондентів, можливо візьмуть участь — ще 8% респондентів. Про малоімовірність участі у виборах зазначили 15% респондентів. Відносно вищу готовність до участі у виборах проявляють найстарші категорії населення — близько 70%. Серед молоді (18–29 років) лише третина говорить, що прийдуть на дільниці. В усіх вікових групах, окрім найстаршої, спостерігається поступове зменшення інтересу до участі у голосуванні. Отже, молоде покоління дуже несвідоме в нашій країні. Їхній слабкий інтерес зацікавленості ходом

політичних подій в Україні спровоковано низьким рівнем розвитку сучасників, освіченості, культури. Замість поширення освітянської розвиваючої інформації політичні партії доносять пропагуючу та маніпулятивну.

За результатами агрегованого рейтингу партій на місцевих виборах умовний 5% бар'єр долають п'ять партій: «Слуга народу» 15,6% (ті, хто визначився і має намір прийти на вибори), «Опозиційна платформа — За життя» — 11,5%, «Європейська солідарність» — 11,0%, «Батьківщина» — 8,0% та «За майбутнє» — 5,9%.

Радикальну партію Олега Ляшка підтримують 4,4%. За партію УДАР Віталія Кличка готові віддати свої голоси 3,4%, ВО «Свобода» — 3,3%, партію Шарія — 3,0%, партію «Голос» — 2,7%, партії «Наш край» та «Перемога Пальчевського» — по 2,4%, партію «Пропозиція» — 2,1%, партію «Сила і честь» — 1,5%, партію «Самопоміч» — 1,2%. Сумарний рейтинг інших партій, які беруть участь у місцевих виборах та були включені у список для дослідження, — 21,8%.

Результати II хвилі опитування Соціологічної групи Рейтинг показали, що респонденти надалі мають протилежні почуття, коли оцінюють ситуацію у своїх містах та в країні загалом. Так, 58% опитаних зазначили, що вони відчують надію, коли думають про місцеву ситуацію, хоча в той же час 38% відчують розчарування. Натомість, коли йдеться про ситуацію в державі, то все навпаки: 59% відчують розчарування, і 37% — надію.

Опитування проводилося 19–22 вересня 2020 року серед населення України у віці від 18 років і старше у всіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму і Донбасу. Було опитано 5000 респондентів методом телефонного інтерв'ю з використанням комп'ютера, на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів. Статистична похибка дослідження становить не більше 1,4%. Нагадаємо, що понад 60% громадян України навіть не знає часу проведення в державі виборів до місцевих органів влади [22].

Для проведення дослідження ми розглядатимемо політичні тексти тих п'яти партій, що долають 5% бар'єр, за Р. Водак, яка стверджувала, що всякий акт мовлення є актом здійснення влади, поширення волі, утвердження домінування, чи, навпаки, актом опору, суперечки. Оскільки у наявних владних стосунках закорінене всяке мовлення, всякий текст, тобто дискурс, який покликаний чинити політичний вплив. Дискурсологи стверджують, що всякий дискурс є кон'юнкційним, тобто прив'язаним до певної традиції, до певних риторичних прийомів, формул, образів, прямих і прихованих посилянь, натяків, до певного контексту, підтексту та його слід досліджувати з допомогою критичного дискурс-аналізу. На думку Р. Водак, у будь-якому випадку дискурс-аналіз неминуче охоплює три концепти: концепти впливу (влади), історії (розгляд подій) та ідеології (думки, переконання суспільства) [25]. До числа основних питань, що визначають

лінгвістичне дослідження політичного дискурсу, відносяться такі: 1) як відбувається натуралізація ідеології (думок, переконань суспільства)? 2) які дискурсивні стратегії роблять контроль (політичний вплив) легітимним, а соціальний порядок «природним»? 3) як у мові виражається вплив? 4) як відбувається розуміння певних видів дискурсу? 5) хто є суб'єктом розуміння і які результати цього процесу?

Для відповіді на такі непрості питання ми сформулюємо наступні загальні характеристики, цілі та принципи, що конструюють дискурс-аналіз, скориставшись розробками австрійської вченої Р. Водак [26]:

1) прихильність електорату. Викриття нерівності і несправедливості, позбавлення ідеологій їх природності. Розкриття відносин домінування і влади. Специфічні інтереси та цінності визначають вибір тих суб'єктів, які аналізуються лінгвістичною;

2) проблемно-орієнтоване дослідження. Дискурс-аналіз у політичних комунікаціях досліджує мовну поведінку у звичайних щоденних ситуаціях, що мають безпосередню соціальну значущість (інституційний дискурс, дискурс засобів масової інформації, шкільні підручники, всі види дискримінації тощо);

3) відношення між мовою і суспільством. У дискурс-аналізі розглядається мова і суспільство не як окремі, але як діалектично взаємопов'язані сутності. Мовні характеристики іноді стратегічно затемнюються внаслідок певних ідеологічних установок із боку авторів текстів, унаслідок політичних стратегій на макро- і мікрорівнях суспільства, а також унаслідок історичної інтертекстуальності;

4) інтердисциплінарні дослідження. Соціальні феномени дуже складні і не можуть бути висвітлені лише однією дисципліною. Когнітивні, психологічні, соціологічні, психоаналітичні та інші моделі повинні в разі потреби застосовуватися, але не в довільному порядку, а так, щоб вони відображали статус, походження й інтереси відповідних теорій і категорій;

5) історична перспектива. Теорія, методологія та інтерпретація даних дає можливість спроектувати соціальні процеси. Історія на мікрорівні специфічних взаємодій індивідумів або інститутів, на мезорівні групових взаємодій або на макрорівні історії дискурсивних змін є істотним компонентом для проектування впливу текстів на потенційних адресатів;

6) дискурс як дія. Політичний дискурс слід розглядати як форму соціальної дії. Він завжди визначається цінностями і соціальними нормами, умовностями (як природних ідеологій) і соціальною практикою, завжди обмежений і знаходиться під впливом структур організаційних та історичних процесів;

7) адресованість соціальна. Результати дослідження дискурс-аналізу політичних комунікацій повинні мати інтерес не тільки в академічних прошарках, а й реалізовуватися в пропозиції для практичного втілення,

наприклад в якості принципів орієнтування мовного питання в політичних комунікаціях.

Нами було проведено дискурс-аналізу політичних інтернет-комунікацій таких п'яти партій: «Слуга народу» [27], «Опозиційна платформа — За життя» [28], «Європейська солідарність» [29], «Батьківщина» [30], «За майбутнє» [31].

Насамперед було визначено дискурсоутворювальні параметри інтернет-ресурсів. Далі нами було відстежено й проаналізовано лінгвокультурну історію інтернет-ресурсів. За концепцією «адресат — адресант» на текстових, мовно-мовленнєвих рівнях ми реалізували аналіз на особистих інтернет-ресурсах партій, веб-порталах, у соціальних мережах. Проводячи аналіз вибраного текстового масиву, ми відзначили характерні вподобання суспільства / переконання електорату. Така операція є необхідною для прийняття рішення в процесі складання комунікаційної стратегії політиків для створення правильного дієвого тексту.

У результаті проведення дискурс-аналізу політичних комунікацій бачимо, що поведінка комунікантів відповідає розробленим Ю. Габермасом правилам дискурсивної комунікації: 1) участь у дискурсі відкрита рівноправна з усіма іншими учасниками; 2) у процесі комунікації не здійснюється будь-який примус з метою досягнення згоди; 3) учасники можуть діяти лише на підставі мотиву досягнення кооперативної та аргументованої згоди; 4) учасники перебувають у відносинах визнання взаємних позицій; 5) під час комунікації позиції сторін піддаються взаємній критиці, інтерпретації, вони уточнюються, приймаються або відкидаються [32]. За рахунок цього, політичний дискурс набуває переконливих характеристик правдивості, свободи, певних спільно вироблених норм поведінки, але комунікативні політичні тексти не є істинними.

На веб-ресурсах відібраних «Рейтингом» 5-ти політичних партій («Слуга народу», «Опозиційна платформа — За життя», «Європейська солідарність», «Батьківщина», «За майбутнє») нами було визначено, вживані кожною з них слова з найвищою частотністю, а потім відповідно співставлено між ними. Такі лексеми стали змістовими одиницями нашого контент-аналізу політичного дискурсу й дали підстави для формулювання висновку.

Проаналізувавши частоту вживаності відібраних змістових одиниць [див. Табл. 1], ми встановили, що у змістовому наповненні політичних текстів тонально переважає маніпулятивна, заохочувальна до прийняття певних рішень лексика з неясковим позитивним відтінком.

Партії та їх веб-ресурси	Найчастотніші лексеми / Змістові одиниці, що використані для чинення впливу	Довжина тексту, слововживання	Частота лексеми	Покриття частотною лексемою, %
«Слуга народу» [https://sluga-narodu.com/]	«робота»	3313	28	0,8
	«депутат»		17	0,5
	«партія»		15	0,5
	«слуга»		12	0,4
	«політика»		10	0,3
	«українці»		8	0,2
	«національне»		6	0,2
«Опозиційна платформа — За життя» [https://zagittya.com.ua/]	«партія»	11675	961	8,2
	«політика»		122	1
	«фінансування»		24	0,2
	«реалізація»		17	0,1
	«національне»		9	0,1
	«розвиток»		8	0,1
	«українці»		1	0,01
«Європейська солідарність» [https://eurosolidarity.org/]	«партія»	20804	1081	5,2
	«політика»		91	0,4
	«розвиток»		91	0,4
	«фінансування»		64	0,3
	«національне»		51	0,2
	«підтримка»		36	0,2
	«українці»		12	0,1
«Батьківщина» [https://ba.org.ua/]	«партія»	8313	657	8
	«політика»		114	1,4
	«фінансування»		15	0,2
	«розвиток»		7	0,1
	«національне»		5	0,1
	«українці»		1	0,01
«За майбутнє» [https://zamaibutne.com.ua/]	«партія»	3145	31	1
	«українці»		11	0,3
	«розвиток»		6	0,2
	«підтримка»		5	0,2
	«національне»		3	0,1
	«фінансування»		1	0,03

Таблиця 1. Визначення змістових одиниць контент-аналізу політичного дискурсу 5-ти пріоритетних партій передвиборної кампанії місцевих виборів 2020 р.

Якщо розглянути політичний текст партії «Слуга народу» за показником теми концепту «ПАТРІОТИЗМ» загальним обсягом

у 3313 слововживань, у якому лексема «українці» зустрічається з частотою 8, то вирахувавши у відсотках (%) від загальної кількості вжитих слів у тексті отримаємо значущість розподілу показника: $28 \cdot 100\% \div 3313 \approx 0,2\%$, лексема «національне» зустрічається з частотою 6, що за аналогічним розрахунком дає показник розподілу з наближеним значенням 0,2%. Хоча лексемою із найвищою частотою виступає «робота» з частотою 28 (0,8%).

У таблиці 1 приведено розрахунки результатів контент-аналізу політичного дискурсу 5-ти пріоритетних партій передвиборної кампанії місцевих виборів 2020 р. Вони наводять нас до такого висновування: прагматичним результатом є привертання уваги більшості прошарків суспільства (підприємців середнього рівня, робітників, студентів, пенсіонерів), використовуючи найбільш вживані ними, дієві слова й словосполучення. У дискурсі партії «Слуга народу» та «За майбутнє» враховано той факт, що сучасна молодь ігнорує тексти великих об'ємів і схильна до інфографіки, а для них робочі концепти відібрано згідно сучасних тенденцій. Домінантами політичного дискурсу партій «Опозиційна платформа — За життя» та «Батьківщина» відібрані нами за значимістю розподілу частоти по тексту стали лексеми прорадянського штибу, розраховані та зорієнтовані більшою мірою на найстаршу вікову групу населення. Оскільки, як ми бачили вже вище, їхня готовність до участі у виборах сягає близько 70% виборців. У партії «Європейська солідарність» досить грамотно та збалансовано розроблена стратегія комунікативного впливу. Розташовані послідовно за спадом такі лексеми як: «розвиток» (0,4%), «фінансування» (0,3%), «підтримка» (0,2%); оскільки є найвагомішими чинниками життєвих потреб соціуму. Лексеми найвизначнішого концепту «ПАТРІОТИЗМ» також не проігноровано: «національне» (0,2%), «українці» (0,1%). Але в усіх політичних текстах усіх кандидатів передвиборної кампанії їхній відсотковий показник покриття частотною лексемою занадто низький для формування національної свідомості українського суспільства.

Висновки

Занутившись у вивчення теперішньої ситуації функціонування суспільних явищ у процесі перебігу передвиборної кампанії місцевих виборів 2020 р., усвідомлюємо необхідність дослідження мовленнєвих аспектів політичного дискурсу. Безпосереднє вивчення політичних інформаційних джерел за допомогою дискурс- та контент-аналізу дає можливість виявити справжні цінності, інтереси, мотиви, стереотипи, установки, стратегії й тактики поведінки політиків, встановити засоби впливу на електорат. У якості головного джерела інформації для нашого дослідження виступили політичні матеріали веб-ресурсів.

Отже, проблема українського націєтворення та державобудівництва полягає у непеєднаності ідей українських політиків, відсутності спільної

національної ідеї, як такої, та поширенні неправильної інформації до електорату. Зацикленість у процесі перебігу передвиборної кампанії на власних інтересах, а не на інтересах нації. А проблема українського суспільства — це проблема різного історичного досвіду, різних політичних культур і різних ідентичностей. Для того щоб сучасники усвідомлювали свою роль у процесі державотворення та націєбудування нам варто сформулювати програму патріотичного виховання українського суспільства за світобаченням Івана Франка. Концепт «ПАТРІОТИЗМ» у його розумінні — це жертвна праця на благо рідного народу, механізми налаштування ментальної програми, формування національної свідомості, українська проєвропейськість, домінування рідної мови, націленість до політичної й економічної незалежності, прагнення розвитку культури нації.

Список посилань:

1. Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX — початок XX ст.): Монографія. Київ: Український письменник, 2014. 496 с.
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ: Критика, 2001. 272 с.
3. Бергер П. Капіталістична революція: п'ятдесят пропозицій щодо процвітання, рівності і свободи: Монографія. Київ: Вища школа, 1995. 247 с.
4. Breuilly John. Nationalism and the State. Manchester: Manchester University Press, 1993. 421 p.
5. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм; пер. з англ. Г. Касьянов. Київ: Таксон, 2003. 300 с.
6. Hobsbawm E. Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality. Cambridge: Cambridge University Press. 1995.
7. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.
8. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: Наш формат, 2020. 192 с.
9. Єрмоленко А. М. Ціннісні зміни етносу як чинник творення модерної ідентичності української нації. *Трансформація української національної ідеї* / упоряд. О. Доній. Київ: Наш формат, 2019. С. 107–129.
10. Кармазіна М. С. Між історією і політикою. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 560 с.
11. Кулик В. М. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки: монографія. Київ: Критика, 2010. 656 с.
12. Майборода О. М. Етнічність у міжнародній системі. Вид. 2-е, випр. і допов. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 448 с.

13. Римаренко Ю. С. Етнополітична культура в Україні: реалії та виклики часу. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2010. 431 с.
14. Рябчук М. Ю. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності. — Історичні причини та політичні наслідки. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с.
15. Степико М. Т. Проблеми ідентифікації громадян України в умовах іноземної агресії. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*: збірник наукових праць / гол. ред. Євтух В. Б. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. Вип. 18. С. 31–41.
16. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. Москва: АСТ, Хранитель, 2006. 873 с.
17. Phillips N. What Is Discourse Analysis? N. Phillips and C. Hardy Discourse Analysis: Investigating Processes Of Social Construction. Thousand Oaks, CA: Sage. 2002. P. 1–18.
18. Костенко Н., Іванов В. Досвід контент-аналізу. Моделі та практики. Київ: Центр вільної преси, 2003. 200 с.
19. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
20. Про забезпечення функціонування української мови як державної. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 24.09.2020).
21. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. 578 с.
22. Соціологічна група «Рейтинг». URL: <http://ratinggroup.ua/> (дата звернення: 28.09.2020).
23. Мала енциклопедія етнодержавознавства. НАНУ, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького / редкол.: Римаренко Ю. І. (відп. ред.) та ін. Київ: Генеза, 1996. 942 с.
24. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. *Умови громадянства*: зб. ст. / Під редакцією Варта ван Стінбергена / пер. з англ., передмова та примітки Іваненко О. О. Київ: Український Центр духовної культури, 2005. С. 49–70.
25. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. Волгоград: Перемена, 1997. 139 с.
26. Wodak R. Critical discourse analysis and the study of doctor-patient interaction // *The Construction of Professional Discourse* / ed. by B. L. Gunnarsson, P. Linell, B. Nordberg. London: Longman, 1997. P. 173–200.

27. Веб-портал партії «Слуга народу». URL: <https://sluga-narodu.com/>. (дата звернення: 28.09.2020).
28. Веб-портал партії «Опозиційна платформа—За життя». URL: <https://zagittya.com.ua/>. (дата звернення: 28.09.2020).
29. Веб-портал партії «Європейська солідарність». URL: <https://eurosolidarity.org/>. (дата звернення: 28.09.2020).
30. Веб-портал партії «Батьківщина». URL: <https://ba.org.ua/>. (дата звернення: 28.09.2020).
31. Веб-портал партії «За майбутнє». URL: <https://zamybutne.com.ua/>. (дата звернення: 28.09.2020).
32. Габермас Ю. Комунікативна дія і дискурс—дві форми повсякденної комунікації. *Першоджерела комунікативної філософії*; пер. з німецької Л. Ситниченко. Київ: Либідь, 1996. С. 84–90.

References:

1. Ghyrych, I. (2014). *Ukrajinsjki intelektualy i politychna okremishnistj (seredyna XIX — pochatok XX st.)*: Monoghrafija. Kyjiv: Ukrajinsjkyj pysjmennyk. [In Ukrainian]
2. Anderson, B. (2001). *Ujavleni spiljnoty. Mirkuvannja shhodo pokhodzhennja j poshyrennja nacionalizmu*. Kyjiv: Krytyka. [In Ukrainian]
3. Bergher, P. (1995). *Kapitalistychna revoljucija: p'jatdesjat propozycij shhodo procvitannja, ravnosti i svobody*: Monoghrafija. Kyjiv: Vyshha shkola. [In Ukrainian]
4. Breuilly, John. (1993). *Nationalism and the State*. Manchester: Manchester University Press. [In English]
5. Gelner, E. (2003). *Naciji ta nacionalizm; Nacionalizm*: Per. z anghl. Kyjiv: Takson. [In Ukrainian]
6. Hobsbawm, E. (1995). *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press. [In English]
7. Smit, E. (1994). *Nacionaljna identychnistj*. Kyjiv: «Osnovy». [In Ukrainian]
8. Fukujama, F. (2020). *Identychnistj. Potreba v ghidnosti j polityka skryvdzhenosti*. Kyjiv: Nash format. [In Ukrainian]
9. Jermolenko, A.M. (2019). *Cinnisni zminy etnosu jak chynnyk tvorenja modernoji identychnosti ukrajinsjkoji naciji. Transformacija ukrajinsjkoji nacionaljnoji ideji / uporjad. O. Donij*. Kyjiv: Nash format. P. 107–129. [In Ukrainian]
10. Karmazina, M.S. (2015). *Mizh istorijeju i politykoju*. Kyjiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrajiny. [In Ukrainian]

11. Kulyk, V.M. (2010). Dyskurs ukrajinsjkykh medij: identychnosti, ideologhiji, vladni stosunky: monoghrafija. Kyjiv: Krytyka. [In Ukrainian]
12. Majboroda, O.M. (2017). Etnichnistj u mizhnarodnij systemi. Vyd. 2-e, vypr. i dopov. Kyjiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. [In Ukrainian]
13. Rymarenko, Ju. S. (2010). Etnopolitychna kuljtura v Ukraini: realiji ta vyklyky chasu. Kyjiv: IPIEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy. [In Ukrainian]
14. Rjabchuk, M.Ju. (2019). Dolannja ambivalentnosti. Dykhotomija ukrajinsjkoji nacionaljnoji identychnosti. — Istorychni prychny ta politychni naslidky. Kyjiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. [In Ukrainian]
15. Stepko, M.T. (2015). Problemy identyfikaciji ghromadjan Ukrainy v umovakh inozemnoji aghresiji. Mizhnarodnyj naukovyj forum: sociologhija, psykholohija, pedaghoghika, menedzhment: zbirnyk naukovykh pracj / red. kol.: Jevtukh, V.B. (ghol. red.). Kyjiv: TOV «NVP «Interservis», Vyp. 18. P. 31–41. [In Ukrainian]
16. Merton, R. (2006). Socyalnaja teoryja y socyalnaja struktura/ Moskva: ACT, Khranytelj. [In Russian]
17. Phillips, N. (2002). What Is Discourse Analysis? N. Phillips and C. Hardy Discourse Analysis: Investigating Processes Of Social Construction. Thousand Oaks, CA: Sage. P. 1–18. [In English]
18. Kostenko, N., Ivanov, V. (2003). Dosvid kontent-analizu. Modeli ta praktyky. Kyjiv: Centr viljnoji presy. [In Ukrainian]
19. Politychna encyklopedija. (2011). Redkol.: Ju. Levenecj (gholova), Ju. Shapoval (zast. gholovy) ta in. Kyjiv: Parlamentsjke vydavnytvo. [In Ukrainian]
20. Pro zabezpechennja funkcionuvannja ukrajinsjkoji movy jak derzhavnoji. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>. (data zvernennja: 24.09.2020).
21. Franko, I.Ja. (1986). Zibrannja tvoriv u 50-y tomakh. Kyjiv: Naukova dumka. T. 45, 578 p. [In Ukrainian]
22. Sociologhichna hrupa «Rejtyng». URL: <http://ratinggroup.ua/>. (data zvernennja: 28.09.2020).
23. Mala encyklopedija etnoderzhavoznavstva. (1996). NANU, In-t derzhavy i prava im. V.M. Koreckogho. redkol.: Rymarenko Ju. I. (vidp. red.) ta in. Kyjiv: Gheneza. [In Ukrainian]
24. Ghabermas, Ju. (2005). Ghromadjanstvo i nacionaljna identychnistj // Umovy ghromadjanstva: Zb. st. / Pid redakcijeju Varta van Stinberghena: Per. z anghl., peredmova ta prymitky Ivanenko

- O.O. Kyjiv: Ukrajinsjkyj Centr dukhovnoji kuljтуры. P. 49–70. [In Ukrainian]
25. Vodak, R. (1997). Jazyk. Dyskurs. Polytyka. Volghoghrad: Peremena. [In Russian]
26. Wodak, R. (1997). Critical discourse analysis and the study of doctor-patient interaction. The Construction of Professional Discourse / ed. by B.L. Gunnarsson, P. Linell, B. Nordberg. London: Longman. P. 173–200. [In English]
27. Veb-portal partiji «Slugha narodu». URL: <https://sluga-narodu.com/>. (data zvernennja: 28.09.2020).
28. Veb-portal partiji «Opozycyjna platforma — Za zhyttja». URL: <https://zagittya.com.ua/>. (data zvernennja: 28.09.2020).
29. Veb-portal partiji «Jevropejsjka solidarnistj». URL: <https://eurosolidarity.org/>. (data zvernennja: 28.09.2020).
30. Veb-portal partiji «Batjkivshhyna». URL: <https://ba.org.ua/>. (data zvernennja: 28.09.2020).
31. Veb-portal partiji «Za majbutnje». URL: <https://zamajbutne.com.ua/>. (data zvernennja: 28.09.2020).
32. Ghabermas, Ju. (1996). Komunikatyvna dija i dyskurs — dvi formy povsjakdennoji komunikaciji / Per. z nimeckoji // L. Sytnychenko. Pershodzherela komunikatyvnoji filosofiji. Kyjiv: Lybidj. P. 84–90. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 30.09.20

© Мозер М.Є., 2020

Valentyn Kryshchenko

*Research Institute of Ukrainian Studies of the Ministry of Education and Science of
Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

<https://orcid.org/0000-0002-4965-2750>

e-mail: kryshchenkova@gmail.com

RUSSIAN STRATEGY OF «CONSOLIDATION» OF INDIGENOUS PEOPLES OF THE EMPIRE: PHYSICAL AND SPIRITUAL ELIMINATION IDENTITY OF ETHNICITY

Abstract

The strategic orientation of the Russian government towards the conquered peoples is the policy of their alienation from their own values, material and spiritual. As a result, there is a steady trend towards depopulation, ie the extinction of a large number of indigenous peoples in their homeland. Such an orientation is inspired and supported by the authorities by destroying the traditional way of life, plundering natural resources, the impossibility of educational and cultural reproduction of the ethnos, and so on. Instead, the imperial type of identity is purposefully imposed, which is a convenient material for the implementation of the center's new expansionist plans. It is in this context that we need to talk about the elimination of the identity of indigenous peoples: physical – in case of disagreement or resistance of the aggressor, and cultural and value – by creating artificial barriers to the preservation, dissemination and development of national identity.

Recently, the Russian Federation has been steadily increasing its assimilation pressure on indigenous peoples, using both the legislative and administrative capabilities of the state. A striking example of this is the amendments to the law on education in 2018, which legitimize the total transition of national schools to the Russian language of instruction. At the same time, the authorities ignore, in particular through non-ratification, fundamental international agreements on ensuring the rights of indigenous peoples, and the usual elite, paternalistic attitude towards these paper «subjects» of the federation remains among the ruling elite.

Key words: Russia, indigenous peoples, assimilation, discrimination, genocide, ethnocide, linguocide, ecocide, international law.

Крисаченко Валентин Семенович

Науково-дослідний інститут українознавства МОН України (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-4965-2750>

e-mail: kryshachenkovs@gmail.com

РОСІЙСЬКА СТРАТЕГІЯ «КОНСОЛІДАЦІЇ» КОРІННИХ НАРОДІВ ІМПЕРІЇ: ФІЗИЧНА ТА ДУХОВНА ЕЛІМІНАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЕТНОСІВ

Резюме

Дослідження присвячене аналізу політики Росії щодо уярмлених нею народів. Метою пошуку є виявлення цілеспрямованої стратегічної орієнтації загарбника у напрямку елімінації ідентичності корінних народів, фізичної та духовної. При дослідженні застосовувались методи історичної реконструкції, політичного та демографічного аналізу, а також принципи міжнародного права. Це дозволило отримати достовірні результати, теоретично, фактологічно та статистично обґрунтовані, логічно виважені. Звернення до міжнародної практики уможливило виявити ігнорування органами влади РФ усталених норм і правил щодо гарантування прав і свобод корінних народів.

Ключові слова: Росія, корінні народи, асиміляція, дискримінація, геноцид, етноцид, лінгвоцид, екоцид, міжнародне право.

Вступ

Політика етноциду — невід’ємна риса російського державного буття протягом всієї своєї історії, і яка є питомим складником і її сучасного утвердження в світі. Причини її закорінені в самому естві цієї держави східного, ординського типу: у плавильному тиглі імперії уніфікувати (тобто, зросійщувати) усю закабалену людність, а непокірних чи обтяжливих карати — позбавляти права навіть на фізичне існування, про що існують, наприклад, переконливі докази злочину геноциду щодо Великого Новгороду та України [1]. Аналогічна політики проводиться і всередині імперії, про що свідчить, бодай, сучасний

адміністративно-територіальний устрій РФ, в якому, начебто, повинна була врахована її поліетнічність, але яка є, насправді, переконливою онтологічною ілюстрацією того, скільки народів вона запрягла у своє ярмо, скільком етносам вона прирекла прометеєву долю — щоденного і невпинного висмоктування з підкорених народів їхньої життєвої сили. Особливо важкий тягар насильства над собою відчули ті підкорені етноси, які під імперським тиском або зникли повністю, або ледь-ледь животіють, отримавши від влади принизливий статус «малочисленні корінні народи». Подібні дії в системі сучасних міжнародних політико-правових норм справедливо кваліфікуються як злочини проти людства.

Мета статті

Головним завданням дослідження є виявлення цілеспрямованої стратегічної політики Росії щодо підкорених народів у напрямку елімінації їхньої ідентичності, фізичної або ментальної, з подальшою трансформацією вцілілого населення в консолідовану, стандартизовану в своїх ідейно-ціннісних переконаннях, спільноту, придатну до виконання будь-яких наказів влади.

Методи дослідження

Дослідження виконано із опертям на методи історичної реконструкції, політичного аналізу, порівняльної демографії та міжнародного права. Історичний підхід дозволяє реконструювати об'єктивний перебіг процесів етнічної депопуляції та елімінації етносів. Методи політичного аналізу дозволяють виявити повноту відповідальності органів влади за вчинені злочини. Порівняльна демографія уможливорює спиратися на статистичні показники динаміки людності. Міжнародне право дає адекватну оцінку теорії і практиці порушення прав людини на національному рівні.

Результати

В офіційному реєстрі державного російського людського «ресурсу» є така категорія, як «корінні народи» РФ, жалюгідний стан існування яких і є безжалісним виразом всієї системи імперського етноциду. Згідно даних Всеросійського перепису населення 2002 р., група етносів, об'єднаних під збірною назвою «корінні малочисленні народи Півночі, Сибіру і Далекого Сходу Російської Федерації», нараховувала сукупно 243 982 особи. Ця кількість громадян складає 0,2% від загального — 147 млн 187 тис. — числа населення РФ. Схожі показники отримали і під час перепису 2010 р.: всього враховано під час перепису 143 436 145 осіб, а загальна кількість представників 40 «малих» народів склала 258 663 чол. [2].

Самі корінні народи, ще на п'ятому з'їзді своїх представників, який відбувся 11–14 квітня 2005 р., констатували «глибокий спад у всіх сферах життя цих народів». На з'їзді неодноразово згадували показовий

приклад-підтвердження цього сумного висновку, який є своєрідним маркером ставлення держави до своїх «етногромадян»: чисельність всіх корінних народів, з одного боку, і єврейської національної меншини, — з іншого, є приблизно однаковою, і налічує приблизно по 270 тис. осіб. Тим часом, людей з вищою освітою серед корінних народів — заледве 3–5%, тоді як серед російських громадян єврейського походження — понад 50%, тобто на порядок (!) більша. Інша ж маса «корінних росіян» має лише початкову або середню освіту, а то й зовсім не вміють ні читати, ні писати.

Територіально корінні малочисленні народи розселені в наступних округах РФ: Північно-Західний, Уральський, Сибірський та Далекосхідний — всього 40 народів в 28 суб'єктах РФ [3]. Практично в кожному з регіонів існують адміністративні території, до назви яких входить й іменування титульного етносу, і в яких чисельність цього титульного корінного етносу не складає і одного (!) відсотка, і лише в 11 «суб'єктах федерації» дещо перевищує його. В цьому контексті незвичними, досить високими, а тому — унікальними, є показники частки корінної людності серед населення в Ненецькому (18,7%), Евенкійському (21,5%), Таймирському (24,0%) та Корякському (40,5%) автономних округах. Втім, навіть в цих випадках, автохтони не складають і половини населення своєї прабатьківщини.

Московські пропагандисти вихваляються, що, мовляв, чисельність малих корінних народів у 2002 р., порівняно з попереднім переписом 1989 р., зросла на 45 тис. — з 199 тис. до 244 тис. осіб. Але при цьому «сором'язливо» замовчують той факт, що таке зростання відбулося за рахунок збільшення самої кількості народів, які потрапили до переліку зникаючих: з переліку в 26 народів, як це було за часів СРСР, до 40 — в сучасній РФ. До цього своєрідного **етнічного мортирологу**, тобто до кола етносів, по яких от-от може задзвонити прощальний дзвін, додалися кумандинці, теленгірці, тубулари та тувинці-тоджинці. Тобто, за якусь дюжину літ, які пройшли між переписами, до межі онтологічного, тобто фізичного зникнення, було доведено ще цілих чотири (!) етноси. До цього слід додати також, що серед тих етносів, які вже перебували в 1989 р. у цьому сумному списку, істотно погіршилася демографічна ситуація у нганасан, ульчів, чуванців та шорців.

Дійсно, загальна тенденція на викорінення корінних народів зі світу залишалася без істотних змін. Фактично на межі вимирання знаходяться 9 корінних народів — чисельність кожного з них не перевищує і 1 тис. осіб. Це, зокрема, такі спільноти: кереки — 8 (лише восьмеро-!), юги — 100, енці — 300, ороки — 400, алеути — 540, негідальці — 567, орочі — 686, нганасани — 834, челканці — 900. Всі ці народи знаходяться на межі зникнення. Слід при цьому пам'ятати, що предківська територія всіх згаданих малих корінних народів із згаданого реєстру займає приблизно 3/4 від всієї

території сучасної РФ, тобто природна (ресурсна) основа для їхньої успішної життєдіяльності наявна, причому — з величезним надлишком. Цілком очевидно, що саме політика центральної влади по зневажанню прав людини і прав народів щодо гарантування сприятливого для життя, розвитку і достатку довкілля, природне і соціальне (принцип Брундтландт), і є визначальною причиною подібного жахливого стану животіння на своїй землі справжніх історичних господарів цієї землі.

ЮНЕСКО, спеціалізована структура ООН з питань освіти, науки і культури, в січні 2018 р. оприлюднила чергове видання Атласу мов світу, які знаходяться в небезпеці [4]. Критеризація етнічних мов відбувається за низкою сутнісних показників, найважливішими з яких є кількість носіїв, передача мови від покоління до покоління, освітньо-навчальні можливості, державна підтримка, правове гарантування збереження етнокультурного середовища тощо. За об'єктивними критеріями, найтривожніша ситуація, за оцінками ЮНЕСКО, спостерігається саме в Росії, в якій під загрозою знаходяться аж 136 (!) мов [5]. З цього офіційного реєстру зниклими визнано 20 мов, а ще 22 знаходяться в критичному стані. Слід заважити, що чи не найголовнішою ознакою стійкої елімінації мови в етносі є показник, за яким наймолодшими носіями мови вже є люди похилого віку, а не молодь чи діти. До того ж і ці «наймолодші» мовні носії-пенсіонери розмовляють рідною мовою нечасто і частково (лакунарно). За цим критерієм вкрай тривожною є мовна ситуація з алеутською та терсько-саамською (менше 10 носіїв в кожній), водською (близько 15), орокською (близько 60), ітельменською (близько 100) та іншими мовами.

Не менш сумною і повчальною є і доля тих народів Росії, які ще не стали «малими», але так само зазнають безжалісного **злочину етноциду**. Станом на сьогоднішній день, статус державних мали 36 мов, і 22 суб'єкти федерації в своєму законодавстві, поряд з обов'язковою російською, вказували і на відповідний статус мови корінного народу. Для реалізації цього «фанерного» права в Росії потрібна незламна воля і всенародний спротив самого суб'єкта федерації супроти імперського засилля, що і продемонструвала в свій час Чеченська Республіка, віддавши за право бути сама собою незліченні людські жертви і матеріальні втрати. В іншому ж випадку республіки, краї, округи та інші суб'єкти з національним забарвленням зазнають тої ж самої безжалісної асиміляції та приниження, що й етноси із загрозового реєстру «зникаючих».

Це стосується навіть такого суб'єкта федерації, який у свій час поіменовувався 16-ю серед «рівних республік радянських», а саме — історичною **Карелією**. Нині карел нараховується 60815 осіб, і цей великий народ, творець безсмертної «Калевали», зусиллями імперського центру, вже підступив до межі, за якою він вже перетвориться в малочисленний». Цьому краю судилося відчувати на собі всю жорстокість і лицемірство радянського

режиму. Після жовтневого заколоту 1917 р., збурення почали відбуватися і на цій, наближеній до тодішньої столиці, території. З 21 березня по 1 квітня 1920 р. в Ухті відбувся з'їзд карел з представників 13 волостей Біломорської Карелії. І хоча зібрання відбувалося під пильним наглядом червоноармійців і революційних матросів, завершилось воно проголошенням Ухтинської Демократично Республіки. А потім, як зазначають сучасні історики, «радянська влада влаштувала Геноцид нашого карельського народу по всій Карелії. Підсумком цього Геноциду стало практично повне знищення карельського етносу на території Карелії, Карельського національного округу на Тверській Карелії та інших місцях компактного проживання карел в Р. С. Ф. С. Р» [6].

Знову карели знадобилися Москві після підписання горезвісного пакту Молотова-Ріббентропа, на цей раз — як одне з виправдань агресії СРСР проти Фінляндії на кшталт визволення їхніх «співвітчизників» від буржуазного гніту. Перед війною корінні мешканці краю — карели, фіни і вепси, складали 27% населення автономії. Після зимової війни 1939–1940 років близько 400 тис. осіб корінного населення емігрувало, включно і із захоплених радянцями територій, до Фінляндії. Проте в стратегічних орієнтирах Сталіна ця країна і надалі залишалась в його полі зору як привабливий об'єкт радянської експансії. А тому, одразу після укладання Московського мирного договору, 31 березня 1940 р. Верховна Рада СРСР ухвалює постанову про створення Карело-Фінської РСР зі статусом повноцінної союзної республіки, 16-ї в складі СРСР, до якої було включено і загарбані землі Карельського перешийку та Північного Приладожжя. Мета цих комбінацій лежала на поверхні: створення плацдарму для майбутнього наступу на незалежну Фінляндію. Цей псевдодержавний конструкт проіснував до 1956 р., до початку настання хрущовської «відлиги», після чого знову було повернуто автономний статус.

Подих надії на свободу у карелів з'явився з настанням горбачовської «перебудови», і розпад СРСР для них був лише бажаним передвісником з нетерпінням очікуванням наступного історичного кроку, тобто аналогічного демонтажу колоніальної споруди під назвою РСФСР, що давало б їм надію на власну незалежність. Саме ідею створення Карельської держави і обрав своєю головною метою «Карельський рух» — громадська організація, яка виникла на початку 90-х рр. і об'єднала всіх тих, кому була небайдужою доля народу [7]. На Конгресі корінних народів краю — карел, фінів і вепсів, який відбувся взимку 1992 — 1993 рр., розглядалось декілька варіантів свого державного майбуття: конфедеративний союз з Фінляндією всієї території карельської Республіки в межах 1939 р., або ж створення принципово нової держави на всій історичній території розселення карельських племен. «Карельський рух» справедливо нарікав, що стараннями центральної влади Карелія було перетворена у «підстоличну Сибір», з облаштуванням

в ній незліченних таборів, грабіжницьким вирубуванням лісів, видобуванням корисних копалин, осушенням боліт, знищенням традиційного господарювання.

Влада найпотворнішим чином поєднала і нищення самого етносу, і незворотнє руйнування його природного довкілля, тобто, і етноцид, і екоцид. В розмові з журналістом один з лідерів карельського народу Santtu Karhu (або російська «адаптація» — Александр Медведев) з гіркотою оповідає: «Он честно признался, что «война проиграна»: карельский язык чахнет — остались остатки, три деревни, в которых еще есть карельская культура». — Это обыкновенный колониализм! — говорит Медведев, пытаюсь подобрать правильное слово для того, что стало с его народом» [8]. А тому, зовсім не випадково, в 2014 р. карельська правозахисна організація «Stop the occupation of Karelia» із скаргою на російський геноцид звернулася до тодішнього президента США Барака Обами, з проханням про міжнародну підтримку у відновленні незалежної Карелії.

Чи реагує центральна російська влада на подібні загрозливі депопуляційні та культурно-регресивні явища, і чи вчиняє якісь необхідні дії по їх виправленню? Безумовно, з тією, однак, різницею, що їхній вектор має цілковито протилежний напрямок, а саме — у бік посилення асиміляційних процесів, у бік тотального витіснення національних мов з ужитку з повним домінуванням однієї державної — російської мови. І свідченням цього є своєрідна, вкрай цинічна «відповідь» Кремля на вищенаведене тривожне звернення ЮНЕСКО щодо зникаючих мов: ухвалення наприкінці липня 2018 р. доповнень до федерального закону про освіту в тому вимірі, котрий стосується мов навчання корінних народів РФ «в части изучения родного языка из числа языков народов Российской Федерации и государственных языков республик, находящихся в составе Российской Федерации» [9].

Як відомо, в російській політичній реальності головним є не те, **що декларує закон**, а те, що насправді за ним приховується, і **що**, під його прикриттям, **чинить влада**. В цьому контексті і слід зважати на рекомендації щодо дії внесених поправок, проголошених від імені голови Комітету Держдуми РФ з освіти і науки В'ячеслава Никонова, онука колишнього сталінського наркома [10]. Ключове «фасадне» положення закону: «Будет осуществляться свободный выбор на основании заявлений родителей школьников». Відповідно, батьки мають визначатися з мовою навчання перед вступом до першого і п'ятого класів. А для тих суб'єктів федерації, в яких, поряд з російською, задекларована і національна мова як державні, вивчення цієї — місцевої — державної мови, не буде обов'язковим для всіх школярів цього регіону: «это будет выбор семьи за несовершеннолетнего обучающегося». Наголошуючи на особистій зацікавленості В. Путіна, В. Ніконов наголошує: «Это поручение позволит родителям учеников делать выбор родного языка обучения. Дети не будут обязаны изучать в качестве

родного тот язык, который для них не является родным». Повчальний досвід, наприклад, Ізраїлю, в якому всі репатріанти вивчають з «нуля» мову іврит, яка для них особисто не була рідною, але була такою для далеких їхніх предків, для російських ідеологів нічого не значить. Та найцікавіший виверт думський наставник приборіг насамкінець, коментуючи ситуацію, коли рідна мова в регіоні, м'яко кажучи, не дуже поширена. У цьому випадку, «естественно, в качестве родного придется выбирать тот язык, который преподается». А викладається, зрозуміло, «великий и могучий». Коло, таки чином, замкнулося: спочатку від рідної мови відвадили батьків, а тепер їх же не залишають вибору у визначенні мовної орієнтації власних дітей — віддавати їх на навчання на ту мову, яка викладається.

Промодельймо можливість освітньої практики, згідно означених вимог, в одному з типових суб'єктів РФ, наприклад, в Чукотському автономному окрузі. За останніми даними перепису 2010 р., в регіоні склався наступний етнічний склад населення: росіяни — 49,6%, чукчі — 25,3%, українці — 5,7%, ескімоси — 3,0%, евени — 2,8%, чуванці — 1,8%. Станом на 1 липня 2011 р. функціонувало 83 освітні установи, з них — 42 загальноосвітні установи і 15 закладів дошкільної освіти; інші стосувалися підготовки та перепідготовки кадрів або мають приватний характер [11]. Офіційною мовою освіти у всіх, без виключення, закладах, є мова російська. А що ж «державна» чукотська мова? Для її підтримки в регіоні є 78 вчителів «рідної мови», які факультативно викладають її в 31 школах. Ще в 4 можна ознайомитися з мовою ескімосів, а в 3 — евенів. До речі, третя за чисельністю національна меншина автономії — українська, взагалі повністю ігнорується, хоча її представники, як і інші громадяни РФ, повинні були б мати права на задоволення власних етнокультурних потреб. Втім, це питання для тоталітарної держави глибоко риторичне, тобто абсурдне — з огляду на принципи її «національної» політики. А загалом, зрозуміло, що ухвалений закон про освіту відкриває неміряне поле і можливості для тотальної русифікації населення федерації, остаточного викорінення «інородних мов і говірок» з чистого, кришталевого замку «нашевсе».

Цілком зрозуміло, що політика відвертого і неприхованого лінгвоциду в РФ зробила ще один рішучий крок у напрямку уніфікації та стандартизації етнокультурних потреб власних громадян, консолідації уярмленого суспільства шляхом чіткої регламентації та визначення доступного кола їхніх прав. На думку Олега Панфілова, професора Державного університету Ілії з Грузії, кремлівський можновладець вирішив добити мови народів Росії, і цьому є вагомі — тривожні для нього — причини: «Путін поспішає, розуміючи, що майбутнє Російської імперії на волосинці через економічний колапс, слідом за цим підніметься нова хвиля національної самосвідомості, коли захоплені колись народи пригадають імперії всі її гріхи. Путін поспішає відсунути той час, спробувати в найближчі десятиліття провести

тотальну політику асиміляції, знищивши у народів найголовніший індикатор самосвідомості — мову. У кожної багатонаціональної держави своя історія, але більш кривавої і антигуманної, ніж у Росії, не було ні в кого» [12]. До цього слід додати і ще одну, не менш вагому обставину, а саме спробу легітимізувати в російській конституції верховенство національного законодавства над міжнародним, і таким чином уникнути справедливого покарання світовою громадськістю за свої злочини. В цьому контексті, зденационалізований і безмовний (в усіх розуміннях цього слова) народ мав би слугувати йому своєрідним внутрішнім підпертям у виправданні його антилюдських дій. Втім, повчальний кінець кар'єри його попередників на кшталт Муссоліні, Гітлера чи Сталіна, мав би нагадати новітньому узурпатору про марність його тоталітарної утопії.

Сутність імперської кансолідаційної політики щодо підкорених народів полягає в проведенні декількаступеневої стратегії щодо їх денаціоналізації та імпліmentaції у власну структуру як «верноподданих». На першому з етапів головним завданням є **захоплення певного ресурсу**, людського та матеріального, який і слугує живильним середовищем для самого завойовника. В ході цього процесу відбуваються військові, примусові та інші акції, котрі призводять до встановлення над об'єктом імперського інтересу **повного контролю**. На другому етапі **відбувається включення**, на добровільних чи примусових засадах, тієї чи іншої частини привласненого людського ресурсу до виконання тактичних завдань по задоволенню практичних інтересів загарбника, зокрема, насамперед у включенні їх до мілітарних та допоміжних обслуговуючих структур, котрі розширюють просторові обшири цієї імперії. І, нарешті, на третьому етапі взаємодії з підкореними етносами, котрі, внаслідок вчиненої щодо них агресії, стають частиною внутрішнього простору імперії, здійснюється постійний і цілеспрямований тиск на відповідну спільноту з тим, щоб **відбулася уніфікація, стандартизація** поведінки її членів на рівні ціннісних вимог владних органів. І головним інструментальним засобом втілення в життя подібної стратегічної орієнтації імперії є **принцип елімінації**, причому вживаний у його найрізноманітніших формах та проявах.

Згідно тлумачного «Словника іншомовних слів», поняття «елімінації» (від лат. *Eliminare* — виносити за поріг) має такі основні значення: «1) *матем.* — виключення невідомих із системи рівнянь; 2) усунення; відсторонення; 3) *біол. Е.* — загибель окремих особин або цілих груп організмів (популяцій, видів) у результаті різноманітних природних причин» [13, с. 417]. Щодо людських спільнот цілком чинними є всі три варіанти смислового навантаження відповідного поняття, з тією, однак, специфікою, що всі вони набувають ціннісного виміру і постають політико-правовим мірилом людських, чи, точніше, нелюдських, дій. Так, стосовно загибелі «цілих груп організмів» в людському соціумі вживається термін «геноцид»;

метод «виключення» надзвичайно широко застосовується будь-якою тоталітарною владою для структурування суспільства на лояльну та нелояльну до влади частини з відповідними репресивними наслідками; подібним чином діє також теза про усунення та відсторонення, котра також диференціює суспільство за показником відданості владі.

Найжорстокішою з усіх існуючих різновидів є **фізична елімінація**, тобто позбавлення життя людей за довільно обраними владними структурами критеріями. Втім, довільними вони постають лише за методами та інструментами втілення, оскільки завжди є життєвонеобхідними з погляду самої влади на предмет її самозбереження. А тому практикувалося знищення людей за партійною ознакою, військовою приналежністю, релігійними переконаннями, етнічним походженням, майновими статками тощо. В тоталітарній державі це стало звичною практикою, яке втілювалося в житті, залежно від «порядку денного» центральної влади, чи то у вигляді «червоного» терору, чи в розкуркуленні, чи голодоморах, чи в масових депортаціях і в ще багатьох інших, не менш жорстоких, заходах по знищенню власних громадян. І одним із реальних наслідків подібних репресій стало або повне зникнення з мапи цілої низки етносів, або доведення інших до стану жалюгідного виживання вцілілих решток народу, які в такому випадку отримували принизливу мітку «малочисленні корінні народи» Півночі, Сибіру та Далекого Сходу.

Але не меншим злочином проти людей, крім їх безпосереднього знищення, є **злочин екоциду**, який позбавляє вціліле населення можливості вести звичний спосіб життєдіяльності, мати належний достаток і відтворюватися з позитивним приростом населення. Згідно норм сучасного екологічного права, під екоцидом розуміють масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинені інші дії, що можуть призвести до екологічної катастрофи, що і відображено, зокрема, в ст. 441 Кримінального кодексу України. Водночас, екологія людини дає змогу оцінити продуктивні можливості природного довкілля за таким показником, як **демографічна ємність ландшафту**, тобто, кількості людей, яка може користуватися довкіллям, не порушуючи з ним стану стійкої рівноваги. Так, для тундри цей показник становить 1,7 чол./км. кв, тайги — 3,0, змішаних лісів — 7,4, сухих степів — 8,0, лісостепу — 17,3 чол. /км. кв. [14]. Абсолютна більшість корінних народів РФ, і до, і після їхньої колонізації, віддавала перевагу трьом основним типам природокористування — мисливству, рибальству і кочовому скотарству. А тепер можна вирахувати їхню потенційну кількість за умови відсутності зовнішнього елімінаційного російського чинника. Загальна площа РФ — 17 млн 100 тис. км. кв., три чверті з цієї території — предківські землі корінних народів, тобто 12 млн. з «хвостиком». І якби для розрахунку ми взяли найнижчий показник демографічної ємності — тундровий, то і

в такому випадку населення цих регіонів мало б складати, щонайменше, 20 мільйонів осіб. Тобто, потенційне народонаселення колонізованих територій корінних народів РФ, в умовах відсутності зовнішнього тиску і незалежного власного розвитку, мало б перевищувати існуючий показник на два порядки — майже у 100 разів. Такою є ціна, яку змусили заплатити автохтонні мешканці російської імперії за їхнє прилучення до цивілізаційних благ в контенті «русского мира».

Елімінація історичної та родової пам'яті індивіда — апробований зручний імперський інструмент для перетворення його в істоту, позбавлену здатності чинити спротив агресору і на ментальному, особистісному рівні. В цьому контексті напрочуд цілеспрямовано і наполегливо здійснюється **злочин лінгвоциду**, сутність якого складає «свідоме, цілеспрямоване нищення мови як головної ознаки етносу, народности, нації. Він є передумовою масової манкуртизації та винародовлення народу» [15, с. 69]. В РФ вся система освіти та створюваного державою культурно-інформаційного середовища побудована на безумовному пріоритеті однієї-єдиної державної мови — російської, незважаючи на місцеві «фасадні» мовні акти. Наслідок такої державної політики, на думку експертів, навіть для автономних республік — суб'єктів федерації, знаходиться поза межами людського розуміння: «Ситуація в фіно-угорських народів, що мешкають в країнах Ідель-Уралу, катастрофічна. Люди перетворюються на «русских». Національна мова стає непопулярною і непотрібною. Залишається в пам'яті те, як знищували цвіт нації... Тому ті, хто хотіли врятуватися, виховували дітей «русскими»» [16]. Нагадаємо, що до країн *Ідель-Уралу* — цивілізаційного поняття, яке не дуже полюбляє Москва, належать Республіки Мордовія, Марій Ел, Чуваська, Татарстан, Удмуртська та Башкортостан. І в них, цьому давньому осердді Волзької Булгарії, понад 90% автохтонів краю віком від 20 до 40 років навіть вдома вже не розмовляють рідною мовою.

В усіх означених злочинах геноциду, незалежно від конкретної форми його вчинення, завжди очікуваним і бажаним для суб'єкта дії результатом є **втрата об'єктом впливу власної ідентичності**. У випадку фізичного знищення людини зникає і її земна духовна складова, полишаючи свій слід чи то у пам'яті нащадків, чи в потойбічному світі. Але національна ідентичність зникає і у випадку, коли відсутні належні умови для її успадкування, існування та відтворення, тобто у тому випадку, коли в цей процес втручаються зовнішні регулятори. Формується своєрідна аморфна маса, спільнота індивідів, в яких відсутня або притлумлена історична пам'ять, втрачена рідна мова і рідна культура, змінений звичний устрій соціальних та природніх взаємин, zdeформована ціннісно-сміслова наповненість життя, в глибокі затінки підсвідомості загнані традиційні моральні приписи та норми поведінки, знищена самодостатність власного «Я». Агресор отримує вихідний матеріал, своєрідну «табулу расу», чистий лист

сприймаючого пристрою, на який можна розмістити будь-яку програму поведінки. Саме таким чином і відбувається заміщення або **перезавантаження ідентичності** індивіда, матриця якої задається пануючими в тоталітарній державі ідейно-ціннісними наповнювачами. Причому, з подібними реципієнтами такої державі зручно мати справу завжди, оскільки навіть при зміні її лідерів чи певних ідейних гасел, об'єкти впливу завжди наготові і сприймають будь-які нові алгоритми поведінки згори як належне і необхідне, як своєрідну «волю божу».

Подібна політика «консолідації» корінних народів і складає сутність стратегічного бачення імперською Росією їхньої долі, їхнього майбуття: відректися від свого кривого, від самого себе, забути батька й матір, а натомість — стати вірною опорою трону/партії/«русскому миру» тощо, і тоді система прийме тебе в свої розгорнуті обійми. В іншому випадку — налагоджена і відпрацьована система примусу і вгамовування непокірних знайде свої аргументи для «переконання», аргументи, які в міжнародному політико-правовому полі так і не дістали поки що своєї справедливої оцінки та юридично-інструментального супроводу.

Наразі, загальна принципова позиція найвищих міжнародних авторитетів щодо корінних народів чітко визначилася лише на початку третього тисячоліття. 13 вересня 2007 р. Генеральна Асамблея ухвалила Декларацію Організації Об'єднаних націй про **права корінних народів**, в якій підсумувала сучасне бачення прав цієї частини людства, як воно витікає із засадничих актів цієї організації в сфері засадничих прав і свобод людини [17]. Насамперед, задекларовано їхні загальні політичні права: «Корінні народи мають право на самовизначення. З огляду на це вони вільно встановлюють свій політичний статус та вільно здійснюють свій економічний, соціальний та культурний розвиток» (ст. 3), а у випадку входження в інші державні утворення, «мають право на автономію або самоуправління» (ст. 4). Надзвичайно насиченою за змістом є стаття 8 Декларації, яка має виразно антигеноцидний характер, оскільки своєрідно апелює до держав не вчиняти дій, заборонених Конвенцією про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього, ухвалену на Генеральній Асамблеї ООН 11 грудня 1946 р. Тут, зокрема, зазначено, що держави не мають права здійснювати примусову асиміляцію корінних народів, порушувати їхню цілісність та самобутність, позбавляти або порушувати їхнє природне довкілля, примусово переміщувати або інтегрувати у будь-якій формі, загрожувати їхнім культурним цінностям та етнічній ідентичності. Особлива увага звернена на освітні потреби: «Корінні народи мають право створювати та контролювати свої системи освіти та учбові заклади, які забезпечують освіту на їхніх рідних мовах» (ст. 14). Те ж саме стосується і засобів масової інформації, які мають здійснюватися «на своїх мовах» (ст. 16). Окремо визначаються майнові відносини: «Корінні народи мають право на землі, території

та ресурси, якими вони традиційно володіли, які вони традиційно займали» (ст. 26).

Зрозуміло, що Держдума РФ цю декларацію, як і інші, типологічні з ним споріднені акти ООН чи Європейську Хартію регіональних мов або мов меншин, ніколи на парламентське обговорення, а тим більше — на предмет їхньої ратифікації, на порядок денний не ставила. І не поставить, зважаючи на антагоністичну суперечність між нормативними вимогами, закладеними в цих міжнародних документах, з одного боку, та суворою російською політикою етноциду, яка ґрунтується на принципах, прямо протилежним викладеним, — з іншого. Здавалося, після розпаду СРСР, з його політикою приструнення «іногородців» та «нацменів», його норовлива правонаступниця РФ мала б, бодай, для видимості та демонстрації демократичному світові своєї відданості «вітру перемін» переглянути ставлення держави до корінних народів. Та цього не сталося, законодавці та управлінці загрузли у взаємних чварах та поділі ресурсів країни, а спроби окремих ініціативних груп достукатися до верхів були безрезультатними [18]. Зрештою, майже через десятиліття були ухвалені два федеральні закони у цій сфері: «Про гарантії прав корінних малочисленних народів Російської Федерації» № 82-ФЗ від 30.04.1999 р., і «Про загальні принципи організації обшин корінних малочисленних народів Півночі, Сибіру і Далекого Сходу Російської Федерації» № 104 — ФЗ від 20.07.2000 р., які практично не змінили стан справ в означеній сфері.

Цю обставину змушені були визнати і російські законотворці з найвищого ешелону влади. Голова Комітету Держдуми РФ з регіональної політики і проблем Півночі і Далекого Сходу, Н. М. Харитонов, розмірковуючи, через два десятиліття після ухвалення вищезначених актів, над правовим полем життєдіяльності малих народів, бідкався щодо неузгодження та суперечливості одних з одними десятків законодавчих актів, які тією чи іншою мірою торкаються життя корінних народів, про ігнорування промисловими корпораціями прав і інтересів корінних етносів, про потребу просвітництва злісних порушників та їх перевиховання для того, щоб «перейти до цивілізованої взаємодії корінних малочисленних народів з органами влади і промисловими компаніями». Але справжнім «шедевром» великоруського цинізму став заключний аккорд думського держиморди Харитонова: «На сьогоднішній день все острее *стоит вопрос о систематизации «аборигенного» законодательства*, результатом которого стало бы появление нового правового акта» (підкр. мною — В. К.) [19, с. 12].

В давні царські часи уярмлені народи можновладці обзивали як загодно, починаючи від «тунгусів» та «самоїдів», і закінчуючи «іногородцями» та «туземцями», вкладаючи в ці назвиська як презирство до підкорених, так і своє глибоке невігластво та шовіністичний цинізм. Думський куратор корінних народів, законотворець-новатор «господин» Харитонов,

на початку III тисячоліття нової — християнської — ери, спромігся посутньо обізвати всіх інших, нетотожних його грабіжницькій зграї, зневажливим слівцем — «аборигени». Як же, розмірковує думець, ці люди ще й вимагають якихось прав для себе, відбираючи у нього безцінний час, бажають мати ще якогось «нового правового акту». А що з них взяти — аборигени і є аборигени... Втім, в позиції Харитонова немає нічого дивного, він ні на йоту не перебільшив і не применшив дійсне ставлення центральної влади до підкорених народів, яке в усі часи існування імперії ґрунтувалось на принципах **великодержавного патерналізму**.

Суттю такого відношення до інших націй і народів є зневажлива позиція щодо них як до другосортних, неповноцінних, маргіналізованих чи просто «диких», на думку Москви, племен, які не можуть самі навести лад у власній домівці, а тому, відповідно, потребують існування сильної руки, ментора, наставника і провідника, у вигляді, наприклад, «батька всіх народів», для визначення їм дороговказів у майбуття. На жаль, подібний дороговказ визначав дуже небагато напрямків: для впертих чи незгодних, шлях пролягав лише в один бік — в табори та на цвинтар. Для найщасливіших, які дотямкували, з власної волі чи під примусом, чого ж власне бажає вождь, і які наввипередки кидались виконувати його забаганки, милостиво дарувалось місце біля «найсвітлішого» трону з усіма відповідними преференціями: саме таким чином формувався і поповнювався «русский мир». І ця модель консолідації «угодных» і є засадничою доцентровою силою і в теперішній Росії: «На антиліберальних та антизахідних засадах відбувається також світоглядно-ціннісна консолідація, яка передбачає конструювання нової російської ідентичності, що комбінує елементи давньоруського, імперського, радянського і пострадянського минулого в певну концептуальну цілість, що потім тиражується через пропагандистські механізми та прийоми» [20, с. 394]. І перезавантаження ідентичностей ставиться «на конвеєр», з усіма можливостями силового тиску, інформаційного маніпулювання та ментальної роботизації.

На кремлівський терор народи відповідали і відповідають спротивом, духовним і збройним, тому що не бажають жити в умовах насильства і зневаги. Але постає логічне запитання: чому винуватця подібних дій не притягують до відповідальності поважні міжнародні організації та установи, які мають на це належні повноваження? Відповідь на нього закладена в самій системі міжнародного правочинства, яка в своїх засадничих нормах і правилах сформувалася після Другої світової війни. Саме тоді відбувся Нюрнберзький процес, на якому був засуджений злочин нацизму, і в якому СРСР виступала як країна-переможець, сторона-позивач, а тому сама була виведена за межі процесуального провадження. Здавалося б, для засудження злочину геноциду, відповідна Конвенція щодо цього також була ухвалена в 1946 р., були створені універсальні підстави.

А виявляється що ні: радянські дипломати і правники, котрі брали активну участь у розробці цього документи, заклали в Конвенцію своє бачення і формулювання геноциду, яке виводило поза межі покарання злочини в масових вбивствах цілої категорії інших страт суспільства — за майновим, політичним, становим та іншими показниками. На це звернув увагу ще під час підготовки Конвенції автор самого терміну «геноцид» Рафаель Лемкін, але на його позицію при ухваленні остаточного рішення не зважили. Після цього, як зазначають біографи цього подвижника істини, «кінцевою метою Лемкіна було поставити питання про «комуністичну кампанію геноциду проти євреїв та інших народів- жертв на засіданні ООН» [21, р. 176]. На жаль, і до сьогоднішнього для людство так і не діждалося, аналогічного Нюрнберзькому над нацизмом, офіційного правового засудження злочинів комунізму на міжнародному рівні. Втім, на національному рівні багато держав ухвалили відповідні акти, що, поряд із всезагальним моральним осудом засудження злочинів тоталітарного радянського режиму, вселяє надію у справедливе розв'язання цього питання і на найвищому світовому форумі.

А тому-надія є, і свідченням цьому недавні події, пов'язані з розглядом у Європейському Суді з Прав Людини (ЄСПЛ) справи «Дрелінгас проти Литви» [22]. Литва у своєму законодавстві передбачає кримінальну відповідальність представників радянських спецорганів за репресії проти борців за свободу, яких протягом 1944 — 1953 рр. зазнало близько 500 тис. литовців. Було ухвалено Закон Литви про геноцид (1992), а в Кримінальному кодексі держави (2002) розширено сферу правочинності цього поняття, зокрема додано соціальні та політичні групи як жертви цього злочину. Самому відповідачу, колишньому радянському карателю, з огляду на його вік, визначили покарання у п'ять місяців розбавлення волі. Та Дрелінгас звернувся до ЄСПЛ, «ображений» несправедливістю до своєї персони, вимагаючи відміни постанови. Та не отримав від нього підтримки: 20 березня 2019 р. було оприлюднене рішення Суду про правоту Литви. Суд, зокрема, взяв до увагу ту обставину, що литовські повстанці є невід'ємною складовою нації, а тому насильство проти них і є проявом геноциду. Аналітики справедливо вважають, що цей конкретний випадок має стати аналоговим прецедентом для розгортання широкомасштабного міжнародного руху на засудження радянського та путінського режимів за злочини геноциду.

Елімінація ідентичності корінних народів своєю кінцевою метою має створення такої людської спільноти, яка б відповідала б наперед заданій матриці поведінки з боку органів влади. Всі форми геноциду призводять до індукування та безальтернативності заданому напрямку асиміляційних процесів, які в нинішній Росії набирають іще швидших обертів [23]. На відміну від природної асиміляції, яка можлива у випадках уподібнення, злиття, засвоєння одним об'єктом рис та властивостей іншого, примусова

асиміляція здійснюється насильницьким шляхом, з дискримінацією при цьому однієї системи цінностей і, натомість, нав'язуванням власних соціально-смыслових пріоритетів життєдіяльності суб'єктом примусу з відповідною анігіляцією архетипових рис об'єкту впливу. Загалом, в цьому випадку мова йде про **асиміляцію шляхом дискримінації**, в процесі чого повнота буття однієї сторони взаємодії забезпечується за рахунок обмеження чи мінімізації відповідної повноти буття іншої сторони. В світі живих істот подібна взаємодія описується логістичною формулою «хижак — жертва». В Росії вона має аналог, який цілковиту вписується у екзистенційну нерівність та векторизовану нелінійність типу: «Імперія — корінні народи». Доведення об'єкту впливу до стану беззахисності та відчуженості від власних цінностей, у свою чергу, дозволяє здійснювати і об'єднання всього підвладного суспільства навколо тієї чи іншої цільової установки. Але це вже — **консолідація асимільованих об'єктів**, порівняно з якими навіть терракотове військо давніх китайських імператорів має більше індивідуальних рис, аніж подібні репрезентанти нового «руського мира».

Висновки

Стратегічною орієнтацією російської влади щодо підкорених народів є політика їхнього відчуження від власних цінностей, матеріальних і духовних. Внаслідок цього спостерігається стійка тенденція до депопуляції, тобто до вимирання значної частини корінних народів на рідній землі. Подібна спрямованість інспірована і підтримується владою шляхом руйнування традиційного укладу життя, грабування природних ресурсів, неможливості освітньо-культурного відтворення етносу тощо. Натомість, цілеспрямовано нав'язується імперський тип ідентичності, котрий є зручним матеріалом для здійснення нових експансіоністських задумів центру. Саме в цьому контексті і необхідно вести мову про елімінацію ідентичності представників корінних народів: фізичного — у випадку незгоди чи спротиву народом агресору, і культурно-ціннісної — шляхом створення штучних перешкод для збереження, поширення і розвитку національної ідентичності.

Існують переконливі докази свідомого і послідовного здійснення імперським центром політики злочину геноциду проти корінних народів держави. Причому, практика геноциду реалізується в різних формах, найпоширенішими з яких є етноцид, лінгвоцид та екоцид. В першому випадку наголос робиться на фізичному усуванні чи доведенні до такого стану більшої частини етнічної групи; у другому — на свідомому і цілеспрямованому створенню перепон, насамперед в освітній сфері, на навчання рідною мовою та комунікацію у відповідному культурному середовищі; в третьому випадку має місце порушення та незворотнє руйнування автентичного природного довкілля етносу, що призводить до унеможливлення його повноцінного існування та життєдіяльності.

Останнім часом РФ постійно посилює асиміляційний тиск на корінні народи, використовуючи для цього як законодавчі, так і управлінські можливості держави. Яскравим прикладом цього є доповнення до закону про освіту 2018 р., які легітимізують тотальний перехід національних шкіл на російську мову навчання. При цьому влада ігнорує, зокрема і шляхом нератифікації, фундаментальні міжнародні угоди щодо забезпечення прав корінних народів, а серед владної еліти зберігається звичне зверхне, патерналістське ставлення щодо цих паперових «суб'єктів» федерації.

Список посилань:

1. Крисаченко В. С. Російська політика геноциду: об'єкти, інтереси, стратегія. *Політологічний вісник*. 2019. Випуск 83. С. 27–39.
2. Всероссийская перепись населения — 2010: gsk.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm.
3. Социально-демографический портрет России: *По итогам Всероссийской переписи населения 2010 годы* / Федерал. Служба Гос. Статистики. М.: ИИЦ «Статистика России», 2012. 183 с.
4. Атлас языков мира в опасности: ЮНЕСКО: unesco.org/languages_atlas/index.php.
5. 136 мов народів Росії під загрозою: radiosvoboda.org/a/28978834.html (16 січня 2018).
6. Ефимов Максим. Карелы пожаловались на геноцид президенту США Бараку Обаме: maxim-efimov.livejournal.com/315712.html (May. 28th, 2014).
7. Хозиков В. Карелия отделится?: terijoki.spb.ru/history/templ.php?page=karvopr (СПб. Ведомости. 1992).
8. РУССКИЙ КОЛОНИАЛИЗМ. Русские проводят усиленный геноцид карелов: kavkazcenter.com/russ/content/2015/07/18/109671/shtml (18 июля 2015).
9. О внесении изменений в статьи 11 и 14 Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации»: Законопроект № 438863—7: sozd.duma.gov.ru/bill/438863-7.
10. Принят закон об изучении родных языков: duma.gov.ru/news/27720/.
11. Чукотський автономний округ: uk.wikipedia.org/wiki/Чукотський_автономний_округ.
12. Панфілов Олег. Путін знищує мови народів Росії: gazeta.ua/blog/50570/putin-znischuye-movi-narodiv-rosiyi.
13. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. К.: Довіра, 2000. 1018 с.
14. Долуханов П. М. География каменного века. М.: Наука, 1979. 152 с.

15. Радевич-Винницький Я. Лінгвоцид як предмет українознавства. *Українознавство*. 2005. Число 4. С. 69–78.
16. Росія здійснює лінгвоцид на територіях національних республік: glavcom. ua/news/rosia-eksperti-629323.html (1 жовтня 2019 р.).
17. Декларація Організації Об'єднаних націй про права корінних народів: *Резолюція 61/295 прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007*: zakon. rada. gov. ua/laws/show/995_156.
18. Строгальщикова З. И. Коренные малочисленные народы России в политике государства и его реализация в постсоветский период. *Финно-угорский мир*. 2008. № 1. С. 48–63.
19. Анализ российской и зарубежной правовой базы, международно-правовых актов, а также правоприменительной практики в области защиты прав коренных малочисленных народов Севера, Сибири и Дальнего Востока Российской Федерации. М.: Издание Государственной Думы, 2019. 272 с.
20. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / М. М. Розумний (заг. ред.). К.: НІСД, 2018. 480 с.
21. Weiss-Wendt, A. (2019). «When the End justifies the Means: Rafael Lemkin and the Shaping of a Popular Discourse on Genocide». In: *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*: Vol. 13: Iss. 1: 173 – 188 Available at: [link].
22. Гнатівський Микола. Удар по злочинах СРСР: що змінює рішення ЄСПЛ у справі про геноцид у Литві: eurointegration. com. ua/articles/2019/03/21/7094191 (21 березня 2019 р., Європейська правда).
23. Костюк Богдана. Росія асимілює корінні народи й меншини: radiosvoboda. org/a/rosija/29882440.html (15.IV.2019).

References:

1. Kryshchenko V.S. (2019) Russian policy of the genocide: objects, interests, strategy. *Politolohichnyi visnyk*. Issue 83. S. 27–39. [in Ukrainian].
2. All-Russian population census—2010: gsk. ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm.
3. Socio-demographic portrait of Russia: According to the results of the All-Russian census of 2010 / Federal. State Service Statistics. М.: ИС «Statistics of Russia», 2012. 183 p. [in Russian].
4. Atlas of the Languages of Peace in Danger: UNESCO: unesco. org/languages_atlas/index. php.
5. (January 16, 2018) 136 languages of the peoples of Russia under threat: radiosvoboda. org/a/28978834.html

6. Efimov Maksim (May. 28th, 2014) Karelia complained about the genocide, US President Barack Obama: maxim-efimov. livejournal. com/315712.html
7. Hozikov V. (SPb. Vedomosti. 1992) Karelia to secede?: terijoki. spb. ru/history/templ. php?page=karvopr
8. (July 18, 2015) RUSSIAN COLONIALISM. Russians carry out intensified genocide of Karelians: kavkazcenter. com/russ/content/2015/07/18/109671/shtml
9. On Amendments to Articles 11 and 14 of the Federal Law «On Education in the Russian Federation»: Bill № 438863—7: sozd. дума. gov. ru/bill/438863—7.
10. The law on the study of native languages was adopted: дума. gov. ru/news/27720/.
11. Chukotka Autonomous Okrug: uk. wikipedia. org/wiki/Chukot Autonomous Okrug.
12. Panfilov Oleg. Putin destroys the languages of the peoples of Russia: gazeta. ua/blog/50570/putin-znischuye-movi-narodiv-rosiyi.
13. Dictionary of foreign words: 23000 words and terminological phrases. K.: Dovira, 2000. 1018 s. [in Ukrainian].
14. Dolukhanov P.M. (1979) Geography of the Stone Age. M.: Nauka. 152 s. [in Russian].
15. Radevych-Vynnytsky J. (2005) Linguocide as a subject of Ukrainian studies. *Ukrayinoznavstvo*. 2005. № 4. P. 69–78. [in Ukrainian].
16. (October 1, 2019) Russia commits linguicide in the territories of national republics: glavcom. ua/news/rosia-eksperti-629323.html
17. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples: Resolution 61/295 adopted by the General Assembly on 13 September 2007: zakon. rada. gov. ua/laws/show/995_156.
18. Strogalschchikova Z.I. (2008) Indigenous peoples of Russia in the policy of the state and its implementation in the post-Soviet period. *Fynno-uhorskyi myr*. № 1. P. 48–63. [in Russian].
19. Analysis of the Russian and foreign legal framework, international legal acts, as well as law enforcement practices in the field of protection of the rights of indigenous peoples of the North, Siberia and the Far East of the Russian Federation. M.: Yzdanye Hosudarstvennoy Dumy, 2019. 272 p. [in Russian].
20. Putin's regime: reboot—2018. M.M. Rozumnyi (Ed.). K.: NISD, 2018. 480 s. [in Ukrainian]
21. Weiss-Wendt, A. (2019). «When the End justifies the Means: Rafael Lemkin and the Shaping of a Popular Discourse on Genocide» In: Genocide Studies and Prevention: An International Journal: Vol. 13: Iss. 1: 173—188 Available at: [link].

22. Hnatovskyi Mykola (March 21, 2019, Yevropeyska pravda) Strike on the crimes of the USSR: changing the decision of the European Court of Human Rights in the case of genocide in Lithuania: eurointegration. com. ua/articles/2019/03/21/7094191
23. Kostiuk Bohdana (15.IV.2019) Russia assimilates indigenous peoples and minorities: radiosvoboda. org/a/rosija/29882440.html

Стаття надійшла до редакції 07.09.20

© Крисаченко В. С., 2020

Olha Vysotska

Communal institution of higher education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council (Dnipro, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-1265-7582>

e-mail: vysolga@gmail.com

COMMUNICATION POLICY OF THE STATE IN THE HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL DIMENSION

Abstract

The relevance of the article is due to the need to understand the evolution of understanding the essence of the communicative policy of the state as a key tool for its interaction with society. The communicative policy of the state plays a key role in the development of general strategies for social development, influences the formation of public opinion, the nature of regulation of political processes, and the specifics of building communication between the state and society. The study of the transformation of communication policy concepts is also determined by the need to significantly improve the methodological aspects of building models of relations between the state and society in order to achieve the goals and implement the functions of state policy, taking into account the goals and interests of society.

The study of the communicative policy of the state has a long history, starting from antiquity and ending with the present. The main focus of consideration of this issue is to determine the relationship between the state and society, as well as communication tools for establishing links between them. The solution of theoretical and applied issues of communication between the state and society concerns changes in the sphere of building state institutions and civil society.

The communicative policy of the state can be described as a complex system of communication between the state and society, the purpose of which is to achieve a balance between the state-political and socio-humanitarian interests of the parties. The main trend in understanding the essence of the state's communicative policy is the transition from a controlling model of relations between the state and society to a consensus one, understanding communication tools as basic conditions for combining state-political and socially-oriented goals of state policy. An effective model of the state's communicative policy is thus possible only in conditions of transparent and democratic relations between the state and civil society.

Key words: communication, policy, state, society, communication policy of the state

Висоцька Ольга Євгенівна

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР (м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-1265-7582>

e-mail: vysolga@gmail.com

КОМУНІКАТИВНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Резюме

Актуальність статті зумовлена необхідністю осмислення еволюції розуміння сутності комунікативної політики держави як ключового інструменту її взаємодії із суспільством. Комунікативна політика держави грає ключову роль у виробленні загальних стратегій суспільного розвитку, здійснює вплив на формування громадської думки, характер регулювання політичних процесів, особливості побудови комунікації між державою та суспільством. Дослідження трансформації концепцій комунікативної політики обумовлюється також необхідністю суттєво покращити методологічні аспекти вибудовування моделей взаємовідносин між державою та суспільством з метою досягнення цілей і реалізації функцій державної політики з урахуванням цілей та інтересів суспільства.

Дослідження комунікативної політики держави має велику історію починаючи з часів античності й закінчуючи сьогоденням. Основним центром розгляду цього питання є визначення співвідношень держави та суспільства, а також комунікативних інструментів налагодження зв'язків між ними. Вирішення теоретичних та прикладних питань комунікації держави та суспільства стосується змін у сфері вибудовування державних інституцій і громадянського суспільства.

Комунікативна політика держави може бути описана як складна система комунікації між державою та суспільством, метою якої є досягнення балансу між державно-політичними та соціально-гуманітарними інтересами сторін. Основною тенденцією у розумінні сутності комунікативної політики держави є перехід від контролюючої моделі взаємовідносин між державою та суспільством до консенсусної, осмислення комунікативних засобів як базових умов поєднання державно-політичних та соціально-орієнтованих цілей державної політики. Ефективна модель комунікативної політики держави, таким чином, можлива лише в умовах прозорих і демократичних відносин між державою і громадянським суспільством.

Ключові слова: комунікація, політика, держава, суспільство, комунікативна політика держави в історико-філософському вимірі

Вступ

Актуальність розгляду еволюції розуміння сутності комунікативної політики держави як ключового інструменту її взаємодії із суспільством полягає в необхідності осмислення складних процесів трансформації суспільно-політичних відносин. Комунікативна політика держави грає ключову роль у виробленні загальних стратегій суспільного розвитку, здійснюючи вплив на формування громадської думки, характер регулювання політичних процесів, особливості побудови комунікації між державою та суспільством. Дослідження трансформації концепцій комунікативної політики обумовлюється також необхідністю суттєво покращити методологічні аспекти вибудовування моделей взаємовідносин між державою та суспільством з метою досягнення цілей і реалізації функцій державної політики з урахуванням цілей та інтересів суспільства.

Виходячи з вищенаведеного, метою статті є визначити тенденції концептуалізації поняття комунікативної політики держави в історико-філософському вимірі, сформулювати основні характеристики вибудовування сучасного розуміння цього феномену.

Методи дослідження засновані на позиції про вбудованість комунікації у всі суспільні та державно-політичні відносини. У роботі використані системний та технологічний підходи, історичний та компаративний методи. Системний підхід дозволив описати комунікативну політику держави як складну систему комунікації між державою та суспільством, метою якої є досягнення балансу між державно-політичними та соціально-гуманітарними інтересами обох сторін. Технологічний підхід визначив логіку побудови аналізу комунікативної політики держави з точки зору формування та застосування технологій її реалізації.

Історичний метод допоміг прослідкувати в хронологічній послідовності розвиток ідей та уявлень щодо комунікативної політики держави. Компаративний метод дозволив виявити спільне та особливе у розумінні характеристик комунікативної політики держави.

Результати

Питання комунікативної політики держави виникли разом із становленням суспільство-політичних відносин.

Так, вже у перших полісних культурах Давньої Греції на передній план виходить ідея суспільного блага, що реалізується завдяки ефективній комунікації держави та її громадян. Зокрема, Сократ бачив діалог головним засобом знаходження істини [11, с. 149], а Платон вперше осмислив важливість застосування комунікативних засобів для об'єднання громадян заради формування ідеальної держави, заснованої на принципах справедливості та загального блага [22]. Хоча за своїм змістом вчення Платона про ідеальну державу містить описові елементи тоталітарної ідеології і було

розкритиковане вже сучасниками, однак воно є першою спробою концептуалізації феномену державної комунікативної політики.

Аристотель, своєю чергою, розкриває ключову роль спілкування як комунікативного засобу об'єднання громадян, фактично ототожнюючи його з державою: «Оскільки...будь-яка держава являє собою певним чином спілкування, будь-яке ж спілкування організується заради якогось блага (бо всяка діяльність має на увазі уявне благо), то, очевидно, всі спілкування прагнуть того чи іншого блага» [2, с. 376]. Аристотель вперше проаналізував різні форми правління, застосовуючи критерій ступеня відкритості комунікації. В результаті цього він прийшов до висновку, що, незважаючи на певні недоліки, демократія все ж таки краще тиранії, бо «краще, щоб верховна влада перебувала в руках більшості, ніж меншості, хоча б і такої, що складається з найкращих» [2, с. 463]. Завдяки цьому відбувається більший обмін інформацією та комунікацією, а влада швидше оновлюється. Згідно його думці, «натовп про багато речей судить краще, ніж одна людина, якою б вона не була» [2, с. 478], а в результаті демократичних механізмів відбувається обмін владою, коли «рівні поступаються місцем рівним, ніби вони подібні один одному і крім рівності у владі; одні панують, інші підкоряються, по черзі стаючи як би іншими» [2, с. 478]. При цьому справжнім громадянином Аристотель вважав лише того, хто максимально залучений у суспільну комунікацію, а саме тих, хто «приймає участь у суді та народному зібранні» [2, с. 445]. Також Аристотелю належать уявлення про комунікативну природу людини, розроблені теоретичні основи логіки та аргументації як засобів раціональної комунікації, що використовуються перш за все у державній політиці.

В цілому, для античного періоду характерні розробки не тільки теоретичних, але і прикладних питань комунікації держави та громадян. Зокрема, софістами окреслено семіотичні та логічні аспекти комунікації, які давали широкий інструментарій для побудови промов державних діячів під час зібрань. Важливий внесок у розуміння демократії як відкритої комунікації між владою та громадянами вніс Перикл, який у своїй відомій промові наголосив на важливості суспільного діалогу: «Ми не думаємо, що відкрите обговорення може зашкодити ходу державних справ. Навпаки, ми вважаємо неправильним приймати потрібне рішення без попередньої підготовки за допомогою виступу з промовами за чи проти» [26, с. 80]. Тим самим він визначив комунікативні механізми умовою стабільного існування будь-якої держави.

У римській традиції правовий компонент комунікації визначений Цицероном як основа встановлення «всезагального правопорядку» [29, с. 20]. При цьому важливе місце має участь громадян у політиці держави, бо остання визначається ним як всезагальне надбання народу, тому

кожний громадянин повинен служити своїй державі та приймати участі у політичному житті.

У період Середньовіччя проблематика державної комунікативної політики розглядається в контексті феодалізму та теоцентризму. Хоча відомий мислитель цього періоду Августин Блаженний вказує на важливість міжлюдського єднання, розрізняючи при цьому спільноти, перша з яких «складається з людей, що бажають жити у світі лише по плоті», а друга — «з бажаючих жити також і по духу» [1, с. 653], однак в умовах феодальних відносин політична участь в ієрархії сюзеренів та васалів розповсюджувалася лише на обмежене коло церковників та феодалів, тоді як звичайна людина виключалася із політичного процесу. Серед головних принципів державної політики ведучим залишався принцип насилля та підпорядкування, де Папа Римський, а, пізніше, король вважалися намісниками Бога на Землі, і тому їхня влада визнавалася безумовною.

У пізньому Середньовіччі та за період Відродження поступово відновлюються та по новому осмислюються античні уявлення про взаємодію держави та народу. Так, вже Тома Аквінський, наслідуючи Аристотелю, визначав людину суспільною істотою, що проявляє себе через спілкування [25]. У свою чергу, Ніколо Макіавеллі змінив ортодоксальний принцип «віри» у політичному процесі на принцип «згоди народу» як такому консенсусу між громадянами та властителем, що дозволяє останньому управляти [17]. Н. Макіавеллі також належить дослідження символічного аспекту комунікативної політики держави. Зокрема, у роботі «Государ» він описує значення чеснот правителя для його визнання народом, формулює принципи завоювання та утримання влади не тільки силою, а й переконаннями та авторитетом [17]. Тим самим він ставить ключові питання для теорії комунікативної політики держави, які стосуються засобів її впливу на суспільну свідомість з метою формування відповідних цінностей, настрів, поведінкових моделей у суспільстві.

У Новий час та за доби Просвітництва формуються два підходи до розуміння ролі комунікативної політики. Згідно першого, державі має належати контролююча функція по відношенню до суспільства. Тому, як вважав Т. Гобс як представник цього підходу, важливою для збереження влади є боротьба із переконаннями, що послаблюють державу, правовий контроль тих учень, що стають причиною її нестабільності [9, с. 250], тобто фактично він говорить про цензурування суспільної думки.

Інший підхід базується на розумінні правової свободи громадян в умовах реалізації суспільного договору. Такі представники ліберальної думки як Дж. Лок, Ж.-Ж. Руссо, Ф.-М.-А. Вольтер, Д. Мільтон, Ш.-Л. де Монтеск'є виходили з уявлень про правову універсалізацію комунікативних відносин на засадах розширених прав і свобод, віротерпіння та толерантності. Зокрема, Ш.-Л. де Монтеск'є стверджував, що «свободою є

право робити все, що дозволено законами. Якби громадянин міг робити те, що цими законами забороняється, то в нього не було б свободи, тому що, те ж саме могли б робити й інші громадяни» [20, с. 177].

Основою єднання громадян та комунікації між громадянами та державою стає суспільний договір, що передбачає як визнання та захист прав громадян з боку державних органів, так і підпорядкування та виконання обов'язків перед іншими громадянами та державою з боку самих громадян. Суть суспільного договору записується та закріплюється законами, тобто відносини між державою та суспільством починають регулюватися у політико-правовий спосіб. В основі суспільного договору лежить загальна згода, яка містить крім політико-правового, ще морально-етичний та економічний контекст. Зокрема, згідно Дж. Локу, власність є зовнішнім проявом свободи [14, с. 278]. При цьому на передній план виносяться природні права людини, до яких належать право на життя та свободу: «природний стан має закон природи, яким він керується і який обов'язковий для кожного,... оскільки всі рівні і незалежні, ... жоден з них не повинен наносити шкоду життю, здоров'ю, свободі і власності іншого» [14, с. 263].

Ж.-Ж. Руссо назвав консенсусну єдність держави та суспільства «політичним організмом» або Республікою, в якому всі члени об'єднання отримують статус народу, кожний стає громадянином, що приймає участь у власних відносинах, а також «підданим», що підпорядковуються державним законам. Отже, відповідальність може нести тільки вільна людина, яка належить лише сама собі [23, с. 58].

Серед інструментів комунікативної політики держави основними стають консенсусні практики, бо, набуваючи прав і свобод громадянин також отримує обов'язки та несвободи, на які він має дати згоду. Якщо ж він порушує встановлені правила та принципи, договір між ним та державою втрачає силу. На подібний перехід від несвободи родових відносин до свободи індивідуального вибору у капіталістичному суспільстві вказував у роботі «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебер, аналізуючи такі прояви «непомірного морального кодексу» [5, с. 97] протестантизму як вільнодумство та вільне підприємництво.

Поступово формується більшість важливих понять, що стосуються здійснення комунікативної політики держави, — нація, народ, громадянське суспільство, правова держава. Вже, починаючи з початку XVIII століття державно-політичні процеси розглядаються в контексті взаємовідносин держави та громадянського суспільства, розвиваються такі представницькі органи як профсоюзи та політичні партії.

Важливий внесок у формування концепції правової держави зроблений І. Кантом, який звернув увагу не тільки на державно-правові аспекти комунікативних відносин, але і на етико-нормативні, згідно яким «будь-яке морально практичне відношення до людей — це відношення людей

в уявленні чистого розуму, тобто відношення вільних вчинків згідно максимам, що лежать в якості всезагального законодавства і тому не можуть бути егоїстичними» [10, с. 176].

На діалектичний природі державно-політичних процесів наголошували Г.-В.-Ф. Гегель, а також К. Маркс та Ф. Енгельс, однак якщо перший вбачав в історії та політичних рухах прояви Світового духу, то у марксизмі пануючою стає позиція щодо антагоністичних суперечностей між класами, обумовлених перш за все економічними чинниками, що породжують боротьбу між ними. Відомий вислів К. Маркса про те, що «в структурі суспільної формації спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний і духовні способи життя взагалі. Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість» [19, с. 6–7] наснований на вибудовуванні формаційного підходу до осмислення державно-політичних процесів. Основою комунікативних відносин при цьому визначається практика, завдяки якій реалізуються різні, обумовлені характером виробництва «форми спілкування».

Побудова політико-економічної моделі виробництва дозволила К. Марксу одним із перших розширити бачення суспільних потреб та приватної власності. Якщо для представників Просвітництва приватна власність пов'язується зі свободою, то К. Маркс, навпаки, наголошує на відчуженні в умовах капіталістичного виробництва людини від предметів праці, а, отже її більшої несвободи. Приватна власність, згідно К. Марксу, є «чуттєвим виразом того, що людина стає в той самий час предметною для себе й разом з тим чужою для самої себе» [18, с. 119]. Тобто «людина наділяє символічним значенням власні способи виробництва, тим самим демонструючи відповідне предметне ставлення до наслідків своєї праці, оволодіває предметом шляхом його споживання. В результаті відбувається відчуження фізичних і духовних почуттів, а на їхнє місце ставиться лише «почуття володіння» [18, с. 120].

Класовий та формаційний підхід до розуміння державно-політичних відносин на початку ХХ століття все більше змінюється у бік вивчення мотивації поведінки великих мас людей, осмислення засобів впливу (в тому числі електорального) на суспільство з боку держави. Зокрема, Г. Лебон описав механізм дії натовпу як спонтанного прояву неорганізованої активності, вбачаючи в останній загрозу для стабільності держави та самозбереження окремої особи [13, с. 162].

У свою чергу, комунікативні практики в умовах масових рухів дослідив М. Тард, виявивши щільний зв'язок між характером розвитку комунікативних засобів та особливостями суспільної інтеграції, що здійснюється шляхом застосування нововведень, серед яких важливу роль грають засоби комунікації [24, с. 7]. Загалом, саме суспільство описується ним як соціально-комунікативна діяльність, що здійснюється шляхом

наслідування і повторення певних практик, вірувань, настанов, що зберігають цілісність суспільства [24, с. 9].

Якщо Г. Лебон та М. Тард звертають увагу на соціально-психологічні механізми комунікативної політики держави, то М. Вебер використовує діяльнісний підхід щодо означення політичних процесів. За його переконанням, політикою є сфера суспільних відносин «з приводу влади, прагнення до участі у владі або до надання впливу на розподіл влади, будь то між державами, будь то всередині держави між групами людей, які воно в собі містить» [4, с. 646]. При цьому головною ознакою держави є її легітимність: «Держава, так само як і політичні союзи, що історично йому передують, є відношенням панування людей над людьми, що спирається на легітимне (тобто таким, що вважається легітимним) насилля як засіб» [4, с. 646]. У цьому сенсі, призначенням будь-якої форми комунікативної політики держави є формування, підтримання та збереження легітимності державної влади.

Важливе значення для концептуалізації комунікативної політики держави має теорія соціальної дії М. Вебера. Соціальна дія розуміється німецьким дослідником як дія, що орієнтована на інших і яка «за передбачувані діючою особою або діючими особами смислом співвідноситься з дією інших людей та орієнтується на неї» [3, с. 603]. Типологія М. Вебером різновидів соціальної дії заснована на відмінності мотивації суб'єктів дії, що може бути пов'язана із цілераціональним, ціннісно-раціональним, афективним або традиційним мотивом [3, с. 628]. Так, цілераціональна дія характеризується наявністю очікування певної поведінки з боку інших, і тому використанням суб'єктом такого очікування як засобу власної раціонально обґрунтованої цілі. Ціннісно-раціональна дія передбачає зорієнтованість на певні задані принципи та цінності, якими керується людина у своїх діях незалежно від їх результату. Афективна (емоційна) дія обумовлюється внутрішніми емоційними або афективними мотивами поведінки. Нарешті, традиційна дія співвідноситься із характером звичок чи традицій людини [3, с. 628].

Визначення характеру мотивації людини, а також охоплення комунікативним впливом з врахуванням різних підходів до діяльності політичних суб'єктів дозволяє більш комплексно підходити до процесів реалізації комунікативної політики держави. Загалом, концепція соціальної дії та методика «розуміючої соціології» М. Вебера заклали основи загальної теорії комунікації, а також були використані в межах структурно-функціональної теорії комунікації Т. Парсонса, соціального конструктивізму П. Бергера і Т. Лукмана, системної теорії комунікації Н. Лумана, теорії комунікативної дії Ю. Габермаса та К.-О. Апеля.

Активізація досліджень комунікативної політики держави відбулася із розвитком теорії інформації та інформаційно-комунікаційних систем

у 50-ті роки XX століття, запровадженій у роботах К. Шеннона та Н. Вінера. Останній, характеризуючи види комунікації в різних системах наголосив на специфіці комунікативних засобів, що використовуються людьми. Серед них — складність застосованого коду, а також висока ступінь його довільності, що робить суспільство складною системою, яка формується цілою низкою комунікативних засобів. До останніх він відносив мову, пресу, радіо, телефонний зв'язок, телеграф, пошту, театр, кіно, школу та церкву. Сама комунікація визначається Н. Вінером як процес передання, збереження і переробки інформації [6, с. 54]. Таке визначення суті комунікативного процесу доволі часто використовується і сьогодні для осмислення механізмів побудови комунікативної політики держави, хоча, на наш погляд, воно є неповним, оскільки описує лише односпрямовані комунікації, тоді у реальності вони мають різноспрямований характер.

Т. Парсонс об'єднав кібернетичний підхід Н. Вінера та теорію соціальної дії М. Вебера. В контексті його структурно-функціонального підходу соціальна комунікація була осмислена як процес породження смислів суб'єктом дії по відношенню до іншого суб'єкта. Т. Парсонс вводить низку понять: поняття «актор комунікації», під яким розуміється певна активно діюча сила суспільних процесів, а також поняття «орієнтація дії актора», що характеризує смисл дії, який присвоюється актором і спрямовується на іншого актора [21, с. 416]. Т. Парсонс наголошує на рольовій основі соціальних дій, тобто смисл тої чи іншої дії актора надається як соціальною системою, так і самим актором в межах усталених соціальних норм. Під соціальною системою дослідник розуміє систему інтерактивних відносин, зразків поведінки та соціальних норм, що поєднують різних індивідуальних акторів [21, с. 453–454].

Велике значення для розуміння сутності комунікативної політики має системна теорія Н. Лумана. Останній напряду ототожнював суспільство та комунікацію, виходячи із гіпотези, що у процесі ускладнення комунікативних мереж відбувається диференціація соціальних систем. Поява нових відособлених соціальних інститутів призвела до створення «більш широких, більш комплексних і диференційованих суспільних систем, які для запобігання подальшій диференціації формують гранично генералізовані і, одночасно, спеціалізовані засоби комунікації» [15, с. 9]. Функцією комунікації стає селекція дій у процесі підвищення їхньої складності, тобто підвищення ступеню свободи. Соціальна реальність, таким чином, може розглядатися як певний конструкт, набір уявлень про неї, що формуються за допомогою певних комунікативних практик. При цьому держава може бути осмислена як системне утворення мережевих комунікацій, що об'єднуються відповідно до їх функціонального призначення.

Згідно концепції Н. Лумана, будь-яка система комунікації вибудовує себе шляхом розрізнення медіуму і форми [16, с. 11], де форма є сталою

єдністю елементів комунікації, а медіум — її динамічним утворенням (до якого можна віднести певні технології комунікації). Медіум і форма складають єдність системи комунікації. При цьому самоопис суспільства відбувається як процес інституціоналізації символічно генералізованих медіа комунікації [16, с. 24], які фактично формують «суспільну думку», що визначає зміст публічної (масової) комунікації між державними органами і суспільством.

На відміну від луманівського системного підходу К.-О. Апель та Ю. Габермас висунули протилежну точку зору на сутність комунікативних процесів у суспільстві. На їх погляд, суспільство як система не тотожна суспільству як сфері публічності, де панують не функціональні, а ціннісно-нормативні принципи комунікації. Враховуючи це, дослідники запропонували консенсусну модель побудови відносин між державою та суспільством. Ю. Габермас розкриває консенсусну природу комунікативної дії, відмежовуючи її від стратегічної дії, обумовленої метою вигоди та інтересами: якщо «цілераціональність вказує на умови для каузального вторгнення у світ існуючого стану речей», то «раціональність процесу порозуміння співвідноситься із зв'язком умов значущості для мовленнєвих актів» [8, с. 291]. Комунікація, за Ю. Габермасом, виникає за умови узгодження і координації між її членами планів будь-яких дій, а досягнута «згода вимірюється інтерсуб'єктивним визнанням домагань значущості» [28, с. 91]. Комунікація, згідно цього підходу, є базовим соціальним процесом, який фактично робить можливими всі інші соціальні практики.

Ю. Габермас для позначення особливостей формування громадянського суспільства у взаємодії із державою використовує поняття публічності або громадськості. На його погляд, політизація громадськості і розширення сфери публічності сполучені із появою засобів масової комунікації, зокрема, преси. Саме громадянське суспільство Ю. Габермас осмислює як суспільну сферу, що пов'язує особистість і державу. При цьому головна роль сфери публічності — «у демократичній легітимації дій держави» [27, с. 106], що включає визначення, передання, обробку речей, що сприяють виробленню оптимальних моделей реалізації комунікативної політики держави у поєднанні з конкурентоспроможними дискурсами суспільної думки. У цьому сенсі, на наш погляд, комунікативна політика держави реалізується саме у сфері публічності і спрямована на ефективну комунікацію громадянського суспільства і держави.

Важливе значення для розуміння характеру взаємодії держави та громадянського суспільства має робота американського політолога Дж. Л. Коена та соціолога Е. Арата «Громадянське суспільство та політична теорія», в якій вони також розвинули комунікативну теорію Ю. Габермаса, побудувавши модель сфери соціальної взаємодії як сукупності відносин між родинами, добровільними асоціаціями та різноманітними соціальними

рухами, що залучені у публічну комунікацію. Тим самим вони протиставляють її «політичній спільноті» (партіям та парламенту) та «економічній спільноті» (виробництву і збуту). Громадянське суспільство трактується ними як «творення асоціацій і життя в асоціаціях», що мають добровільний і неполітичний характер [12, с. 7–9]. При цьому самотворення, самообмілізація та інституціоналізація є головними умовами розвитку та відтворення громадянського суспільства.

В свою чергу, польський соціолог Е. Внук-Липинський виділяє такі типи взаємодії держави та громадянського суспільства: по-перше, коли громадянське суспільство протиставляється державі, по друге, коли громадянське суспільство виступає доповненням держави, і, по третє, коли держава виступає доповненням громадянського суспільства. Перший тип характерний для транзитивних держав, які здійснюють перехід від авторитаризму до демократії, але він існує дуже короткий відрізок часу, бо «характерний для кінцевої стадії існування авторитарної системи, що занепадає, і для початкової стадії виникнення демократичної держави» [7, с. 191–192]. Другий тип властивий для держав із республіканською системою управління, а також систем комунітарного типу, де взаємодія між державою та громадянським суспільством заснована на ідеї загального блага, коли суспільне життя обмежується сферами, де держава найменш ефективна. Нарешті, третій тип притаманний ліберальним державам (а також лібертаріанській ідеології), що базуються на ідеї мінімізації втручання державних інституцій у сферу суспільного життя, коли вплив державних органів обмежується контролем та регулюванням загального порядку та оборони [7, с. 191–192].

Серед головних умов розвитку громадянського суспільства Е. Внук-Липинський називає: наявність публічного простору, що допускає вільну інституціоналізацію громадських сил; наявність суспільної (публічної) комунікації, що не підконтрольна державі (у тому числі, вільна преса); наявність ринку, в рамках якого здійснюються різного роду взаємодії з обміну цінностями і послугами, а також захист приватної власності [7, с. 188]. Лише наявність вказаних трьох чинників сприяє розвитку громадянського суспільства, під яким дослідник розуміє сукупність недержавних інститутів, організацій і цивільних об'єднань, що діють в публічній сфері [7, с. 193].

Особливості взаємодії громадянського суспільства та держави розглянуті також відомим американським дослідником Дж. Александером, що трактує громадянське суспільство як «форму соціальної і культурної організації, що йде корінням одночасно і в радикальний індивідуалізм, і в безкомпромісний колективізм» [30, р. 551], тобто підкреслює його бінарний характер, де знаходять місце і прояви солідарності індивідів та їх асоціацій, і відкриті взаємовідносини між організаціями, асоціаціями та ЗМІ.

У 70–80-ті роки ХХ століття поширюється модель опису взаємодії суспільства та держави з точки зору «символічної політики». Її головний автор М. Едельман звернув увагу на збільшення впливу засобів масової комунікації на громадську думку як інструментів формування ставлення громадян до державних інституцій, а також легітимації державної політики. У цьому сенсі засоби масової комунікації почали виконувати роль джерел публічної політики. Відбулася своєрідна технологізація сучасної комунікації [31, с. 71–84], а символи стали головним інструментом створення відповідного дискурсу політики держави. Тим самим PR, брендові та іміджеві технології починають відігравати ключову роль як засоби регулювання державно-політичних відносин. Їх використання все більше вказує на побудову розгалужених механізмів здійснення комунікативної політики держави з врахуванням тенденцій до цифровізації суспільства, формування мережових форм взаємодії суб'єктів політики.

Висновки

Дослідження комунікативної політики держави має велику історію починаючи з часів античності й закінчуючи сьогоденням. Основним центром розгляду цього питання є визначення співвідношень держави та суспільства, а також комунікативних інструментів налагодження зв'язків між ними. Вирішення теоретичних та прикладних питань комунікації держави та суспільства стосується змін у сфері вибудовування державних інституцій і громадянського суспільства. Виходячи з попереднього аналізу, комунікативна політика держави може бути описана як складна система комунікації між державою та суспільством, метою якої є досягнення балансу між державно-політичними та соціально-гуманітарними інтересами сторін. Основною тенденцією у розумінні сутності комунікативної політики держави є перехід від контролюючої моделі взаємовідносин між державою та суспільством до консенсусної, осмислення комунікативних засобів як базових умов поєднання державно-політичних та соціально-орієнтованих цілей державної політики. Ефективна модель комунікативної політики держави, таким чином, можлива лише в умовах прозорих і демократичних відносин між державою і громадянським суспільством.

Список посилань:

1. Августин Блаженный. О граде Божием; пер. с лат. Мн: Харвест; М.: АСТ, 2000. 1296 с.
2. Аристотель. Политика. Сочинения. В 4 т. М., 1983. Т. 4.
3. Вебер М. Основные социологические понятия; пер. с нем.; сост., общ. ред. и послеслов. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденко // Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. С. 602–643.

4. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. С. 644–706.
5. Вебер М. Протестанская этика и дух капитализма; пер. с нем.; сост., общ. ред. и послеслов. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденоко // Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. С. 44–344.
6. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине; пер. с англ.; ред. и предисл. Г. Н. Поварова. 2-е издание. М.: Наука, 1983. 344 с.
7. Внук-Липинский Э. Социология публичной жизни. М.: Мысль, 2012. 536 с.
8. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ; пер. з нім. А. М. Єрмоленко // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. К.: Лібра, 1999. С. 287–324.
9. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского; пер. с англ. // Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. М.: Мысль, 1991. Т. 2. С. 3–590.
10. Кант И. Основоположения метафизики нравов; пер. с нем. // Кант И. Собрание сочинений в 8 тт. М.: Чоро, 1994. Т. 4. С. 153–246.
11. Кессиди Ф. Х. Сократ. СПб.: Алетейя, 2001. 352 с.
12. Коэн Дж., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. М.: Весь Мир, 2003. 784 с.
13. Лебон Г. Психология масс. Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000.
14. Локк Дж. Два трактата про правління // Дж. Локк. Твори: в 3 т. М.: Думка, 1988. Т. 3. 668 с.
15. Луман Н. Власть; пер. с нем. А. Ю. Антоновского. М.: Праксис, 2001. 256 с.
16. Луман Н. Медиа коммуникации; пер. с нем. М.: Издательство «Логос», 2005. 280 с.
17. Макиавелли Н. Государь: Сочинения; пер. с ит. М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во «Фолио», 2001. 656 с.
18. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года. // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 42. М.: Политиздат, 1974. С. 41–174.
19. Маркс К., Энгельс Ф. К Критике политической экономии // Маркс К., Энгельс Ф. Собр. соч., изд. 2, т. 13. М.: Политиздат, 1959. 771 с.
20. Монтескье Ш. — Л. О духе законов; пер. с фр. М.: Мысль, 1999. 672 с.

21. Парсонс Т. О структуре социального действия; пер. с англ. М.: Академический Проект, 2002. 877 с.
22. Платон. Государство; пер. с древнегреч. // Платон. Филеб. Государство. Тимей. Критий. М.: Мысль, 1999. С. 79–420.
23. Руссо Ж.-Ж. Рассуждение о происхождении и основаниях неравенства между людьми; пер. с фр. Д. Хаютина и В. С. Алексеева-Попова // Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре или Принципы политического Права. Трактаты. М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. С. 51–150.
24. Тард Г. Законы подражания. М.: Академический проспект., 2011. 304 с.
25. Фома Аквинский. Сумма теологии: [Фрагменты]; пер. с лат. // Антология мировой правовой мысли: В 5 т. / Национальный общественно-научный фонд; Рук. научного проекта Г. Ю. Семигин. Т. II: Европа: V–XVII вв. М.: Мысль, 1999. С. 581–596.
26. Фукидид. История. М.: Наука, 1993. 379 с.
27. Хабермас Ю. К разуму публичной сферы // Хабермас Ю. Ах, Европа. Небольшие политические сочинения. М., 2012. С. 105–110.
28. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие; пер. с нем. под. ред. Д. В. Скляднева. СПб.: Наука, 2000. 377 с.
29. Цицерон. О государстве; пер. с лат. // Цицерон. Диалоги. М.: Научно-издательский центр «Ладомир»; Наука, 1994. С. 8–88.
30. Alexander J.C. The Civil Sphere. — New York, 2006. P. 551.
31. Edelman, M. The Symbolic Uses of Politics. Chicago: University of Illinois Press, 1985. p. 215.

Referenses:

1. Avgustin Blazhennyiy (2000). O grade Bozhiem; per. s lat. Mn: Harvest; M.: AST [in Russian].
2. Aristotel. Politika (1983). Aristotel. Sochineniya. V 4 t. M., 1983. T. 4. [in Russian].
3. Veber M. (1990). Osnovnyie sotsiologicheskie ponyatiya; per. s nem.; sost., obsch. red. i posleslov. Yu. N.Davyidova; predisl. P.P.Gaydenko. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya. M.: Progress. 602–643. [in Russian].
4. Veber M. (1990). Politika kak prizvatie i professiya. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya. M.: Progress, 1990. 644–706. [in Russian].
5. 5. Veber M. (1990). Protestanskaya etika i duh kapitalizma; per. s nem.; sost., obsch. red. i posleslov. Yu. N.Davyidova; predisl. P.P.Gaydenko. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya. M.: Progress, 1990. 44–344. [in Russian].

6. Viner N. (1983). Kibernetika, ili upravlenie i svyaz v zhivotnom i mashine; per. s angl.; redaktsiya i predislovie G.N.Povarova. 2-e izdanie. M.: Nauka; Glavnaya redaktsiya izdaniy dlya zarubezhnykh stran, 1983. [in Russian].
7. Vnuk-Lipinskiy E. (2012). Sotsiologiya publichnoy zhizni. M.: Myisl, 2012. [in Russian].
8. Habermas Yu. (1999). **Dii, movlennevi akty, movlennievi interaktsii ta zhyttievyi svit**; per. z nim. A.M.Iermolenko. Yermolenko A.M. Komunikatyvna praktychna filosofii. K.: Libra, 287–324. [in Ukrainian].
9. Gobbs T. (1991). Leviafan, ili Materiya, forma i vlast gosudarstva tserkovnogo i grazhdanskogo; per. s angl. Gobbs T. Sochineniya: V 2 t. M.: Myisl..2. 3–590. [in Russian].
10. Kant I. (1994). Osnovopolozheniya metafiziki нравов; per. s nem. Kant I. Sobranie sochineniy v 8 tt. M.: Choro. T.4. 153–246. [in Russian].
11. Kessidi F. X. (2001). Sokrat. SPb.: Aletyya. [in Russian].
12. Koen Dzh., Arato E. (2003). **Grazhdanskoe obschestvo i politicheskaya teoriya**. M.: Ves Mir [in Russian].
13. Lebon G. (2000). Psihologiya mass. Mn.: Harvest, M.: ACT [in Russian].
14. Lokk Dzh. (1988). Dva traktaty pro pravlinnia. Dzh. Lokk. Tvory: v 3 t. M.: Dumka, T. 3. [in Ukrainian].
15. Luman N. (2001). Vlast; per. s nem. A.Yu. Antonovskogo. M.: Praxis. [in Russian].
16. Luman N. (2005). Media kommunikatsii; per. s nem. — M: Izdatelstvo «Logos». [in Russian].
17. Makiavelli N. (2001). Gosudar: Sochineniya. Per. s it. M.: ZAO Izd-vo EKSMO-Press; Harkov: Izd-vo «Folio». [in Russian].
18. Marks K. (1974). Ekonomicheskoe-filosofskie rukopisi 1844 goda. Marks K., Engels F. Sochineniya. T. 42. M.: Politizdat. 41–174. [in Russian].
19. Marks K., Engels F. (1959). Kritike politicheskoy ekonomii. Marks K., Engels F. Sobr. soch., izd. 2, t. 13. M.: Politizdat. [in Russian].
20. Monteske Sh. — L. (1999). O duhe zakonov; per. s fr. M.: Myisl. [in Russian].
21. Parsons T. (2002). O strukture sotsialnogo deystviya; per. s angl. M.: Akademicheskii Proekt. [in Russian].
22. Platon. (1999). Gosudarstvo; per. s drevnegrech. Platon. Fileb. Gosudarstvo. Timey. Kritiy. M.: Myisl. 79–420. [in Russian].
23. Russo Zh.-Zh. (1998). Rassuzhdenie o proishozhdenii i osnovaniyah neravenstva mezhdru lyudmi; per. s fr. D.Hayutina i V.S.Alekseeva-Popova. / Russo Zh.-Zh. Ob obschestvennom dogovore ili Printsipyi

- politicheskogo Prava. Traktaty. M.: «KANON-press», «Kuchkovo pole». 51–150. [in Russian].
24. Tard G. (2011). Zakonyi podrazhaniya. M.: Akademicheskiiy prospekt. [in Russian].
25. Foma Akvinskiy. (1999). Summa teologii: [Fragmentyi]; per. s lat. Antologiya mirovoy pravovoy myisli: V 5 t. Natsionalniy obshchestvenno-nauchniy fond; Ruk. nauchnogo proekta G.Yu. Semigin. T. II: Evropa: V–XVII vv. M.: Myisl, S. 581–596. [in Russian].
26. Fukidid. (1993). Istoriya. M.: Nauka. [in Russian].
27. Habermas Yu. (2012). K razumu publichnoy sferyi. Habermas Yu. Ah, Evropa. Nebolshie politicheskie sochineniya. M. 105–110. [in Russian].
28. Habermas Yu. (2000). Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deystvie; per. s nem. pod. red. D. V. Sklyadneva. SPb.: Nauka. [in Russian].
29. Tsitseron (1994). O gosudarstve; per. s lat. Tsitseron. Dialogi. M.: Nauchno-izdatelskiy tsentr «Ladomir»; Nauka. 8–88. [in Russian].
30. Alexander J.C. (2006). The Civil Sphere. New York.
31. Edelman, M. (1985). The Symbolic Uses of Politics. Chicago: University of Illinois Press.

Стаття надійшла до редакції 22.09.20

© Висоцька О. Є., 2020

Tetyana Nagornyak

Vasyl` Stus Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-6416-5774>

e-mail: t.nagornyak@donnu.edu.ua

Anna Osmolovska

Vasyl` Stus Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-8795-8910>

e-mail: a.osmolovska@donnu.edu.ua

PRESENCE OF UKRAINE IN THE INFORMATION SPACE OF BORDER STATES AFTER 2014

Abstract

The main objective of the study is to determine the specifics of Ukraine's presence in the external information space on the example of border countries – Hungary and Poland. The research methodology is a synthesis of semiotics, communication theory and methodology of discourse analysis. The results of the study were obtained by applying such modern methods and techniques of applied political analysis as monitoring, content analysis and event analysis of national media, namely English-language online resources, of the certain country groups for the determination of the principles of information space formation and Ukraine's image in it. Online media were selected on the principle of audience coverage and territory coverage. The methodology of media audit allowed finding out the world trends of the media discourse formation around Ukraine. Discourse analysis, in turn, allowed to identify and to compare the main discursive practices of the iconic events chain in Ukraine after 2014. The results of the research confirm the thesis, that there is a direct influence of the geopolitical factor in the formation of the country's image in the external information space. Images of Ukraine, which are formed in the English-language information space of the two border countries, are contradictory and incomplete. External actors spontaneously or purposefully construct components of Ukraine's image in the conditions of a system crisis in Ukraine. It can be concluded that a balanced information policy of the state will be able to strengthen the legitimacy of the government, improve the investment climate and act as a unifying factor for society.

Key words: information space; image of Ukraine; information presence; political discourse; English-language online media.

Нагорняк Тетяна Леонтіївна

Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-6416-5774>

e-mail: t.nagornyak@donnu.edu.ua

Осмоловська Анна Олександрівна

Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-8795-8910>

e-mail: a.osmolovska@donnu.edu.ua

ПРИСУТНІСТЬ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ПРИКОРДОННИХ ДЕРЖАВ ПІСЛЯ 2014 РОКУ

Резюме

Метою дослідження є визначення специфіки присутності України в зовнішньому інформаційному просторі на прикладі прикордонних країн — Угорщини та Польщі.

Методологія дослідження представляє собою синтез семіотики, теорії комунікації та дискурс-методології. Результати дослідження були отримані шляхом застосування таких сучасних методів і методик прикладного політичного аналізу для визначення засад формування інформаційного простору і образу України в ньому, як моніторинг, контент-аналіз та івент-аналіз загальнодержавних засобів масової інформації, а саме англомовних інтернет-видань, визначених груп країн.

За результатом дослідження було з'ясовано, що існує прямий вплив геополітичного чинника у формуванні іміджу країни в зовнішньому інформаційному просторі. Можна зробити висновок, що виважена інформаційна політика держави зможе сприяти зміцненню легітимності влади, покращенню інвестиційного клімату і виступити об'єднуючим фактором для суспільства.

Ключові слова: інформаційний простір; імідж України; інформаційна присутність; політичний дискурс; англомовні інтернет-видання.

Вступ

Світові політичні процеси набувають якісно нових смислів в умовах становлення нового світопорядку та розмиття національних ідентичностей і державних кордонів. З інтенсивним розвитком інформаційних технологій та зменшенням рівня непроникності кордонів, центри прийняття рішень та формування інформаційного простору зміщуються з держав на недержавних акторів.

Кордони інформаційного простору не підлягають чіткій ідентифікації, а суспільним життям в умовах системної кризи управляють актори (комунікатори), які першими отримують інформацію та інтерпретують її у зручний для прийняття та реалізації необхідних політичних рішень спосіб. Ці рішення не обмежуються політичною системою або державною владою. Посилюється роль глобальних міст та «людей світу» в міжнародних відносинах. Інформаційне поле як система не локалізується лише в державі. Проте образ держави в зовнішньому інформаційному просторі, наскільки б динамічним і неконтрольованим цей простір не був, залишається ключовою категорією.

Конфліктогенність світових політичних процесів, вразливість національних інтересів країн, порушення національної безпеки у міжнародних відносинах як тренди світової політики, можуть бути нівельованими за рахунок впровадження країнами полупериферії та периферії в рамках світ-системного аналізу та теорії «ядро-периферія» за американським соціологом, І. Валлерстайном [1], зваженої політики формування іміджу в зовнішньому інформаційному дискурсі та побудови контрольованого (наскільки це можливо) внутрішнього інформаційного простору, який би співпадав з державними кордонами країни.

Стан розробленості заявленої теми міждисциплінарний та нецілісний. Концептуальні інтерпретації інформаційної присутності держави в прикордонних медіа-просторах можуть бути знайдені в теоріях брендингу територій. Інформаційна присутність держави в медіапросторі — один з індикаторів просування території, формування її репутаційної історії та бренду. Категорія «бренд» у політологічних дослідженнях та політичній практиці залучена з маркетингу, де концептуально бренд зводиться до образу товару (послуги, ідеї, продукту, персони, території) і вважається нематеріальним активом кампанії / країни. Це доводять роботи Т. Амблера, Г. Армстронга, Г. Ассель, Б. Бермана, Г. Васильєва, В. Вонга, Є. Голубкова, Б. Еніса, Дж. Еванса, Ф. Котлера, К. Маркса, Дж. О'Шонессі, Є. Попова, Д. Рікардо, А. Сміта, Дж. Сондерса, Б. Соловйова та інших. Наукові роботи, що присвячені можливості застосування маркетингу у некомерційних сферах діяльності, з'явилися на Заході наприкінці 60-х рр. XX ст. Їх автори — американські економісти-маркетологи Ф. Котлер та С. Леві. На підставі

вказаних наукових розробок склався політичний маркетинг, в полі якого брендинг вивчається як технологія і напрям інформаційно-комунікативної політики. Це представлено в роботах Д. Видріна, М. Шкляра, В. Ребкала, М. Головатого, Ю. Кальниша, М. Ільїна, С. Даниленка, Г. Почепцова, С. Устіменка, С. Бондаренка.

Загальновизнаною властивістю бренду (як в економічній науці, так і в політичному маркетингу) є його «відповідь» на запит суспільства — раціональні мотивації споживача. Стратегія територіального брендингу зорієнтована на попит груп споживачів і має на меті забезпечення його інформаційної присутності в широких колах джерел, упізнання і відображення його назви в масовій свідомості через образи локальних ексклюзивних відмінностей, іміджеві характеристики і репутацію, що забезпечують території можливість стати силою впливу, транслювати самостійні рішення та збільшувати власні ресурси. Теоретичним підґрунтям для такого висновку стали роботи Ж. Бодрійяра, П. Бурдьє, Дж. Бьюкенена, К. Ващенко, Д. Видріна, Л. Губерського, Е. Золотухіна, В. Королька, Л. Кочубей, Н. Лікарчук, І. Поліщука, В. Райкера, Є. Суліми, Г. Таллока, В. Філіпова, Л. Шаплея, М. Шубіка, Й. Шумпетера. На відміну від суто раціонального виміру брендингу товарів і послуг в економічному полі, бренд території містить цінності ірраціональної природи, стаючи інтегрованим образом суспільно-політичного дискурсу. У вказаному контексті, наукову цінність представляють роботи постмодерністів Ж. Дерріди Ч. С. Пірса, Ф. де Соссюра, М. Фуко. Узагальнюючи досвід вивчення ірраціонального початку політики, було припущено, що брендинг території — політичний дискурс, що має поєднувати аутентичні ментальні цінності території та сучасні суспільно-політичні, економічні та культурні потреби держави. Це доведено роботами В. Бурлачука, І. Демішевої, Е. Мамонтової, Л. Павлюка, В. Полянської, Ю. Щегельської. Серед практикоорієнтованих робіт науковців сучасності, які виступають у ролі політичних консультантів і експертів, проводять науково-популярні дослідження міжнародного іміджу України, окремий інтерес представляють праці С. Бондаренка, Н. Карпенко, Т. Водотика, Є. Магди.

Політика створення і коригування існуючого бренду держави, бізнес-корпорації, політичної партії, міста, публічної персони — бренд-політика (brand-policy) і, відповідно, практика брендингу (branding politics). Окремим науковим і прикладним напрямком такої політики є place branding — брендинг території. Зазначено на корисних методичних підходах у роботі науковців-практиків — К. Дінні, М. Елса Н. Кляйна, Д. Огілві (Великобританія, Канада, США); Я. Грицака, Д. Богуща, Т. Жданової, В. Пекаря, Є. Пестернікова, Я. Трофимова, І. Харченка (Україна); Д. Візгалова, Н. Зубаревич, І. Лисенко, А. Пуртова, В. Тамберга, (РФ).

Процеси активізації брендингу міст та територіальних громад регіонів як політичного агента із конституційним правом управляти територією глибоко пов'язані зі світовими зрушеннями та кризою політичної ідентичності. Для вивчення яких, автором було залучено декілька векторів політичного знання: гіперглобалізм (Д. Р. Кеоган, Дж. Най, К.Охма, Т. Фридман); антиглобалізм (Р. Бовет, Д.Кортін, М.Чосудовски, Дж. Стігліц); урбаністика (М.Анієлські, К. Кобб, С. Сассен, Дж. Талбарт).

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що ступінь розробки проблеми має полідисциплінарну та недавню історію.

Методи дослідження

Методологія дослідження представляє собою синтез семіотики, теорії комунікації та дискурс-методології, що стає доцільним у контексті дослідження формування уявлень про Україну після 2014 року в інформаційному просторі держав, які формують політичний порядок денний світопорядку.

У статті застосовуються такі сучасні методи і методики прикладного політичного аналізу для визначення засад формування інформаційного простору і місця України в ньому, як моніторинг та контент-, івент-аналіз загальнодержавних засобів масової інформації, доступних для широкого кола реципієнтів, а саме англомовних інтернет-видань, визначених груп країн. Інтернет-видання були обрані за принципом охоплення аудиторії та масштабом покриття території.

Методика медіа-аудиту дозволяє з'ясувати світові тенденції формування медіа-дискурсу навколо України. У свою чергу, дискурс-аналіз дозволяє виявити та порівняти основні дискурсивні практики ланцюгу знакових івентів України. Одиницею дискурсу при застосуванні дискурс-методології виступають знаково-символічні інтеракції або *speechact* політичних діячів, які, продукуючи інформаційні меседжі, створюють поле власних інтерпретацій з метою контролю інформаційного поля. За результатами такого дослідження інформаційних ресурсів на основі емпіричного методу будуються:

- а) графічна модель образу України у виданнях іноземних держав, яка відображає частоту згадувань про Україну в певний проміжок часу;
- б) діаграма тональності згадувань про Україну;
- в) Word Cloud («хмаринка слів»).

Індикатори (цільові показники), за якими здійснюється моніторинг образу України в інформаційному просторі інших держав включають наступні образи України та смисли: образ України та українців — це її влада (образ Президента, образ українського політикуму (постаті, які часто згадуються та в якому контексті, владні структури); образ України та українців — це сукупність подій (івент-ланцюг), в контексті яких згадується Україна

(наприклад, безвіз, корупція, енергетичні відносини з сусідами та ін); образ України та українців — це територія війни (криза, війна, конфлікт або громадянська війна); образ України — це характеристики її народу. Наявність стереотипів щодо України та її мешканців (напр., українці-заробітчани, «бандерівці» та ін.); образ України та українців в їх культурі й традиціях «Україна культурна»: видатні постаті (вчені, артисти, дизайнери), культурні та спортивні події, церква, кіно або творчі колективи, народні традиції.

Результати

Результатом контрольованого чи неконтрольованого (з боку України) процесу взаємодії в межах світового інформаційного простору стає формування іміджу та образів України. Імідж держави — сукупність раціональних та ірраціональних представлень, що не дає глибокого уявлення про державу, апелюючи до образів, стереотипів, метафор чи символів, які уособлюють в собі лише якусь її частину або напрям розвитку. Складовими іміджу є образи, стереотипи, метафори, символи, знаки, асоціації. Образ країни — складова іміджу — рафінована частина реальності, в якій міститься певна інформація (достатня на думку творців), що формує ставлення «споживачів» до країни через асоціації, маркери, характеристики, факти і псевдоісторії тощо [2, с. 38].

Знакові, здебільшого трагічні події, що відбулися в Україні з 2014 року з початком Революції Гідності, підняли інтерес світової спільноти до українського питання в світовому інформаційному просторі, особливо прикордонних країн — Угорщини та Польщі. Починаючи з 2014 року інформаційні дискурси, що пов'язані з Україною, формуються навколо теми війни на Сході України. Ці події не змінили докорінно сприйняття України зовнішніми стейкхолдерами як країни, що знаходиться поряд з Росією, не є незалежною в своїх політичних рішеннях, має великий зовнішній борг, високий рівень корупції та низький рівень життя населення.

Український дослідник, Бондаренко С. В., говорить про те, що існує принципова відмінність у формах та принципах побудови інформаційно-комунікаційної політики держав світу, навіть незважаючи на спільні цілі, інституційну структуру та механізми реалізації інформаційного напрямку. Він виділяє два типи моделей побудування інформаційного простору країнами — субсидіарну та вертикальну [3, с. 122].

У контексті статті варто звернути увагу на образи України в дискурсі прикордонних країн (на прикладі Польщі та Угорщини) та дискурсі країни-«ворога» (на прикладі РФ) як дві різні моделі іміджу, що не формуються Україною, і відповідають різним моделям побудови інформаційного простору Бондаренка С. В. Згідно з характеристиками даних моделей країни ЄС (як країни — партнери України) орієнтуються саме на горизонтальну інформаційно-комунікаційну взаємодію між структурними елементами

політичної системи. Російська Федерація (як країна — зовнішній ворог України) орієнтована на створення чіткої вертикалі вироблення та реалізації інформаційного напрямку політики.

Для дослідження інформаційної присутності України в інформаційному просторі прикордонних держав були обрані англomовні інтернет-видання Угорщини та Польщі, а саме англomовне інтернет-видання «Hungary Today» (Угорщина) і англomовна газета та її інтернет-версія «The Warsaw Voice» (Польща) для аналізу інформаційних меседжів та образів, які транслюються саме у міжнародний (англomовний) медіа-простір.

Інформаційна присутність — частка матеріалів медіа-простору, в яких фіксується згадування про об'єкт дослідження за певний проміжок часу (рік).

Об'єктом дослідження є усі згадування про Україну та осіб, які пов'язані з Україною (Ukraine, Ukrainian).

«Hungary Today» — найпопулярніше англomовне інтернет-видання Угорщини, яке публікує щоденну стрічку новин у різних категоріях з червня 2014 року. Це провладне видання, власником якого є неприбуткова організація — фундація Friends of Hungary Foundation. Hungarytoday.hu, портал новин, створений Фондом, надає інформацію про поточні справи в Угорщині для англomовної громадськості. «Meta Hungary Today — статті провідним англomовним порталом новин Угорщини. Ми присвячуємо свої статті всім, хто цікавиться Угорщиною, незалежно від того, де вони проживають. Хоча наш сайт новин зосереджений в основному на одній країні, ми послідовно представляємо стосунки Угорщини з Європейським Союзом, з країнами регіону та Центральної Європи» [перекладено автором за інформацією 4]. Англomовне інтернет-видання налічує більш, ніж 90 тис. підписників на офіційній сторінці у Facebook та близько 8 тис. читачів у Twitter (станом на травень 2020 р.). Переважна більшість іноземців, серед яких і українці, які проживають на території Угорщини, користуються саме джерелом Hungary Today для отримання щоденних актуальних новин у різних сферах (складено автором на основі опитування 10 осіб-українців, які проживають в Угорщині більше 2-х років).

Загальна частка присутності об'єкту дослідження: 5,8 % від усього досліджуваного матеріалу.

«Warsaw Voice» працює в інформаційній сфері з 1988 за підтримки Фундації the Warsaw Destination Alliance. Це незалежний англomовний щомісячник із загальною інформацією, що підготується та редагується польськими та іноземними журналістами і редакторами. Інтернет-версія журналу має щоденну стрічку новин за різними тематиками. Партнерами видання є Конгрес-Бюро Кракова (КБК), що діє з 2004 року в межах міського самоврядування Кракова, Краківського муніципального управління,

на некомерційній основі. У даний час воно працює у складі Департаменту туризму [перекладено автором за інформацією 5].

Загальна частка присутності об'єкту дослідження складає близько 4 % від усього досліджуваного матеріалу. Слід відмітити помітну зміну риторики польського видання щодо РФ після початку військових дій на Сході України (новини про скасування Року Росії в Польщі, польсько-російського форуму місцевого самоврядування та ін.), на відміну від Угорщини. Це свідчить про більший вплив Росії на інформаційний простір Угорщини, ніж Польщі.

Ключові тематики, за якими згадується України в інформаційному дискурсі прикордонних країн на прикладі Угорщини та Польщі, у цілому схожа. Це газопостачання, енергетична політика, саміти ЄС, НАТО, відносини обох країн з США і розгляд українського питання в цьому контексті, санкції проти Росії, конфлікт на Сході. Для угорського медіа-простору додається проблема національних меншин, гуманітарна допомога Закарпаттю, питання етнічних угорців, їх мовні та освітні права. Саме ці проблематики створюють конфліктогенний дискурс навколо України.

Ураховуючи контекст та тональність матеріалів про Україну в медіа-просторі двох прикордонних країн, слід зазначити, що не дивлячись на схожі тематики, модально ці згадування є різними, тобто відношення змісту висловлювання до дійсності і, відповідно, мовця до змісту семантично мають різне забарвлення в інтернет-ресурсах Угорщини та Польщі.

Польське видання демонструє більш лояльну позицію до України, та негативну — до Росії, як країни-ворога свого Східного сусіда. У медіа-полі англomовного видання зустрічаються новини, в яких Польща відверто засуджує позицію Угорщини стосовно автономії етнічних угорців на Закарпатті, наголошуючи на тому, що такі заяви прем'єр-міністра Угорщини мають викликати занепокоєння «в умовах зусиль Росії розділити Україну» [перекладено автором за інформацією 6].

Тема санкцій світової спільноти проти Російської Федерації є також суперечливою для інформаційного простору зазначених країн: від всебічної підтримки з боку Польщі до позиціонування санкцій як «вкрай негативних для економік ЄС» — від Угорщини.

Окремий інтерес має дискурс України як території війни (криза, війна, конфлікт або громадянська війна). У цьому контексті в обох країнах найчастіше зустрічаються такі смислові категорії, як «*Ukrainian crisis*», «*Russia-Ukraine conflict*», в новинах на початку 2014 р. — «*political conflict in Ukraine*». Знакові звороти «*Ukrainian crisis*», «*political conflict in Ukraine*» семантично свідчать про наголос на ендогенну сутність конфлікту (внутрішньополітична криза). «*Russia-Ukraine conflict*» робить смисловий акцент на втручання зовнішнього чиннику, тобто екзогенність конфлікту. Категорія «*Crisis in Ukraine*» зустрічається рідше, і свідчить про смислове поєднання внутрішнього і зовнішнього характерів конфлікту на Сході

України. Нерідко у англomовному медіа-дискурсі як Польщі, так і Угорщини, можна зустріти «*Russian aggression against Ukraine*», що повністю відповідає характеру втручання зовнішнього фактору в події в Україні. Варто зазначити, що на основі аналізу контексту використання цих знаково-символічних категорій можна зробити висновок про те, що автори англomовних ресурсів неанглomовних країн (Угорщина та Польща), які частіше не є «*native speakers*» (носіями мови), не приділяють достатньо уваги цим семантичним відмінностям, характерним для англійської мови.

У офіційному політичному дискурсі обох країн зустрічаються згадування України як частини Європи, демократичної країни, Східного сусіда, всебічна підтримка територіальної цілісності та суверенітету України [перекладено автором за інформацією 5; 7].

Тональність згадувань України в медіа-полі обраних країн характеризується помірною нейтральністю, проте Угорщина демонструє вищий відсоток матеріалу з негативною забарвленістю, ніж Польща, і відносно високий відсоток таких новин у співвідношенні до матеріалів з позитивною тональністю. Особливо це стосується 2017 та 2018 років, що пов'язано з такими подіями в політичному дискурсі обох країн, як прийняттям Україною законодавчих актів у галузі освіти для національних меншин та складання присяги і отримання громадянства Угорщини мешканцями Закарпаття в Консульстві Угорщині в Береговому.

Частка присутності України у медіапросторі Угорщини та Польщі свідчить про інтерес до українського питання з урахуванням спільного кордону між державами, тісних культурних та національних зв'язків, а також політичного дискурсу та питань національної безпеки країн. Образи України, які продукуються в інфопросторі країн-сусідів, є суперечливими і залежать від контексту. Це, у свою чергу, свідчить про вплив позиції ключових для Угорщини та Польщі гравців міжнародної арени на меседжі в їх інформаційному просторі. «Пік активності» інформаційної присутності України в інфопросторі Угорщини припадає на 2015 рік, а Польщі — на 2014 рік, протягом яких можна помітити найбільшу кількість згадувань про Україну. Це є результатом резонансних політичних та військових подій, які відбувались в українській державі у цей період, а саме активних військових дій Російської Федерації на території Донбасу, проведення мінських переговорів, енергетичні питання тощо. З 2016 року динаміка присутності згадувань є низхідною (але незначно), проте у 2017 та 2018 році з отриманням безвізу знов зростає частка присутності українського питання в медіа-просторі європейських країн.

Висновки

Інформаційний простір України сьогодні виступає полем боротьби за сфери впливу, ставлячи під загрозу національні інтереси держави та цілісність її території. Цей простір є меншим за державні кордони,

зосередженим «у центрі», і, на жаль, не розповсюджується на прикордоння (західні і східні області України). Території прикордоння знаходяться під впливом зовнішнього інформаційного простору: Польщі і Угорщини — на Заході, та Російської Федерації — на Сході. При цьому, інформаційний простір, який контролює РФ, є набагато більшим, ніж її державні кордони, і розповсюджується як на Україну, так і на країни ЄС, наприклад, Угорщину.

Таке нашарування інформаційних полів та дискурсів у сучасних умовах не сприяє припиненню гібридних війн на території України, відновленню територіальної цілісності та зміцненню української ідентичності національних меншин на Заході України.

Образи України, які сформовані в англomовному інфопросторі двох прикордонних країн, є суперечливими та нецілісними. Згадування України, пов'язані з її політичною владою, та сприйняття країни як території війни превалюють в інформаційному дискурсі Угорщини та Польщі. Образ України та українців як «України культурної» формується вкрай слабо. Часто згадування про видатних постатей і культурні події пов'язані з діяльністю українських мігрантів на території прикордонних країн, або із фрагментарними згадуваннями про українські традиційні обряди чи національну кухню, а не з самостійним культурним продуктом, який міг би бути цікавим сусіднім країнам.

Криза легітимності політичних інститутів, ерозія політичної влади та соціальна напруга в суспільстві вимагають від політичних інститутів сформувати цілеспрямовану стратегію інформаційної політики в частині зміцнення позитивного іміджу держави. Слід усвідомлювати, що вдала реалізація такої стратегії формування та просування позитивного іміджу в зовнішньому інформаційному просторі, на прикладі країн ЄС — Угорщини та Польщі, буде сприяти зміцненню легітимності влади не тільки серед громадян країни, а й зовнішніх акторів, покращенню інвестиційного клімату, і як результат, зможе виступити фактором згуртованості суспільства в умовах світових, а особливо внутрішніх, кризових процесів.

Список посилань:

1. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: введение; пер. Н. Тюкиной. Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2006. 248 с.
2. Нагорняк Т.Л. Брендинг територій як державна та регіональна політика: Монографія. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2013. 367 с.
3. Бондаренко С.В. Інформаційний напрям політики захисту національних інтересів держави: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Вінниця, 2017. 244 с.

4. Інтернет-ресурс «Friends of Hungary Foundation». URL: <https://friendsofhungary.hu/rolunk-en>. (дата звернення 01.09.2020).
5. Інтернет-видання «The Warsaw Voice». URL: <https://www.warsawvoice.pl/>. (дата звернення 17.09.2020).
6. Tusk about Orban's statement: unfortunate and disturbing. URL: <https://www.warsawvoice.pl/WVpage/pages/article.php/28248/news>. (дата звернення 17.09.2020).
7. Інтернет-видання «Hungary Today». URL: <https://hungarytoday.hu/>. (дата звернення 01.09.2020).

References:

1. Wallerstein I. (2006). *Mirosistemnyi analiz: vvedenie* (N. Tyukinoy, Trans. Moscow: Izdatelskiy dom «Territoriya buduschego» [in Russian]).
2. Nagornyak, T.L. (2013). *Brending terutorii yak derjavna ta regionalna polituka*, Donetsk: Vidavniststvo «Noulidj» [in Ukrainian].
3. Bondarenko, S.V. (2017). *Information Direction of Policy on Protecting National Interests of the State*. PhD thesis. Vinnytsia: Vasyl` Stus DonNU [in Ukrainian].
4. Online-Resource «Friends of Hungary Foundation», available at: <https://friendsofhungary.hu/rolunk-en>. (accessed date 01.09.2020).
5. Online-Resource «The Warsaw Voice», available at: <https://www.warsawvoice.pl/>. (accessed date 17.09.2020).
6. Tusk about Orban's statement: unfortunate and disturbing, available at: <https://www.warsawvoice.pl/WVpage/pages/article.php/28248/news>. (accessed date 17.09.2020).
7. Online-Resource «Hungary Today», available at: <https://hungarytoday.hu/>. (accessed date 01.09.2020).

Стаття надійшла до редакції 22.09.20
© Нагорняк Т.Л., Осмоловська А.О., 2020

Svitlana Matvienkiv

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-7719-7791>

e-mail: smatvienkiv@gmail.com

THE PRESS OF NATIONAL MINORITIES OF MODERN UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF IVANO-FRANKIVSK)

Abstract

Media of national minorities contribute to observance of principles of civil society and to strengthening of tolerance and stability in Ukrainian multiethnic society. Therefore, their study became the purpose of this article.

The research was made on the basis of philosophical, general scientific and specific methods of scientific research. A key method was the comparative critical analysis of the activities of public organizations and private media of national minorities of modern Ukraine considering the Carpathian region. In addition, the methodological foundation of the research is based on General scientific methods of research of problems of national minorities' rights fulfillment to their own media in modern Ukrainian society.

It is demonstrated that registered periodicals and Polish national minorities' of the Carpathian region radio speech is the evidence of the existence of a free non-governmental organizations that reflect interests of social groups and their values. Polish community is dispersed, so the tendency of its social media development reflects all-Ukrainian ethnic-integration state of representatives of the national communities into the society. Polish-speaking and bilingual newspapers and magazines of Ivano-Frankivsk region are important factors of preservation and public expression of identity of national minorities and reflect their unique culture, traditions, and the degree of their assimilation.

Permanent publishing of government-approved national periodicals provides an opportunity for representatives of national minorities to feel equal citizens of Ukraine with a high social status and provided cultural demands. The existence of periodicals of national minorities raises awareness of society, promoting national reconciliation, mutual understanding between people, development of society.

Keywords: national minorities, periodicals, public organizations, poly-ethnic society, legislation, tolerance.

Матвієнків Світлана Миколаївна

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

(м. Івано-Франківськ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-7719-7791>

e-mail: smatvienkiv@gmail.com

ПРЕСА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА)

Резюме

Медіа національних меншин сприяють дотриманню принципів громадянського суспільства і укріпленню толерантності та стабільності в українському поліетнічному суспільстві. Тому їх дослідження і стало метою даної статті.

Для цього застосовувалися філософські, загальнонаукові та специфічні методи наукового дослідження. Ключовим методом став порівняльно-критичний аналіз діяльності громадських організацій та власних медіа національних меншин сучасної України на прикладі Прикарпаття. Крім того, методологічна основа дослідження базується на загальнонаукових методах досліджень проблеми реалізації прав національних меншин на власні медіа у сучасному українському суспільстві.

Показано, що зареєстровані періодичні видання та радіо польської національної меншини Прикарпаття є свідченням вільного існування недержавних організацій, які відображають інтереси соціальних груп та їх цінності. Польська громада є дисперсною, тому тенденція розвитку її ЗМІ відображає всеукраїнський стан етноінтеграції представників національних громад у суспільство. Польськомовні та двомовні газети й журнали Івано-Франківщини є важливим чинником збереження і прилюдного вираження ідентичності національних меншин та відображають як самобутність культури й традицій, так і ступінь їх асиміляції.

Постійний вихід схваленої державою національної періодики дає можливість представникам національних меншин почуватися рівноправними громадянами України з високим соціальним статусом та забезпеченими культурними запитами. Існування періодичних видань національних

меншин підвищує рівень поінформованості суспільства, сприяє національному примиренню, порозумінню між людьми, розвитку громадянського суспільства.

Ключові слова: національні меншини, періодичні видання, громадські організації, поліетнічне суспільство, законодавство, толерантність.

Вступ

Національною меншиною вважається група людей некорінного етнічного статусу, які живуть у сучасному для себе етносередовищі. Національна меншина включає осіб, які мають громадянство і, за визначенням, не відіграють провідної ролі в суспільстві, що зумовлює необхідність відстоювання політичних прав і забезпечення відповідного юридичного захисту. Національна меншина поступається чисельністю іншим етнічним групам, але має достатньо сил для впливу на політичну ситуацію регіонів проживання. Прагнучи зберегти ідентичність етнічну, національна меншина створює спеціальні інституції, національні, культурні центри, освітні установи, ЗМІ [1].

Важливою ознакою сучасного світу є поліетнічність національного складу населення багатьох країн, яка сталась унаслідок зміни політичної карти світу після двох світових воєн та посилення міграційних процесів через локальні конфлікти чи з економічних причин. Така поліетнічність потребує як законодавчого врегулювання, так і суспільного прийняття. Тому актуально, з погляду європейського спрямування України, розглянути виявлення ідентичності та самотності національних меншин через їх періодичні видання [2, с. 64].

Методи дослідження

У статті застосовувався увесь комплекс філософських, загальнонаукових, та специфічних методів наукового дослідження, які притаманні сучасній науці, у їх взаємозв'язку й взаємодоповнюваності. Ключовим методом став порівняльно-критичний аналіз діяльності громадських організацій та власних медіа національних меншин сучасної України на прикладі Прикарпаття. Крім того, методологічна основа дослідження базується на загальнонаукових методах досліджень проблеми реалізації прав національних меншин на власні медіа у сучасному українському суспільстві, зокрема емпіричному, компаративістському, аналітичному та дескриптивному.

Результати

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, на території України проживають представники понад 130 національностей і народностей. У національному складі населення переважна більшість — українці, чисельність яких становила 37541,7 тис. осіб, або 77,8% від загальної кількості населення. Друге місце за чисельністю посідали росіяни. Їхня

кількість — 8334,1 тис. осіб, або 17,3%. У п'ятірку найбільших національних спільнот, які проживають на території України, разом із росіянами, входять білоруси, молдавани, кримські татари та болгари. У другу п'ятірку — угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени [3, с. 5].

25 червня 1992 Верховна рада України ухвалила Закон «Про національні меншини в Україні» [4], який не лише враховував специфіку етнонаціонального розвитку України, а й міжнародний досвід регулювання міжнаціональних взаємин. Ухвалення даного закону мало принципове значення для перспектив держави, оскільки була задекларована побудова поліетнічного демократичного правового суспільства. Права національних меншин були зафіксовані і в Конституції України 1996 року. У суверенній Україні ратифіковані міжнародні правові документи, що регулюють становище національних меншин у поліетнічних суспільствах: Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини (1997р.), Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995р.), ст. 9 якої надає право на отримання та поширення інформації рідною мовою як всередині країни, так і за її межами, яке реалізується перш за все через можливість створення власних засобів масової інформації, що виходять національною мовою. Від 1 січня 2006 р. в Україні вступила в дію Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (1992р.). Для координації державотворчого потенціалу національних меншин у травні 1996 р. при Міністерстві України у справах національностей та міграції була створена Рада представників громадських об'єднань національних меншин. Від 19 квітня 2000 при Президентові України діяла Рада представників громадських об'єднань національних меншин, яка сприяла підвищенню ролі громадських організацій національних меншин у розробці державної політики та розбудові української державності. Рішення ради мали рекомендаційний характер, робота її забезпечувалася Міністерством юстиції України. У 2001 році створено Державний комітет України в справах національностей та міграції [1]. Станом на початок 2019 р. не існує окремого міністерства чи державного комітету, який опікувався би питаннями національних меншин. Натомість є відповідний департамент при Міністерстві культури України, а також відповідні відділи чи департаменти при обласних державних адміністраціях у різних регіонах.

В Україні традиційно проживали й проживають і компактно, і дисперсно представники різних національних меншин, які економічно, соціально, культурно взаємодіють з українцями та намагаються, залежно від обставин, або зберегти свою ідентичність, або асимілюватись. Тому сучасні українські дослідники, зокрема Г. Луцишин, зосереджують увагу на місці й ролі національних меншин у політичному житті України, зазначаючи, що забезпечення задекларованих прав і свобод національних меншин є невідмінною умовою як національної консолідації, так й успішної зовнішньої

політики України [5,6]. Дослідники І. Лопушинський та І. Попова наголошують на необхідності співпраці з національними меншинами для досягнення толерантності в суспільстві [7]. Історіографічна праця О. Рафальського охоплює різні інтерпретації поглядів, починаючи від царської Росії, реалій політики «коренізації» 20–30-х рр. XX ст., бездієву декларативність радянської імперії щодо формування демократичної незалежної України [8]. Чирко Б. В. та Орлянський В. С. характеризують національні меншини України початку XX ст. [9]. Миронова І. [10] та Ю. Колісник досліджують пресу національних меншин в умовах становлення української державності [11]. Праці Н. Мяловицької [12] та Рябошапка Л. присвячені правовому становищу національних меншин України [13].

Щодо громадських організацій національних меншин, то вони виступають, як правило, лише тлом досліджень політико-правових аспектів захисту прав національних меншин (О. Антонюк, Н. Беліцер, В. Никитюк, Ю. Римаренко, М. Шульга, Л. Шкляр). Сучасні дослідники Якубова Л. Д., Швець В. М., Безверха Т. М., Дуцик Д., Дворовий М. у своїх працях розглядають пресу національних меншин України як чинник етнічної консолідації суспільства.

Тому *метою статті* є визначення особливостей діяльності періодичних видань національних меншин України, зокрема Івано-Франківщини, для відродження й збереження своєї національної ідентичності та інтересів, для консолідації в українське суспільство. *Завданням* є визначення ступеня дотримання задекларованих прав і свобод, суспільної та політичної активності національних меншин, вираження своєї ідентичності та самобутності в періодичних виданнях.

Україна як держава через Конституцію та закони гарантує всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права. Дискримінація за національною ознакою заборонена і карається відповідно до закону. Толерантність формується під впливом цілого комплексу чинників. Медіа в цьому процесі відіграють одну із ключових ролей. Значною мірою саме від них залежить формування комунікаційних практик всередині суспільства між різними групами, а відповідно і суспільний клімат загалом. Представники національних меншин не можуть зазнавати дискримінації та, зокрема, ставати об'єктами мови ворожнечі. Держави мають сприяти доступу представників меншин до медіа, а також заохочувати створення і трансляцію телерадіопрограм мовами національних меншин. Журналісти зокрема, як і медіа в цілому, повинні зберігати неупередженість у висвітленні тем, пов'язаних із меншинами. Це дозволяє поглянути на проблеми з різних ракурсів та перспектив [3, с. 6].

Громадські об'єднання національних меншин є неурядовими організаціями, які відображають етнічні, соціальні, культурні інтереси їх

представників. Важливим засобом вираження таких інтересів є традиційні та сучасні медіа. Друковані етнічні ЗМІ відіграють важливу роль у ствердженні демократії, миру та злагоди в країні, реально сприяють реалізації європейських норм і стандартів в етнополітиці багатонаціональної України [14].

За час свого існування (із жовтня 1991 року) газети національних меншин переживали неодноразову реорганізацію — були додатками до газети Верховної Ради України «Голос України», потім передані Державному комітету України у справах національностей та міграції. З 2011 року державна підтримка газет належала до компетенції Міністерства культури України. Згідно Закону «Про реформування державних та комунальних друкованих ЗМІ» у 2018 році Міністерство культури видало наказ про вихід зі складу співзасновників друкованих ЗМІ. Газети національних товариств мають виключно просвітницьке спрямування (висвітлюють культурну, освітню та соціальну сфери, спрямовані на захист національної мови, звичаїв) і не можуть конкурувати із суспільно-політичними виданнями, а тим більше з комерційними. Тому без державної підтримки ця важлива для держави програма — видання газет мовами національних меншин — існувати не може [15].

У 2004 році в Україні виключно україномовних видань було зареєстровано 4084, російськомовних — 2620, угорськомовних — 10, польськомовних — 4, румунськомовних — 6, кримськотатарськомовних — 4, англomовних — 27, болгарськомовних — 2, німецькомовних — 2 [16].

За даними Державного комітету телебачення і радіомовлення України вже у 2019 році загальна кількість друкованих видань становила 3143, з них газет-1371, а решту — періодичні і продовжувані видання. Українською мовою виходить 1321 видання, з них газет-781; російською — 3497 видань зареєстровано 289 газет; англійською мовою виходить 67 видань, з яких тільки 2 газети; угорською — 5 газет; польською — 3 газети; румунською — 2 газети; вірменською — 1, а решту — дво — чи тримовні [17]. Тобто газети мовами національних меншин складають 38,6% від загальної кількості по Україні. Розглянемо детальніше по областях.

Книжкова палата України у 2019 році зареєструвала в Івано-Франківській області тільки одну газету польською мовою — «Kurjer Galicyjski» («Кур'єр Галіційський»). У Дніпропетровській області щомісячно російською мовою виходить «Шабат Шалом» — місцева єврейська газета. У Донецькій області у Маріуполі Федерація грецьких спільнот України видає «Эллины Украины» — щомісячну загальнодержавну газету українською і російською мовою. Закарпатська область вирізняється тим, що тут зареєстровано 5 місцевих газет угорською мовою («Karpatalja», «KARPATI IGAZ SZO», «Karpatinfo», «Naplopo», «Vitamin+») та 2 українською і угорською («Nagyszolos — videki Hirek», «Новини Виноградівщини»). У Львівській

області виходить два щомісячники українською та російською мовою: «Хесед-Ар'є» — регіональний бюлетень Всеукраїнського єврейського благодійного фонду та «Шофар» — місцеве видання Львівського товариства єврейської культури імені Шолом-Алейхема. В Одеській області зареєстрована щотижнева загальнодержавна газета «Роден край» (Всеукраїнски культурно-просветен вестник на българите в Украйна), яка виходить українською та болгарською мовою. Чернівецька область: «Monitorul de Hlibosa» («Новий день») і «Meleag natal» («Рідний край») — щотижневі місцеві газети румунською мовою та «Хесед Шушана» («Троянда милосердя») — місцевий бюлетень українською та російською мовою Чернівецького обласного єврейського благодійного фонду. Місто Київ — центр друкованих видань національних меншин України: вірменською мовою виходить загальнодержавний щомісячник «Urugu» та «Арагац» — газета вірменської національної меншини України українською та російською мовою; «Dziennik Kijowski» (Pismo społeczne, ekonomiczne i literackie) та «Wolność i Prawo» — загальнодержавні видання польською мовою; «Єврейські вісті» — загальнодержавна газета єврейської ради України українською мовою та «Хадашот» — щомісячна газета російською мовою Асоціації єврейських організацій і спільнот України; «Форум націй» — щомісячна газета українською мовою Конгресу національних громад України [18]. Як бачимо, в сучасній Україні кількість друкованих видань національних меншин є достатньою, а чисельність залежить від регіонів їх проживання.

Прикарпаття є одним з регіонів України, де традиційно проживали й проживають представники різних національних меншин, які економічно, соціально, культурно взаємодіють з українцями та намагаються, залежно від обставин, або зберегти свою ідентичність, або асимілюватись.

У національному складі населення Івано-Франківської області у 2001 році переважали українці, яких нараховувалося 1371,2 тис. осіб або 97,5 % від загальної кількості населення (1409,8 тис.). Тут також проживають представники понад 90 національностей і народностей: росіяни — 24,9 тис. (їх кількість порівняно з переписом 1989 року зменшилась на 56,3 %), поляки — 1,9 тис., білоруси — 1,5 тис., молдовани — 0,6 тис., євреї — 0,4 тис., угорці — 0,1 тис. та ін. [19].

90 років тому Станиславів і загалом Західна Україна входили до складу Другої Речі Посполитої, поляки, як і євреї, становили левову частку мешканців теперішнього Івано-Франківська (майже 22 тис.), в той час, як українців у Станиславові налічувалося всього 8,5 тис. Упродовж 70 наступних років — війни, репатріація і комуністичний режим — все докорінно змінилося. Тепер українці мають власну незалежну державу і є український за складом і ментальністю Івано-Франківськ, хоча польська стара архітектура і часто традиції передалися йому в спадок. У Станиславові (до 1962 року ще зберігалася польська назва міста) в кожному кіоску можна

було купити різні польські часописи і газети, і їх купували й виписували не тільки поляки, а й українці. Перша газета в Івано-Франківську «Дзеннік Станіславовскі» почала виходити 2 вересня 1848 р. Після переїзду зі Львова українця Івана Данкевича в місті почали швидкими темпами розвиватися польські видавництва газет та часописів. Так, протягом 1836–1883 рр. виходила газета «Кур'єр Станіславський» (засновником і першим редактором був Агатон Гіллер, один з керівників польського повстання 1863–1864 рр.), незабаром — «Бігун Станіславівський» (1873р.), «Гасло» (1875р.), «Газета Підкарпатська» (1876 р.), «Хроніка» (1880р.), «Голос Станіславівський» (1881 р.), «Ехо Покуття» (1883 р.), «Хроніка Станіславівська» (1885р.), брошура для дітей: «Світелко» (1883 р.).

Були і українські видання: перша українська газета в місті «Господарь и Промышленник» (1879—1882 рр.), часопис «Денниця» (1880р.), який редагував відомий український мовознавець Іван Верхратський. Після створення єпархії вийшов «Вісник Станіславської єпархії» (1886—1939 рр.) та «Богословський альманах» (1887р.). 5 листопада 1918 р. почав виходити «Станіславський вісник» — урядовий часопис Повітової Української Національної Ради, а з 10 листопада — «Українське життя». У 1919 р. створено опозиційну до уряду ЗУНР газету «Республіканець», редактором якої був житель м. Станіслава Д. Дем'янчук. Загалом, у 1918–1919 рр. у Станіславі, тимчасовій столиці ЗУНР, виходило 13 українських часописів [20].

23 лютого 1919 року віддруковано перший номер польського тижневика «Głos prawdy» («Голос правди»), в якому було заявлено: Ми національна меншість і повинні з тим рахуватись... вважаємо святим обов'язком не дратувати розпаленого антагонізму народів, не будувати доріг, що нас ділять, а шукати тих, які би нас об'єднували. Будувати мости над прірвами...» [21].

У 1938р. було проведено статистичний аналіз, який показав, що станом на 1934 р. у місті проживало більше 85 тис. жителів, із них: 46% (40 тис.) євреїв, 36% (25 тис.) поляків, 16% (20 тис.) українців та 2% — інших національностей. У цей період у Станіславі виходило 14 періодичних видань, із них 6 українською, 6 польською, 1 німецькою, 1 єврейською мовами [22].

Зараз в Івано-Франківській області загальна кількість місцевих та регіональних газет — 43, а в самому місті виходить 18 газет (наймасовіші «Галичина», «Західний кур'єр», «Галицький кореспондент») і 3 журнали та тільки одна з них — польською мовою — «Kurier Galicyjski».

Сучасна польська спільнота в м. Івано-Франківську та області є не надто великою і становить національну меншину, проте вона активно розвивається, про що свідчать численні польські товариства. Так, із загальної кількості (38) зареєстрованих громадських організацій національних меншин на Прикарпатті, найчисельнішою громадою є поляки — 18 органі-

зацій, потім німці — 6, євреї — 3, а решта (росіяни, румуни, угорці, словаки, білоруси, литовці, араби та ін.) мають по одній організації.

Перепис населення у 2001 році показав, що в місті Івано-Франківську мешкає близько двох тисяч етнічних поляків (на 250 тисяч мешканців). Польська спільнота найчисельніша серед інших меншин і досить активна. У місті працюють такі громадські організації: Обласне Товариство польської культури імені Францішка Карпінського, Товариство польської культури «Пішиязнь», польсько-українська молодіжна організація «Млоди Станіславув», «Родина польська і Європа», Польське товариство імені Анджея Потоцького, Центр польської культури та європейського діалогу. У статутах цих організацій прописана підтримка і популяризація польської культури, мови, традицій та розвиток українсько-польських стосунків [23].

Головна мета Центру польської культури та європейського діалогу, який створений у 2013 році (став платформою для взаємодії всіх польських організацій) та є найактивнішим у м. Івано-Франківську — це заклик до громадської активності польського середовища в усіх сферах діяльності задля зміцнення позитивної репутації Польщі в Україні; дбати про охорону прав польської національної меншини на території Західної України; налагоджувати взаєморозуміння між поляками й українцями. Центр має свою бібліотеку, передплачує 25 найпопулярніших у Польщі журналів, всі події, новини, оголошення висвічує на своєму інтернет-сайті. При Центрі функціонує радіо SKPiDE, яке фінансується Польщею, виходить двічі на місяць в ефір, а кожного тижня подає огляд українських та польських медіа двома мовами [24].

Громадяни України польського походження, що проживають на території Івано-Франківської області, активно долучаються до формування позитивного зовнішньополітичного іміджу України в Республіці Польща, оскільки їх права не лише декларовано, а й дотримано: немає перешкод в оприлюдненні національної ідентичності, вивченні рідної мови, сповідуванні римо-католицизму.

Також реалізовано їх права на власні медіа. «Kurier Galicyjski» — зареєстрована у м. Івано-Франківську найбільша регіональна газета польською мовою в Україні, яка виходить двічі на місяць. «Кур'єр Галіційський» визначає себе як незалежну газету для поляків в Україні. Частина редакції розташована у Львові, частина в Івано-Франківську. Газета фінансується за кошти Міністерства закордонних справ Польщі за посередництвом фундації «Свобода і демократія» (пол. Wolność i Demokracja) [25].

Це повністю незалежне видання, яке дотримується принципів вільної преси. Газета відкрита до співпраці з польським, і не лише польським середовищем, організаціями та іншими об'єднаннями, хоча перші, зі зрозумілих причин, є пріоритетними. Культурно-освітнє спрямування видання

сприяє співдружності польського та українського народів, їх національному примиренню, зокрема в питаннях історичної пам'яті, адже матеріали газети висвітлюють сторінки історії поляків в Україні. Метою видання є популяризація польської мови, історії та культури серед громадян України польського походження. Крім паперової версії, газета виходить в електронній версії, під цією назвою діє теж радіо і телебачення [26].

Засновником і видавцем, головним редактором «Kurier Galicyjski» був Мірослав Ровіцький, член Союзу польських журналістів. Він брав активну участь у польсько-українській співпраці. З 2005 року Мірослав Ровіцький активно підтримував етнічних поляків, які мешкають в Україні. З його ініціативи також засновано дитячий часопис польською мовою «Polak Mały». У 2015 році він увійшов у рейтинг найбільш заслужених для польсько-українського діалогу осіб. Мірослав Ровіцький був ініціатором створення Клубу Галиційського — організації, до якої належать польські та українські публіцисти, журналісти, науковці, з його ініціативи теж проводилися щорічні польсько-українські наукові конференції у місті Яремче Івано-Франківської області. Він активно діяв у спільній ініціативі Прикарпатського національного університету та Варшавського університету — відбудові давньої астрономічної обсерваторії на горі Піп Іван [27].

Отже, поляки Івано-Франківщини, як і інші етнічні меншини, інтегровані в громадянське суспільство України у регіональному вимірі не тільки через громадські організації, а також і через регулярний випуск періодичних видань, які висвітлюють діяльність громадських об'єднань, культурних товариств та окремих представників меншин у житті регіону. Попри те, що «Кур'єр Галиційський» є культурно-просвітнім виданням, редакції вдається відігравати важливу роль в етнічній консолідації поляків на Прикарпатті.

Крім польської, однією з активних меншин є також угорська община на Прикарпатті — це біля сотні осіб. На початку 2020 року в Івано-Франківську був створений Угорський культурно-освітній центр, основною метою роботи якого є впровадження просвітницької, наукової, культурної діяльності, що спрямована на поширення та ознайомлення населення краю з культурною спадщиною, традиціями, історією угорського народу та його зв'язків з українським народом. Він організовує виставки, відпочинок дітей та пошукові роботи з перепоховання угорських воїнів, які загинули в першій і другій світових війнах, та багато іншого. Висвітлюють свою діяльність у соцмережах, мають сторінку у Фейсбуку [28].

Висновки

Таким чином, періодичні видання національних меншин України репрезентують безперешкодно реалізоване належне інформаційне забезпечення їх представників, це є свідченням повного дотримання

задекларованих у Законі України «Про національні меншини в Україні» їх прав і свобод, а також повного суспільного прийняття та високого ступеня міжнаціональної толерантності. Етноінтеграція в українське суспільство відбувається в умовах рівноправного міжкультурного діалогу з відродженням й збереженням національної ідентичності та інтересів. Етнічні медіа України регулярно висвітлюють високий ступінь суспільної та політичної активності національних меншин, вільне вираження своєї ідентичності та самобутності. Постійний вихід схваленої державою національної періодики дає можливість представникам національних меншин почуватися рівноправними громадянами України з високим соціальним статусом та забезпеченими культурними запитами. Існування періодичних видань національних меншин підвищує рівень поінформованості суспільства, сприяє національному примиренню, порозумінню між людьми, гасить прояви побутової ксенофобії [2]. Проте, як уже зазначалося, зі зменшенням державної підтримки з боку України видання газет мовами національних меншин є неможливим. Їх діяльність підтримується фінансуванням держав національних меншин. Також важливою причиною зменшення кількості ЗМІ національних меншин в Україні є міграція населення у свої етнічні держави та молоді за кордон.

Список посилань:

1. Якубова Л.Д. Національні меншини України. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalni_menshyny (дата звернення: 01.07.2020)
2. Безверха Т.М. Періодичні видання національних меншин Житомирської області як чинник етноінтеграції громадянського суспільства в Україні. Наукові записки Інституту журналістики. 2016. Т. 63. С. 64–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2016_63_14 (дата звернення: 03.07.2020)
3. Дуцик Д., Дворовий М. Національні меншини України і медіа: до порозуміння через толерантність. Київ: ТОВ «СІГМАТРЕЙД», 2019. С. 5.
4. Закон України «Про національні меншини в Україні» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (дата звернення: 04.07.2020)
5. Луцишин Г.І. Національні меншини у політичному житті України: дис.... канд. політ. наук. Львів, 2002. 190 с.
6. Луцишин Г.І. Національна консолідація України в умовах сучасного політичного процесу. Львів: Видавництво Львів. Політехніки, 2012. 361 с.

7. Лопушинський І. П. Україна і національні меншини: шлях до толерантності та співпраці. Актуальні проблеми державного управління педагогіки та психології. Збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. Херсон, 2013. Вип. 1 (9). С. 99–103.
8. Рафальський О. О. Національні меншини в Україні в XX столітті: історіографія: дис.... д-ра іст. наук. К., 2001. 462 с
9. Чирко Б. В. Національні меншини України (20–30 роки XX ст.). К.: Асоціація «Україна», 1995.
10. Міронова І. С. Національні меншини України. Миколаїв; Одеса: ТОВ ВІД, 2006. 305 с.
11. Колісник Ю. В. Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992–1999 рр.): дис... канд. філол. наук. Львів, 2000. 173 с.
12. Мяловицька Н. Права національних меншин: європейський досвід. URL: <http://www.viche.info/journal/3839/>. (дата звернення: 09.07.2020)
13. Рябошапка Л. Правове становище національних меншин України (1917–2000). Львів, 2001.
14. Швець В. М. Преса національних меншин України як чинник етнічної консолідації (на прикладі газети кримських болгар «Извор»). Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки. 2012. № 4 (31). С. 147–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drgn_2012_4_28 (дата звернення: 11.07.2020)
15. С. Орел. Преса національних меншин: без вини винувата. URL: <https://rk.kr.ua/presa-natsionalnih-menshin-bez-vini-vinuvata> (дата звернення: 11.07.2020)
16. Історія преси в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_преси_в_Україні (дата звернення: 12.07.2020)
17. Статистичні дані про випуск друкованих ЗМІ у 1 півріччі 2019 року. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=157433&cat_id=85717 (дата звернення: 12.07.2020)
18. Друковані засоби масової інформації України URL: <http://www.ukrbook.net/zmi.html> (дата звернення: 12.07.2020)
19. Про кількість та склад населення Івано-Франківської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/ivano-frankivsk/> (дата звернення: 07.07.2020)
20. Засоби масової інформації в Івано-Франківську. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Засоби_масової_інформації_в_Івано-Франківську (дата звернення: 09.07.2020)

21. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія ЗУНР. Львів: Інститут українознавства НАН України, ВКФ «Олір», 1995. С. 101.
22. Історія Івано-Франківська URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Івано-Франківська (дата звернення: 13.07.2020)
23. Про поляків у Франківську і франківців у Польщі. URL: <https://sotka.life/pro-poliakiv-u-frankivsku-i-frankivtsiv-u-polshchi-rozprovidaiut-andzhej-leush-i-mar-ia-osidach/> (дата звернення: 10.07.2020)
24. Центр польської культури та європейського діалогу в Івано-Франківську URL: <https://www.scpide.eu/ua/aktualnosci/wydarzenia/2762-aktyvnist-molodykh-poliakiv-v-ukrainskykh-realiakh> (дата звернення: 04.07.2020)
25. Кур'єр Галиційський. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кур%27єр_Галиційський (дата звернення: 1.07.2020)
26. Хто ми? URL: <https://www.kuriergalicyjski.com/o-nas/135-o-nas> (дата звернення: 02.07.2020)
27. З життя пішов засновник найбільшої польської газети в Україні Мірослав Ровіцький. URL: <https://detector.media/community/article/178673/2020-07-10-z-zhittya-pishov-zasnovnik-naibilshoi-polskoi-gazeti-v-ukraini-miroslav-rovitskii/> (дата звернення: 06.07.2020)
28. В Івано-Франківську відкрили угорський культурно-освітній центр. URL: <https://mi100.info/2020/01/24/v-ivano-frankivsku-vidkryly-ugorskyj-kulturno-osvitnij-tsentr> (дата звернення: 06.07.2020)

References

1. Yakubova L. D. Natsionalni menshyny Ukrainy. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 7: Mi-O / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka», 2010. 728 s. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalni_menshyny (data zvernennia: 01.07.2020)
2. Bezverkha T.M. Periodychni vydannia natsionalnykh menshyn Zhytomyrskoi oblasti yak chynnyk etnointehratsii hromadianskoho suspilstva v Ukraini. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*. 2016. T. 63. S. 64–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2016_63_14 (data zvernennia: 03.07.2020)
3. Dutsyk D., Dvorovy M. Natsionalni menshyny Ukrainy i media: do porozuminnia cherez tolerantnist. Posibnyk dlia zhurnalistiv ta zhurnalistok. Kyiv: TOV «SIHMATREID», 2019. S.5.

4. Zakon Ukrainy «Pro natsionalni menshyny v Ukraini» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (data zvernennia: 04.07.2020)
5. Lutsyshyn H. I. Natsionalni menshyny u politychnomu zhytti Ukrainy: dys.... kand. polit. Nauk. Lviv, 2002. 190 s.
6. Lutsyshyn H. I. Natsionalna konsolidatsiia Ukrainy v umovakh suchasnoho politychnoho protsesu. Lviv: Vydavnytstvo Lviv. Politekhniky, 2012. 361 s.
7. Lopushynskiy I. P. Ukraina i natsionalni menshyny: shliakh do tolerantnosti ta spivpratsi. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia pedahohiky ta psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Kherson, 2013. Vyp. 1 (9). S. 99–103.
8. Rafalskyi O. O. Natsionalni menshyny v Ukraini v KhKh stolitti: istoriohrafii: dys.... d-ra ist. Nauk. K., 2001. 462 s
9. Chyrko B. V. Natsionalni menshyny Ukrainy (20–30 roky KhKh st.). K.: Asotsiatsiia «Ukraina», 1995.
10. Mironova I. S. Natsionalni menshyny Ukrainy: Navch.-metod. posib. Mykolaiv; Odesa: TOV ViD, 2006. 305 s.
11. Kolisnyk Yu. V. Presa natsionalnykh menshyn Ukrainy yak zasib yikh samostverdzhennia v umovakh stanovlennia ukraïnskoï derzhavnosti (1992–1999 rr.): dys...kand. filol. nauk. L., 2000.173 s.
12. Mialovytska N. Prava natsionalnykh menshyn: yevropeiskiy dosvid. URL: <http://www.viche.info/journal/3839/>. (data zvernennia: 09.07.2020)
13. Riaboshapka L. Pravove stanovlyshche natsionalnykh menshyn Ukrainy (1917–2000). Lviv, 2001.
14. Shvets V.M. Presa natsionalnykh menshyn Ukrainy yak chynnyk etnichnoi konsolidatsii (na prykladi hazety krymskykh bolhar «Yzvor»). *Derzhava ta rehiony. Ser.: Humanitarni nauky*. 2012. № 4 (31). S. 147–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drgn_2012_4_28 (data zvernennia: 11.07.2020)
15. S. Orel. Presa natsionalnykh menshyn: bez vyny vynuuvata. URL: <https://rk.kr.ua/presa-natsionalnih-menshin-bez-vini-vinuuvata> (data zvernennia: 11.07.2020)
16. Istoriia presy v Ukraini. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Istoriia_presy_v_Ukraini (data zvernennia: 12.07.2020)
17. Statystychni dani pro vypusk drukovanykh ZMI u 1 pivrichchi 2019 roku. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=157433&cat_id=85717 (data zvernennia: 12.07.2020)
18. Drukovani zasoby masovoi informatsii Ukrainy URL: <http://www.ukrbook.net/zmi.html> (data zvernennia: 12.07.2020)

19. Pro killist ta sklad naselennia Ivano-Frankivskoi oblasti za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/ivano-frankivsk/> (data zvernennia: 07.07.2020)
20. Zasoby masovoi informatsii v Ivano-Frankivsku. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Zasoby_masovoi_informatsii_v_Ivano-Frankivsku (data zvernennia: 09.07.2020)
21. Lytvyn M. R., Naumenko K. Ye. Istoriiia ZUNR. Lviv: Instytut ukrainoznavstva NAN Ukrainy, VKF «Olir», 1995. S. 101.
22. Istoriiia Ivano-Frankivska URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Istoriiia_Ivano-Frankivska (data zvernennia: 13.07.2020)
23. Pro poliakiv u Frankivsku i frankivtsiv u Polshchi. URL: <https://sotka.life/pro-poliakiv-u-frankivsku-i-frankivtsiv-u-polshchi-rozpovidaiut-andzhej-leush-i-mar-ia-osidach/> (data zvernennia: 10.07.2020)
24. Tsentr polskoi kultury ta yevropeiskoho dialohu v Ivano-Frankivsku URL: <https://www.ckpide.eu/ua/aktualnosci/wydarzenia/2762-aktyvnist-molodykh-poliakiv-v-ukrainskykh-realiakh> (data zvernennia: 04.07.2020)
25. Kurier Halitsiiskyi. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Kur%27ier_Halitsiiskyi (data zvernennia: 1.07.2020)
26. Khto my? URL: <https://www.kuriergalicyjski.com/o-nas/135-o-nas> (data zvernennia: 02.07.2020)
27. Z zhyttia pishov zasnovnyk naibilshoi polskoi hazety v Ukraini Miroslav Rovitskyi. URL: <https://detector.media/community/article/178673/2020-07-10-z-zhittya-pishov-zasnovnik-naibilshoi-polskoi-gazeti-v-ukraini-miroslav-rovitskii/> (data zvernennia: 06.07.2020)
28. V Ivano-Frankivsku vidkryly uhorskyi kulturno-osvitnii tsentr. URL: <https://mi100.info/2020/01/24/v-ivano-frankivsku-vidkryly-ugorskyj-kulturno-osvitnij-tsentr> (data zvernennia: 06.07.2020)

Стаття надійшла до редакції 12.10.20

© Матвієнків С. М., 2020

Остапенко Марина Анатоліївна

Доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-4412-0229>

e-mail: m_ost@i.ua

**ПОЛІТИКА І ПРАВО В ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВЗАЄМОДІЇ**

Рецензія на книгу: Кукуруз О.В. Взаємодія політики і права у процесі суспільної трансформації в Україні та Республіці Польща. Київ: Видавництво «ФОР-Подолін І. В.», 2020. 368 с.

Зв'язок між політикою і правом в українській науковій літературі часто відображається статично, без зв'язку з реальними умовами, в яких ці явища формуються. Розуміння політики і права інколи засновується на концепціях зарубіжних вчених, які зорієнтовані на вже сформовані системи та базуються на цінностях, традиціях, звичаях конкретних суспільств. Відтак не всі поширені у стабільних демократичних країнах ідеї придатні для вивчення і вдосконалення політики і права в Україні.

У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є монографічне дослідження О. Кукуруз, в якому політика і право аналізуються у схожих умовах в Україні та Республіці Польща — в період суспільної трансформації. До теоретико-методологічної бази дослідження, окрім сучасних українських і польських вчених, залучено праці мислителів кінця XIX — початку XX століть, тобто періоду кардинальних змін. Проаналізовано оригінальну концепцію Л. Петражицького — «політику права» та один з її найвідоміших видів серед сучасних польських вчених — політику правотворення.

Проаналізувавши тлумачення політики і права в сучасній українській і польській науковій літературі, авторка приходить до висновку, що дослідники не завжди свідомо обирають підхід до розуміння цих явищ, а також змішують різні підходи до одного й того ж явища. Внаслідок цього взаємозв'язок між політикою і правом уявляється у вигляді домінування одного явища над іншим.

Монографічне дослідження О. Кукуруз кардинально відрізняється від усіх наявних в Україні досліджень щодо політики і права, оскільки воно ґрунтується на функціонально-телеологічному підході до розуміння цих явищ. Авторка обґрунтовано підтримує версію про зв'язок між політикою і правом у формі взаємодії, а не домінування. Під час трансформації політичні рішення і правові норми формуються одночасно, їх об'єднуючими елементами названо спільні функції і мету в суспільстві.

Взаємодію політики і права на практиці авторка розглядає як взаємовплив політичних рішень і правових норм, який відбувається завдяки колективним та індивідуальним суб'єктам (парламенту, уряду, президенту,

конституційному суду, політичним партіям, політикам, політичним діячам, політологам, юристам-вченим, юристам-практикам, громадянам та ін.), що беруть участь у врегулюванні певної суспільної проблеми.

Вивчення політичних і правових аспектів форми державного правління, парламентської коаліції, виборчої системи в Україні та порівняння з їх аналогами в Республіці Польща показує — як загальні закономірності зумовлені трансформаційним періодом, так і специфічні риси притаманні лише українській практиці. Особливу увагу приділено прийняттю конституції та змінам до неї, що показують ставлення до державної політики і чинного законодавства в країні.

Розглянуто явища, що супроводжують розроблення і реалізацію політичних рішень і правових актів у двох державах і позначаються спеціальними термінами. Серед таких: політична доцільність, політична інструменталізація права, інфляція права та ін. Ці терміни слугують показниками для виокремлених авторкою реальних моделей взаємодії політики і права в Україні та Республіці Польща — партикулярної і корпоративної.

Систематизація українського і польського досвіду взаємодії між політичними рішеннями і правовими нормами спонукали авторку створити належну модель взаємодії політики і права — суспільно корисну. Ця ідеальна модель, на відміну від реальних моделей, повинна засновуватися на таких показниках, як ефективність політичної діяльності, ефективність правового регулювання, загальний добробут. Складовими суспільно корисної моделі визначено: наукову основу, ціннісну складову, інформаційний компонент, політичну і юридичну відповідальність.

Справедливо звернуто увагу на необхідність: підвищення ролі наукового консультування органів публічної влади; залучення вже існуючих практичних рекомендацій науковців, зокрема щодо ефективнішої діяльності парламенту, ретельнішого підбору посадових осіб, що уповноважені приймати суспільно важливі рішення; створення механізмів реалізації політичних рішень і правових актів.

В основі новаторської праці широка джерельна база, що включає: наукові праці українських і польських політологів та правознавців; політичні документи і правові акти обох країн; аналітичні матеріали українських і польських неурядових інституцій; соціологічні дослідження; власні напрацювання і досвід експертно-аналітичної діяльності.

Авторка внесла вагомий внесок до методології дослідження взаємодії політики і права, рецепції ідей вчених трансформаційних періодів, поєднання теоретичних і практичних аспектів дослідження суспільних явищ. Монографія містить низку корисних як для студентів, так і для викладачів теоретичних і практичних висновків. Державні службовці, ознайомившись із цією працею, зможуть комплексно осмислити політичні й правові процеси, які відбуваються в країні, дізнатися їх позитивні й негативні характеристики, зрозуміти основні недоліки та запобігти негативним наслідкам у майбутньому.

Рецензія надійшла до редакції 19.11.20

© Остапенко М. А., 2020 253

Author Guidelines

Types of Submission

The Journal publishes the following types of submission: 1) full-length original articles, which has not been published previously; 2) reviews of books not more than two years old.

Requirements for Article

The papers may be submitted in English or Ukrainian languages.

The full-length article, including annotation, appendices and references, should be not less than 25,000 characters, and should not exceed 50,000 characters. Book reviews should be about 5,000 – 10,000 characters.

Title page of the article should include the following information: — Universal Decimal Classification (UDC); — Full name of the author; author's affiliation (Institution, position, academic degree, e-mail); — Title of the article; — Abstract (about 2,000 characters; the Abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results, and major conclusions);

—5–6 Keywords.

Structure of Articles

The article should be divided into clearly defined and numbered sections:

Introduction (about 3,000 characters; the objectives of the work and literature survey).

Research methods (explain which methods and what for were used).

Results and discussion (write about the main results of the research).

Conclusions (about 2,000 characters).

Tables and Appendices (should have titles and numbers; notes should be stirred just below the tables).

References.

References must be submitted in order of their citation in the text.

Citations in the text

Every reference cited in the text should be present in the Reference list and vice versa.

Citations in the text should be followed by the reference number of the source (as it is numbered in the Reference list) and after the comma a page numbers should be written. If the author refers to several different sources at once, then their numbers should be separated with the semicolon.

Example:

[1, p. 44; 2, p. 35].

Reference list

References must be listed at the end of the manuscript and numbered in order of their citation in the text. Full details of the source are required.

References should be in Roman script and in Harvard-style. Hereinafter you can find the examples of how to use the Harvard reference system.

Reference to the article in Printed Journal

The basic structure of the reference should be as the following:

Author, A.A. (2013), «Title of article», Title of Journal, vol. 10, no. 2, pp. 49–53.

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), «Title of article», Title of Journal, vol. 11, no. 3, pp. 85–94.

Example:

Van der Geer, J., Hanraads, J.A.J. & Lupton, R.A. (2010), «The art of writing a scientific article», Journal of Scientific Communications, no. 163, pp. 51–59.

Reference to the article in Electronic Journal

Example:

Gilmore, J. (2014), «Translating American Exceptionalism: Comparing Presidential Discourse About the United States at Home and Abroad», International Journal of Communication, vol. 8, available at: <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2336/1263> (accessed 05 December 2014).

Reference to the Book

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Reference to the Edited Book

Editor, E.E. (Ed.) (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 503 p.

Reference to the Chapter in Edited Book

Author, A.A. (2014), «Title of chapter», in Editor, E.E. (Ed.), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Reference to the Dissertation or the Abstract of Dissertation

Examples:

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 189 p.

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), Abstract of the PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 20 p.

Reference to the Conference Paper

Author, A.A. (2014), «Title of proceedings», in Editor E.E. (Ed.), Title of Conference, Place of Conference, Date of Conference, Publisher, City of publication, pp. 89–91.

Reference to the Article in Online Resource (Website)

Author, A.A. (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Reference to the Anonymous Article in Online Resource (Website)

Title of edition (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Reference to the Document issued by the Corporate Author (e. g. Laws, Resolutions etc.)

Organization name (2014), Title of document, Publisher, City of publication, 593 p.

Peer review policy

All the papers are reviewed by the independent experts, appointed by the Editorial Board from a number of the well-known experts in the relevant scientific field. The final decision to publish or to decline the paper is made by the Editor-in-Chief, who is guided in his actions by the conclusions of the experts. When submitting the article, the author can request to exclude two scientists or two universities/institutes from the list of possible experts.

Peer review procedure may take up to 4 weeks, depending on the workload of experts and on the complexity of the subject. The Editorial Board informs the author of the reviewers' comments and of the decision to accept or to decline the paper.

If the decision is positive, the author makes the appropriate corrections and sends to the editorial board the final version of the paper. This amended version is signed by the author and by the experts to print, and no further changes are allowed. While approving the content of the issue, the Editorial Board takes into account the date of receipt of the final version of the paper.

Scientists, who want to take part in the peer review procedure of the Journal, should have a degree in the relevant scientific fields, the appropriate experience and high reputation in the academic world. Please send your resume to the Editorial Board.

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

The Journal is guided by ethical standards, recommended by the Committee on Publication Ethics. We recommend to read the relevant rules at the COPE official website: <http://publicationethics.org>. We also recommend to get acquainted with the Publishing Ethics Resource Kit, recommended by the «Elsevier»: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

We also recommend to read the «Elsevier» recommendations on how to avoid the violations of the Publication Ethics while preparing the academic publication: <http://www.elsevier.com/ethics/home>.

Вимоги до публікацій

Обсяг публікації та форматування

Повний обсяг статті, включно із анотаціями двома мовами (англійською, українською), додатками, таблицями, ілюстраціями, списком літератури, має становити 25–50 тис. знаків із врахуванням пробілів та знаків пунктуації.

Обсяг рецензії на книгу має становити 5–10 тис. знаків.

Рукопис необхідно подавати у форматі, що є сумісний із Microsoft Word (можливі розширення файлів: rtf, doc., docx.). Розмір сторінки A4; книжкова орієнтація; поля з усіх країв по 2 см.; шрифт Times New Roman; розмір шрифту 14; інтервал між рядками 1,5.

Формат файлів ілюстрацій: jpg. Роздільна здатність ілюстрацій: 300 dpi. Кількість ілюстрацій не повинна перевищувати п'яти.

Файли необхідно називати латинською абеткою за прізвищем автора статті (якщо авторів кілька — то за прізвищами перших трьох авторів). У випадку кількох ілюстрацій до статті — потрібно додавати в назві файлу до прізвища автора порядковий номер ілюстрації. Наприклад, Rizun1.

Титульна сторінка

Перед основним текстом статті потрібно вказати трьома мовами (українською, російською та англійською) наступні дані: — індекс УДК; — прізвище, ім'я та по-батькові автора / авторів, місце і адресу роботи, посаду, науковий ступінь, вчене звання, контактний телефон і електронну пошту автора; — назву статті; — резюме (детальні вимоги — див. нижче); — 5–6 ключових слів.

Вимоги до резюме українською мовою

Обсяг резюме: близько 100 слів (800 знаків, враховуючи пробіли).

Резюме має бути якісним, інформативним та лаконічним. Його ціль — коротко відобразити основний зміст проведеного дослідження.

Структура резюме. У резюме необхідно чітко вказати:

мету / цілі дослідження (не статті, а саме дослідження);

методи (не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження — яким чином було отримано його результати);

головні результати і висновки дослідження, з яких має бути зрозумілою їх значимість для науки, суспільства, виробництва тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези або теорії тощо).

Всі названі складові резюме мають чітко ідентифікуватися. З цією метою рекомендуємо вживати в резюме слова: мета/цілі, методи, результати, висновок/висновки, значення.

За необхідності, можна на початку резюме вказати одним реченням актуальність дослідження, якщо вона не є очевидною із назви, мети чи висновків дослідження.

Ключові слова

Після резюме потрібно вказати 5–6 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Резюме англійською мовою (Abstract)

Обсяг резюме англійською: близько 250 слів (2000 знаків, враховуючи артиклі та пробіли).

Резюме має бути написане правильною англійською мовою, з урахуванням особливостей орфографії та граматики (британська або американська англійська, але не суміш обох). Неприпустимо подавати резюме, перекладені лише за допомогою автоматизованих електронних систем (комп'ютерні перекладачі).

Структура резюме.

У резюме необхідно чітко вказати:

мету / цілі дослідження (main objective (s) of the study);

методи (methodology) — не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведеного дослідження — яким чином було отримано його результати (how the study was done);

головні результати і висновки дослідження (results/findings and conclusions), з яких має бути зрозумілою їх значимість (significance) для науки, суспільства, виробництва тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези або теорії тощо).

Всі названі складові резюме мають чітко ідентифікуватися. З цією метою рекомендуємо вживати в резюме слова: main objective (s) of the study, methodology, results, findings, conclusions, significance.

Ключові слова (Key words)

Після резюме потрібно вказати 5–6 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Вимоги до основного тексту статті

Основний текст статті повинен мати наступну структуру (викладені нижче підрозділи статті повинні бути пронумеровані, виділені у тексті жирним шрифтом і розташовані на окремому рядку як підзаголовки):

1. Вступ (вказати актуальність теми, дати огляд літератури і попередніх досліджень з цієї чи суміжної проблематики, вказати мету і завдання статті).

2. Методи дослідження (не загальними фразами, а чітко розписати, які методи і як саме використовувалися для даного дослідження; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження — яким чином було отримано його результати).

3. Результати і обговорення (написати про основні результати дослідження).

4. Висновки.

5. Додатки і Таблиці (якщо є Додатки і Таблиці, то вони обов'язково повинні мати заголовки і порядкові номери; примітки слід розміщувати безпосередньо під таблицями).

6. Список літератури (подавати у порядку цитування, вказувати повні реквізити джерела — див. детальні вимоги нижче).

Вимоги до оформлення списку літератури

Всі наведені в тексті цитати і статистичні дані повинні мати належним чином оформлені посилання на першоджерела. Допускаються посилання лише на достовірні джерела.

Рекомендується віддавати перевагу посиланню безпосередньо на першоджерело, а не на його відтворення в якійсь іншій праці (посібнику, оглядовій статті та ін.). Також рекомендується посилатися на першоджерело, видане мовою оригіналу, а не на його переклад (окрім випадків, коли немає можливості отримати доступ до першоджерела мовою оригіналу).

Посилання на веб-джерела (на джерела в інтернеті) мають бути зведені до необхідного мінімуму, окрім випадків, коли йдеться про посилання на публікації, що перебувають у постійному доступі на веб-ресурсах міжнародних наукометричних баз даних.

Самоциткування дозволяється лише в разі нагальної необхідності.

У тексті статті посилання позначаються цифрою у квадратних дужках, через кому зазначається номер сторінки (якщо є). Нумерація посилань відповідає порядку їх появи в тексті статті. Якщо автор посилається відразу на кілька різних джерел — слід розділяти їх крапкою з комою. Напр.: [1, с. 44; 2, с. 35].

Пристатейний список літератури укладається в порядку цитування джерел по тексту Вашої публікації (просимо звернути увагу: не за абеткою, а в порядку цитування).

Для статей, що містять посилання на джерела, опубліковані виключно романським шрифтом (англійські, німецькі, французькі тощо), достатньо одного списку літератури (References).

Для статей, що містять посилання на джерела не романським шрифтом (кириличні, арабські, китайські тощо), або комбінують посилання романським і не романським шрифтами (напр., частина посилань англійською, а частина — українською), необхідно подавати два варіанти списку літератури:

Список літератури мовою оригіналу (всі джерела подаються тією мовою, якою їх опубліковано, тут можуть бути джерела і кирилицею, і романською абеткою та ін.);

References (той самий список літератури, але романською абеткою — правила перекладу і транслітерації див. нижче).

Список літератури

Список літератури необхідно подавати у порядку цитування, вказуючи повні реквізити джерела відповідно до вимог ВАК України щодо бібліографічного опису — автор, назва статті/книжки, номер журналу, назва видавництва, місто видання, рік видання, сторінки тощо.

References

За основу оформлення списку літератури романською абеткою взято Гарвардський стандарт бібліографічних посилань (Harvard reference system).

Загальні правила наступні:

спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали; вказуються всі автори;

після прізвища та ініціалів автора / авторів в дужках вказується рік публікації, напр.: (2014);

після дати публікації в лапках вказується «Назва статті» або «Назва розділу», якщо це посилання на розділ колективної монографії;

потім курсивом вказується Назва Журналу чи Назва Монографії (всі значимі слова назви журналу чи книги / монографії пишуться з великої літери);

потім вказуються номер журналу і сторінки статті, АБО видавництво, місто видання і загальна кількість сторінок книги.

Нижче дивіться детальні правила оформлення посилань на різні типи джерел.

Посилання на статтю в друкованому журналі

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на статті виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2013), «Title of article», Title of Journal, vol. 10, no. 2, pp. 49–53.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації, через кому — назва статті в лапках, через кому — курсивом назва журналу (всі значимі слова назви журналу пишуться з великої літери), через кому — номер журналу, через кому — сторінки публікації.

Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них, замість коми, ставиться знак & (and):

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), «Title of article», Title of Journal, vol. 11, no. 3, pp. 85–94.

Приклади:

Van der Geer, J., Hanraads, J.A.J. & Lupton, R.A. (2010), «The art of writing a scientific article», Journal of Scientific Communications, no. 163, pp. 51–59.

Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986), «The moderator-mediator variable distinction in social psychological research», Journal of Personality and Social Psychology, vol. 51, pp. 1173–1182.

Посилання на статтю в електронному журналі

Основний текст статті повинен мати наступну структуру (викладені нижче підрозділи статті повинні бути пронумеровані, виділені у тексті жирним шрифтом і розташовані на окремому рядку як підзаголовки):

1. Вступ (вказати актуальність теми, дати огляд літератури і попередніх досліджень з цієї чи суміжної проблематики, вказати мету і завдання статті).

2. Методи дослідження (не загальними фразами, а чітко розписати, які методи і як саме використовувалися для даного дослідження; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження — яким чином було отримано його результати).

3. Результати і обговорення (написати про основні результати дослідження).

4. Висновки.

5. Додатки і Таблиці (якщо є Додатки і Таблиці, то вони обов'язково повинні мати заголовки і порядкові номери; примітки слід розміщувати безпосередньо під таблицями).

6. Список літератури (подавати у порядку цитування, вказувати повні реквізити джерела — див. детальні вимоги нижче).

Вимоги до оформлення списку літератури

Всі наведені в тексті цитати і статистичні дані повинні мати належним чином оформлені посилання на першоджерела. Допускаються посилання лише на достовірні джерела.

Рекомендується віддавати перевагу посиланню безпосередньо на першоджерело, а не на його відтворення в якійсь іншій праці (посібнику, оглядовій статті та ін.). Також рекомендується посилатися на першоджерело, видане мовою оригіналу, а не на його переклад (окрім випадків, коли немає можливості отримати доступ до першоджерела мовою оригіналу).

Посилання на веб-джерела (на джерела в інтернеті) мають бути зведені до необхідного мінімуму, окрім випадків, коли йдеться про посилання на публікації, що перебувають у постійному доступі на веб-ресурсах міжнародних наукометричних баз даних.

Самоциткування дозволяється лише в разі нагальної необхідності.

У тексті статті посилання позначаються цифрою у квадратних дужках, через кому зазначається номер сторінки (якщо є). Нумерація посилань відповідає порядку їх появи в тексті статті. Якщо автор посилається відразу на кілька різних джерел — слід розділяти їх крапкою з комою. Напр.: [1, с. 44; 2, с. 35].

Пристатейний список літератури укладається в порядку цитування джерел по тексту Вашої публікації (просимо звернути увагу: не за абеткою, а в порядку цитування).

Для статей, що містять посилання на джерела, опубліковані виключно романським шрифтом (англійські, німецькі, французькі тощо), достатньо одного списку літератури (References).

Для статей, що містять посилання на джерела не романським шрифтом (кириличні, арабські, китайські тощо), або комбінують посилання романським і не романським шрифтами (напр., частина посилань англійською, а частина — українською), необхідно подавати два варіанти списку літератури:

Список літератури мовою оригіналу (всі джерела подаються тією мовою, якою їх опубліковано, тут можуть бути джерела і кирилицею, і романською абеткою та ін.);

References (той самий список літератури, але романською абеткою — правила перекладу і транслітерації див. нижче).

Список літератури

Список літератури необхідно подавати у порядку цитування, вказуючи повні реквізити джерела відповідно до вимог ВАК України щодо бібліографічного опису — автор, назва статті/книжки, номер журналу, назва видавництва, місто видання, рік видання, сторінки тощо.

References

За основу оформлення списку літератури романською абеткою взято Гарвардський стандарт бібліографічних посилань (Harvard reference system).

Загальні правила наступні:

спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали; вказуються всі автори;

після прізвища та ініціалів автора / авторів в дужках вказується рік публікації, напр.: (2014);

після дати публікації в лапках вказується «Назва статті» або «Назва розділу», якщо це посилання на розділ колективної монографії;

потім курсивом вказується Назва Журналу чи Назва Монографії (всі значимі слова назви журналу чи книги / монографії пишуться з великої літери);

потім вказуються номер журналу і сторінки статті, АБО видавництво, місто видання і загальна кількість сторінок книги.

Нижче дивіться детальні правила оформлення посилань на різні типи джерел.

Посилання на статтю в друкованому журналі

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на статті виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2013), «Title of article», Title of Journal, vol. 10, no. 2, pp. 49–53.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації, через кому — назва статті в лапках, через кому — курсивом назва журналу (всі значимі слова назви журналу пишуться з великої літери), через кому — номер журналу, через кому — сторінки публікації.

Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них, замість коми, ставиться знак & (and):

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), «Title of article», Title of Journal, vol. 11, no. 3, pp. 85–94.

Приклади:

Van der Geer, J., Hanraads, J.A.J. & Lupton, R.A. (2010), «The art of writing a scientific article», Journal of Scientific Communications, no. 163, pp. 51–59.

Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986), «The moderator-mediator variable distinction in social psychological research», Journal of Personality and Social Psychology, vol. 51, pp. 1173–1182.

Посилання на статтю в електронному журналі

Author, A.A. (2014), «Title of proceedings», in Editor E.E. (Ed.), Title of Conference, Place of Conference, Date of Conference, Publisher, City of publication, pp. 89–91.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації матеріалів, через кому — в лапках назва виступу чи тез, через кому слово in та прізвище редактора, через кому — ініціали редактора і в дужках скорочення (Ed.) або (Eds.) для кількох редакторів (якщо є), через кому — курсивом повна назва конференції, через кому — курсивом місце проведення конференції, через кому — курсивом дата проведення конференції, через кому — видавництво (якщо є), через кому — місце публікації матеріалів, через кому — сторінки публікації.

Посилання на матеріали з інтернету

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали з інтернету виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації, через кому — слова available at: та веб-адреса посилання, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до публікації.

Приклад:

Seddon, M. (2014), «Documents Show How Russia's Troll Army Hit America», available at: www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-army-hit-america (accessed 03 June 2014).

Посилання на матеріали з інтернету, автор яких не вказаний

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали без автора виглядає наступним чином:

Title of edition (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Приклад:

BBC NEWS (2014), «Ukraine profile», available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-18018002> (accessed 09 December 2014).

Посилання на закони, резолюції, рішення і т. п.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на закони, резолюції, рішення і т. п. документи виглядає наступним чином:

Organization name (2014), Title of document, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується назва органу чи організації — автора документу, потім у дужках — рік публікації, через кому — курсивом назва документу, через кому — дата документу (якщо є), через кому — назва видавництва (якщо є), через кому — місто видання (якщо є), через кому — кількість сторінок (якщо є). Якщо документ доступний онлайн — через кому додаються слова available at: та веб-адреса, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до документу.

Приклад:

Council of the European Union (2014), Council conclusions on Ukraine, 20 October 2014, Luxembourg, available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/145211.pdf (accessed 05 December 2014).

Academic journal

Politology Bulletin

Issue 85 (2020)

The issue was worked on by:

Editor Mykola Khylyko

Technical editor and layout designer Yevhenii Tovmash

Journal homepage: <http://zpv.knu.ua>

The journal is available on

the websites of the academic databases and libraries:

<https://journals.indexcopernicus.com> (ICI World of Journals);

<http://www.nbu.gov.ua> (Vernadsky National Library of Ukraine);

<http://www.library.univ.kiev.ua> (Maksymovych Scientific Library).

Format: 70x100/16. Font: Georgia

Conventional printed sheets: 21,45; accounting publishing sheets: 20,8; circulation: 100.

Editorial:

“Politology Bulletin,”

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
auditorium 308-A (Department of Political Science),
60 Volodymyrska str., 01601, Kyiv, Ukraine

Phone: (+38044) 239 3383.

Web: <http://zpv.knu.ua> E-mail: mykola.khylko@gmail.com

Publisher:

“Vadex” Ltd.,

9 Berezhanska str., 04074, Kyiv, Ukraine

Phone: (+38067) 502 2242. Web: <http://vadex.com.ua>. E-mail: vadex_dir@ukr.net

Certificate of registration in State register of publishers

DK #4285 of 27.03.2012

The author's copy of the journal is sent to the address,
specified by the author, at her/his expense.

Наукове видання

Політологічний вісник

Випуск 85

2020 рік

Над випуском працювали:

Редактор Микола Хилько

Технічний редактор та верстальник Євгеній Товмаш

Веб-сайт журналу: <http://zpv.knu.ua>

Журнал доступний на академічних веб-ресурсах:

<https://journals.indexcopernicus.com> (ICI World of Journals);

<http://www.nbuv.gov.ua> (ЦНБУ ім. В. І. Вернадського);

<http://www.library.univ.kiev.ua> (Наукова бібліотека ім. М. Максимовича).

Формат 70×100/16. Гарнітура Georgia

Ум. друк. арк. 21,45. Обл.-вид. арк. 20,8. Наклад 100 пр.

Адреса редакції:

«Політологічний вісник»,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, аудиторія 308-А (Кафедра політології),

м. Київ, 01601, Україна

Тел.: (+38044) 239 3383.

Web: <http://zpv.knu.ua> E-mail: mykola.khylko@gmail.com

Виготовлювач:

ТОВ «Вадекс»,

вул. Бережанська, 9, 04074, Київ, Україна

Тел.: (+38067) 502 2242. Web: <http://vadex.com.ua>. E-mail: vadex_dir@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів видавничої справи
ДК №4285 від 27.03.2012 р.

Авторський примірник журналу надсилається на вказану
автором адресу за його кошти.